

**П Р И Р А Ч Н И К
ЗА ОСПОСОБУВАЊЕ И
ПОЛАГАЊЕ СТРУЧЕН ИСПИТ
ЗА ФИЗИЧКО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ**

Наслов:

Прирачник за осјособување и полагање на стручен испит за вршење на работи за физичко обезбедување

Издавач:

Комора на Република Македонија за приватно обезбедување

За издавачот:

Верица Милеска Стефановска, Претседател на Комора на Република Македонија за приватно обезбедување

Графички дизајн и подготовка за печатење:

ПОПЕ КОМПАНИ ДОО Скопје

Печати:

ПОПЕ КОМПАНИ ДОО Скопје

Тираж: 1000

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

СОДРЖИНА

Вовед	vii
-------------	-----

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

1. ЗАКОН ЗА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ	1
1.1. Вовед	3
1.2. Општите одредби на законот за обезбедување	4
1.3. Општите услови за физичко лице за вршење на приватно обезбедување	11
1.4. Вршење на приватно обезбедување	20
1.5. Приватно обезбедување за сопствени потреби	30
1.6. Овластувања на работниците за обезбедување	31
1.7. Работна облека и ознака на работниците за обезбедување	46
1.8. Прекршочни одредби	47
2. КРИВИЧНО ПРАВО ОПШТ И ПОСЕБЕН ДЕЛ	53
2.1. Поим за кривично право	55
2.2. Кривично дело и негово сторување	56
2.3. Обид, нејодобен обид и доброволно откажување	57
2.4. Извршување на кривичното дело	57
2.5. Кривична одговорност	57
2.6. Кривични дела за кои не може да се врши задржување	60
2.7. Кривични дела против живоот и телото	60
2.8. Кривични дела против слободите и правата на човеот и граѓанинот	62
2.9. Кривични дела против имотот	63
2.10. Кривични дела против општата сигурност на лугето и имотот	65
2.11. Кривични дела против службената должност	65
2.12. Кривични дела против јавниот ред	66
2.13. Кривични дела против здравјето на лугето	67
2.14. Поим за малолетник	68
2.15. Начин на постапување со малолетно лице	68

3. КРИМИНАЛИСТИКА.....	69
3.1. Поим и предмет на криминалистика	71
3.2. Начини на дознавање на постоење на кривични дела.....	74
3.3. Место на извршување на кривичното дело.....	76
3.4. Обезбедување на лице место-УВИД	77
3.5. Траги од извршено кривично дело	79
3.6. Девети (9) злоступни прашања во криминалистиката	82
4. ПСИХОЛОГИЈА.....	91
4.1. Мотивација и личност, психологија на животни циклуси.....	93
4.2. Емоции	100
4.3. Комуникација.....	112
4.4. Фрустрации, конфликти и стрес.....	117
5. ЗАКОН ЗА ПРЕКРШОЦИТЕ ПРОТИВ ЈАВНИОТ РЕД И МИР	139
5.1. Општи одредби.....	141
5.2. Прекршоци против јавниот ред и мир.....	141
5.3. Надлежни органи за изрекување на прекршочни санкции	146
5.4. Посебни прекршочни одредби	147
5.5. Постапка за приредување на огномет, факелјада или слични преступи	147
6. ПРОТИВПОЖАРНА ЗАШТИТА И ТЕХНИЧКО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ..	149
6.1. Пожари и причини за настанување	151
6.2. Класификација на пожари според видот на горливата материја ..	158
6.3. Видови противпожарни апарати.....	159
6.4. Начин на употреба на рачни противпожарни апарати	167
6.5. Хидранти и начини на употреба.....	169
6.6. Превентивни мерки за заштита од пожари	175
6.7. Задачи и постапка на работникот за обезбедување при појава на пожар.....	176
6.8. Противпожарни центри за дојава на пожар.....	177
6.9. Стабилни системи за гасење пожар.....	179
6.10. Системи за детекција и дојава на најраниот кражба, напад и инцидент	182

6.11. Системи за детекција и дојава и гасење на пожар	187
6.12. Системи за детекција и дојава на вода, технички гасови и шечен нафтен гас (џлин)	190
6.13. Системи за видео надзор (аналогни и IP системи)	192
6.14. Системи за контрола на пристап	199
6.15. Мониторинг центар	201
6.16. Интегрирани системи	203

ПРАКТИЧЕН ДЕЛ

7. РАКУВАЊЕ И ГАЃАЊЕ СО ОГНЕНО ОРУЖЈЕ	205
7.1. Основни мерки на безбедност при ракување со вооружување	207
7.2. Намена и техничко-технички карактеристики на вооружувањата	208
7.3. Расклопување и склопување на вооружувањата	211
7.4. Постапка за гаѓање со пиштол М-57	223
7.5. Постапка за гаѓање со пушка ПАП М-59/66	229
7.6. Мерки за безбедност при изведување на гаѓање	240
7.7. Начини на изведување на гаѓањата	242
8. САМООДБРАНА	247
8.1. Техника на падови	249
8.2. Одбрана од невооружен и вооружен напаѓач	258
8.3. Захвати за специјални намени	262
8.4. Методи на присилно приведување и врзување	265
9. ПРВА ПОМОШ	289
9.1. Поим и значење на прва помош	291
9.2. Зайирање на крварење	291
9.3. Трејман на лице под шок	295
9.4. Техники на вештачко дишење	298
9.5. Нега и транспорт на повредениот	298

ВОВЕД

Техничко обезбедување, како обезбедување на лица и имот со примена на технички средства и уреди, нивно проектирање, инсталирање и одржување, прецизно е дефинирано и законски регулирано со Законот за приватно обезбедување (Сл. весник на РМ бр. 166/2012) и Правилникот за содржината на програмите и начинот на оспособувањето на физичките лица за физичко и техничко обезбедување; полагањето на стручните испити; формата и содржината на образецот на барањето за издавање на лиценца за приватно обезбедување и формата и содржината на обрасците на лиценците за приватно обезбедување (Сл. весник на РМ бр.79/13).

Иако во компаративните законодавства и практики дејноста техничко обезбедување, начинот на вршење на истата, нормите, стандардите, критериумите и други услови одамна се прецизно уредени, усвоени, применувани и усовршувани, Република Македонија со Законот за приватно обезбедување и под законските акти за прва пат пропишува дека техничко обезбедување може да се врши во вид на давање на услуги, од страна на правни лица кои имаат добиено дозвола од Министерството за внатрешни работи и кои имаат вработено работници за обезбедување кои имаат Лиценца за техничко обезбедување и легитимација за техничко обезбедување.

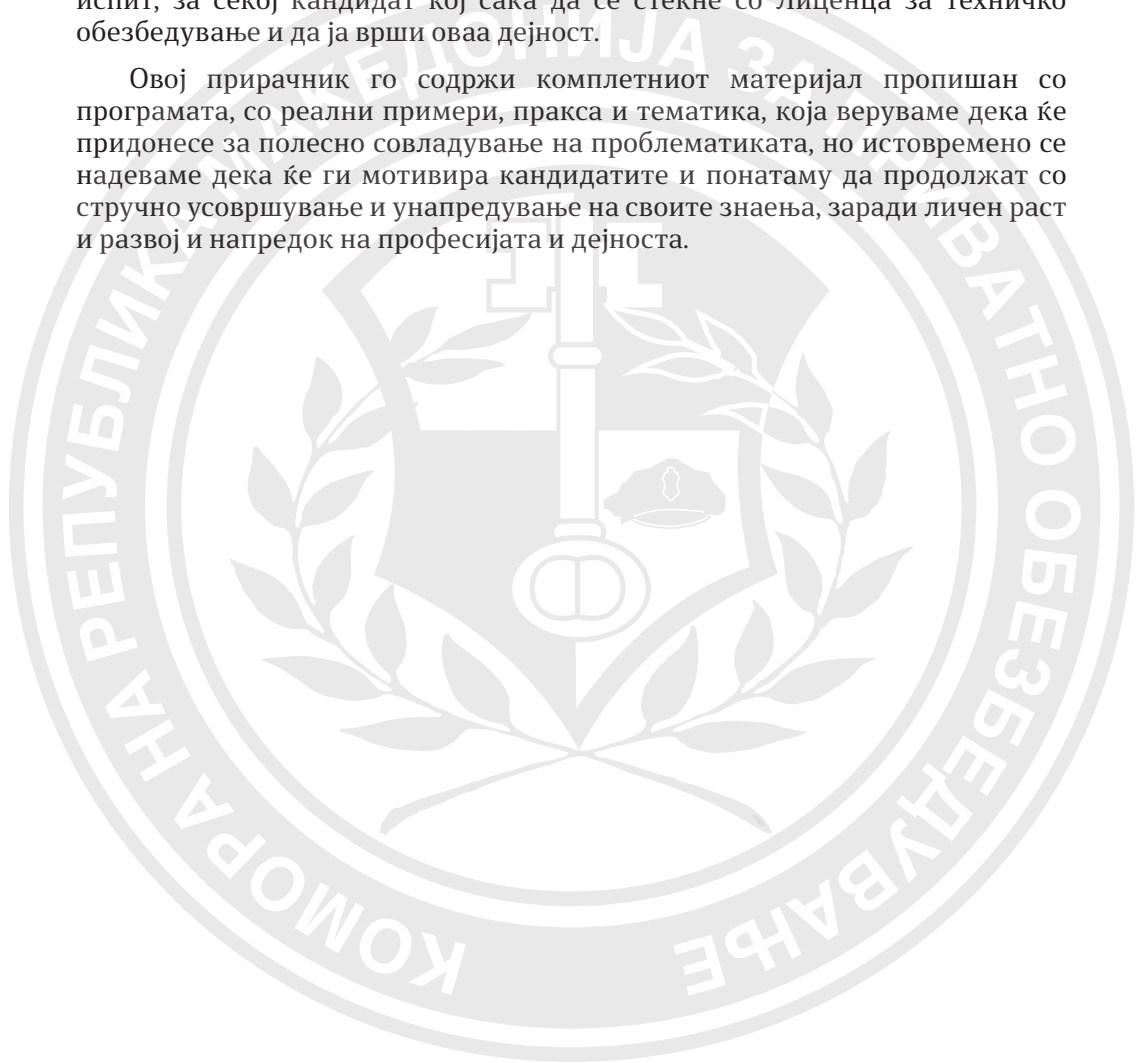
Законот за приватно обезбедување за добивање на Лиценца за техничко обезбедување го „пресликува“ концептот кој го пропишуваше и Законот за обезбедување на лица и имот (Сл. весник на РМ бр80/99; 66/2007....) за добивање на Лиценца за физичко обезбедување. Секој кандидат задолжително се оспособува и полага стручен испит за вршење техничко обезбедување, како неопходен услов за добивање Лиценца.

Имено, неопходен услов за добивање Лиценца за техничко обезбедување е оспособување во времетраење од 40 часови за 5 теоретски предмети (Основи на електротехника и телекомуникации , Видови на системи за техничко обезбедување , Скицирање и планирање на изведба и изведба на системи за техничко обезбедување , Закон за приватно обезбедување и Закон за заштита на лични податоци) и 1 практичен дел (Планирање и инсталирање на системи за техничко обезбедување), како и полагање на стручен испит за истите предмети.

Иако, организирањето на оспособувањето и полагањето на стручниот испит е законска обврска на Комората, треба да се истакне дека суштинска одговорност на Комората е унапредување на дејноста, па во тој смисол за Комората приоритет претставува придонесот за градење на стручна, професионална, современа дејност, пред се заради вршителите на истата, а секако и заради корисниците на услугите и генерално заради општата јавност.

Токму во правец на градење и создавање на квалитетен кадар кој ќе ја врши професијата приватно обезбедување, во случајов техничко обезбедување, Комората лоцираше неопходна потреба од креирање на стручно теоретско помагало – прирачник за оспособување и полагање на стручен испит за вршење на техничко обезбедување, кој ќе содржи сеопфатен, основен материјал за оспособување и полагање на стручен испит, за секој кандидат кој сака да се стекне со Лиценца за техничко обезбедување и да ја врши оваа дејност.

Овој прирачник го содржи комплетниот материјал пропишан со програмата, со реални примери, пракса и тематика, која веруваме дека ќе придонесе за полесно совладување на проблематиката, но истовремено се надеваме дека ќе ги мотивира кандидатите и понатаму да продолжат со стручно усовршување и унапредување на своите знаења, заради личен раст и развој и напредок на професијата и дејноста.

1

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

Закон за приватно обезбедување

1.1. Вовед	3
1.2. Ойштии одредби на законот за обезбедување	4
1.3. Ойштии услови за физичко лице за вршење на приватно обезбедување	11
1.4. Вршење на приватно обезбедување.....	20
1.5. Приватно обезбедување за сопствени потреби	30
1.6. Овластувања на работодавците за обезбедување	31
1.7. Работна облека и ознака на работодавците за обезбедување	46
1.8. Прекршочни одредби	47

Употребувани кратенки:

ЗПО – Закон за приватно обезбедување;

ЗОЛИ - Закон за обезбедување на лица и имот;

ЗКП – Закон за кривична постапка;

МВР на РМ – Министерство за внатрешни работи на Република Македонија;

ЦОН – Центар за обезбедување и надзор;

чл. – член;

ст. – став;

т. – точка;

1.1. ВОВЕД

Приватното обезбедување во Република Македонија за првпат е регулирано со Законот за обезбедување на лица и имот во декември 1999 година. Законот беше објавен во Службен весник на Република Македонија број 80 од 17 декември 1999 година, а влезе во сила осмиот ден од неговото објавување на 24 декември истата година што претставува **историски момент** во сферата на приватната безбедност.

Законот за обезбедување на лица и имот (во понатамошниот дел од текстот „**ЗОЛИ**“) беше изменет и дополнет со Законот за изменување и дополнување на Законот за обезбедување на лица и имот⁽¹⁾ донесен во мај 2007 година, а незначителни измени се направени и со Законот за изменување и дополнување на Законот за обезбедување на лица и имот во 2011 година⁽²⁾.

На 24.12.2012 година е донесен новиот Закон за приватно обезбедување⁽³⁾ (во понатамошниот текст „ЗПО“) кој не го смени само насловот туку со себе донесе суштински промени во областа на приватното обезбедување. Имено со одредбите од ЗПО формите на физичкото обезбедување се рedefинираат во неколку вида и тоа: телесна заштита; мониторинг обезбедување; мониторинг-патролно обезбедување; обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и обезбедување на јавни собири и други настани, се воведува обврска за лиценцирање на работниците за обезбедување кои извршуваат работи и работни задачи од областа на

1 Службен весник на Република Македонија бр. 66/2007 од 31.05.2007 година.

2 Службен весник на Република Македонија бр. 51/2011 од година.

3 Службен весник на Република Македонија бр. 166/2012 од 24.12.2012 година.

техничкото обезбедување и многу други новини за кои ќе стане збор во понатамошниот текст. Сите измени и новини што ги предвидува ЗПО се во духот на поголема транспарентност и прецизност во правното толкување и примена на законот, но и со цел да се внесе поголема стабилност во сферата на приватното обезбедување, а пред се намалување на нелојалната конкуренција и подигање на нивото на услугите кои ги даваат правните лица кои имаат дозвола за спроведување приватно обезбедување.

Законот се состои од 85 члена⁴ распоредени во тринаесет глави и тоа: I Општи одредби; II Услови за вршење приватно обезбедување; III Вршење на приватно обезбедување; IV Приватно обезбедување за сопствени потреби; V Задолжително приватно обезбедување; VI Овластувања на работниците обезбедување; VII Работна облека и ознаката на работниците за приватно обезбедување; VIII Комора на Република Македонија за приватно обезбедување; IX Евиденции заштита на податоци и информации; X Надзор; XI Прекршочни одредби; XII Овластување за подзаконски прописи и XIII Преодни и завршни одредби.

1.2. ОПШТИ ОДРЕДБИ НА ЗАКОНОТ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Потребата од приватно обезбедување во Република Македонија се јави по стекнувањето на нејзината сувереност. Ваквата потреба произлезе од материјалните состојби во новонастанатата држава која како основна сопственост ја призна приватната сопственост.

На пазарот на безбедносни услуги во приватниот сектор по 1999 година се појавија бројни агенции кои само со доследно спроведување на законската регулатива и реализирање на преземените обврски кон своите клиенти ефикасно ќе ги извршуваат своите задачи. Максимална безбедност, минимално прекршување на законот од страна на работниците кои вршат обезбедување лица и имот е важен предуслов за повисок степен на безбедност во приватниот сектор кој има директно влијание и во производствените капацитети. Безбедни претпријатија, кои ги купуваат овие услуги или пак согласно ЗПО сами ги организираат безбедносните активности имаат добри предуслови да бидат поефикасни во производството на материјални добра и услуги. Личната безбедност на поединците и нивните семејства, кои чувствуваат нагласена потреба кон неа, исто така е важен предуслов за економично и рационално живеење во духот на едно демократско општество.

4 Вброени се и шестте члена од продните и завршни одредби од Законот за приватно обезбедување.

Предметот на уредување на ЗПО (чл. 1) се условите за вршење приватно обезбедување; вршењето на приватното обезбедување; приватното обезбедување за сопствени потреби; задолжителното приватно обезбедување; овластувањата на работниците за приватно обезбедување; работната облека и ознаката на работниците за приватно обезбедување; формирањето, овластувањата и финансирањето на Комората на Република Македонија за приватно обезбедување; евиденциите, заштитата на податоците и информациите; надзорот; овластувањето за подзаконски прописи и прекршочните одредби.

1.2.1. Дејност од јавен интерес. Според чл. 2 од ЗПО, приватното обезбедување е дејност од јавен интерес. Јавниот интерес на овој делокруг на активности се огледа, пред се, во интересот на јавноста и општеството од стабилност на личен план и стабилност на средствата за производство и личниот имот, како предуслови за развој на демократските односи и сигурност. Само стабилно и безбедно опшество ќе биде во можност да ги спроведува принципите на владеење на правото и правната држава што се основни преуслови за демократско општество на рамноправни субјекти, базирано на Уставот на Република Македонија и меѓународните одредби за човекови права и слободи ⁽⁵⁾. Само стабилна економија може да создаде предуслови за реализација на слободите и правата на човекот, а стабилноста на економијата зависи од функционирање на системот за обезбедување, заштита и сигурност на производствените капацитети и имот.

Јавниот интерес и карактер на приватното обезбедување произлегува од процесот на општествена трансформација на државното уредување во Република Македонија, со што дел од овластувањата на органите за внатрешни работи се пренесени врз правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување и работниците за приватно обезбедување.

1.2.2. Цел на приватното обезбедување. Со чл. 3 од ЗПО се дефинира целта на приватното обезбедување која се реализира со преземање мерки и активности заради спречување и откривање на штетни појави и противправни дејствија кои ги загрозуваат животот, телесниот интегритет и достоинството на личноста и имотот што се обезбедува насочени кон негово уништување, оштетување или отуѓување. Вообичаено овие мерки и активностите работниците за приватно обезбедување ги преземаат во рамките на границите на имотот што го обезбедуваат, но и при спроведување: телесна заштита; мониторинг-патролно обезбедување; обезбедување на

5 Уставот ги инкорпорира правата и слободите дадени со: Универзалната декларација за човекови права и слободи на ООН од 10 декември 1948 година; Европската конвенција за човекови права и основните слободи од 1950 година; Меѓународниот пакт за економските, социјалните и културните права на ООН и Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права на ООН донесени на 16 декември 1966 година.

транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и обезбедување на јавни собири и други настани чија реализација бара спроведување работни задачи и на јавно место.

1.2.3. Недозволен работи, оперативни методи и средства на приватното обезбедување. Со одредбите на овој член се дефинира активноста на правните лица и работниците за приватно обезбедување само во сферата на приватноста, што произлегува и од одредбите на чл. 4 ст. 1 од ЗПО со кој на правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување им се забранува да обезбедуваат лица и имот кои врз основа на посебни прописи ги обезбедуваат надлежни државни органи. На правните лица и работниците за приватно обезбедување им е забрането да вршат работи и работни задачи поврзани со наплата на долг (чл. 4 ст. 2).

Во таа смисла се однесуваат и одредбите на чл. 5 од ЗПО со кои на правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување во вршењето на обезбедувањето им се забранува примената на оперативни методи и средства кои со закон не се дозволени или за чија примена врз основа на посебни прописи се овластени само надлежните државни органи (вршење претрес, истрага на местото на кривично-правниот настан, водење информативни разговори, следење на комуникации и друго). Работниците за приватно обезбедување при реализација на своите работи и работни задачи можат да ги спроведуваат овластувањата кои се пропишани во Глава VI на ЗПО (чл. 45 – чл. 57). Законодавецот прави јасна динстикција помеѓу државната и приватаната безбедност која се гледа преку карактерот на субјектите односно објектите на заштита.

Правни лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување, а спротивно на чл. 4 од ЗПО, вршат приватно обезбедување на субјекти, кои врз основа на посебни прописи треба да бидат обезбедувани од надлежни државни органи или вршат работи поврзани со наплата на долг, односно, спротивно на чл. 5 од ЗПО применуваат оперативни методи и средства кои со закон не се дозволени, прават прекршок предвиден со чл. 73 ст. 1 т. 1 и 2 за што е предвидена глоба од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност.

1.2.4. Договор за приватно обезбедување. Обврска на правните лица кои дејноста приватното обезбедување ја вршат во вид на давање на услуги, согласно чл. 6 ст.1 од ЗПО, е со странката (правно или физичко лице) која ги ангажира за овие услуги, задолжително да склучат договор за приватно обезбедување, при што, законодавецот потенцира дека договорот треба да биде склучен во писмена форма. Со ст. 2 од истиот член законодавецот јасно ставил на знаење дека договорот кој не е склучен во писмена форма или е склучен со правно лице кое нема дозвола за приватно обезбедување се смета за ништовен.

Ако се има предвид карактерот на услугите од областа на приватното обезбедување понекогаш може да се јави потреба од итно преземање

обврска за давање ваков вид услуги (на пример телесна заштита). Согласно принципите на договорното право сметаме дека според начелото на итност во преземањето на мерките за обезбедување лица и имот во вакви ургентни случаи обврската би можела да биде преземена со усмен договор, при што се подразбира во **најкраток можен рок**, за истата треба да се сочини договор во писмена форма. Правните лица кои вршат приватно обезбедување во вид на давање услуги, се обврзани да водат евиденција на склучените договори (чл. 64 ст. 1 т. 1).

Потребата од склучување договор за приватно обезбедување се гледа и од прекршочните одредби на ЗПО, па така, според чл. 73 ст.1 т. 3 правното лице кое со странката не склучи договор за приватно обезбедување прави прекршок за кој е предвидена глоба од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност.

1.2.5. Значење на изразите. Една од новините во ЗПО за разлика од претходниот ЗОЛИ е уредена со чл. 7 со кој се дефинираат значењето на изразите кои се употребуваат. Ваквата нормативна техника, пред сè, овозможува избегнување на потребата овие изрази постојано да се употребуваат со нивната целосна дефиниција, а исто така, овозможува подобро односно попрецизно толкување на законот. Во текстот што следува ќе ги презентираме овие изрази и нивните значења, а за повеќето од нив ќе дадеме и одреден коментар.

Со чл. 7 т. 1 е дефиниран изразот „Приватно обезбедување“ под што се подразбира - заштита на лица и имот што се врши од страна на правни лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување.

Со овој израз јасно се определува дека доменот на постапување на правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување е насочен кон заштитата на животот и телесниот интегритет на лицата и заштита на имотот од неовластено присуство на лица, негова заштита од уништување, оштетување или оттуѓување.

Со чл. 7 т. 2 е дефиниран изразот „Приватно обезбедување во вид на давање на услуги“ под што се подразбира - заштита на лица и имот врз основа на склучен договор што ја врши правно лице кое има извршено упис на дејноста во Централниот регистар на Република Македонија и има добиено дозвола за приватно обезбедување во вид на давање на услуги.

Со чл. 7 т. 3 е дефиниран изразот „Приватно обезбедување за сопствени потреби“ под што се подразбира - заштита на имотот и на лицата во правно лице што се врши од страна на работници за приватно обезбедување вработени во правното лице кое има добиено дозвола за приватно обезбедување за сопствени потреби. Овие правни лица, не смеат, своите безбедносни услуги да ги нудат на други правни и физички лица.

Со чл. 7 т. 4 е дефиниран изразот „Физичко обезбедување“ под што се подразбира - обезбедување на лица (живот, телесен интегритет) кое се врши заради нивна лична заштита и обезбедување на имот од пристап на неповикани лица, уништување, оштетување, противправно одземање и други форми на штетни дејствија, што се врши од страна на работници за приватно обезбедување. Физичкото обезбедување се дели на неколку вида и тоа: телесна заштита; мониторинг-патролно обезбедување; обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и обезбедување на јавни собири и други настани за што подетално ќе стане збор во текстот подолу.

Со чл. 7 т. 5 е дефиниран изразот „Техничко обезбедување“ под што се подразбира - обезбедување на лица и имот со примена на технички средства и уреди, нивно проектирање, инсталирање и одржување.

Со чл. 7 т. 6 е дефиниран изразот „Телесна заштита“ под што се подразбира - физичко обезбедување со кое непосредно се обезбедуваат лица и имот од страна на работници за приватно обезбедување. Нов израз со кој се дефинира непосредната телесна заштита (bodyguard), пред сè на лица, која порано во законот се вклопуваше во дефиницијата за физичко обезбедување.

Со чл. 7 т. 7 е дефиниран изразот „Мониторинг обезбедување“ под што се подразбира - физичко обезбедување што се врши како постојан физички надзор над вградени технички системи и уреди за обезбедување лица и имот и телекомуникациски пренос на алармни сигнали во центар за обезбедување и надзор. Комбинација од физичко и техничко обезбедување.

Со чл. 7 т. 8 е дефиниран изразот „Мониторинг-патролно обезбедување“ под што се подразбира - физичко обезбедување што се врши како постојан физички надзор над вградени технички системи и уреди за обезбедување лица и имот и телекомуникациски пренос на алармни сигнали во центар за обезбедување и надзор и ангажирање на работници за приватно обезбедување и употреба на возила за обезбедување заради спречување на штетни дејствија над лицата и имотот што се обезбедуваат и обезбедување на лица и имот по пристигнат алармен сигнал од центар за обезбедување и надзор.

Дел од дејноста, односно вид обезбедување, која правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување во вид на давање услуги ја вршеа и пред стапување во сила на ЗПО, а со неговите одредби доби статус на еден од видовите на физичко обезбедување.

Со чл. 7 т. 9 е дефиниран изразот „Обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки“ под што се подразбира - физичко обезбедување на превоз и пренос на пари, злато, скапоцени камења, уметнички дела, хартии од вредност и на други вредносни пратки со работници за приватно обезбедување и посебни возила (види го претходниот коментар).

Со чл.7 т.10 е дефиниран изразот „Обезбедување на јавни собири и на други настани“ под што се подразбира - физичко обезбедување со работници за приватно обезбедување и со употреба на технички средства заради одржување на јавниот ред на јавни собири, спортски натпревари, културни, забавни, верски, хуманитарни, социјални, политички, економски и други настани (види го коментарот по однос на чл. 7 т. 8).

Со чл. 7 т. 11 е дефиниран изразот „Дозвола за приватно обезбедување“ под што се подразбира - овластување со кое правното лице кое ги исполнува утврдените услови се стекнува со право да врши приватно обезбедување на лица и имот. Формално-правен акт добиен во управана постапка со кој се дозволува вршењето на дејноста приватно обезбедување и тоа: во вид на давање услуги и за самообезбедување.

Со чл. 7 т. 12 е дефиниран изразот „Лиценца за приватно обезбедување“ под што се подразбира - овластување со кое физичкото лице кое ги исполнува утврдените услови се стекнува со право да врши приватно обезбедување на лица и имот. Со лиценца може да се стекне физичко лице кое ги исполнува условите предвидени во ЗПО, откако ќе посетува потребна обука и го положи испитот. Лиценцата е услов за стекнување статус на работник за приватно обезбедување. Повеќе во текстот подолу.

Со чл.7 т.13 е дефиниран изразот „Легитимација за приватно обезбедување“ под што се подразбира - исправа издадена од Коморатана Република Македонија за приватно обезбедување со која работникот за приватно обезбедување го докажува своето службено својство. Легитимација ја добива работник кој поседува Лиценца за приватно обезбедување кога ќе склучи работен однос со правно лице кое врши приватно обезбедување од било кој вид. Повеќе во текстот подолу.

Со чл. 7 т. 14 е дефиниран изразот „Работник за приватно обезбедување“ под што се подразбира - физичко лице кое поседува важечка лиценца за приватно обезбедување и легитимација за приватно обезбедување, кое има засновано работен однос во правно лице и врши обезбедување на лица и имот, односно работи и работни задачи врз основа на овластувањата утврдени со овој закон.

Со чл.7 т.15 е дефиниран изразот „Граница на простор што се обезбедува“ под што се подразбира - линија што ги опфаќа недвижностите и површините што се составен дел на имотот што се обезбедува. Нов израз во ЗПО со кој прецизно се дефинира границата на просторот во кој работниците за приватно обезбедување ги вршат работите и работните задачи, спроведувајќи ги овластувањата кои произлегуваат од ЗПО. Со дефинирањето на границата на простор што се обезбедува уште еднаш се потенцира карактерот на приватноста во оваа дејност.

Со чл. 7 т. 16 е дефиниран изразот „Овластено службено лице“ под што се подразбира - работник на Министерството за внатрешни работи, согласно Законот за внатрешни работи и Законот за полиција. Работници на МВР кои имаат легитимација за реализација на задачи од законите споменати во изразот. МВР отсапувајќи дел од своите надлежности на правните лица кои вршат приватно обезбедување го задржа правото, но и обврската за спроведување надзор при вршење на работни и работни задачи од доменот на приватното обезбедување.

Со чл. 7 т. 17 е дефиниран изразот „Присилба“ под што се подразбира - употреба на легитимен, соодветен и пропорционален физички или механички притисок, со примена на средства согласно закон, насочен кон одредено лице од страна на работник за приватно обезбедување, само во случај кога работите на обезбедување на лица и имот не може на друг начин да бидат извршени. Работниците за приватно обезбедување при реализација на своите работни задачи, во екстремни – опасни активности на загрозување насочени кон нив и кон лицето или имотот што го обезбедуваат се овластени да применуваат соодветни средства за присилба. За условите и начинот на употребата на средствата за присилба подетално во текстот подолу.

Со чл. 7 т. 18 е дефиниран изразот „Дресирано куче“ под што се подразбира - специјално обучено куче со соодветна потврда за успешно завршена дресура кое се употребува за приватно обезбедување согласно одредбите на овој закон. Употребата на дресирано куче беше пропишана и во ЗОЛИ (чл. 18) со една генерална клаузула дека може да се употреби. Во ЗПО многу попрецизно се уредуват уловите кои треба да ги исполнува дресираното куче но и условите за негова примена.

1.2.6. Видови и начини на вршење приватно обезбедување. Приватното обезбедување под услови утврдени со ЗПО (чл. 8) го вршат правни лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување и тоа:

1. во вид на давање на услуги и
2. за сопствени потреби.

Правни лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување во вид на давање на услуги услугите за обезбедување лица и имот на пазарот на трудот ги нудат на останатите правни и физички лица од Република Македонија согласно законите на пазарната економија, при што треба да се понуди што подобра безбедносна услуга за што попримателна пазарна цена. Давателите на вакви услуги беа предвидени според одредбите на ЗОЛИ уште во 1999 година при што овој законски текст не даваше можност за организирање безбедносни агенции на правните лица за сопствени потреби (погоред дадени под 2) иако кај голем дел од стопанските претпријатија во државата егзистираа вакви организациони единици кои се грижеа за безбедноста на сопственото претпријатие.

Со измените на Законот за обезбедување лица и имот во 2007 година беа пропишани одредби за организирање организациони единици за обезбедување лица и имот за сопствени потреби на правните лица во Република Македонија, а ЗПО со чл. 8, исто така го предвидува постоењето на правни лица кои обезбедувањето го организираат за сопствени потреби. На правните лица кои приватното обезбедување го вршат за сопствени потреби им е забрането овие услуги да нудат на други правни и физички лица. Законот не дозволува повеќе правни лица да се здружат за ваква дејност, таа е дозволена само на ниво на едно правно лице.

Начините на вршење приватно обезбедување се предвидени со чл. 9 од ЗПО при што законодавецот прави разлика во видовите приватно обезбедување кое го вршат правните лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување во вид на давање услуга, за разлика од правните лица кои имаат дозвола за сопствено обезбедување.

Согласно чл. 9 ст. 1. приватно обезбедување во вид на давање на услуги се врши како:

1. физичко обезбедување и
2. техничко обезбедување.

Согласно чл. 9 ст. 2 физичкото обезбедување предвидено со ст. 1 т. 1 од чл. 9 се врши како:

1. телесна заштита;
2. мониторинг-патролно обезбедување;
3. обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и
4. обезбедување на јавни собири и други настани.

За разлика од приватно обезбедување во вид на давање услуги приватното обезбедување за сопствени потреби може да се врши како физичко обезбедување и тоа: како телесна заштита и мониторинг обезбедување.

Правните одредби за сите овие видови приватно обезбедување и начините на нивно вршење се систематизирани во Глава III од ЗПО (чл. 27 до чл. 42).

1.3. ОПШТИ УСЛОВИ ЗА ФИЗИЧКО ЛИЦЕ ЗА ВРШЕЊЕ НА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Во Глава III од ЗПО под наслов Услови за вршење приватно обезбедување (чл. 10 – чл. 26) се пропишани правните одредби за две области:

1. Општи услови за правно лице за вршење приватнообезбедување (чл. 10 –чл. 19) и
2. Општи услови за физичко лице за вршење приватно обезбедување (чл. 20 – чл. 26).

Предмет на Програмата за оспособување и полагање стручен испит за физичко обезбедување се само општите услови кои се однесуваат за физичките лица (под т. 2). Сепак бидејќи кандидатите кои ќе ја поминат оваа обука претендираат да се вработат во некое од правните лица кои вршат приватно обезбедување, пожелно е да бидат запозанат со најопштите одредби од оваа област пропишани во чл. 10 ст. 1 и 2 од ЗПО. Доколку некој од кандидатите е заинтересиран за подетални познавања од оваа област со овие услови може да се запознае преку членовите од ЗПО наведени непосредно под насловот на овој дел од прирачникот.

Општите услови кои правните лица треба да ги исполнуваат за вршење приватно обезбедување се предвидени во чл. 10 ст. 1 и 2 од ЗПО според кој:

(1) Приватно обезбедување во вид на давање на услуги може да врши правно лице ако:

1. има извршено упис на дејноста во Централниот регистар на Република Македонија и
2. има добиено дозвола за приватно обезбедување во вид на давање на услуги.

(2) Приватно обезбедување за сопствени потреби може да врши правно лице ако има добиено дозвола за приватно обезбедување за сопствени потреби.

Освен уписот на дејноста во Централниот регистар на РМ потребно е правното лице да води постапка пред МВР на РМ за добивање дозвола за вршење приватно обезбедување. Правно лице кое претендира да обавува дејност приватно обезбедување во вид на давање услуги, при барањето дозвола, треба да има најмалку 15 работници за обезбедување кои имаат лиценци за физичко обезбедување, а не поседуваат важечки легитимации за физичко обезбедување, а правно лице кое претендира да врши сопствено обезбедување, при барањето дозвола, треба да има најмалку 10 работници за обезбедување кои имаат лиценци за физичко обезбедување, а не поседуваат важечки легитимации за физичко обезбедување.

1.3.1. Општи услови за физичко лице за вршење приватно обезбедување. Во овој дел од Глава III од ЗПО (чл. 20 – чл. 26) се одредени условите кои треба да ги исполнуваат физичките лица кои сакаат да вршат приватно обезбедување. Според ЗПО, Приватно обезбедување можат да вршат само физички лица кои поседуваат лиценца за приватно обезбедување (чл. 20 ст. 1) и легитимација за приватно обезбедување (чл. 20 ст. 2) Со самото пропишување на ваквите услови повеќе од логично е дека не може кој било да се занимава со активности од областа на приватното обезбедување туку

треба да се создадат одредни предуслови за реализација на ваквата можност. Законот ја третира лиценцата како доказ за оспособеност за вршење приватно обезбедување и дозвола за професионално бавење со работите и работните задачи од областа на приватното обезбедување. Лиценцата за приватно обезбедување (во понатамошниот текст лиценца) е предуслов за добивање легитимација за приватно обезбедување (во понатамошниот текст легитимација) која лиценцираниот кандидат ја добива со засновање работен однос како работник за обезбедување во некое правно лице кое има дозвола за вршење приватно обезбедување. Значи лиценцата е доказ за положен испит по спроведена обука, (еден вид диплома) која се стенкува еднаш засекогаш додека легитимацијата е врзана за вработувањето, па така врз база на една лиценца кандидатот, во својата работна кариера, може да се стекне со легитимации од различни агенции за обезбедување, но не смее да има повеќе од една легитимација бидејќи има обврска по престанокот на работниот однос да ја врати истата. Дојдува кандидатот во случај на престанување на работниот однос не ја врати легитимацијата прави прекршок предвиден со чл. 75 ст. 1 т. од ЗПО за што е предвидена глоба од 600 до 700 евра во денарска противвредност, и можна прекршочна санкција забрана за вршење дејност во траење од една до пет години.

Согласно чл. 20 ст. 2 од ЗПО лиценцата и легитимацијата ги издава Комората за приватно обезбедување на Република Македонија (во понатамошниот текст Комората), ако физичкото лице ги исполнува условите утврдени со ЗПО.

Согласно чл. 20 ст. 2 од ЗПО, на физичко лице може да му се издаде лиценца како: лиценца за физичко обезбедување и лиценца за техничко обезбедување. Обуката за лиценца за техничко обезбедување се спроведува независно од обуката за лиценца за физичко обезбедување, според друга програма и испитот се полага пред друга комисија. Според ЗПО нема ограничувања по однос на лиценците, па така, едно исто физичко лице може да ги поседува и двете лиценци, се разбира доколку ги исполнува условите, ја помине обуката и ги положи испитите.

Согласно чл. 22 ст. 1 од ЗПО, Комората ќе издаде лиценца на физичко лице кое ги исполнува следните услови:

1. е државјанин на Република Македонија;
2. има живеалиште во Република Македонија;
3. има навршено 18 години;
4. поседува општа психофизичка здравствена способност, што го докажува со соодветно лекарско уверение кое не смее да биде постаро од три месеци;
5. не е осудено со правосилна судска пресуда или против него не се води кривична постапка за кривично дело за кое се гони по службена должност;

6. има завршено најмалку средно образование;
7. да е оспособен за физичко обезбедување лица и имот и
8. да има положено стручен испит за физичко обезбедување.

По однос на првиот услов лицето кое сака да се стекне со лиценца за обавување дејности од областа на приватното обезбедување, со кој им се ограничува правото на странците и лицата без државјанство да се вработат во агенциите кои даваат безбедносни услуги на полето приватното обезбедување, се трга од претпоставката дека законодавецот се раководел од фактот дека работите и работните задачи во оваа област се дејност од јавен интерес. Законодавецот веројатно воден од истите мотиви кои произлегуваат од јавниот карактер на ваквите активности како втор посебен услов бара од кандидатот за лиценца да има живеалиште во Република Македонија со што се лимитира правото на македонските државјани кои имаат постојано живеалиште надвор од нашата татковина да се занимаваат со ваквата дејност.

Согласно чл. 22 ст. 1 т. 3 од ЗПО кандидатот за добивање лиценца треба да е полнолетен, односно да навршил 18 години. Ако се земе во предвид карактерот на дејноста приватно обезбедување и лепезата од овластувања која ја имаат работниците за обезбедување, примена на средстава за присилба меѓу кои и правото, под со законот предвидени услови, да употреби огнено оружје, јасна е интенцијата на законодавецот која бара да биде спроведувана од лица со полни 18 години.

Претходно изнесените ставови за полнолетноста, уште повеќе се однесуваат за условот предвиден со т. 4 од ст. 1 на чл. 22 кандидатот да поседува општа психофизичка здравствена способност, која ја докажува со лекарско уверение кое не смее да биде постаро од три месеци. Доволно е да си го поставиме прашањето: Дали својот живот и телесен интегритет или животот и телесниот интегритет на своите најблиски, но и имотот би го довериле на некој кој не го исполнува овој услов. Одговорот на прашањето е очигледен.

Сметаме дека законодавецот донел добро решение со предвидувањето на петтиот посебен услов (чл. 22 ст. 1 т. 5) со кој се предвидува можноста за издавање лиценца да им се скрати на лицата кои се осудени со правосилна судска пресуда или против кои се води кривична постапка за кривично дело за кое се гони по службена должност. Работните задачи од областа на приватното обезбедување се карактеризираат со потребата од одговорност и чесност на нејзините извршители. Моралниот лик на работникот кој ги извршува работите од областа на приватното обезбедување е многу важен факт од нив се бара висок степен на одговорност и чесност во извршувањето на овој вид работни задачи. Одговорот треба да го бараме на прашањето: Дали би му го довериле својот живот, здравје и имот на некој кој има слаби

морални вредности и бил во судир со органите на прогонот? Секако не би го сториле тоа, туку ќе бараме некој кому ќе можеме да му веруваме.

Согласно чл. 22 ст. 1 т. 6 законодавецот бара кандидатите да завршиле најмалку средно образование, што не ја исклучува можноста кандидатите да завршиле повисок степен на образование. Впрочем, со окрупнувањето на субјектите во овој домен на деловното работење се наметнува потребата од високо образован карактер на управувачките позиции во правните лица кои вршат приватно обезбедување.

Претходно изнесениот став по однос на образованието оди во прилог на законското решение предвидено со чл. 22 ст. 2 од ЗПО, според кој, физичките лица кои завршиле високо образование од областа на безбедноста и криминалистиката може да го полагаат стручниот испит од став (1) точка 8 на чл. 22 во рок од десет години од денот на стекнување со диплома за завршено соодветно високо образование, без претходно оспособување за приватно обезбедување.

Логично е да извлечеме заклучок дека и самите агенции ќе чувствуваат потреба од вакви високо образовни кадри на полето на управување на овие активности од причина што теоретската подготовка на овие дипломирани студенти е насочена кон криминалистичките и безбедносните науки вклучувајќи ги и спецификите на мерките за поголема лична безбедност или безбедност на имотот. Исто така и правните лица кои имаат намера сами да го организираат своето обезбедување би требало своите организатори на овие активности да ги бараат кај овие дипломирани студенти.

Законодавецот имајќи ја предвид сериозноста на работите и работните задачи на полето на приватното обезбедување со чл. 22 ст. 3 физичките лица кои најмалку три години извршувале работи и работни задачи како овластено службено лице во МВР на РМ или Министерството за одбрана ги ослободил од обврската за стручно оспособување и полагање на стручен испит, што со одредбите од став (1) точките 7 и 8 од чл. 22 е предвидено за останатите кандидати за добивање лиценца. Физичките лица на кои се однесуваат одредбите од ст. 3 на чл. 22 од ЗПО доколку сакаат да се стекнат со лиценца доволно е на Комората да и достават доказ дека најмалку три години извршувале работи и работни задачи како овластено службено лице за да ја добијат лиценцата без посетување обука и полагање стручен испит.

Согласно чл. 22 ст.1 т. 7 и 8 физичките лица кои ги исполнуваат условите предвидени во чл. 22, можат да се стекнат со лиценца за физичко обезбедување доколку се оспособат за физичко обезбедување лица и имот и положат стручен испит за физичко обезбедување.

1.3.2. Оспособување и стручен испит. Кандидатите за лиценца за работа во безбедносните активности на полето на приватното обезбедување

се должни како предуслов за полагање на стручниот испит да посетуваат обука на која ќе бидат оспособени за вршење на работите од приватното обезбедување. Согласно чл. 23 од ЗПО, обуката е во организација на Комората, а го врши Комисија за оспособување за физичко обезбедување која ја формира министерот за внатрешни работи. Тука спаѓа и обуката за оспособување за ракување со огнено оружје.

Комисијата за оспособување за физичко обезбедување (чл. 23 ст. 2) е составена од девет предавачи и нивни заменици, од кои седум предавачи и нивни заменици се претставници на МВР на РМ и двајца предавачи и нивни заменици се претставници на Комората. Трошоците за оспособувањето се на товар на барателот на лиценцата за обезбедување (чл. 23 ст. 4).

Согласно чл. 24 од ЗПО, стручниот испит за физичко обезбедување од чл. 22 ст. 1 т. 8 од ЗПО го организира Комората, а се полага пред Комисијата за спроведување стручен испит за физичко обезбедување која ја формира министерот за внатрешни работи. Комисијата за спроведување стручен испит за физичко обезбедување (чл. 24 ст. 2) е составена од осум испитувачи и нивни заменици, од кои шест испитувачи и нивни заменици се претставници на МВР на РМ и двајца испитувачи и нивни заменици се претставници на Комората. Проверката на оспособеноста за ракување со огнено оружје, како дел од стручниот испит за физичко обезбедување, ја врши Комисија за проверка на оспособеноста за ракување со огнено оружје, составена од тројца полициски службеници и нивни заменици (чл. 24 ст. 4). Трошоците за полагање на стручниот испит се на товар на барателот на лиценцата за обезбедување (чл. 24 ст. 5).

Програмата за обуката, нејзината содржината, начинот на оспособување на физичките лица за физичко обезбедување, полагањето на стручните испити, формата и содржината на образецот на барањето за издавање лиценца за приватно обезбедување и формата и содржината на обрасците на лиценците за приватно обезбедување, во Правилник⁽⁶⁾, ги пропишува Министерот за внатрешни работи (чл. 79 ст. 3 од ЗПО).

1.3.3. Легитимација за обезбедување. Легитимацијата за физичко обезбедување ја издава Комората (чл. 20 и чл. 25), а нејзиниот изглед и начин на издавање го пропишува Министерот за внатрешни работи на РМ. Образецот на легитимацијата е пропишан со *Правилник за формата и содржината на обрасците на легитимациите за приватно обезбедување,*

6 Правилникот за содржината на програмите и начинот на оспособувањето на физичките лица за физичко и техничко обезбедување, полагањето на стручните испити, формата и содржината на образецот на барањето за издавање на лиценца за приватно обезбедување и формата и содржината на обрасците на лиценците за приватно обезбедување е објавен во Службен весник на РМ бр. 79/2013 на 31.05.2013, а стапи во сила на 03.07.2013.

начинот на нивно издавање и употреба⁽⁷⁾ донесен од страна на министерот за внатрешни работи.

Легитимациите за физичко обезбедување согласно чл. 25 ст. 1 т. 1 од ЗПО се издаваат на правно лицето кое врши приватно обезбедување на физичко лице кое ги исполнува следнива услови: 1. поседува лиценца за физичко обезбедување; 2. има засновано работен однос во правното лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги, односно правното лице кое врши приватно обезбедување за сопствени потреби; 3. здравствено и психофизички е способно и 4. со правосилна пресуда или со правосилна одлука на прекршочен орган не му е изречена казна или прекршочна санкција забрана на вршење професија, дејност или должност.

Од овие одредби се гледа дека лиценцата за извршување работи од областа на приватното обезбедување е врзана за физичко лице кое било оспособено за овие задачи и за тоа положило стручен испит или пак врз база на минат труд од најмалку три години во државните органи кои се бават со безбедносна проблематика лиценцата му била издадена на негово браќе. Лиценцата претставува предуслов за добивање легитимација, која пак, е поврзана со правното лице кое врши приватно обезбедување. Физичко лице при промена на вработувањето во друго правно лице на база на лиценцата добива нова легитимација која е поврзана и е сопственост на правното лице кое е должно во рок од 30 дена од засновањето на работниот однос со работник за обезбедување да побара легитимација за него од Комората (чл. 25 ст.3).

Во случај кога работникот за обезбедување ќе престане да исполнува барем еден од условите утврдени во став 2 на чл. 25, правното лице кое врши приватно обезбедување му ја одзема легитимацијата за обезбедување и истата ја доставува до Комората за поништување, во рок 30 дена од денот кога е констатирано дека работникот не го исполнува условот (чл. 25. ст 4). Работникот за обезбедување е должен на барање на правното лице да му ја врати легитимацијата за обезбедување (чл. 25. ст. 6). Доколку правното лице не е во можност во предвидениот рок да ја врати легитимацијата на Комората заради поништување, тоа е должно во рокот од 30 дена да ја извести Комората за неисполнување на барем еден од претходно споменатите услови утврдени во ст. 2 на чл. 25 од страна на работникот за обезбедување и веднаш да ја огласи легитимацијата за неважечка во „Службен весник на Република Македонија“.

Правното лице кое, во рок од 30 дена, не ја одземе легитимацијата, односно нема да ја достави заради поништување до Комората, од лицето

7 Службен весник на Република Македонија бр. 56/2013 од 17.04.2013 година, кој стапи во сила на 03.07.2013.

кому му престанал работниот однос, или не ја извести Комората дека работник за обезбедување не исполнува барем еден од условите предвидени со чл. 25 ст.2 од ЗПО и не ја огласи за неважечка, се соочува со можноста да биде санкционирано со глоба во износ од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност (чл. 72 ст. 1 т. 3). Согласно чл. 75 ст. 1 т. 1, може да биде изречена глоба на работникот за обезбедување во висина од 600 до 700 евра во денарска противвредност, доколку во случај на престанување на работниот однос не ја врати легитимацијата за обезбедување на правното лице кое е обврзано да ја достави до Комората. За истиот прекршок може да се изрече прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години.

Со ваквите прекршочни одредби се потенцира значењето и сериозноста на легитимацијата која доколку не биде поништена може да биде предмет на злоупотреба од физичкото лице кое не ја вратило или пак од правното лице кај кое тоа работело.

Додека работниците за приватното обезбедување ги извршуваат своите работи и работни задачи се должни се себе да ги носат своите легитимации (чл. 46 ст.1). Во случај кога работникот за обезбедување се повикува на своите работи и работни задачи должен е истовремено да ја покаже и легитимацијата за обезбедување (чл. 46 ст.2). Работникот за обезбедување е должен својата легитимација да ја покаже и на барање на овластено службено лице или полициски службеник на МВР на РМ (чл. 46 ст.3). На работникот за обезбедување може да му се изрече глоба во износ од 600 до 700 евра во денарска противвредност доколку: при вршењето обезбедување лица и имот не носи легитимација за обезбедување (чл. 75 ст. 1 т. 4); не ја покаже легитимацијата за обезбедување во случај кога се повикува на вршење обезбедување лица и имот или не ја покаже легитимацијата за обезбедување на барање на овластено службено лице на МВР на РМ (чл. 75 ст. 1 т. 5).

1.3.4. Изглед на легитимацијата за физичко обезбедување. Какошто погоре споменавме изгледот и употребата на легитимацијата е пропишан со Правилник донесен од страна на министерот за внатрешни работи. Легитимацијата е составена од хартиен дел и кожна футрола. Кожната футрола на легитимацијата е изработена од кожа во правоаголна форма, на која е залепен метален знак на Комората на Република Македонија за приватно обезбедување и е втиснат бројот на легитимацијата. Хартиениот дел на легитимацијата е во различна боја и тоа:

1. **темно сина** боја за физичко обезбедување во правно лице за вршење на приватно обезбедување во вид на давање услуги;
2. **црвена боја** за физичко обезбедување во правно лице за вршење на приватно обезбедување за сопствени потреби и
3. **светло сива** боја за техничко обезбедување.

Предната страна од образецот на легитимацијата за физичко обезбедување содржи: симбол на Комората; назив на органот што ја издава легитимацијата „Комора на Република Македонија за приватно обезбедување“; назив на легитимацијата „Легитимација за физичко обезбедување“; број на легитимацијата; назив на правното лице кое врши приватно обезбедување; име и презиме на носителот на легитимацијата; место за фотографија со димензии 3 x 2,5 сантиметри; место за потпис на претседателот на Комората и место за печат. Задната страна од образецот на легитимацијата содржи отпечатен текст: „Носителот на легитимацијата е овластен да ги извршува работите предвидени со Законот за приватно обезбедување. Во случај кога работникот за обезбедување се повикува на своите работи и задачи, должен е истовремено да ја покаже легитимацијата за обезбедување. Работникот за обезбедување е должен на барање на правното лице да му ја врати легитимацијата за обезбедување. Во случај кога работникот за обезбедување не исполнува еден од условите утврдени во Законот за приватно обезбедување, правното лице кое врши приватно обезбедување му ја одзема легитимацијата за обезбедување и истата ја доставува за поништување до Комората во рок од 30 дена од денот кога е констатирано дека работникот не го исполнува условот“; место за впишување на број на лична карта на носителот на легитимацијата; место за впишување на крвна група на носителот на легитимацијата и место за впишување на датумот на издавање на легитимацијата.

Погоре е даден описот на легитимацијата за физичко обезбедување. Нема да се впуштаме во објаснување како изгледа легитимацијата за техничко обезбедување. Како што погоре е опишано легитимациите се разликуваат по нивната боја. Ова е од особено значење затоа што обемот на работите и работните задачи на работниците за физичко обезбедување зависи од тоа дали работи во правно лице за обезбедување во вид на давање услуги или пак правно лице за обезбедување за сопствени потреби. Според чл. 9. ст. 3 од ЗПО, приватното обезбедување за сопствени потреби се врши како физичко обезбедување, и тоа како телесна заштита и мониторинг обезбедување кое овие работници можат да го вршат само во границата на просторот што се обезбедува, односно недвижниот имот на правното лице.

За разлика од нив работниците за физичко обезбедување кои се вработени во правно лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање услуги физичкото обезбедување го вршат како: телесна заштита; мониторинг-патролно обезбедување; обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и обезбедување на јавни собири и други настани. Различната боја на легитимациите го олеснува и надзорот кој го вршат службените лица на МВР на РМ.

Правилникот ја дефинира постапката за издавање на легитимациите и обврските на работниците за обезбедување кои се однесуваат при нивната

употреба, но и обврската за враќање на легитимацијата на правното лице за што стана збор во погорниот текст.

1.3.5. Стручна помош и обука. Правните лица кои вршат приватно обезбедување согласно чл. 26 од ЗПО можат од МВР на РМ да побараат да им даде стручна помош во организирањето на приватното обезбедување и да побараат министерство да изврши дообука на вработените во овие правни лица. Се разбира дека трошоците за ваквата асистенција на овластените службени лица од министерството и спроведената дообука на веќе лиценцираните вработени на правните лица кои се занимаваат со обезбедување лица и имот ќе падне на нивен товар.

1.4. ВРШЕЊЕ НА ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Како што погоре веќе споменавме приватното обезбедување, под услови утврдени со ЗПО, се врши во вид на давање услуги и за сопствени потреби (чл. 8). Во таа смисла физичкото обезбедување во вид давање на услуги се врши како: 1. телесна заштита; 2. мониторинг-патролно обезбедување; 3. обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и 4. обезбедување на јавни собири и други настани. Приватното обезбедување за сопствени потреби се врши како физичко обезбедување, и тоа како 1. телесна заштита и 2. мониторинг обезбедување.

Физичкото обезбедување, пред сè е насочено, кон заштита на лица и имот.

Физичкото обезбедување на имотот најчесто се врши преку заштита на имотот од пристап на неповикани лица кои можат да го уништат, оштетат, противправно да го одземат или преку други форми на дејствување му нанесат штета на обезбедуваниот (заштитуваниот) имот.

Заштитувањето лица се спроведува преку преземање дејствија со цел да се заштити животот, нивниот телесен интегритет и здравје, нивна заштита од киднапирање како и други други дејствија на загрозување преземени од страна на познати и непознати сторители на прекршоци и кривични дела.

Техничкото обезбедување според ЗПО (чл. 40 – чл. 42) се врши со употреба на технички средства и уреди заради спречување на противправни дејствија насочени кон лица и имот, а особено за заштита од: недозволен пристап во објекти и простории што се обезбедуваат; неовластено користење и отуѓување на предмети што се обезбедуваат; неовластено внесување на огнено оружје, експлозивни, радиоактивни, запалливи и отровни материи; провалување, диверзија или насилан напад на објектот што се обезбедува; неовластен пристап до податоци и документација; напад на возила за транспорт на пари и други вредносни пратки и напад на работници за обезбедување кои вршат пренос на пари и други вредносни пратки.

Преку техничкото обезбедување лицата и имотот се штитат од сите можни, закани за нивно лишување од живот, повредување на телесниот и интелектуалниот интегритет и здравје како и заштитата на имот од сите можни облици на негово уништување, оштетување и противправно одземање. Тоа се врши со примена на технички средства и уреди според пропишаните стандарди, затоа што не е дозволено обезбедувањето лица и имот да го вршиме на начин со кој би ги довеле во опасност останатите лица или имот (на пример, за да ги одбиеме можните загрозувачи на имотот, заштитата на имотот се врши со ограда која е под напон од 220 волти).

Во практичната реализација на услугите за обезбедување, се разбира, дека физичкото и техничкото обезбедување во најголемиот број случаи меѓусебно се испреплетуваат. Тоа е комплексно дејствие кое го извршува истиот субјект кој дава безбедносни услуги заради поуспешна заштита на лицето или почесто на имотот. Во зависност од спецификите на заштитуваниот имот понекогаш ќе се примени само едниот вид, односно физичко или техничко обезбедување, или нивна комбинација, а според начелото на економичност ќе се примени она мерка која со минимални ангажирања дава најдобра безбедносна услуга. При изборот на средството ќе се спроведува зависно од: видот на обезбедуваниот имот, постојната состојба на самиот имот и од очекуваните потенцијални загрозувања на имотот.

1.4.1. Употреба на огненото оружје за физичко обезбедување. Кога станува збор за огненото оружје и неговата употреба при вршењето работи и работни задачи во приватното обезбедување, правните одредби кои се однесуваат на огненото оружје во ЗПО се среќаваат во две, а ако се земат предвид и прекршочните одредби во три глави. Првата групација правни одредби кои се однесуваат на огненото оружје ги среќаваме во Глава III-та која се однесува на вршењето физичко обезбедување со употреба на огненото оружје, а со нив се уредуваат сегментите од физичкото обезбедување во кои може или не смее тоа да се употребува; условите за набавка и чување на огненото оружје; начинот на носење на огненото оружје; забраната за носење сопствено огнено оружје и обврската за организирање контролно гаѓање. Втората групација правни одредби кои се однесуваат на огненото оружје ги среќаваме во Глава VI-та со која се уредуваат овластувањата на работниците за обезбедување меѓу кои и условите и начинот на употреба на огненото оружје.

Согласно чл. 27 од ЗПО работниците за физичко обезбедување може да носат и во законски предвидените услови да употребат огнено оружје заради обезбедување на: 1. лицата што се обезбедуваат со телесна заштита; 2. правни лица кои вршат работи со пари и други вредносни предмети, а особено на банки, пошти, штедилници и менувачници; 3. транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и 4. објекти и имот што се обезбедуваат согласно ЗПО.

Ако се земат предвид можните закани и опасности по животот и телесниот интегритет сосем разбирлива е намерата на законодавецот да ја дозволи употребата на огненото оружје при вршење телесна заштита.

Уште поразбирлива е можноста за употреба на огненото оружје предвидена со чл. 27 т. 2 кај правните лица кои вршат работи со пари и други вредносни предмети. Природата на деловното работење на овие правни лица ги прави потенцијали цели за напад од криминалци кои делуваат индивидуално или организирано. Кон оваа група правни лица, како потенцијални ранливи цели можеме слободно да ги додадеме и сите правни субјекти кои согласно чл. 44 од ЗПО се обврзани да имаат приватно обезбедување.

При вршењето транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки од страна на работниците за обезбедување носењето на огнено оружје е задолжително. Кај останатите објекти и имот што се обезбедуваат употребата на огненото оружје зависи од карактерот на објектите и имотот и нивната потенцијална загрозеност.

Работник за обезбедување во вршењето на приватно обезбедување може да употребува само огнено оружје што е во сопственост на правното лице со кое има засновано работен однос (чл. 29 ст. 1). Согласно чл. 29 ст. 2 од ЗПО обврска на одговорното лице во правното лице кое врши приватно обезбедување издава налог за носење огнено оружје на работниците за обезбедување кои имаат дозвола за носење оружје (во понатамошниот текст само **дозвола**), издадена согласно прописите за оружјето. Јасна е намерата на законодавецот употребата на огненото оружје да ја дозволува само на работници за обезбедување кои имаат дозвола. Напоменуваме дека овде не станува збор за дозвола издадена за лична употреба на сопствено, односно приватно огнено оружје. Станува збор за дозвола која правното лице кое врши приватно обезбедување ја добило од надлежниот орган на име на работникот за обезбедување, но за употреба на огнено оружје кое е сопственост на правното лице. Во таа смисла работникот за обезбедување кој има дозвола може да го употребува кое било огнено оружје сопственост на правното лице за кое одговорното лице ќе му издаде налог.

За добивање дозвола работникот за обезбедување треба да ги исполнува условите од членот 9 став 1 точки 4 и 6 од Законот за оружјето⁽⁸⁾ и тоа: 1. има наполнето 18 години живот; 2. не претставува опасност за јавниот ред и 3. располага со техничко знаење за правилна употреба, чување и одржување на оружјето и познавање на прописите за оружје. Согласно чл.12 од Законот за оружјето физичкото лице кое бара одобрение за набавка⁽⁹⁾ а со тоа и

8 Службен весник на РМ, бр. 142 од 27.10.2010.

9 Овие услови се идентични и за работниците за обезбедување.

дозвола за носење огнено оружје претставува опасност за јавниот ред доколку: 1. правосилно е осудено за кривично дело сторено со умисла, кое се гони по службена должност; 2. правосилно е осудено за прекршок против јавниот ред и мир со елементи на насилство и 3. постојат други околности кои укажуваат дека оружјето може да биде злоупотребено, а особено кога лицето е регистрирано во евиденцијата на надлежните органи за често и прекумерно консумирање алкохол или употреба на наркотични дроги и психотропни супстанции; потешко нарушување на односите во семејството, образовната установа или на работното место и слично. Сосем разбирлива се ваквите строги одредби бидејќи работите од областа на приватното обезбедување бараат доверливи и стабилни работници, а треба да се земе предвид и природата на работите и работните задачи на работниците за обезбедување.

Законска обврска на работниците за обезбедување е со себе задолжително да го носат налогот за носење на огнено оружје и дозволата за носење на оружјето. Тие се обврзани, на барање на овластено службено лице на МВР на РМ, истите да ги дадат на увид, како и огненото оружје што го носат (чл. 29 ст. 3).

Со одредбите на чл. 29 ст. 4 и 5 од ЗПО се пропишани условите и местото каде што работниците за обезбедување можат да го носат огненото оружје. Па така, работниците за обезбедување кои вршат физичко обезбедување, по правило, може да носат огнено оружје и муниција само во објектот што го обезбедуваат, односно во границата на просторот што се обезбедува (чл. 29 ст. 4).

Сепак по исклучок од ст. 4 на чл. 29 кога во налогот за носење на огнено оружје точно е утврдено местото и периодот во кој ќе го носат огненото оружје и муницијата, работниците за обезбедување кои вршат физичко обезбедување може да носат огнено оружје и муниција и надвор од објектот што го обезбедуваат или надвор од границата на просторот што се обезбедува кога: 1. вршат транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки, само за време и во правецот на одвивање на транспортот, односно преносот; 2. вршат телесна заштита и 3. вршат мониторинг-патролно обезбедување (чл. 29 ст. 5).

Доколку внимателно се анализираат одредбите од чл. 29 ст. 4 и 5 од ЗПО очигледно е дека употребата на огненото оружје при вршење работи и работни задачи е овозможена во сите можни локации на кои се спроведуваат овие активност, освен при обезбедувањето на обезбедување на јавни собири и други настани каде што употребата на огненото оружје е **забранета**. Од друга страна пак, при вршење транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки употребата на огненото оружје е задолжителна.

Согласно одредбите од чл. 30 од ЗПО, при вршењето приватно обезбедување, работник за обезбедување за време на вршење на физичко

обезбедување не смее да носи сопствено огнено оружје кое го поседува согласно прописите за оружјето. Доколку при вршењето на својата должност носи сопствено оружје прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 2 од ЗПО за кој може да се изрече глоба во висина од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност. Со истата глоба може да се глобира работник за обезбедување кој при вршење на физичко обезбедување носи огнено оружје и муниција спротивно на член 29 ставови(4) и (5) од ЗПО, односно без налог и дозвола. За споменатите прекршоците на работникот за обезбедување ќе му се изрече прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години.

1.4.2. Набавка и поседување на огненото оружје за физичко обезбедување. За разлика од ЗОЛИ кој ја пропишуваше само можната примена на огненото оружје при вршење обезбедување лица и имот, ЗПО со одредбите од чл. 28 ја уредува набавката и поседувањето на истото. Во таа смисла правното лице кое врши физичко обезбедување огненото оружје го набавува согласно прописите за оружјето во количина која не смее да биде поголема од една половина од вкупниот број вработени работници за обезбедување, односно од вкупниот број легитимации кои од страна на Комората му се издадени (чл. 28 ст. 1 и 2). Кога вкупниот број вработени работници за обезбедување, односно легитимаци, во правното лице за приватно обезбедување ќе се намали правното лице е должно да изврши намалување на огненото оружје пропорционално на намалувањето на вкупниот број вработени работници за обезбедување (чл. 28 ст. 3). Намалувањето на огненото оружје, се спроведува така што, правното лице привремено го онеспособува (деактивира) или го продава вишокот на огнено оружје, согласно прописите за оружјето. Правното лице е должно огненото оружје кое привремено е онеспособено (деактивирано), да го чува во сопствените простори. Доколку се зголеми бројот на легитимации, односно се исполнат условите за оспособување (реактивирање) на огненото оружје, истото на барање на правното лице се оспособува и може да се употребува (чл. 28 ст. 4 и 5).

Видот и типовите огнено оружје кое, правните лица кои вршат приватно обезбедување можат да го набавуваат и поседуваат, начинот на чување, бројот на часови за оспособување за гаѓање со огнено оружје и формата и содржината на налогот за носење на оружје не се пропишани во ЗПО, туку овие правни одредби се предмет на Правилник⁽¹⁰⁾ кој го донесува министерот за внатрешни работи.

10 „Правилник за видовите и типовите на огнено оружје и другите средства за присилба за потребите на правните лица кои вршат приватно обезбедување, бројот на часови за оспособување за гаѓање со огнено оружје и формата и содржината на налогот за носење на оружје“ – објавен во Службен весник на РМ бр. 89/2013 од 24.06.2013 година кој стапи во сила и ќе отпочне да се применува од 3.07.2013 година.

Правното лице кое не постапува по одредбите за набавка и поседувањена огнено оружје пропишани во чл. 28 од ЗПО, прави прекршок кој е предвиден со чл 73 ст. 1 т. 9 за кој е предвидена глоба во износ од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност и прекршочна санкција забрана на вршење на дејност приватно обезбедување во траење од шест месеци до пет години. Глоба во износ од 1.500 до 1.800 евра во денарска противвредност ќе му се изрече и на одговорното лице во правното лице.

1.4.3. Контролно гаѓање. Правните лица кои вршат приватно обезбедување за работниците за обезбедување кои вршат обезбедување со огнено оружје задолжително изведуваат контролно гаѓање. Сериозноста на правото за поседување огнено оружје и неговата употреба, од страна на правните лица и работниците за обезбедување, се потенцира со обврската Комората најмалку еднаш годишно да организира изведување гаѓање со оружјето со кое тие се вооружени. Гаѓањето во организација на Комората се спроведува пред двајца претставници на МВР на РМ определени од министерот (чл. 31 ст.1 и 2). Министерот за внатрешни работи, со горе споменатиот Правилник, го пропишува бројот на часови потребни за оспособување во гаѓање и ракување со огнено оружје на работниците за обезбедување. Оспособувањето, односно теоретската и практичната обука, во ракувањето оружје е еден од основните предуслови за негова исклучителна и правилна употреба. Оружјето во рацете на неоучен и неискусен работник е опасност по недоволните луѓе од непосредната околина, по лицето кое е обезбедувано, па и по самиот работник кој го поседува и го носи, се разбира само за време на извршувањето на работните задачи.

1.4.4. Телесна заштита. Обезбедувањето лица и имот од секаква потенцијална опасност најчесто се врши со непосредна директна активност на работниците за обезбедување. Според чл. 32 ст. 1 од ЗПО под **телесна заштита** на лица и имот се подразбира вршење нивно непосредно обезбедување од страна на работник за обезбедување. По правило телесната заштита се врши само во објектот што се обезбедува, односно во границата на просторот што се обезбедува (чл. 32 ст. 2), но по исклучок работите на телесна заштита на лица може да се вршат и на јавни места при непосредно физичко обезбедување на лица од страна на работник за обезбедување и при вршење на мониторинг-патролно обезбедување (чл. 32 ст. 3).

Од одредбите на ст. 3 од чл. 32 право на правното лице што врши обезбедување и предмет на организација на работата и работните задачи е дали еден ист работник ќе обезбедува лице за време на престојот во објектот што се обезбедува, односно во границата на просторот што се обезбедува или по напуштање на објектот оваа работна задача ќе ја преземат работниците кои, во тоа време, вршат мониторинг-патролно обезбедување. Ако се има предвид сериозноста на работните задачи на работниците кои

вршат мониторинг-патролно обезбедување и нивната обврска да реагираат на дојава за загрозување на безбедноста на некој од објектите каде што се очекува тие да реагираат, очигледно е дека телесната заштита треба да биде задача на работник(ци) кој(и) ќе бидат задолжени само со телесната заштита на лицето кое се обезбедува. Доколку при вршењето телесна заштита се употребува огнено оружје, неговата примена во рамките на границата на просторот што се обезбедува е многу поедноставна. При напуштање на границата на просторот што се обезбедува, законска обврска на одговорното лице е во налогот за носење огнено оружје прецизно да ги наведе времето и местото каде што тоа ќе се носи (употребува), што очигледно е тешка задача.

1.4.5. Мониторинг-патролно и мониторинг обезбедување. Правно лице кое врши обезбедување во вид на давање услуги, доколку извршува мониторинг и мониторинг-патролно обезбедување, согласно чл. 33 ст. 1 од ЗПО должно е да воспостави **Центар за обезбедување и надзор** (во понатамошниот текст **ЦОН**). Според чл. 33 ст. 2 и 3, ЦОН е посебна просторија опремена со технички уреди за автоматски прием и обработка на алармни сигнали и други информации кои пристигнуваат од уреди и инсталации во објекти или возила инсталирани за таа намена, во која задолжително има дежурство од 24 часа. Со самото организирање на ЦОН, спроведувањето на дежурството и следењето се реализира мониторинг обезбедувањето. Овој вид обезбедување можат да го вршат сите правни лица кои имаат дозвола за приватно обезбедување. Мониторинг-патролно обезбедување можат да вршат само правните лица кои приватното обезбедување го вршат во вид на услуга. Законските одредби од чл. 33 ст. 4 од ЗПО, при вршење на овој вид обезбедување, го обрзуваат правното лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање услуги задолжително да ангажира патрола за обезбедување по пристигнат алармен сигнал во ЦОН. Значи, испраќањето патрола, кај овој вид обезбедување, не е можност туку обврска на правното лице што се совпаѓа со начинот на извршувањето на овој вид безбедносна услуга.

Законодавецот со одредбите на чл. 33 ст. 5 од ЗПО наметнува уште една обврска поврзана со овој вид обезбедување за работникот за обезбедување (оператор) во ЦОН кој е должен веднаш да ја извести полицијата доколку примената информација укажува дека се врши кривично дело за кое се гони по службена должност.

Сериозноста на овие задачи се гледа и од прекршочните одредби кои се однесуваат на правното лице, но и на за работникот за обезбедување (оператор) во ЦОН. На правно лице кое нема дежурство од 24 часа во ЦОН согласно чл. 72 ст. 1 т. 5 може да му се изрече глоба во износ од 900 до 1.000 евра денарска противвредност, а паралелно на одговорното лице во правното лице може да му се изрече глоба во износ од 400 до 500 евра во денарска

противвредност. Од друга страна, на работникот за обезбедување во ЦОН ќе му се изрече глоба во износ од 900 до 1.000 евра денарска противвредност, доколку веднаш, не ја извести полицијата за примена информација во ЦОН дека се врши кривично дело за кое се гони по службена должност. За овој прекршок на работникот за обезбедување може да му се изрече и прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години.

Патролата за обезбедување е многу ефикасно средство за превентивно но и интервентно делување при вршењето приватно обезбедување. Согласно чл. 34 од ЗПО патролата за обезбедување на правно лице што врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги се користи превентивно, заради спречување на штетни дејствија над лицата и имотот што се обезбедуваат, како и заради интервенција по пристигнат алармен сигнал од ЦОН. Патролата е ефикасно средство затоа што со неа се покрива поголем територијен простор на кој се наоѓаат објекти под заштита на правното лице, кај кои не е неопходно постојано телесно обезбедување туку тоа се прави со технички средства за дојава на различни видови опасности (имотни деликти, пожар, дојава со паник тастер и сл.). Патролата е средство (начин) за брза интервенција по дојава за закана, која најчесто се комбинира со постојана физичка односно телесна заштита и техничка заштита на објектите. Во таа смисла, при вонредни ситуации, на повик на работниците за обезбедување кои се лоцирани на објекти со постојана телесна заштита, патролата им доаѓа на помош доколку тие проценат дека се посериозно загрозувани, заради побезбедна интервенција или кога заканата е од поголем обем. Исто така задача на патролата е да интервенира по примен аларм од простор каде што нема постојана телесна заштита. Правните лица кои вршат обезбедување во договорите со корисникот на безбедносната услуга за мониторинг-патролно обезбедување го утврдуваат и времето за кое патролата би требало да пристигне на локацијата од каде доаѓа алармниот сигнал.

Патролата е составен дел од мониторинг-патролното обезбедување предвидено со чл. 33 од ЗПО која согласно чл. 33 ст. 4, мора да биде испратена на интервенција по добиен алармен сигнал во ЦОН. Бидејќи брзината при интервенцијата е од клучно значење, патролата се организира со употреба на моторно возило, што е предвидено и со чл. 34 ст. 2 од ЗПО според кој, патролата треба да биде составена од едно возило и работник за обезбедување. Сепак, најчесто, во реализацијата на овој вид обезбедување во патролата се вклучени најмалку двајца работници за обезбедување. Иако законот го предвидел горе наведениот состав на патролата, во која е вклучено моторно возило, правните лица во густонаселените делови од градовите, во кои имаат повеќе објекти заштитувани со техничка заштита можат патролата да ја организираат со: пешачење, велосипеди или мопеди.

1.4.6. Обезбедување транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки. Правното лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги може да врши обезбедување транспорт на пари и други вредносни пратки доколку има посебно опремено возило за транспорт со: 1. блиндирана каросерија, стакла и гуми; 2. вграден механички сигурносен сеф; 3. вграден мобилен систем за видео надзор на возилото што се врши од персоналот на возилото; 4. двонасочна врска со ЦОН и работниците за обезбедување кои го напуштаат возилото при прием или предавање на пратката (глобален систем за мобилни комуникации - GSM мрежа или радио врска); 5. вграден уред на глобален систем за позиционирање (ГПС уред) за сателитско следење и далечински мониторинг од центарот за обезбедување и надзор и 6. вграден паник тастер со можност за автоматско праќање на дојавен сигнал во ЦОН (чл. 35 ст. 1). Посебно опременото возило за транспорт освен погоре наведените задолжителни, може да има и вграден систем за електрохемиска заштита на пари при транспортот со кој во случај на разбојништво или друг начин на одземање на сефот, при негово насилно отварање ги обојува парите. Ако се земе предвид сериозноста на оваа должност и високиот безбедносен ризик, јасна е намерата на законодавецот за воспоставување високи безбедносни стандарди кои се однесуваат на возилото. Напоменуваме дека овој вид дејност може да ја вршат само правните лица кои приватното обезбедување го вршат во вид на услуга.

Законодавецот воспоставува обврска за правните лица оваа дејност да ја вршат со персонал кој го сочинуваат најмалку тројца работници за обезбедување, од кои еден е возач (чл. 36 ст. 1). Должност на работниците од овој персонал е да имаат легитимации за обезбедување, а при вршењето обезбедување на транспорт на пари и други вредносни пратки, сите членови на персоналот на возилото мора да бидат вооружени со соодветно огнено оружје и да бидат опремени со заштитна опрема, односно балистички елек-панцир и шлем (чл. 36 ст. 2 и 3).

Правно лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги може да врши обезбедување на пренос на пари и други вредносни пратки без посебно опремено возило, доколку поседува сигурносен куфер чија конструкција е така изработена да може да спречи насилно отворање и отуѓување на содржината, а обидот за насилно отворање да го алармира или дојави со звучен, светлосен или друг сигнал. Преносот на пари и други вредносни пратки без посебно опремено возило го вршат најмалку двајца работници за обезбедување опремени со балистички елек-панцир, од кои најмалку еден од нив е вооружен со соодветно огнено оружје и е опремен со мобилен телефон или со систем на преносни радио врски за сопствени потреби.

Сигурносниот куфер во кој се пренесуваат пари или други вредносни пратки не смее да биде механички врзан за лицето кое го носи (чл. 37).

Транспортот и преносот на пари и други вредности се работни задачи од областа на приватното обезбедување се дејности кои секогаш носат висок ризик, па затоа секогаш се вршат со огнено оружје и мора да се планираат и изведуваат со висок степен на тајност. Заради успешно изведување на овој вид работи и работни задачи министерот за внатрешни работи донесе Правилник⁽¹¹⁾ со кој се уредува висина на вредноста на парите и другите вредности што се транспортираат или пренесуваат и начинот на кој тие се спроведуваат.

1.4.7. Вршење обезбедување на јавни собири и други настани.

Правно лице кое врши приватно обезбедување во вид на давање на услуги може да врши работи на одржување на јавниот ред на јавни собири, спортски натпревари, културни, забавни, верски, хуманитарни, социјални, политички, економски и други настани со работници за обезбедување и со употреба на технички средства и уреди во согласност со прописите за јавни собири и спречување на насилство на спортски натпревари. При извршувањето на овие работи и работни задачи работниците за обезбедување, носат работна облека и имаат на себе елечи со светлоодбојни ленти на кои има натпис „Обезбедување“. Поради природата на работните задачи и според одредбите за употреба на огнено оружје кое не смее да се употребува доколку со него се доведува во опасност животот на други граѓани, работниците за обезбедување овие задачи ги извршуваат без огнено оружје (чл. 38 ст. 1, 2 и 4).

Забрането е во текот на вршењето на работите на одржување на јавниот ред работниците за обезбедување да регулираат сообраќај (чл. 38 ст. 3).

Поради сериозноста на овој вид работни задачи законодавецот предвидува прекршочни одредби и тоа: глоба во износ од 600 до 700 евра во денарска противвредност ќе се изрече за работник за обезбедување кој врши работи на одржување на јавниот ред на јавни собири и други настани без работна облека и без елечи со светлоодбојни ленти на кои има натпис „Обезбедување“ и глоба во износ од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност ќе се изрече за работник за обезбедување кој работите на обезбедување на јавни собири и други настани ги врши со употреба на огнено оружје, а за двата прекршока може да се изрече прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години. За истите пркршоци со многу повисоки глоби може да се санкционира и правното лице.

Согласно чл. 39 од ЗПО, кога правното лице при одржувањето на јавниот ред на јавен собир, односно настан и за таа потреба ангажира **повеќе од пет**

11 Правилник за начинот на вршење на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки – објавен во Службен весник на РМ бр. 89/2013 од 24.06.2013, а започна да се применува од 3 јули 2013 година.

работници за обезбедување, одговорното лице во правното лице е должно да изработи план за обезбедување на настанот што го доставува до МВР на РМ, на подрачјето каде се одржува јавниот собир или настанот, најдоцна 48 часа пред одржувањето на собирот или настанот. Планот мора да содржи: место и време на одржување на јавниот собир, односно настанот што се обезбедува; број и распоред на ангажираните работници за обезбедување; податоци за лицето кое ќе раководи со работниците за обезбедување за време на одржувањето на јавниот собир, односно настанот и средство за комуникација со ова лице.

1.5. ПРИВАТНО ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ЗА СОПСТВЕНИ ПОТРЕБИ

Согласно чл. 43 ст. 1 од ЗПО, правно лице може да добие дозвола за обезбедување за сопствени потреби заради заштита на својот имот и лицата кои се наоѓаат во него, доколку ги исполнува условите од член 14 од ЗПО и тоа: има извршено упис на дејноста во Централниот регистар на Република Македонија; има најмалку десет работници за обезбедување кои имаат лиценци за физичко обезбедување; има потврда од Комората дека работниците за обезбедување за кои се доставуваат лиценци за приватно обезбедување не поседуваат важечки легитимации за физичко обезбедување; поседува акт за систематизација на работни места на правното лице, кој содржи посебен дел со опис и попис на работите и работните задачи и овластувањата на вработените кои ги вршат работите на приватно обезбедување за сопствени потреби, за секое работно место; поседува посебен акт со кој се пропишува изгледот на работната облека на вработените кои ги вршат работите на приватно обезбедување за сопствени потреби и има деловна просторија.

Обезбедувањето за сопствени потреби го вршат работници на правното лице чиј имот и лица се обезбедуваат (чл. 43 ст. 2). Правното лице на кое му е издадена дозвола за обезбедување за сопствени потреби не смее да дава услуги на приватно обезбедување на други физички и правни лица (чл. 43 ст. 3).

Правно лице кое добило дозвола да организира приватно обезбедување за сопствени потреби се соочува со глоба во од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност ако нема организирано приватно обезбедување за сопствени потреби во согласност со ЗПО. За истиот прекршок може да се изрече глоба во износ од 1.500 до 1.800 евра во денарска противвредност и на одговорното лице во правното лице.

1.6. ОВЛАСТУВАЊА НА РАБОТНИЦИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Видовите овластувања кои работниците за обезбедување имаат право но и обврска да ги спроведуваат се пропишани во чл. 45 од ЗПО. Според чл. 45 ст. 1 од ЗПО, во вршењето физичко обезбедување, работникот за обезбедување е овластен да:

1. врши проверка на идентитет на лица при влез во имотот што го обезбедува;
2. предупреди лице да се оддалечи од имотот што го обезбедува ако лицето неовластено се задржува во него, односно да го предупреди лицето кое со своето однесување или пропуштање да стори нешто ја загрозува сопствената или безбедноста на другите или може да предизвика оштетување на имотот што се обезбедува;
3. не дозволи влез на неповикано лице, како и да забрани неовластено снимање или внесување на средства и опрема за таа намена во имотот што го обезбедува;
4. задржи и предаде на полицијата лице затечено во вршење на кривично дело, за кое се гони по службена должност, до доаѓањето на полицијата;
5. врши преглед на лица, предмети, возила и багаж и
6. употреби средства за присилба.

Овие овластувања работникот за обезбедување може да ги примени само во објектот што се обезбедува или до границата на просторот што се обезбедува, кога врши телесна заштита, обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки и мониторинг-патролно обезбедување (чл. 45. ст. 2).

Законските одредби предвидени во чл. 46 ст. 1 од ЗПО го задолжуваат работникот за обезбедување за време на вршење на приватно обезбедување да носи легитимација за обезбедување. Тој е должен кога се повикува на своите работи и работни задачи истовремено да ја покаже и легитимацијата за обезбедување. Ваква должност има и на барање на овластено службено лице на МВР на РМ (чл. 46 ст. 2 и 3).

Доколку не постапува согласно одредбите од чл. 46 од ЗПО работникот за обезбедување, прави прекршок за кој може му биде изречена глоба во износ од 600 до 700 евра во денарска противвредност за прекршоците предвидени со чл. 75 ст. 1 т. 4 и 5 од ЗПО како и можност од изрекување прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години. Работникот за приватно обезбедување го прави прекршокот ако во вршењето обезбедување лица и имот: не носи легитимација; истата не ја покаже легитимацијата во случај кога се повикува на вршење обезбедување лица и имот или не ја покаже легитимацијата на барање на овластено службено лице на МВР на РМ.

При вршењето на работите, согласно чл. 47 ст.1 од ЗПО, работникот за обезбедување е должен да постапи по наредба на овластено службено лице на МВР на РМ. Сепак работникот за обезбедување ќе одбие да изврши наредба на овластено службено лице на МВР на РМ, како и наредба на свој претпоставен работник, доколку со тоа би извршил кривично дело (чл. 47 ст. 2).

При примената на овластувањата работниците за обезбедување се должни да ги почитуваат угледот и достоинството на граѓаните, како и основните човекови права и слободи, а примената на овластувањата мора да биде пропорционална на потребата поради која истите се применуваат. Со примената на овластувањата не смее да се предизвикаат поголеми штетни последици од оние кои би можеле да настапат доколку работниците за обезбедување не би ги примениле овластувањата (чл. 48).

1.6.1. Проверка на идентитет. Работник за обезбедување ќе изврши проверка на идентитет на лице: 1. при влез или излез од имотот што работникот го обезбедува; 2. кое се наоѓа во превозно средство кое влегува или излегува од имотот што работникот го обезбедува; 3. кое е затечено во вршење на кривично дело или прекршок и 4. по наредба на овластено службено лице на МВР на РМ.

Се разбира кај поголемиот дел од посетителите кај кои претходно го проверувал идентитетот, а тоа ќе биде многу чест случај, нема да ја повторува оваа постапка доколку тој подолго време извршува работни задачи на истиот имот.

Проверката на идентитет подразбира утврдување податоци, особини и белези за лицето со кои тоа се разликува од останатите луѓе. Идентитетот при вршењето приватно обезбедување, работниците за обезбедување најчесто ќе го проверуваат со помош на личните исправи кои со цел за идентификација ги издаваат управните служби на државите органи на кои најчесто е вметната фотографија од нејзиниот носител и се впишани основните лични податоци. Во таа смисла, идентитетот на македонските државјани при обид да влезат односно излезат од обезбедуваниот имот работниците ќе го утврдуваат преку следните документи: лична карта, патна исправа, возачка дозвола, воена легитимација или некоја друга лична исправа која во себе ги содржи личните податоци за нејзиниот носител и негова фотографија како на пример службена легитимација од различни професии каде што таа се издава. На странските државјани идентитетот по правило ќе се утврдува со увид во нивните патни исправи, или ислучително, врз основа на некој личен документ во кој е вметната нивната фотографија.

Работниците кои ги извршуваат овие задачи би требало да бидат внимателни при прегледувањето на личната исправа со која го проверуваат идентитетот на лицето поради можноста да им биде дадена на увид фалсификувана лична исправа. За да се открие фалсификатот треба да

се обрне внимание врз фотографијата, затоа што досегашната практика покажува дека овој вид исправи најчесто се фалсификуваат со замена на фотографијата, а многу поретко фалсификатите се целосни.

1.6.2. Предупредување. Работникот за приватно обезбедување, во случај на неовластено задржување на лица на имотот што го обезбедува, може да го предупреди лицето да се оддалечи од имотот. Тој ќе го предупреди лицето кое со своето однесување или пропуштање прави нешто со што ја загрозува сопствената или безбедноста на другите или може да предизвика оштетување на имотот што работникот го обезбедува (чл. 50 ст.1).

Всушност, многу често, ова е една од основните задачи при обезбедување лица и имот затоа што потенцијалните загрозувачи на имотот за да го сторат загрозувањето, односно оштетувањето или уништувањето на имотот најчесто ќе мора да влезат во него, освен ако заканата е можно да се реализира со некое техничко помагало кое делува од одредена дистанца (дејствие со огнотрелно оружје, фрлач на експлозивни тела, на пример).

Предупредувањето се издава на јасен и недвосмислен начин, на глас, со движења на рацете и телото или со испишани предупредувања и забрани (чл. 50 ст.2).

1.6.3. Забрана за влез и неовластено снимање. Ова овластување произлегува од одредбите на чл. 51 од ЗПО според кои работник за обезбедување нема да дозволи влегување односно излегување на неповикано лице. Работникот, исто така, ќе забрани неовластено снимање или внесување на средства и опрема за таа намена во имотот што го обезбедува, доколку лицето кое претходно било предупредено за тоа не постапи по предупредувањето.

Работникот може да му забрани односно да не му дозволи на неповикано лице да влезе во имотот кој е предмет на обезбедување. Со ова овластување најчесто истовремено се спроведува проверката на идентитетот (чл. 45 ст. 1 т. 1) но и овластувањето преглед на лица, предмети, возила и багаж предвидено со чл. 45 ст. 1 т. 5 од ЗПО. Со задржување на неповиканите лица надвор од имот во голема мерка се елиминираат потенцијалните опасности по имотот. Се поставува прашањето: Дали со реализацијата на ваквата мерка која произлегува од овластувањата на работникот за обезбедување имот не се задира во човековите права и слободи? Се трга од претпоставката дека приватниот имот кој се обезбедува има изворно право на безбедност од негово противправно одземање, оштетување или уништување, а ваквите дејствија се извршуваат по налог на неговиот легален сопственик. Сопственикот, односно лице кое со негово ополномоштување се грижи за имотот, има право да знае кој влегува на имотот и да види што со себе внесува со цел да се спречи внесување средства кои можат да го оштетат односно да го уништат или противправно да го отуѓат имотот или дел од него. Од друга страна, пак,

при обезбедување на економски и производствени капацитети во приватна сопственост една од потенцијалните опасности е противправното одземање на готовите производи или делови и системи кои се користат во процесот на производство, пред сè, од работниците кои работат во овие претпријатија. Затоа сосем е легитимно правото на претпријатијата да пропишат можност за преглед на багажот при влегување, а посебно за заштита од кражба при излегување од овие претпријатија. Во многу претпријатија ваквата мерка се презема по случаен избор на работниците и посетителите (со направа која е ослободена од субјективизам при изборот на лицето кое се прегледува) при нивното напуштање на фабриката што се покажува како многу ефикасно средство за превенција од ваквите „куќни кражди“.

Многу често покрај мерките за обезбедување имот со кој истиот се заштитува од противправно одземање, оштетување или уништување се преземаат мерки за заштита на неговата приватност од противправно снимање и заштита на производните капацитети од т.н. индустриско разузнавање. Во таа смисла самата приватност на објектот подразбира дека тој не е објект од јавен интерес па сопственикот на имотот дава овластување за одредни снимања на истиот. Со чл. 51 од ЗПО, работникот за обезбедување може да забрани снимање или внесување средства и опрема за снимање на имотот. При тоа ќе ги комбинира и погоре споменатите права да легитимира лица кои сакаат да влезат односно излезат од имотот, како и правото да изврши преглед во моторно возило и багаж кој со себе го носи лицето, како и да не дозволи неповикано лице да влезе во имотот. Ова се многу важни аспекти во заштитата на лица и имот кои не се за потценување, како пример, да потсетиме дека во Париз обидот да се избегне неовластеното снимање од страна на папараците принцезата Дијана го плати со животот така што настрада во сообраќајна незгода до која дојде поради преголемата брзина со која се движеше возилото.

1.6.4. Задржување. Работникот за обезбедување ќе задржи лице кое е затечено во вршење кривично дело за кое се гони по службена должност, а за задржувањето е должен веднаш да ја извести полицијата и ќе постапи по добиениот налог од полицијата. Доколку задржаното лице е малолетник, работникот за обезбедување е должен веднаш да го извести МВР на РМ заради постапување согласно прописите од областа на малолетничката правда (чл. 52).

Од одредбите на чл. 52 од ЗПО произлегува дека за задржување на лице е потребно да се исполнат два услови: 1. лицето да е затечено во вршење на кривично дело и 2. за делото да се гони по службена должност. Согласно одредбите на чл. 158 од Законот за кривична постапка¹² секој може да

12 Службен весни на РМ, бр.15/97, 44/02, 27/04, 74/04, 75/06 и 150/10

задржи лице под двата горе наведени услови, но според чл. 52 ова не е само право, туку е и обврска на работниците за обезбедување. Работникот за обезбедување ќе задржи и лице кое се оддалечува од местото на извршување на кривичното дело непосредно по неговото извршување. Се препорачува по извршеното задржување, задржаното лице да се легитимира и заради лична безбедност на работникот за обезбедување, да се примени овластувањето преглед на лице, со цел пронаоѓање оружје или други пригодни средства за напад. Исто така пожелно е да се обезбедат, средствата кои лицето ги користело за извршување на кривичното дело и предметите прибавени од кривичното дело, пред сè, кај имотните деликти.

Обврска на работникот за обезбедување е, откако ќе го доведе во послушност сторителот на кривичното дело (во вака ситуација може да упортеби и средство за врзување лица предвидено со чл. 54 ст. 1 т. 3 од ЗПО) веднаш, но не подолго од еден час, да ја извести полицијата за задржувањето на лицето. Тој, исто така, врз основа на чл. 57 ст. 1 од ЗПО е должен во рок од 24 часа да поднесе писмен извештај. Заедно со него, обврска која произлегува од чл. 57 ст. 2 од ЗПО, во рок од 24 часа е и на правното лице да поднесе писмен извештај. Работникот за обезбедување е должен на лицето да му ја каже причината за задржување.

Од безбедносни причини, препорачливо е известувањето на полицијата да се врши преку ЦОН, впрочем како што погоре е кажано, работникот во ЦОН има обврска да извести за секое сознание за сторено кривично дело за кое се гони по службена должност (чл. 33 ст. 5). Пропуштењето на извршувањето на оваа обврска од страна на работникот во ЦОН е предвидено како прекршок.

Кога задржаното лице е малолетник, врз основа на одредбите од Законот за малолетничка правда⁽¹³⁾, при постапувањето со малолетниците органите на прогонот, пред сè, полицијата е должна да го извести подрачниот Центар за социјални грижи и родителот, односно старателот на малолетникот. Поради ова при задржување малолетник ЦОН, за задржувањето, ќе го извести и Центар за социјални грижи и родителот на малолетникот. Работникот за обезбедување од малолетникот ќе побара податоци за родителот и начинот на кој тој може да биде известен (телефонски број, адреса и сл.). За истите ќе го извести ЦОН кој ќе ја извести полицијата. Доколку малолетникот одбие да ги даде бараните податоци, работникот за обезбедување за истото ќе го извести ЦОН.

Со одредбите од чл. 52 на ЗПО не е утврдено колкаво е времето на задржување на лицето. Според чл. 52 ст. 1 тој е должен да постапи по

13 Уставот ги инкорпорира правата и слободите дадени со: Универзалната декларација за човекови права и слободи на ООН од 10 декември 1948 година; Европската конвенција за човекови права и основните слободи од 1950 година; Меѓународниот пакт за економските, социјалните и културните права на ООН и Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права на ООН донесени на 16 декември 1966 година.

добие налог на полицијата. Доколку добие налог да го задржи лицето тоа може да биде задржано до шест (6) часа. До овој период доаѓа преку толкувањето на одредбите од ЗКП кои се однесуваат на правото на органите на прогон во преткривична постапка без налог да задржат лице за кривично дело кое се гони по службена должност, според кои тие се должни во рок од шест часа да го изведат задржаното лице пред истражниот судија (во иднина судија за претходна постапка). Периодот од шест часа е сосем доволен полицијата да го преземе задржаното лице од кое било место на задржување. Се препорачува работниците од ЦОН во случај да се доведе во прашање презмењето пред истекот на шест часа да ја потсетат полицијата за истото.

Работникот за обезбедување кој спротивно на чл. 52 од ЗПО ќе задржи лице прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 8 за што е предвидена глоба 900 до 1.000 евра во денарска противвредност и можност за изрекување санкција за забрана на вршење должност во период од една до пет години.

1.6.5. Преглед на лица, предмети, возила и багаж. Работникот за обезбедување може да врши преглед на лица, предмети, возила и багаж при влез или излез од имотот што го обезбедува (чл. 53 ст. 1). Целите за вршење преглед на лица предмети, возила и багаж се пропишани во чл. 53 ст. 2, односно истиот се врши заради пронаоѓање на предмети кои може да се користат заради уништување или оштетување на имотот или заради предизвикување опасност по животот на лицето што работникот го обезбедува.

Иако со законот не е прецизно пропишано, сосем логички, е преглед на лица, предмети, возила и багаж, да се врши и заради спречување на противправно оттуѓување на имотот што се обезбедува. Во таа смисла работникот за обезбедување при вршењето преглед ќе бара и ќе спречи внесување односно изнесување на предмети со кои може да се изврши кривично дело или кои поттекнуваат од кривично дело.

Прегледот на лица се врши со надворешна проверка на облеката и обувките што ги носи лицето, а го врши работник за обезбедување од ист пол, освен кога е нужен итен преглед заради одземање огнено оружје или предмети подобни за напад (чл. 53 ст. 3 и 4). Прегледот на предмети, возила и багаж, исто така, се врши со надворешна проверка на предметите кои се наоѓаат кај лицето или предмети кои се пренесуваат по негов налог (чл. 53 ст. 5 и 6). Прегледот на возила и багаж се врши со надворешна проверка на возилото, неговиот патнички и багажен простор, просторот во кој е сместен моторот, просторот околу резевоарот, резервната гума и браниците, а кај товарните возила може да изврши детален преглед во приколката.

При вршење преглед работникот за обезбедување треба да внимава, прегледот да не го претвори во претрес што е истражно дејствие и се врши

само по наредба на истражен судија (во иднина судија за претходна постапка). Имено работникот за обезбедување може да врши само надворешен преглед без било какви мануелни активности освен кај прегледот на лице кој може да го направи со надворешен преглед на облеката, пред сè, заради пронаоѓање оружје и други загрозувачки предмети или предмети забранети за внесување на објектот што се обезбедува (пример внесување пиротехнички материјали на стадион). Доколку се сомнева дека во џеповите од облеката лицето има таков предмет, ќе го замоли да ги испразни џеповите заради преглед. Кога прегледува предмети, ташна на пример, ќе го замоли лицето да ја отвори и по потреба да извади нешто од неа, без тој лично да ја допира ташната или кој било од предметите.

Работниците за обезбедување, прегледот може да го вршат со употреба на технички средства за таа намена како што се: детектори за метал, детектори за експлозив, детектори кои користат рендген зраци, сферни огледала и други помагала (чл. 53 ст. 7).

1.6.6. Употреба на средства за присилба. Видовите средства за присилба кои работникот за обезбедување може да ги примени при вршење приватно обезбедување се предвидени во чл. 54 ст. 1 од ЗПО. Во таа смисла работникот за обезбедување може да ги примени следниве средства за присилба:

1. физичка сила;
2. гумена палка;
3. средства за врзување на лица;
4. хемиски средства (спреј);
5. огнено оружје и
6. дресирано куче.

Средствата за присилба се применуваат само, **кога тоа е неопходно потребно**, односно кога работникот за обезбедување не може на друг начин да одбие: а). непосреден противправен напад насочен кон неговиот или животот на лицата кои ги обезбедува или б). непосреден противправен напад насочен кон уништување, оштетување или отуѓување на имотот што го обезбедува. Пред нивната примена работникот за обезбедување е должен гласно да го предупреди лицето спрема кое ќе го примени средството за присилба (чл. 54 ст. 2, 3 и 4).

Работникот за обезбедување секогаш ќе употреби средство за присилба со кое со причинување на најмала штета ќе ја оствари целта (чл. 54 ст. 5). Тој е должен да престане со употребата на средството за присилба, веднаш штом ќе престанат причините поради кои дошло до негова употреба (чл. 54 ст. 6).

За употребата на средствата за присилба, работникот на обезбедување ја известува полицијата веднаш, а најдоцна во рок од еден час од моментот

на престанување на вршење на дејствието, а во рок од 24 часа согласно чл. 57 ст. 1 и 2 тој и правното лице во кое е вработен доставуваат писмен извештај за примената на средството за присилба до МВР на РМ (чл. 54 ст. 7).

Во ЗПО подетално се пропишува начинот на примена на огненото оружје и дресираното куче додека начините на примена на останатите, горе наведени средства за присилба, се пропишани во Упатството за начинот на примена на средствата за присилба⁽¹⁴⁾ донесено од министерот за внатрешни работи.

Работникот за обезбедување средствата за присилба ги применува ако саканата цел не е постигната со примена на ненасилни средства. Примената на средствата за присилба е забранета спрема деца, очигледно болни, стари и изнемоштени лица, тешки инвалиди и бремени жени, освен ако овие лица со огнено оружје или друго опасно средство непосредно го загрозуваат животот на работникот за обезбедување или на друго лице. Доколку со примената на кое било средство за присилба е нанесена повреда или настапила смрт на некое лице, работникот на обезбедување веднаш ќе обезбеди медицинска помош за што ќе го извести и МВР на РМ.

1.6.6.1. Физичка сила. Под примена на физичка сила се смета употребата на различни зафати, боречки вештини или на нив слични постапки врз телото на друго лице, кои имаат за цел одбивање на напад, спречување бегство на лице или совладување на отпорот на тоа лице. Ударите со шлаканица и клоца, тегнењето за коса, за облека и за уши, не се сметаат за физичка сила и работникот за обезбедување не смее да ги применува.

Примената на физичката сила, со цел за да се спречи и отстрани опасноста или заканата врз заштитираното лице или имот, е едно од најчувствителните прашање на приватната безбедност. Се поставуваат прашањата: Кога се исполнети условите за примената на ова овластување?; Дали е потребно да има конкретно дејствие со кое би настанала штета или уништување на заштитируваниот имот или пак е потребно да постои сериозна закана врз него?; Дали работникот кој врши обезбедување на имотот може превентивно да дејствува применувајќи физичка сила за да спречи негово загрозување?; Дали со ова право не се создава широка можност за примена на сила од страна на работниците за обезбедување? Се разбира дека искористувањето на ова право од страна на работникот кој врши приватно обезбедување, а тоа го санкционира и законодавецот, мора да биде само во случаите кога тоа е навистина неопходно потребно.

Впрочем, неопходноста од потребата за примената на ова право во заштитата на лицата и имотот ја заострува и самиот законодавец кој бара

14 Службен весник на РМ бр. 86/2013 од 14.6.2013, кое започна да се применува на 3.7.2013.

од работникот задолжително гласно (и разбирливо з.н.) да го предупреди лицето спрема кое ќе го примени ваквото средство за присила. Со пропишувањето на овој дополнителен услов цел на законодавецот е да се намалат можните злоупотреби на ова право од страна на работниците за обезбедување, врз физички лица кои не претставуваат сериозна закана за заштитуваниот субјект/објект.

Работникот за обезбедување по претходно предупредување применува физичка сила заради одбивање на непосреден противправен напад насочен кон неговиот живот или животот на лицата кои ги обезбедува или непосреден противправен напад насочен кон уништување, оштетување или отуѓување на имотот што го обезбедува. Ако работникот за обезбедување оцени дека непосредниот напад или отпорот од страна на лицето може да биде совладен само со примена на физичка сила, првенствено ќе го примени тоа средство за присилба.

1.6.6.2. Гумена палка. Доколку работникот за обезбедување оцени дека неможе да го совлада отпорот или да одбие напад врз себе, личноста или објектот што ги обезбедува само со примена на физичка сила, ќе примени гумена палка. Гумена палка може да се примени, пред сè ако нападот доаѓа од страна на повеќе лица или при нападот се употребува соодветно опасно средство. Гумена палка може да се примени и за совладување отпор, кој може да биде активен, а во исклучителни случаи и кога отпорот е пасивен.

Како отпор се смета: секое спротиставување на наредбите на работникот за обезбедување издадени за одалечување од определено место; прилагодување на однесувањето согласно правилата предвидени со куќниот ред и секое однесување со кое се спречува или оневозможува извршувањето на службените задачи.

Активен отпор постои кога лицето дава отпор со примена на оружје, оружје, други предмети или физичка сила (се бори, се турка, се засолнува со разни предмети) и на тој начин го оневозможува работникот за обезбедување да ги извршува службените работи.

Пасивен отпор постои кога лицето нема да се одзвене предупредувањето на работникот за обезбедување или ќе се стави во таква положба (ќе легне, ќе клекне, ќе се фати за некој предмет и слично) со кое се оневозможува извршувањето на службените работи

Кога лицето дава пасивен отпор гумена палка не се применува, освен ако лицето со пасивниот отпор ја оневозможува интервенцијата на работникот за обезбедување, а нема други можности таквиот отпор да се совлада или примената на физичка сила е без успех.

Работникот за обезбедување веднаш престанува да применува физичка сила или гумена палка штом престане непосредниот напад или отпорот од страна на лицето против кое гумена палка или физичка сила е употребена.

Забранета е приманата на гумената палка врз виталните делови на телото (главата, слабините, stomакот).

1.6.6.3. Средствата за врзување лица. Средствата за врзување лица претежно ќе се употребуваат кога согласно чл. 52 од ЗПО ќе биде задржано лице или да се спречи самоповредување или повредување други лица.

Средства за врзување на лица се: лисици, пластични стеги и прирачни средства (ленти, ленти за лепење, кожен или пластичен ремен, врвки или други средства со кои на лицето може да му се заврзат рацете).

Ако работникот за обезбедување со себе нема лисици или пластични стеги може да употреби прирачни средства. Употребата на прирачните средства треба да се прекине веднаш штом се обезбедат лисици или пластични стеги, само доколку истото не влијае на безбедноста на постапката, на работникот за обезбедување или безбедноста на трети лица.

Работникот за обезбедување кога користи лисици или пластични стеги му ги врзува рацете на лицето зад неговиот грб.

1.6.6.4. Хемиски средства (спреј). Хемиското средство (спреј) може да биде употребено за одбивање напад од повеќе лица или очигледно посилено лице, односно лице кое применува боречки вештини.

Под примена на хемиски средства (спреј) се смета примена на течни форми на распрскувачи, кои не се штетни за здравјето на луѓето. Работникот за обезбедување го користи спрејот на начин што го стиска и го насочува кон очите на лицето со што ќе се постигне максимален, односно, единствен ефект при одбраната. При примената на спрејот треба да се почитуваат упатствата на производителот. Спрејот треба да е наполнет со супстанца која надразнува и да е покриен во делот каде што се активира. Дозата треба да е наполнета со гас под притисок.

1.6.6.5. Употреба на огнено оружје. Погоре споменавме дека примената на средствата за присилба е чувствителен сегмент во реализацијата на задачите од областа на приватното обезбедување која мора да се извршува само во исклучителни ситуации. Употребата на огненото оружје во спроведувањето задачи при обезбедување лица и имот е уште почувствително и сериозно дејствие во исполнувањето на овие задачи. Правото да се поседува огнено оружје произведува сериозни обврски за секого, а посебно за правно лице кое се занимава со приватно обезбедување и неговите работници. Употребата на огнено оружје треба да се сведе на минимум, само во најсериозни и исклучителни ситуации предвидени со ЗПО. Впрочем и кај овластените службени лица од МВР на РМ, кои извршуваат работни задачи во одржувањето на државната и јавната безбедност, употребата на огнено оружје е предвидена во исклучителни ситуации и со строго определени правила. Во САД работниците кои се занимаваат со физичко обезбедување лица и имот не смеат да носат огнено оружје. Само

оние работници на агенциите кои во САД се занимаваат со транспорт на пари и вредност можат да бидат вооружени.

Правото за употреба на огненото оружје од страна на работник обезбедување лица и имот е пропишано со чл. 55 од ЗПО. Во таа смисла (чл. 55 ст. 1 т. 1 и т. 2) работникот за обезбедување може да употреби огнено оружје само ако објективно не е во можност да ја извести полицијата и ако на друг начин не може да:

1. одбие непосреден противправен напад со кој се загрозува неговиот живот или животот на лицето кое го обезбедува и
2. одбие непосреден напад на имотот што се обезбедува.

Од законската формулација е повеќе од очигледно дека интенцијата на законодавецот е употребата на огнено оружје од страна на работниците за обезбедување да ја сведе на минимум. За реализација на оваа интенција законодавецот бара, погоре дадените услови да постојат кумулативно односно работникот за обезбедување лица и имот може да го употреби огненото оружје само во случаи кога не е објективно во можност да ја извести полицијата и ако не постои друг начин да го одбие непосредниот (очигледен, се разбира, не и замислен односно претпоставен) напад врз себе, лицето и имотот кој ги заштитува.

Непосредниот напад со кој се загрозува животот на работникот за обезбедување или лицето кое е обезбедувано од страна на законодавецот се дефинира како: секој физички напад на начин или со средство кое претставува непосредна опасност по животот; напад кој го вршат две или повеќе лица; односно напад од очигледно физичко посилно лице или лице кое се служи со посебни вештини (чл. 55 ст. 2). Притоа законодавецот се обидел и да го прецизира средството со кое се загрозува животот на работникот и на лицето кое од него е обезбедувано со следнава формулација – *оружје, ојасно оружје или друг сличен предмет со кој може да се загрози животот*. Како напад со огнено оружје се смета и **самото посегание** по огнено оружје (чл. 16 ст. 2 од Упатството (15)).

Непосредниот акт на напад со кој се загрозува имотот што се обезбедува, законодавецот го дефинира како: секое дејствие насочено кон уништување, оштетување или отуѓување на имотот што се обезбедува (чл. 55 ст. 3).

Со законот, како и кај употребата на физичката сила, е предвидена обврска на работникот за обезбедување пред да го употреби огненото оружје **гласно да предупреди** дека истото ќе биде употребено (чл. 55 ст. 4). Очигледно е дека освен гласно ова предупредување треба да биде и разбирливо односно

15 Службен весник на Република Македонија бр. 56/2013 од 17.04.2013 година, кој стапи во сила на 03.07.2013.

лицето кон кое е насочено да ја **сфати суштината на предупредувањето**. Начинот на предупредување е пропишан во погоре спомнатото Упатство. Според чл. 17 ст. 1 од упатството: работникот за обезбедување пред примената на огненото оружје гласно предупредува „**стој, обезбедување!**“, а потоа и вторпат гласно предупредува „**стој, ќе пукам**“. Со вториот став на истиот член на упатството е предвидено огненото оружје да се примени на начин на кој ќе се предизвика најмала можна последица по животот и здравјето на лицето спрема кое е применето, односно употребата на огненото оружје да биде насочена кон онеспособување на лицето да продолжи со нападот, а не негово лишување од живот.

Повеќе од јасно е дека употребата на огнено оружје, кое законски се поседува, е легитимна во случаи на отстранување непосреден напад врз животот на носителот или трето лице (лицето кое се обезбедува во конктерниов случај). При тоа ва најмала рака се исполнети условите за кривично - правниот институт *нужна одбрана* кој, во овој случај, се реализира со употреба на огненото оружје. Ваквата употреба би била дозволена и за секој кој според Законот за оружјето⁽¹⁶⁾ има дозвола да поседува и во законски дефинираните услови да носи оружје и и да го употреби, согласно одредбите на Кривичниот законик⁽¹⁷⁾ на РМ, за кривично - правниот институт **нужна одбрана**.

Меѓутоа, кога станува збор за употреба на огненото оружје во заштита на обезбедуваниот имот, се поставуваат следните прашања: Во колкав обем и каков вид закана треба да се манифестира при непосредниот напад врз обезбедуваниот имот за да може оружјето да биде употребено? Која е висината на можната штета со ваквиот напад со кој се загрозува имот за да употребата на огнено оружје биде легална, па и да се загрози животот на напаѓачот? Дали е одредена и која е вредноста на имот кој се заштиитува по цена на животот и здравјето на неговиот загрозувач кој се заканува дека ќе го одземе, оштети или уништи? Се разбира дека одговорот на овие прашања е многу сложена и тешка работа. Заради можните одговори на овие прашања законодавецот пропишал задолжително и гласно предупредување на загрозувачот на обезбедуваниот имот. Во процедурите за спроведување на овластувањата на едно правно лице кое врши дејност приватно обезбедување во вид на давање услуга, употребата на огненото оружје при напад врз имотот што се обезбедува е пропишана на следниов начин: како **непосреден противправен напад насочен кон имотот** што се обезбедува, се смета секое дејство насочено кон противправно одземање на имотот, оштетување или уништување на објектот или на пооделни негови

16 Службен весник на РМ бр. 7/05 од 01.02.2005 година.

17 Службен весник на РМ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/04, 81/05, 60/06 73/06, 87/07, 7/08, 139/08, 114/09.

делови, како и расипување, уништување или злоупотребување на уредите **со што се прави ненадоместива штета.**

Имајќи ја предвид сериозноста на употребата на огненото оружје при вршењето приватно обезбедување, неговата употреба **е забранета** доколку со тоа во опасност се доведе животот на други граѓани (чл. 55 ст. 1 т. 1). Законот, исто така, забранува употреба на огнено оружје против: бремена жена чија бременост е видлива, дете, старец - освен ако овие лица со огнено оружје или со други опасни средства непосредно го загрозуваат животот на работникот или животот на лицето кое се обезбедува како и при обезбедување на јавни собири и други настани (чл. 55 ст. 1 т. 2 и 3).

1.6.6.6. Употреба на дресирано куче. Законодавецот за поефикасна реализација на обезбедувањето лица и имот со чл. 56 од ЗПО дава можност за употреба на едно многу ефикасно средство за одбрана, ако тоа може така да се нарече - дресирано куче.

Согласно чл. 56 ст. 1 дресираното куче може да се употребува доколку: има потврда за успешно завршена дресура и е под непосреден надзор на работник за обезбедување (водич на дресирано куче) кој има потврда за успешно завршена обука за употреба на дресирано куче.

Дресурата на кучето ја спроведува МВР на РМ, а обуката на работникот за обезбедување кој врши надзор на дресираното куче ја спроведува МВР на РМ или друга овластена институција во Република Македонија, за што издаваат потврда за успешно завршена дресура на дресирано куче и потврда за успешно завршена обука за употреба на дресирано куче. Пред започнување со употребата на дресирано куче набавено од странство, МВР на РМ врши проверка на нивото на неговата работна оспособеност, за што издава потврда за извршената проверка (чл. 56 ст. 2 и 3).

Дресирано куче кое врши работи на приватно обезбедување во согласност со ЗПО се подложува на проверка на неговата работна способност еднаш во текот на годината од страна на МВР на РМ, за што тоа издава соодветна потврда за проверка на работната способност на кучето (чл. 56 ст. 4).

Дресираните кучиња треба да бидат водени од страна на посебно обучени работници за обезбедување и држени на врвца и со заштитна корпа на муцката. Дресираното куче се употребува заради одбивање на непосреден напад над работникот за обезбедување како и непосреден напад врз лицето или имотот што се обезбедува. Пред употребата на кучето работникот за обезбедување треба гласно и разбирливо да го(и) предупреди напаѓачот(е). Дресирано куче се употребува во случаите: кога се исполнети условите за примена на физичка сила или се кога се исполнети условите за употреба на огнено оружје. Дресираните кучиња се применуваат со заштитна корпа, тогаш кога е дозволена употреба на физичка сила и гумена

палка, а без заштитна корпа тогаш кога е дозволена примена на огнено оружје (чл. 56 ст. 5-8).

Трошоците за дресурата и обуката паѓаат на товар на правното лице за обезбедување, кое е должно чувањето, сместувањето, грижата и заштитата на дресираните кучиња да го врши согласно прописите од областа на заштитата и благосостојбата на животните (чл. 56 ст. 9 и 10).

1.6.7. Извештај. Заради вршење контрола како и заради избегнување можни злоупотреби при спроведување на овластувањата на работниците за обезбедување, посебно заради употребата на средства за присилба предвидена со член 54 од ЗПО и задржувањето лице предвидено со член 52 од ЗПО, работникот за обезбедување кој ги презел овие дејствија е должен да состави писмен извештај. Писмениот извештај се доставува, најдоцна во рок од 24 часа од моментот на престанување на вршење на дејствието, до подрачната организациона единица на МВР на РМ на чие подрачје се извршени дејствијата. **Работникот за обезбедување,** во рок од еден час од моментот на престанување на вршење на дејствието, за истото е должен да го извести и правното лице во кое е вработен. Покрај работникот за обезбедување и правното лице во кое тој е вработен е должно да изготви писмен извештај за извршените дејствија кој, во рок од 24 часа од моментот на престанување на вршење на дејствието, го доставува до подрачната организациона единица на МВР на РМ на чие подрачје се извршени дејствијата (чл. 57 ст. 1 и 2).

Извештаите содржат податоци за: времето, местото и начинот на вршење на дејствието; лицето спрема кое дејствието е извршено; видот на дејствието; евентуалните последици од дејствието, личното име на работникот за обезбедување и серискиот број на неговата легитимација за обезбедување (чл. 57 ст. 3).

1.6.8. Прекршочни одредби врзани за примената на средствата за присилба. Со примената на средствата за присилба и задржувањето лице длабоко се завлегува во човековите слободи и права. Поради тоа секој случај на примена на овие овластувања, при вршењето приватно обезбедување, е предмет на надзор од страна на МВР на РМ. За примената на овие овластувања МВР на РМ дознава од писмениот извештај што го доставуваат работникот за обезбедување кој ги применил овластувањата и правното лице во кое тој е вработен. Поради ова, законодавецот недоставувањето на писмен извештај во случај на примена на средство за присилба или за задржување лице го пропишал како прекршок кој паралелно го вршат работникот за обезбедување (чл. 75 ст. 1 т. 6) но и правното лице и одговорното лице во правното лице (чл. 73 ст. 1 т. 17 и чл. 73 ст. 3).

За разлика од паралелната одговорност за премолчување на примената на присилба или задржување лице (кои можат да бидат спроведени и

согласно законските прописи), законодавецот само за работникот за обезбедување како прекршок го предвидува противправното извршување на овие овластувања.

Работникот за обезбедување кој, спротивно на чл. 52 од ЗПО, ќе задржи лице, прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 8 од ЗПО. Дејствието на овој прекршок може да биде извршено на повеќе начини: ако дејствието за кое е задржано дејствието не е кривично дело; доколку кривичното дело при чие извршување е затекнато задржаното лице не се гони по службена должност или ако лицето е задржано пред за започне со извршување на дејствието.

Работникот за обезбедување кој, спротивно на чл. 54 од ЗПО, ќе употреби средство за присилба, прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 9 од ЗПО. Дејствието и на овој прекршок може да биде извршено на повеќе начини: ако работникот за обезбедување можел на друг начин (вербално на пример) да го одбие противправниот напад; пред употребата на средството за присилба не го предупредил лицето за примената; не употребил средство за присилба со кое би се предизвикала најмала штета или не престанал со употребата на средството за присилба откако престанале причините за негова примена.

Се поставува прашањето: Дали работникот ако може да се одбрани со иставање односно бегство од нападот кој претстои треба на тој начин да го одбие нападот? Во ваков случај би била избегната употребата на присилбата но тогаш работникот не би ги извршил работните задачи, односно обезбедувањето лица и имот. Ако тргнеме од правилото дека правото (овластувањето на работникот да примени средство за присилба) не треба да се истави пред неправото (нападот) тогаш одговорот на прашањето би бил негативен.

Работникот за обезбедување кој, спротивно на чл. 55 од ЗПО, ќе употреби огнено оружје, прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 10 од ЗПО. Дејствието и на овој прекршок може да биде извршено на повеќе начини: имал можност да ја извести полицијата за нападот; можел да примени поблаго средство за присилба; не предупредил за употребата на огненото оружје (се разбира доколку заради природата на нападот тоа било можно); со употребата го довел во опасност животот на други граѓани; употребил огнено оружје против бремена жена чија бременост е видлива, дете и старец, кога овие лица со огнено оружје или со други опасни средства непосредно не го загрозуваат животот на работникот за обезбедување или на лицето кое се обезбедува; употребил огнено оружје при обезбедување на јавни собири и други настани или употребил сопствено огнено оружје.

Работникот за обезбедување кој, спротивно на чл. 56 од ЗПО, ќе употреби дресирано куче, прави прекршок предвиден со чл. 76 ст. 1 т. 11 од ЗПО.

Дејствието и на овој прекршок може да биде извршено на повеќе начини: во вршењето приватна безбедност употребува куче кое нема потврда за успешно завршена дресура; работникот нема потврда за успешно завршена обука за употреба на дресирано куче; употребува дресирано куче набавено во странство за кое МВР на РМ не извршило проверка на нивото на работна оспособеност на истото пред започнување на неговата употреба; кучето не било подложено на проверка на неговата работна способност еднаш во текот на годината од страна на МВР на РМ; употребил дресирано куче без заштитна корпа во случаи кога не биле исполнети условите за употреба на огнено оружје или употребил дресирано куче кога не биле исполнети условите за примена на присилба (односно без претходно предупредување или можел да употреби поблаго средство, не престанал со употребата и тн.).

1.7. РАБОТНА ОБЛЕКА И ОЗНАКА НА РАБОТНИЦИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

Во интерес на успешното спроведување на работите и работните задачи при обезбедувањето лица и имот, а од проста причина што овие работници треба да се разликуваат од цивилните граѓани, ЗПО пропишува обврска работниците кои ги извршуваат овие задачи да ги спроведуваат во работна облека (униформа). Ваквата одреба произлегува од чл. 58 ст. 1 од ЗПО, при што законодавецот (чл. 58 ст. 2) дозволува во одредени исклучоци, по процена и одлука на правното лице, овие работни задачи да се извршуваат во цивилна облека, меѓутоа мора да има соодветна ознака на правното лице. Ваквата одлука навистина треба да биде исклучок затоа што во општите одредби на ЗПО, законодавецот јасно става на знаење дека овој вид активности на полето на обезбедување лица и имот се дејност од јавен интерес (чл. 2). Потребата и одлуката од извршување на одреден сегмент од работните задачи во цивилна облека би требало да биде во согласност со начелото на конспиративност при преземање обезбедувачки активности. Нема да се впуштаме во набројување на овие активности, сепак ќе претпоставиме дека заради телесна заштита на лице чиј живот и телесен интегритет е загрозен или може да биде изложен на опасност од противправно лишување од слобода односно киднапирање заради изнуда, овие задачи поефикасно ќе бидат извршувани од работници во цивилна облека.

Правните лица кои вршат приватно обезбедување се должни да обезбедат работна облека за работниците за обезбедување на која треба да има соодветна ознака на правното лице која се носи само во текот на работното време на работникот за обезбедување, како и при доаѓање и враќање од работното место. Користењето односно носењето на работната облека или делови од неа и ознаката на правното лице е забрането за неовластени лица (чл. 58 ст. 3, 4 и 5).

Слободата на избор и дизајн на работната облека е ограничена. Работната облека и ознаката на правното лице кое врши приватно обезбедување, мора видливо да се разликуваат од униформата и ознаките на полицијата, Армијата на Република Македонија, Царинската управа, како и од униформите и ознаките на други државни органи. Видот, составот, бојата и кројот на работната облека на работниците за обезбедување лица и имот со посебен акт ги пропишува правното лице кое врши приватно обезбедување (чл. 58 ст. 5 и 6).

Правното лице кое врши приватно обезбедување со посебен акт ги пропишува: изгледот и содржината на ознаката на правното лице која ја користи како сопствено обележје на униформата, возилата и објектите (чл. 58 ст. 8).

Законодавецот предвидел казнени одредби за правните лица кои вршат приватно обезбедување во работна облека која не е во согласност со чл. 58 од ЗПО, односно истата не се разликува од работната облека на службениците на државните органи. Во таа смисла правното лице се соочува со можна глоба во износ од 900 до 1.000 евра во денарска пративвредност ако работната облека отстапува од пропишаните одредби (чл. 72 ст.1 т. 7).

1.8. ПРЕКРШОЧНИ ОДРЕДБИ

Единаесетата глава од ЗПО (чл. 72 – 78) ги пропишува дејствијата на прекршоците, висината на предвидената глоба и времетраењето на санкција забрана вршење должност кои може да се изречат по спроведена прекршочна постапка пред надлежниот суд, а предвидена е и постапка на порамнување во наделжност службените лица на МВР на РМ. При толкувањето на одредбите од одредени глави на ЗПО ги споменаваме речиси сите можни прекршувања на неговите одредбите, а за некои од нив ја наведовме и висината на можните глоби и времетраењето на санкција забрана вршење должност.

Законодавецот, водејќи сметка за јавниот карактер односно сериозноста на вршењето дејствија од областа на приватното обезбедување, предвидел полесни и потешки прекршоци (тежината на прекршокот ја одредуваме според висината на предвидената глоба) чии сторители можат да бидат: работниците за обезбедување, одговорното лице во правното лице и правното лице.

Во таа смисла, прекршоците кои можат да бидат сторени од работниците за обезбедување се предвидени во чл. 75 за кој висината на предвидената глоба изнесува од 600 до 700 евра во денарска противвредност и чл. 76 за кој висината на предвидената глоба изнесува од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност, а и за двата прекршока е предвидена и прекршочна

санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години која се изрекува заедно со глобата.

Прекршоците кои можат да бидат сторени од одговорното лице во правното лице се предвидени во: чл. 72 за кој висината на предвидната глоба изнесува од 400 до 500 евра во денарска противвредност; чл. 73 за кој висината на предвидната глоба изнесува од 1.500 до 1.800 евра во денарска противвредност и чл. 74 за кој висината на предвидната глоба изнесува од 1.200 до 1.500 евра во денарска противвредност според кој сорител на прекршокот може да биде само одговорното лице во правното лице, а не и правното односно работникот за обезбедување.

Прекршоците кои можат да бидат сторени од правното лице се предвидени во: чл. 72 за кој висината на предвидната глоба изнесува од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност и чл. 73 за кој висината на предвидната глоба изнесува од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност, а ќе му се изрече и прекршочна санкција забрана на вршење на дејност приватно обезбедување во траење од шест месеци до пет години.

Според чл. 77 од ЗПО прекршочната постапка за прекршоците предвидени со него ја води надлежниот суд на подрачјето на кој е регистрирано правното лице односно на подрачјето каде е извршен прекршокот од страна на работникот за обезбедување, доколку ова место не се совпаѓа со седиштето на правното лице.

Со чл. 78 од ЗПО, пред поднесувањето барање за прекршочна постапка, е предвидена можна постапка за порамнување која е во надлежност на овластено службено лице на МВР на РМ, по однос на сите прекршоци утврдени во членовите 72, 73, 74, 75 и 76.

Кога сторителот на прекршокот е согласен за поведување на постапка за порамнување овластеното службено лице на МВР на РМ составува записник во кој се забележуваат битните елементи на дејствието од кое произлегува правното обележје на прекршокот, времето, местото и начинот на сторување на прекршокот, описот на дејствието и лицата затекнати на самото место, а на сторителот на прекршокот му издава платен налог. Износот на изречената глоба во платниот налог е минимумот од утврдениот износ на глоба за прекршокот (чл. 78 ст. 2-4).

Доколку сторителот на прекршокот го прими платниот налог, должен е истиот да го потпише. Примањето на платниот налог од сторителот на прекршокот се забележува во записникот. Кога, како сторител на прекршок се јавува правно лице, записникот и платниот налог го потпишува службеното лице, односно одговорното лице кое се нашло на лице место. Овластените службени лица на МВР на РМ се должни да водат евиденција за покренатите постапки за порамнување и за нивниот исход во која се собираат, обработуваат и чуваат следниве лични податоци: име и

презиме, односно назив на сторителот на прекршокот, живеалиште односно престојувалиште, седиште, вид на прекршокот, број на платниот налог кој му се издава и исходот од постапката, кои се чуваат пет години од денот на внесување (чл. 78 ст. 5, 6, 8 и 9).

Во случај кога сторителот на прекршокот не е согласен за поведување на постапка за порамнување, овластеното службено лице поднесува барање за поведување на прекршочна постапка пред надлежен суд (чл. 78 ст. 7).

Заради подобро запознавање на кандидатите за полагање на стручниот испит за физичко обезбедување, бидејќи некои прекршоци не се опфатени во текстот погоре, одредбите за сите прекршоци ги поместуваме во текстот подолу.

Член 72

(1) Глоба во износ од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршок на правно лице ако:

1. не го извести Министерството за настанатата промена во однос на основачот, адресата, називот или одговорното лице во правното лице кое има дозвола за обезбедување во вид на давање услуги во рок од осум дена од денот на настанатата промена (член 17);
2. во рокот утврден со закон не ја извести Комората дека престанало да ја врши дејноста (член 19);
3. не ја одземе легитимацијата за обезбедување, односно не ја достави за поништување до Комората во пропишаниот рок, или не ја извести Комората во пропишаниот рок за неисполнување на еден од условите утврдени во членот 25 став (2) од овој закон од страна на работникот за обезбедување и не ја огласи легитимацијата за неважечка (член 25 ставови (4) и (5));
4. не изведе задолжително контролно гаѓање најмалку еднаш годишно (член 31 став 1);
5. нема дежурство од 24 часа во Центарот за обезбедување и надзор (член 33 став 3);
6. врши работи на одржување на јавниот ред на јавни собири и други настани со работници за обезбедување кои не носат работна облека и немаат на себе елечи со светлоодобојни ленти на кои има натпис „Обезбедување“ (член 38) и
7. работната облека не е во согласност со член 58 ставови (3) и (6) од овој закон.

(2) Глоба во износ од 400 до 500 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршоците од ставот (1) на овој член и на одговорното лице во правното лице.

Член 73

(1) Глоба во од 3.500 до 4.000 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршок на правно лице ако:

1. врши недозволен работи на приватно обезбедување (член 4);
2. применува недозволен оперативни методи и средства на обезбедување лица и имот (член 5);
3. не склучи со странката договор (член 6);
4. го надминува овластувањето за вршење на приватно обезбедување (член 9);
5. врши приватно обезбедување без соодветна дозвола за обезбедување (член 10);
6. не отпочне со работа по истекот на рокот од шест месеци од денот на издавање на дозволата за обезбедување, односно рокот утврден со закон не поднесе барање за издавање на легитимација за обезбедување за работниците за обезбедување на лица и имот од член 13 став (1) точка 2, член 13 став (2) точка 2 и член 14 став (1) точка 2 на овој закон (член 11 став 1);
7. не ги исполнуваат во текот на своето работење во континуитет условите од членовите 13 и 14 од овој закон (член 15);
8. не поднесе до Комората барање за издавање на легитимација за обезбедување во пропишаниот рок (член 25 став 3);
9. постапува спротивно на член 28 од овој закон;
10. врши обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки спротивно на член 35 од овој закон;
11. постапува спротивно на член 36 на овој закон;
12. врши обезбедување на транспорт и пренос на пари и други вредносни пратки, без посебно опремено возило спротивно на член 37 од овој закон;
13. работите на обезбедување на јавни собири и други настани работниците за обезбедување вработени во правното лице ги вршат со употреба на огнено оружје (член 38 став 4);
14. постапува спротивно на член 42 став (2) од овој закон;
15. нема организирано приватно обезбедување за сопствени потреби во согласност со овој закон (член 43);
16. не вршат задолжително приватно обезбедување, согласно член 44 став (1) од овој закон;
17. во рок од 24 часа не поднесе писмен извештај до Министерството за задржувањето, односно употребата на средства за присилба (член 57 став 2);

18. правните лица кои дејноста приватно обезбедување ја вршат во вид на давање услуги не се здружуваат во Комората (член 59 став 1) и

19. не ги води евиденциите согласно член 64 од овој закон.

(2) За прекршоците од став (1) на овој член на правното лице ќе му се изрече прекршочна санкција забрана на вршење на дејност приватно обезбедување во траење од шест месеци до пет години.

(3) Глоба во износ од 1. 500 до 1. 800 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршоците од ставот (1) на овој член и на одговорното лице во правното лице.

Член 74

(1) Глоба во износ од 1. 200 до 1.500 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на одговорно лице во правно лице ако:

1. не издаде налог за носење на огнено оружје на работниците за обезбедување (член 29 став 2);
2. не изработи, односно не достави до Министерството план за обезбедување на јавни собири и други настани кога за таа потреба ангажира повеќе од пет работници за обезбедување (член 39 став 1) и
3. не овозможи вршење на надзор, не ја стави на располагање бараната документација или не ги даде потребните податоци и известувања (член 68 став1).

Член 75

(1) Глоба во износ од 600 до 700 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршок на физичко лице ако:

1. во случај на престанување на работниот однос не ја врати легитимацијата за обезбедување на правното лице (член 25 став 4);
2. на барање на овластено службено лице на Министерството не го даде на увид налогот за носење на огнено оружје и дозволата за носење на оружје (член 29 став 3);
3. врши работи на одржување на јавниот ред на јавни собири и други настани без работна облека и безелеци со светлоодобојни ленти на кои има натпис „Обезбедување“ (член 38);
4. во вршењето обезбедување на лица имот не носи легитимација за обезбедување (член 46 став 1);
5. не ја покаже легитимацијата за обезбедување во случај кога се повикува на вршење обезбедување лица и имот или не ја покаже легитимацијата за обезбедување на барање на овластено службено лице на Министерството (член 46 ставови 2 и 3) и

6. во рок од 24 часа не поднесе писмен извештај за задржувањето, односно употребата на средства за присилба (член 57 став 1).

(2) За прекршоците од став (1) на овој член на физичкото лице ќе му се изрече прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години.

Член 76

(1) Глоба во износ од 900 до 1.000 евра во денарска противвредност ќе се изрече за прекршок на физичко лице ако:

1. при вршење на физичко обезбедување носи огнено оружје и муниција спротивно на член 29 ставови(4) и (5) од овој закон;
2. носи сопствено вооружување за време на вршење на физичко обезбедување лица и имот (член 30);
3. веднаш не ја извести полицијата доколку примената информација во центарот за обезбедување и надзор укажува дека се врши кривично дело за кое се гони по службена должност (член 33 став 5);
4. работите на обезбедување на јавни собири и други настани ги врши со употреба на огнено оружје (член 38 став 4);
5. при вршење на физичко обезбедување применува овластувања за кои не е овластен согласно член 45 став (1) од овој закон;
6. применува овластувања спротивно на член 45 став (2) од овој закон;
7. непостапи по наредбана овластеност службено лице на Министерството (член 47 став 1);
8. изврши задржување на лице спротивно на членот 52 од овој закон;
9. употреби средства за присилба спротивно на член 54 од овој закон;
10. употреби огнено оружје спротивно на член 55 од овој закон и
11. употреби дресирано куче спротивно на член 56 од овој закон.

За прекршоците од став (1) на овој член на физичкото лице ќе му се изрече прекршочна санкција забрана за вршење на дејност обезбедување лица и имот во траење од една до пет години.

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

Кривично право општ и посебен дел

2.1.	Поим за кривично право.....	55
2.2.	Кривично дело и негово сѝорување.....	56
2.3.	Обид, нейодобен обид и доброволно оѝкажување.....	57
2.4.	Извршување на кривичното дело	57
2.5.	Кривична одговорност.....	57
2.6.	Кривични дела за кои не може да се врши задржување.....	60
2.7.	Кривични дела ѝроѝив живоѝоѝ и ѝелоѝо	60
2.8.	Кривични дела ѝроѝив слободѝе и ѝраваѝа на човекоѝ и ѝраѓаниноѝ	62
2.9.	Кривични дела ѝроѝив имоѝоѝ.....	63
2.10.	Кривични дела ѝроѝив оѝиѝаѝа сиѓурностѝ на луѓеѝо и имоѝоѝ	65
2.11.	Кривични дела ѝроѝив службенаѝа должностѝ	65
2.12.	Кривични дела ѝроѝив јавниоѝ ред	66
2.13.	Кривични дела ѝроѝив здравјеѝо на луѓеѝо	67
2.14.	Поим за малолетник	68
2.15.	Начин на ѝосѝаѝување со малолетно лице	68

Кривично право

Презентација на основите на кривичното право и одредбите од Кривичниот Законик на Република Македонија на кандидатите за осособување за добивање на лиценца за обезбедување од страна на Комората на Република Македонија за обезбедување на лица и имот

2.1. ПОИМ ЗА КРИВИЧНО ПРАВО

Кривичното право е посебна гранка на правото во законодавството на една држава кое се состои од кривичноправни прописи за кривичните дела, нивните сторители и кривичните санкции. Со други зборови, кривичното право е систем на правни норми содржани во кривичниот законик со кои се определуваат кривичните дела и кривичните санкции за сторителите на тие казниви дела. Кривичното право е специфично по тоа што не ги регулира општествените односи непосредно, туку заштитата на истите ги остварува преку пропишување на кривични санкции за лицата кои не ги почитуваат одредените општествени правила кои се инкриминирани.

Средствата на кривично правната заштита се санкциите кои претставуваат мерки кои општеството односно државата принудно ги применува спрема сторителот на кривичното дело. Кривичните санкции најчесто се состојат во одземање или ограничување на права кои на граѓаните им се признати со уставот, законот или други општи правни акти. Основна кривична санкција е казната, а останатите санкции се мерки на опоменување (условната осуда и судската опомена), мерки на безбедност и воспитни мерки. Битна карактеристика на кривичните санкции е тоа дека тие можат да се пропишат само со закон, а може да ги изрече само судот во определена постапка.

Вака поставениот систем од правила треба да овозможи правично водење на кривичната постапка, така што никој невин да не биде осуден, а на сторителот на кривичното дело да му се изрече кривична санкција под условите предвидени во Кривичниот законик и врз основа на законито спроведена постапка. Исто така во нашето кривично законодавство никому не може да му биде изречена казна или друга кривична санкција за дело кое, пред да е сторено, не било со закон определено како кривично дело и за кое не била пропишана казна со закон.

Битно е да се спомене и „презумпцијата на невиност“ односно правилото дека лицето обвинето за кривично дело ќе се смета за невино сè додека неговата вина не биде утврдена со правосилна судска пресуда. Државните органи, средствата за јавно информирање и другите субјекти се должни

да го почитуваат ова, а со своите јавни изјави за постапката што е во тек не смеат да ги повредат правата на обвинетиот и оштетениот, како и судската независност и непристрасност.

Во Република Македонија кривичното законодавство генерално се заснова на Кривичниот законик и Законот за кривична постапка, но законодавецот може да пропишува одредени поведенија за кривични дела и во други закони. Одредбите од општиот дел Кривичниот законик важат за сите кривични дела определени во законите на Република Македонија.

2.2. КРИВИЧНО ДЕЛО И НЕГОВО СТОРУВАЊЕ

За кривично дело се смета определено противправно дело што со закон е определено како кривично дело и чии обележја се определени со закон.

Освен казнувањето на сторувањето, во одредени случаи законот може да пропишува и казнување за подготвување на определено кривично дело односно набавување или приспособување на средства за извршување на кривично дело; отстранување на пречките за извршување на кривичното дело; договарање, планирање или организирање со други извршители на кривично дело; како и други дејствија со кои се создаваат услови за непосредно извршување на кривичното дело, а кои не претставуваат дејствие на извршување.

Но, за кривично дело не се смета она дело:

- што иако содржи обележја на кривично дело, претставува дело од мало значење поради отсуството или незначителноста на штетните последици и нискиот степен на кривична одговорност на сторителот. (пример: сторителот ја прерипал оградата на дворот покрај кој поминувал и набрал неколку цвеќиња и избегал);
- што е сторено во нужна одбрана која била неопходно потребна сторителот да одбие од себе или од друг, истовремен противправен напад. Сторителот кој ги пречекорил границите на нужната одбрана судот може да го казни поблаго, а ако пречекорувањето го сторил поради силна раздражнетост или уплав предизвикан со нападот, може и да се ослободи од казна.
- што е сторено во крајна нужда во случај кога делото е сторено со цел сторителот да отстрани од себе или од друг, истовремена нескриена опасност што на друг начин не можела да се отстрани, а притоа стореното зло не е поголемо од злото што се заканувало. Сторителот кој сам предизвикал опасност од небрежност или ги пречекорил границите на крајната нужда, може да се казни поблаго, а ако пречекорувањето е сторено под особено олеснувачки околности

може и да се ослободи од казна. Нема крајна нужда ако сторителот бил должен да се изложи на опасност. (пример: бродоломци плутаат на парче дрво кое не е доволно големо да ги издржи и двајцата, па така ако едниот го удави другиот ќе се смета за крајна нужда бидејќи во спротивно ќе се удавеле двајцата).

2.3. ОБИД, НЕПОДОБЕН ОБИД И ДОБРОВОЛНО ОТКАЖУВАЊЕ

ОБИД- постои кога не се довршува започнатото извршување на кр.дело, туку се прекинува на одреден степен од неговата реализација. Овде се битни три елементи: започнување на делото, умислено преземање на дејствие и недовршување на делото.

НЕПОДОБЕН ОБИД – има кога сторителот ќе се обиде да изврши кр.дело со неподобно средство или спрема неподобен предмет. ПРИМЕР: некој се обидува некој да убие со чаша кисела вода (по однос на средството) или стрелање во веќе мртов човек (во однос на предметот).

ДОБРОВОЛНО ОТКАЖУВАЊЕ – има кога сторителот кој подготвувал или се обидел да изврши кр.дело доброволно се откажал од негово извршување.

2.4. ИЗВРШУВАЊЕ НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО

Извршувањето на кривичното дело може да биде со сторување или со несторување. Кривичното дело може да биде извршено со несторување само кога сторителот го пропуштил сторувањето што бил правно должен да го изврши, а пропуштањето има еднакво значење како предизвикувањето на последицата на делото со сторување. (пример: кога наидуваме на лице кое е тешко повредено во сообраќајна незгода и не застануваме да укажеме прва помош или да ги известиме надлежните органи).

Кривичното дело е сторено во време кога сторителот работел или бил должен да работи, без оглед кога настапила последицата.

Кривичното дело е извршено како во местото каде што сторителот работел или бил должен да работи, така и во местото каде што настапила последицата.

2.5. КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ

Кривична одговорност може да има само кај сторителот кој е пресметлив и што кривичното дело го сторил со умисла или од небрежност и притоа бил свесен или бил должени можел да биде свесен за забранетоста на делото.

Тоа значи дека сторителот во време на извршувањето на кривичното дело можел да го сфати значењето на своето дело и бил физички и психички здрав. Во спротивно, доколку во времето на извршувањето на кривичното дело не можел да го сфати значењето на своето дело или не можел да управува со своите постапки поради трајна или привремена душевна болест, привремена душевна растроеност или заостанат душевен развој (непресметливост), или други особено тешки душевни пречки се смета дека сторителот не е пресметлив.

Сепак, кривично е одговорен сторителот на кривично дело кој со употреба на алкохол, дроги или на друг начин ќе се доведе во состојба во која не можел да го сфати значењето на своето дело или да управува со своите постапки, ако пред да се доведе во таа состојба, делото било опфатено со неговата умисла или во однос на кривичното дело кај него постоела небрежност. (пример: нема непресметливост кај прегазување пешак при управување на моторно возило под дејство на алкохол иако немало умисла односно не планирал да го прегазува пешакот).

Кривичното дело е сторено со умисла кога сторителот бил свесен за своето дело и го сакал неговото извршување или кога бил свесен дека поради неговото сторување или несторување може да настапи штетна последица, но се согласил со нејзиното настапување.

Кривично дело е сторено од небрежност кога сторителот бил свесен дека поради неговото сторување или несторување може да настапи штетна последица, но лекомислено сметал дека ќе може да ја спречи или дека таа нема да настапи или кога не бил свесен за можноста од настапување на штетна последица, иако според околностите и според своите лични својства бил должен и можел да биде свесен за таа можност.

Исто така, од кривична одговорност може да биде ослободено и лице кое било во заблуда при извршувањето на кривичното дело и тоа во два случаи:

- кога има стварна заблуда поради која не е кривично одговорен сторителот кој во време на извршувањето на кривичното дело не бил свесен за некое негово обележје определено со закон или ако погрешно сметал дека постојат околности според кои, доколку тие навистина постоеле, тоа дело би било дозволено.
- кога има правна заблуда поради која не е кривично одговорен сторителот на кривично дело кој од оправдани причини не знаел и не можел да знае дека тоа дело е забрането.

Ослободувањето од казна е друг институт кој не треба да се меша со ослободувањето од кривична одговорност. Во ваков случај, кога судот може да го ослободи од казна сторителот на кривичното дело бидејќи законот изречно го предвидува тоа, сторителот е прогласен за виновен и само се ослободува од издржување на казната. Со ваква одлука судот може да го

ослободи од казна сторителот на кривично дело сторено од небрежност кога последиците на делото сторителот го погодуваат така тешко што изрекувањето на казна во таков случај не би одговарало на целта на казнувањето. (пример: родител го оставил пиштолот на дофат на детето кое го земало и се убило, во ваков случај губењето на детето е поголема последица за лицето отколку целта што ќе се постигне со ефективна казна).

При извршувањето на кривичното дело, освен сторителот, кривична одговорност може да има и за лицата кои го учествувале во извршувањето на кривичното дело, го поттикнале сторителот или му помогнале во сторувањето на кривичното дело и тоа при:

Соизвршителство односно кога две или повеќе лица, со учество во дејствие на извршување или со друг особен придонес кон извршувањето на делото, заеднички сторат кривично дело и законот пропишува дека секое од нив ќе се казни со казната пропишана да тоа дело.

Поттикнување односно кога едно лице со умисла ќе го поттикне сторителот да стори кривично дело. Во ваков случај и тој ќе се казни како да го сторил самиот кривичното дело.

Помагање односно кога едно лице со умисла ќе му помогне на сторителот во извршување на кривично дело. Како помагање во извршувањето на кривично дело ќе се смета особено: давање совети или упатства како да се изврши кривичното дело, ставање средства за располагање на сторителот за извршување на кривичното дело, отстранување на пречките за извршување на кривичното дело, како и однапред ветено прикривање на кривичното дело на сторителот, на средствата со кои е извршено кривичното дело, на трагите на кривичното дело или на предметите прибавени со кривичното дело. При ваков случај лицето кое помагало ќе се казни како да го сторил самиот кривичното дело, а може да се казни и поблаго.

Границите на кривичната одговорност и казнивост за соизвршителот е во границите на својата умисла или небрежност, а кај поттикнувачот и помагачот - во границите на нивната умисла.

Освен за физичките лица, кривична одговорност може да има и за правните лице за дела кои определени со закон, а од ова правило е исклучена само државата.

Правното лице е кривично одговорно ако до извршување на делото дошло со дејствие или со пропушташе на должниот надзор од страна на органот на управување или на одговорното лице во правното лице, или на друго лице кое било овластено да постапува од името на правното лице во рамките на неговите овластувања, или кога тоа ги пречекорило своите овластувања заради остварување корист за правното лице. Кривичната одговорност на правното лице не ја исклучува одговорноста на сторителот на кривичното дело.

2.6. КРИВИЧНИ ДЕЛА ЗА КОИ НЕ МОЖЕ ДА СЕ ВРШИ ЗАДРЖУВАЊЕ

За дела за кои се гони по службена должност или по предлог на оштетениот, овластен тужител е јавниот обвинител, а за дела за кои се гони по приватна тужба овластен тужител е приватниот тужител кој тужбата ја поднесува пред надлежниот суд

За кривичните дела за кои се гони по предлог или по приватна тужба, предлогот или тужбата се поднесуваат во рок од три месеци од денот кога лицето овластено за поднесување на предлогот или приватна тужба дознало за кривичното дело и за сторителот.

Ако е подигната приватна тужба поради кривичното дело навреда, обвинетиот до завршувањето на главниот претрес и по истекот на рокот од став 1 на овој член може да подигне тужба против тужителот кој истовремено му ја возвратил навредата (противтужба). Во ваков случај судот донесува една пресуда.

Најчест облик на вакви дела се клеветата и навредата кои се декриминализирани од Кривичниот Законик и регулирани со Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета.

2.7. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ ЖИВОТОТ И ТЕЛОТО

Најстар и најелементарен облик на криминалитет во општа, социолошка и криминолошка смисла.

Убиство- Тој којшто друг ќе лиши од живот ќе се казни со затвор најмалку пет години. Со затвор најмалку десет години или со доживотен затвор ќе се казни тој којшто:

- 1) друг ќе лиши од живот на свиреп или подмолен начин,
- 2) друг ќе лиши од живот и притоа со умисла ќе го доведе во опасност животот на уште некое лице,
- 3) друг ќе лиши од живот од користољубие, заради извршување или прикривање на друго кривично дело, од безобсирна одмазда или од други ниски побуди,
- 4) друг ќе лиши од живот по порачка,
- 5) ќе лиши од живот женско лице за кое знае дека е бремено или малолетно лице и
- 6) ќе лиши од живот службено или воено лице при вршењето на работите на јавната или државната безбедност или на должноста чување на јавниот ред,

фаќање на сторител на кривично дело или чување на лице лишено од слобода.

Случаи на убиство кои завршиле со пресуда доживотен затвор

- Трикратно убиство во У.О. Биг Фиш во Аеродром во септември 2010
- Убиство од користољубие во Автокоманда во октомври 2006
- Сериско убиство на четири жени низ Скопје во 2009 година
- Убиство на полициски службеник во Автокоманда во јануари 2008 година
- Сериско убиство на стари лица во Кичевско во 2004 и 2005 година

Убиство од благородни побуди - Тој којшто друг ќе лиши од живот од благородни побуди, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Убиство на миг - Тој којшто друг ќе лиши од живот на миг, доведен без своја вина во состојба на силна раздражнетост со напад или со тешко навредување од страна на убиениот ќе се казни со затвор од една до пет години.

Убиство од небрежност - Тој којшто друг ќе лиши од живот од небрежност, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Телесна повреда - Тој којшто друг телесно ќе го повреди или ќе му го наруши здравјето, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години. Судот може на сторителот на делото од став 1 да му изрече судска опомена ако бил предизвикан со особено навредливо или грубо однесување на оштетениот.

Тешка телесна повреда - Тој којшто друг тешко телесно ќе го повреди или здравјето тешко ќе му го наруши, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Учество во тепачка - Тој којшто учествува во тепачка во која некој е лишен од живот или на друг му е нанесена тешка телесна повреда, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

Загрозување со опасно оружје при течачка или караница - Тој којшто при каква и да е тепачка или караница ќе посегне по оружје, или опасно оружје со кое може телото тешко да го повреди или здравјето тешко да го наруши, ќе се казни со парична казна или со затвор до шест месеци.

Излагање на опасност - Тој којшто друг ќе остави без помош во состојба на опасност за животот, која самиот ја предизвикал, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

Неукажување помош - Тој којшто нема да му укаже помош на лице кое се наоѓа во состојба на опасност за животот, иако тоа можело да го стори без опасност за себе или за друг, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

2.8. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ СЛОБОДИТЕ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКОТ И ГРАЃАНИНОТ

Присилба - Тој којшто со сила или со сериозна закана ќе присили друг да стори или да не стори или да трпи нешто, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година. Ако делото од став 1 го стори службено лице во вршење на службата, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Противправно лишување од слобода- Тој којшто друг противправно ќе затвори, ќе го држи затворен или на друг начин ќе му ја одземе или ограничи слободата на движење, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Мачење - Тој којшто во вршењето на службата ќе употреби сила, закана или друго недопуштено срдство или недопуштен начин со намера да изнуди признание или некоја друга изјава од обвинет, сведок, вештак или друго лице, ќе се казни со затвор од три до осум години.

Малтретирање во вршење на службата -Тој којшто во вршењето на службата малтретира друг, го застрашува, го навредува или воопшто спрема него постапува на начин со кој се понижува човечкото достоинство и човековата личност, ќе се казни со затвор од една до пет години.

Загрозување на сигурноста - Тој којшто ќе ја загрози сигурноста на друг со сериозна закана дека ќе нападне врз неговиот живот или тело или животот или телото на нему блиско лице, ќе се казни со парична казна или со затвор до шест месеци.

Нарушување на неповредливоста на домот - тој којшто неовластено ќе влезе во туѓ дом, затворен или заграден простор што му припаѓа на тој дом или приватен деловен простор означен како таков или по барање од овластеното лице оттаму не се оддалечи, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Противзаконито вршење претрес- Тој којшто противзаконито ќе врши претрес на лице, дом затворен или заграден простор што му припаѓа на домот или на приватен деловен простор, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Злоупотреба на лични податоци- Тој којшто спротивно на условите утврдени со закон без согласност на граѓанинот прибира, обработува или користи негови лични податоци, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Спречување на пристап кон јавен информатички систем - тој што неовластено спречува или ограничува друг во пристапот кон јавен информатички систем ќе се казни со парична казна или со затвор од една година.

Неовластено откривање тајна - Адвокат, нотар, бранител, лекар, бабица или друг здравствен работник, психолог, верски исповедник, социјален работник или друго лице кое неовластено ќе открие тајна што ја создало во вршењето на својата професија, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Неовластено прислушување и тонско снимање - Тој којшто со употреба на посебни уреди прислушува или тонски снима разговор или изјава што не му е наменета, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Неовластено снимање - Тој којшто неовластено ќе направи фотогорафски, филмски или видео снимки на друго лице или на неговите лични простории без негова согласност, повредувајќи ја неговата приватност или тој којшто таквите снимки непосредно ги пренесува на трето лице или му ги покажува или на друг начин му овозможува со нив да се запознае, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

2.9. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ ИМОТОТ

Кражба- Тој којшто од друг ќе одземе туѓ подвижен предмет со намера противправно да го присвои, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Тешка кражба- Ако кражбата е сторена:

- 1) со кршење или провалување во затворени простории, со совладување препреки или на друг начин совладување поголеми пречки,
- 2) од страна на повеќе лица здружени заради вршење кражба,
- 3) на дрзок начин,
- 4) од страна на лице кое кај себе имало некакво оружје или опасно орудие заради напад или одбрана,
- 5) за време на пожар, поплава или слична несреќа и
- 6) за искористување на немоќта или несреќата на друг, сторителот ќе се казни со затвор од една до пет години.

Разбојништво - Тој којшто со употреба на сила или закана дека непосредно ќе нападне врз животот или телото на друг ќе одземе туѓ подвижен предмет со намера противправно да го присвои, ќе се казни со затвор најмалку пет години.

Разбојничка кражба - Тој којшто, затечен во кражба, ќе употребаи сила или закана дека непосредно ќе нападне врз животот или телото на друг со намера украдениот предмет да го задржи, ќе се казни со затвор најмалку пет години.

Затајување - Тој којшто противправно ќе присвои туѓ подвижен предмет што му е доверен, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Послужување - Тој којшто неовластено ќе се послужи со пари, хартии од вредност или други подвижни предмети што му се доверени или овие предмети неовластено ќе му ги даде на услуга на друг, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Одземање туѓи предмети - Тој којшто без намера за присвојување од друг противправно ќе одземе туѓ подвижен предмет за да го задржи во свое владение, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Одземање на моторно возило - Тој којшто противправно ќе одземе туѓо моторно возило со намера да го употреби за возење, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Оштетување туѓи предмети - Тој којшто ќе оштети, уништи или стори неупотреблив туѓ предмет, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Оштетување туѓи права - Тој којшто со намера да го спречи остварувањето на правата врз предмети, ќе отуѓи, уништи, оштети или ќе одземе свој предмет врз кој друго лице има заложно право или право на уживање, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Оштетување на станбени и деловни згради и простории - Корисник на стан, станар или друго лице кое од станбена или деловна зграда ќе симне или оштети надворешен или внатрешен уред, инсталација или нивни дел или на друг начин значително ќе ја намали употребливоста на зградата или просторот, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Изнуда - Тој којшто со намера за себе или за друг да прибави противправна имотна корист со сила или со сериозна закана ќе присили друг да стори или да не стори нешто на штета на свој или на туѓ имот, ќе се казни со затвор од најмалку една година.

Уцена - Тој којшто со намера за себе или за друг да прибави противправна имотна корист ќе му се закани на друг дека за него или за нему блиско лице ќе открие нешто што би можело да и наштети на неговата или нивната чест или на неговиот или нивниот углед и со тоа го присили да стори или да не стори нешто на штета на својот или на туѓ имот, ќе се казни со затвор од три месеци до пет години.

Прикривање - Тој којшто ќе купи, ќе прими во залог или иа друг начин ќе прибави, прикрие или протури предмет за кој знае дека е прибавен со кривично дело или она што е добиено за него со продажба или со замена, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Лихварство - Тој што за услугата што му ја прави на некое лице прима или договара за себе или за друг несразмерна имотна корист искористувајќи ја неговата тешка имотна состојба, тешките станбени прилики, нуждата, недоволно искуство или лекомисленоста, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

2.10. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ ОПШТАТА СИГУРНОСТ НА ЛУЃЕТО И ИМОТОТ

Предвизвикување општа опасност - Тој којшто со пожар, поплава, експлозија, отров или отровен гас, јонизирачко зрачење, моторна сила, електрична или друга енергија или со друго општоопасно дејство или средство ќе предизвика значителна опасност за животот или телото на луѓето или за имот од големи размери, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Неотстранување опасност - Тој којшто со навремена пријава до надлежен орган или на друг начин не ќе преземе мерки за отстранување пожар, поплава, експлозија, сообраќајна несреќа или некаква друга опасност за животот или телото на луѓето или за имот од значителен обем иако тоа можел да ги стори без ризик за себе или за друг, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Неучество во отстранување општа опасност - Тој којшто спротивно на наредба или повик на надлежен орган или организација без оправдана причина ќе одбие да учествува во отстранување опасност од пожар, поплава или слична општа непогода, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

2.11. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ СЛУЖБЕНАТА ДОЛЖНОСТ

Злоупотреба на службената положба и овластување - Службено лице кое со искористување на својата службена положба или овластување, со пречекорување на границите на своето службено овластување или со неизвршување на својата службена должност ќе прибави за себе или за друг некаква корист или на друг ќе му нанесе штета, ќе се казни со затвор од шест месеци до три години.

Проневера во службата - Службено лице кое со намера да прибави за себе или за друг противправна имотна корист ќе присвои пари, хартии од вредност или други подвижни предмети доверени во службата, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Измама во службата - Службено лице кое во вршење на службата со намера за себе или за друг да прибави противправна имотна корист со поднесување лажни сметки или на друг начин ќе доведе во заблуда овластено лице да изврши незаконита исплата, ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Примање поткуп - Службено лице кое ќе побара или ќе прими подарок или друга корист или ќе прими ветување за подарок или друга корист да изврши за во рамките на своето службено овластување службено дејство што не би смеело да го изврши или да не изврши службено дејство што би морало да го изврши ќе се казни со затвор од четири до десет години.

Одавање службена тајна - Тој којшто на јавноста или на неповикано лице ќе соопшти, предаде или на друг начин ќе му ги стори достапни податоците што претставуваат службена тајна или прибавува такви податоци со намера да ги соопшти или предаде на јавноста или на неповикано лице, ќе се казни со затвор од три месеци до пет години.

2.12. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ ЈАВНИОТ РЕД

Спречување службено лице во вршење службено дејство - Тој којшто со сила или сериозна закана дека непосредно ќе нападне врз животот или телото ќе спречи службено лице во вршење службено дејство или ќе го присили на вршење службено дејство, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Напад врз службено лице при вршење работи на безбедноста - Тој којшто ќе нападне или сериозно се заканува дека ќе нападне службено лице или лице кое помага при вршење работи на јавната безбедност или заштита на уставниот поредок на Република Македонија што се однесуваат на спречување или откривање кривично дело, фаќање на сторител на кривично дело, чување на јавниот ред и мир или чување на лице лишено од слобода, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Учество во толпа што ќе спречи службено лице во вршење на службено дејство - Тој којшто учествува во толпа што со заедничко дејствување ќе спречи или ќе се обиде да спречи службено лице во вршење на службено дејство или на ист начин ќе го присили да изврши службено дејство, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

Насилство - Тој којшто друг малтретира, грубо навредува, ја загрозува неговата сигурност или врз него врши грубо насилство и со тоа во јавноста предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

Организирање на отпор - Тој којшто ќе организира други на отпор или на непослушност спрема законити одлуки или мерки на државен орган, ќе се казни со парична казна или со затвор до три години.

Лажно претставување - Тој којшто со намера за себе или за друг да прибави корист или на друг да му стори штета, лажно се претставува како службено или воено лице или неовластено носи знаци на службено или воено лице, ќе се казни со парична казна или со затвор до една година.

Изработување и набавување оружје и средства наменети за извршување на кривично дело - Тој којшто изработува, набавува или на друг му овозможува да дојде до оружје, распрскувачки материи или средства потребни за нивно правење, како и отрови за кои знаел дека се наменети за извршување кривично дело, ќе се казни со затвор од една до пет години.

Недозволено држење на оружје или распрскувачки материи - Тој којшто неовластено изработува, продава, набавува или врши размена со огнено оружје, муниција или експлозивни материи или тој којшто неовластено држи огнено оружје, муниција или експлозивни материи кои на граѓаните им се забранети, ќе се казни со затвор од три до десет години.

2.13. КРИВИЧНИ ДЕЛА ПРОТИВ ЗДРАВЈЕТО НА ЛУЃЕТО

Овие кривични дела се наоѓаат на исто значење со кривичните дела против животот и телото со акцент на заштитата на здравјето на луѓето како резултат на зголемената опасност по здравјето во современото живеење на луѓето но и во насока на санкционирање на несовесното лекување и лекарските грешки на медицинските лица.

Неовластено производство и пуштање во промет на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурсори - Тој што неовластено произведува, преработува, продава или нуди на продажба или заради продажба купува, држи или пренесува или посредува во продажба или купување или на друг начин неовластено пушта во промет наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурсори, ќе се казни со затвор од три до десет години.

Овозможување на употреба на наркотични дроги - Тој што наведува друг на уживање наркотични дроги и прекурзори или му дава наркотични дроги да ги ужива тој или друго лице или ќе стави на располагање простории заради уживање наркотични дроги или на друг начин му овозможува на друг да ужива наркотични дроги, ќе се казни со затвор од една до пет години.

2.14. ПОИМ ЗА МАЛОЛЕТНИК

Малолетник е секое лице на возраст до 18 години кое според Конвенцијата за правата на детето се смета за дете.

Дете во ризик е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, наполнил седум, а не наполнил четиринаесет години.

Помлад малолетник е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, имал наполнето 14 години, а немал наполнето 16 години.

Постар малолетник е малолетник кој во времето на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, наполнил 16 години, а не наполнил 18 години.

2.15. НАЧИН НА ПОСТАПУВАЊЕ СО МАЛОЛЕТНО ЛИЦЕ

Спрема малолетник кој во време на извршувањето на дејствието што со закон е определено како кривично дело или прекршок, не наполнил 14 години - дете во ризик не може да се примени санкција

За дејствие на дете во ризик што со закон е определено како кривично дело, како и кога во извршувањето на делото учествувале и други лица за кои може да се води постапка пред суд и за дејствие на помлад или постар малолетник во ризик што со закон е определено како кривично дело за кое е пропишана казна затвор до три години, Министерството за внатрешни работи преку јавниот обвинител го доставува известувањето до центарот за социјални работи (во натамошниот текст: центарот). За дејствие што со закон е определено како прекршок, како и за други состојби на ризик, Министерството за внатрешни работи, училиштето или друга институција во која малолетникот е згрижен, како и семејството на малолетникот го известуваат директно центарот.

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

3

Криминалистика

3.1.	Поим и предмет на криминалистика	71
3.2.	Начини на дознавање на постојење на кривични дела.....	74
3.3.	Место на извршување на кривичното дело.....	76
3.4.	Обезбедување на лице место-УВИД	77
3.5.	Тражи од извршено кривично дело.....	79
3.6.	Девеи (9) злоступни прашања во криминалистиката	82

4 ЧАСА

3.1. ПОИМ И ПРЕДМЕТ НА КРИМИНАЛИСТИКА

Криминалистиката кај нас, вообичаено, се определува како наука која ги проучува, ги пронаоѓа и ги усовршува научните, и врз практично искуство засновани методи и средства, кои се најпогодни за откривање и за разјаснување на кривичното дело, да го открие и да го приведе кон кривична санкција сторителот, да се обезбедат и да се фиксираат сите докази заради утврдување на објективната вистина, како и да се спречи извршувањето на идните планирани и непланирани кривични дела. Со други зборови кажано тоа е наука за техниката, за тактиката и за методиката, за истражните и за другите судски мерки, како и за спречување на криминалитетот.

Криминалистиката ја истражува целокупната репресива и превентивна дејност, која има за цел отстранување на криминалитетот.

Превентивната криминалистика истовремено има самостоен и помошен карактер. Таа ги усовршува постојните и пронаоѓа нови методи и средства на криминалистичката превенција. На пример, најразлични облици на фалсификување пари или исправи, видови стапици итн. Помошен карактер пак има доколку на криминалната, и на социјалната политика им укажува за можноста од профилактичките мерки.

Исто така, една цела низа на оперативно-тактички мерки и на истражни дејства има репресивно – превентивен карактер (заседи, рации, патроли, лишување од слобода и сл.). Репресивната криминалистика најтесно е поврзана со науката за кривичната постапка. Таа ги проучува дејностите на сите учесници во кривичната постапка и во сите нејзини фази. Неопходно е криминалистиката перманентно и широко, да се употребува и на главниот претрес, а не само во предистражната (преткривичната) постапка и во истрагата. Судскиот совет при изведувањето и при оцената на доказите мора да ги испита методите и средствата, кои ги употребил јавниот обвинител при нивното собирање и при нивното оформување, да се утврди нивната валидност за докажување на спорните факти.

Верификација на резултатите од истрагата е извршена стручно само ако во таа пригода се употребени соодветни криминалистички методи и средства. Исто така, судскиот совет ја употребува судската тактика, ја планира главната расправа, постојано оперира со верзиите, сослушува сведоци, вештаци, го испитува обвинетиот, врши препознавање и соочување, извршување прегледи на стварните докази итн. Бранителот и јавниот обвинител, застапувајќи ја секој својата верзија со процесната борба, применуваат криминалистички сознанија, податоци, методи и средства. Познавањето и примената на криминалистиката на главната расправа даваат реална можност за утврдување на вистината.

Криминалистичката техника ги проучува, ги развива и од техниките и од природните науки ги презема најповолните средства кои служат за пронаоѓање, за обезбедување, за фиксирање и за испитување на трагите од кривичните дела (на пример: микроскопи, фотографска техника и сл.) за формирање база на криминалистичките информации (за сторителите на кривични дела, за средствата за извршување), како и за спречување на извршувањето и за превенцијата на кривичните дела (алармни системи, камери за видеонадзор и др.). Со методите, во насока пронаоѓање, фиксирање и испитување на материјалните траги од кривичните дела, се занимава криминалистичката трасологија.

Криминалистичката трасологија претставува криминалистичка дисциплина која го искорпорира техничкиот напредок во сферата на предистражната и на кривичната постапка и претставува спој меѓу современите технологии и криминалистичкото постапување со трагите.

Криминалистичката тактика се занимава со облиците во кои може да се јават кривичните дела, мотивите, целите (криминална, делеквинтска техника и тактика), стручни знаења, вештини, обичаи, на начинот на живот и психологијата на сторителите на кривични дела (криминална фенологија), ги усовршува сите оние методи, кои служат за откривање и за разјаснување на извршените и за спречување на идните кривични дела, а не се од техничка природа и органски ги поврзува техничките и тактичките начини на работење. Криминалистичката методика е дисциплина на криминалистиката. Додека криминалистичката тактика ги проучува и ги разработува основните правила и работни методи типични за откривањето за истражувањето и за разјаснувањето на сите видови кривични дела (значи општите и заедничките методи), криминалистичката методика ги истражува и ги проучува посебностите (специфичностите). Она што е значајно за откривањето, за истражувањето, за истражувањето и за разјаснувањето на определен вид кривично дело. Криминалистичката тактика ги изучува општите принципи за вршењето на увидот, а криминалистичката методика се занимава со увидите и со примената на техниките средства и апаратура кај поединечните видови кривични дела. На пример, специфичностите и правилата при вршење увид кај крвните деликти, кај сообраќајните деликти, кај еколошкиот криминал и сл. Или, пак на пример, криминалистичката тактика ги изучува општите упатства кои се однесуваат на сослушувањето на осомничениот/обвинетиот, а криминалистичката методика ги изучува специфичностите во пристапот кај сослушувањето на осомничениот/обвинетиот кај поединечните кривични дела. Во странските теорија и практика веќе се забележани најнови тенденции во поимот на овој ракопис во потполност ја прифаќа ваквата современа тенденција. Авторот на овој ракопис во потполност ја прифаќа ваквата современа тенденција. Дотолку повеќето класниот концепт на криминалистиката кој се засновува врз криминалистичката тактика, техника и методика, е ориентиран кон

поединечно (веќе извршено) кривично дело и го истражува како изолиран феномен (методи за обезбедување траги, организирање потраги за сторителот, неговото криминалистичко процесуирање и сл.), а не ги изучува криминалистичките методи за спротиставување на криминалитетот како појава, во целина. Развојот на организираниот криминалитет бара поинаков криминалистички пристап. Имено од криминалистиката се очекува не само да ги усовршува методите на откривање на поединечните и веќе реализирани кривични дела, туку да го отстранува криминалитетот како појава. Криминалистичката дејност, која се појавува како реакција на извршеното кривично дело, претставува реактивен концепт за спротиставување на криминалитетот.

Се засновува на постделиктната активност, а со самото тоа задоцнила и е репресивно ориентирана. Класичниот концепт на реактивното криминалистичко реагирање не успеа да ја операционализира идејата за потребата од развој на криминалистичката превенција. Наведените салобости јасно се воочени во текот на осумдесеттите и деведесеттите години на минатиот век, како и неможноста од пронаоѓање ефикасен одговор за зголемувањето на организираниот криминалитет и на меѓународниот тероризам. Од друга страна, пак, развојот на компјутерската технологија, можноста за создавање на големи бази на податоци и сл, придонесоа за создавање на идеите за криминалистичка односно полициска стратегија, пред се, во: САД, Канада, Германија и Велика Британија.

Предмет и задачи на Криминалистиката

На самиот почеток од ова поглавје, треба да се каже дека сите кривични науки ги поврзува истиот општ објект на научното истражување, а тоа е криминалитетот. Истиот објект на научнотот истражување ги става во иста група, односно во семејството на кривичните науки. Кривичните науки ги изучуваат различните аспекти на криминалитетот, односно имаат свој предмет на истражување што ги чини посебни науки. Секоја кривична наука се обидува во кругот на својот општ објект на истражување (криминалитетот), да утврди објективни закони и закономерности кои го чинат предметот само на нејзиното интересирање.

Така, криминалистиката ги истражува закономерностите значајни за откривање и за докажувања на кривичните дела и на сторителите, како и превенција со примена на криминалистичките методи.

Доколку го имаме предвид горното, тогаш предметот на криминалистиката би ги опфатил следниве елементи:

- Да ги открива, истражува проучува и да ги објаснува закономерностите во настанувањето, прибирањето (фиксирањето), испитувањето

и користењето на оперативни и на доказни информации содржани во определен кривичен настан кој упатува на постоење на кривично дело;

- Да ја изучува, да ја анализира и да ја воопштува деликвентската практика (тактика и техника на извршување и на прикривање на кривични дела), со цел воочување на закономерностите, општите и типичните (криминалистичка методика);
- Да ги проучува оперативната, истражната и судската практика. Криминалистиката не ја истражува правната (процесната) страна на практиката, затоа што тоа влегува во предметот на кривичното процесно право. Таа ја истражува содржинската, спознајната страна на таквата практика;
- Да ја истражува примената на постојните криминалистичко-стратегиски, превентивни, тактички мерки и технички средства во практиката (алармни системи, хемиски стапици и сл.);
- Во предметот на криминалистиката спаѓа и утврдувањето на закономерностите – меѓусебните врски и меѓусебното дејство на материјалните објекти како и физичкото дејствување на луѓето.

3.2. НАЧИНИ НА ДОЗНАВАЊЕ НА ПОСТОЕЊЕ НА КРИВИЧНИ ДЕЛА

СОРАБОТКА СО ГРАЃАНИ - навременото дознавање за извршено кр.дело или за планирано во иднина кр.дело претпочита постојана комуникација на овластените службени лица од МВР со граѓаните, без чии информации неможе да се замисли откривањето на криминалитетот.

Граѓаните до информации доаѓат од нивната работна средина, местото каде престојуват или каде живеат и од местото на криминалистичка реализација. Разговорот со граѓанинот е темел за планирање и преземање др. оперативно-тактички мерки во преткривичната постапка, или пак истражни дејствија во кривичната (распит на обвинетиот, сослушување сведоци). Дури за некои потешки дела може да се објави и јавен повик во средствата за информирање.

ИНФОРМАТОР - е секое физичко лице кое на ОСЛ на полицијата може тајно да им дава информации за криминални однесувања или деликвенти.

Практиката покажала дека инф. може да дава информации поради материјални побуди, од идеални побуди и ниски мотиви (злоба, osveta).

За одредени кр.дела пр. кога треба да се откријат меѓународни криумчарски канали со дрога или оружје или др. вид организиран криминал, се користи посебен тип информатор т.н. вигилант, кој се уфрла во редовите на криминалните групи што треба да се разбијат.

Вршењето информативни разговори треба да е врши најконспиритивно и на места кои најмалку би оставиле простор за сомневање пр.тајни станови, чекалници, автобуски или железнички станици, угостителски објекти, во моторни возила и **најчесто** ноќно време.

КРИВИЧНА ПРИЈАВА - кривичната пријава се состои од усно или писмено соопштение упатено до јавниот обвинител или до друг државен орган чија содржина укажува на евентуално постоење на кр.дело или на неговиот сторител со цел за иницирање кривичен прогон.

Подносител може да бидат: граѓани, државни органи, најчесто тоа се СВР за сите кр.дела кои се гонат по службена должност. Всушност таа е финалниот производ на сите претходно преземени дејствија во преткривичната постапка, која заедно со др.документација (записници, сл.белешки, скици, фотографии) во прилог се доставува до надлежниот јавен обвинител.

Во состав на кр.пријава влегуват: податоци за пријавениот сторител (генералии, пол, образование, место и дата на раѓање, место на живеење, работно место), податоци за сведоците, опис на кр.дело (место, време, начин на извршување), податоци за предметите и трагите од кр.дело, податоци за називот на подносителот, правна квалификација на делото.

ПРИЈАВА ОД ПРАВНИ ЛИЦА - тие се јавуваат како подносиители на кр.пријава за кр.дела за кои дознале во својата работна средина и во остварувањето на деловните односи. Ова е особено присутно кај откривање на економскиот криминалитет. Ваквите пријави се поднесуваат до СВР или ЈО. Во пријавата треба да ги наведат доказите како и да преземат мерки да ги сочуват трагите и предметите од кр.дело.

ПРИЈАВА ОД ДРУГИ ДРЖАВНИ ИНСТИТУЦИИ - овде најчесто се појавуваат како подносиители пазаришна, девизна, градежна, санитарна инспекција, завод за платен промет и др. кои при вршењето на контролната функција во одредени случаи откриваат кр.дела за што ги известуваат или МВР или ЈО. Во одредени случаи заедно со службите на МВР преземаат заеднички акции.

ПРИЈАВА ОД СВЕДОК - овој е еден од поретките начини на дознавање за сторено кр.дело и кон неа криминалистот треба да се однесува со големо внимание, претпазливост и критичност, бидејќи со оглед на сиромашната криминалистичка содржина се потребни дополнителни мерки и дејствија за расветлување на пријавениот настан. Задолжително се обавува информативен разговор со пријавителот.

АНОНОМНА И ПСЕВДОНИМНА ПРИЈАВА - анономната пријава е поднесена од непознато лице, а псевдонимната е лажно потпишана пријава, се еден од најчестите начини на дознавање за кр.дело.

Се јавува во два облика: вистинита и лажна. Вистинитата ја поднесува добронамерен граѓанин, а лажната може да биде поднесена од разни ниски мотиви (злоба, osveta, честа е појавата на лажно пријавување од страна на хистерични жени). Во таков случај треба да се открие нејзиниот подносител заради поведување кр. постапка за кр. дело лажно пријавување. Во врска со ова се вршат и вештачења на ракопис, хартија, мастило и др.

САМОПРИЈАВА - е многу редок начин на дознавање за кр. дело а се состои во давање изјава (писмена или устна) на некое лице дека е сторител на кр. дело.

Може да биде вистинита, несвесно неистинита (пријавителот е во заблуда и смета дека е сторител на кр. дело кое не го сторил) и лажна.

Најчести подносиители се случајните и небрежните деликвенти, додека деликвентите од навика тоа го прават од сметка кога ќе дознаат дека веќе се пред лишување од слобода.

Лажна самопријава може да поднесат душевно здрави и болни лица носени од разни мотиви (пр. се пријавува за полесно кр. дело со цел да прикрие потешко, имотен извршител потплатува сиромашен човек врз себе да ја прими вината, племенит мотив - од љубов према родител, дете и др. да се земе врз себе вината). Душевните болесници најчесто лажно пријавуваат, тоа се лица со шизофренија (лудило), олигофренија (слабоумност), параноја, алкохоличари и др.

ДОЗНАВАЊЕ ОД ВЕСНИЦИ И ДРУГИ МАСОВНИ МЕДИУМИ - преку постојано и системско следење на прилози и написи за деловното работење на некое правно лице може да се добијат почетни информации за извршено економско кр. дело. Често и огласите за продажба на автомобили, техничка стока, може да упатат на постоење недозволена трговија или др. кр. дело.

СВЕЖ ЧИН "IN FLAGRANTE" - овој е редок начин на дознавање и се состои од затекнување на сторителот во моментот на извршување на кр/ дело или непосредни потоа, при што кај него се пронајдени средства или предмети од извршување на кр. дело. Овој начин може да биде случаен, но и планиран, кога сторителот е фатен при планирани акции-стапци, заседи и др.

3.3. МЕСТО НА ИЗВРШУВАЊЕ НА КРИВИЧНОТО ДЕЛО

Под место на извршување на кр. дело се подразбираат: местото на подготвување, местото на извршување, местото на прикривање, местото на настапување на последиците, како и секое др. место каде се пронајдени предмети или траги, секое место кое укажува на постоење на кр. дело или на неговиот сторител.

Ова значи дека може да се зборува за одделено место на извршување или збир од повеќе такви места кои може да се наоѓаат на различно оддалечени подрачја. Пример, при кражба на моторно возило, местото на кр.настан се состои од две места: прво местото кај е украдено, а второ е местото каде е пронајдено. Можно е дури и трето место, тоа е деликвеното кај кој се пронајдени траги од кр.дело.

Местото може да се наоѓа на отворен и затворен простор.

Местото на извршување се истражува со спроведување повеќе оперативно-тактички мерки и истражни-судски дејствија (заседа, рација, тајно набљудување, увид, претрес и др.)

3.4. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ЛИЦЕ МЕСТО-УВИД

Од особено значење за квалитено вршење на увид е правилно обезбедено лице место, како во поглед на обезбедување на местото на настанот така и во поглед на лицата инволвирани во кривичното дело без оглед дали се работи за сторители, сведоци, или жртви.

I. Увид на лице место и фази на увидот

Увидот е истражно дејствие и претставува излегување на местото на настанот и регистрирање и фиксирање на целокупната автентична ситуација на самото место на кривичен настан. Со увидот се активира цел сплет од криминалистичко - тактички и криминалистичко - технички дејствија. Карактеристика на увидот е што се реализира преку непосредно сетилно забележување на лице местото од страна на истражен судија или увидна екипа која го врши увидот. Со законот за кривична постапка, а со овластување од страна на истражниот судија, увид од местото на настанот вршат и полициски службеници на Министерството за внатрешни работи.

Активностите што ги превземаат службениците за вршење на увид можат да се поделат во статична и динамична фаза:

Статична фаза:

- A.** Непосредно забележување на лице местото во потесна и поширока смисла;
- Непосредно забележување на лице местото во потесна смисла претставува местото каде се наоѓаат трагите од незгодата,
 - Непосредно забележување на лице местото во поширока смисла се подразбира лице местото со комплетна инфраструктура и друго.

Б. Собирање информации од учесници, сведоци или други лица;

- Утврдување на учесниците во незгодата, разговор со нив и забележување на нивната изјава во соодветна службена белешка за прибирање на информации од граѓани,
- Разговор со сведоци на кривичното дело и забележување на нивната изјава во соодветна службена белешка за прибирање на информации од граѓани,
- Разговор и прибирање информации од други лица (патници, сопатници и др.)

В. Обезбедување соодветна документација од лицата (учесници, сведоци или други лица), возилата и други предмети и нивно легитимирање и контрола;

- Обезбедување лична карта или пасош, лична карта или друга исправа за сведоци и други лица,
- Проверка на идентитетот и контрола - претставува утврдување на личните податоци за лицата,

Г. Известување и комуникација со судот, обвинителството, други органи, организации и слично;

- Известување и комуникација со Истражен Судија и Јавен Обвинител;
- Известување на Оддел за крим. техника при ЦПС на МВР, Оддел за крвни деликти при Увид со Непознат сторител, други органи, организации.
- Известување и комуникација со други органи на Министерството, како и други институции, органи, организации.

Динамична фаза:

А. Означување на лице местото, траги и предмети од кривичното дело;

- Означување на траги и предмети со броеви,
- Лоцирање и означување на оштетувања на предмети,

Б. Изготвување на кроки скица;

- Пренесување на изгледот од лице место во цртеж со слободна рака од птичја перспектива – кроци скица во службен бележник,
- Одредување фиксна - стојна точка,
- Поврзување на предметите и другите траги со стојната точка, како и поврзување помеѓу нив и означување на насоки.
- Пренесување на изгледот на лице место.

В. Фотографирање;

- Фотографирање на поширокиот изглед на лице место,
 - Фотографирање на положба,
 - Поединечно фотографирање на траги.
- Г. Подигнување на траги за вештачење;
- Микро и макро траги;
 - Проценка на битни траги за постапката и во содејство со крим. техничар нивно уредно подигнување и земање,
 - Подигнување и земање на физички траги и други траги,
 - Подигнување и земање биолошки траги (траги од крв, од влакна, траги од ткиво),
- Д. Контрола на алкохолизираност или прусуство на опојни дроги или психотропни супстанции;
- Контрола на алкохолизираност со земање крв и урина во здравствена установа заради утврдување присуство на алкохол или присуство на опојни дроги или психотропни супстанции кај учесниците,
 - Стручен лекарски преглед.
- Ѓ. Увид на лице место на сообраќајна незгода со НН сторител.
- Е. Увид на лице место на кривичното дело во кое учествуво лице од дипломатско или конзуларно претставништво или како учесник се јавува лице со дипломатски имунитет.

3.5. ТРАГИ ОД ИЗВРШЕНО КРИВИЧНО ДЕЛО

Не постои кр.дело кое не остава траги. Но важно е тие да се откријат и обработат, а тоа пак во голема мера зависи од умешноста на самиот криминалист.

Во најширока смисла под траги се подразбират сите материјални промени што во надворешниот свет се предизвикани од извршувањето на кр.дело.

Тие се делат на :

1. Идеални - под што се подразбираат одразите на свеста кај субјектот, искажите на сторителот, на неговите помагачи, на сведоците и на жртвата.
2. Материјални-тоа се трагите и предметите од кр.дело. Тие може да се најдат на местото на настанот, на телото, облеката. Оние материјални траги кои во вид на ситни материјални честички настанале при извршување на кр.дело, а се невидливи или одвај видливи со голо око, се нарекуват микро - траги.

Криминалистичка класификација на траги:

ТРАГИ ОД ПРСТИ - на прстите од рацете и нозете, како и на самите дланки и стопала човечкото тело е ишарано со бројни отпечатоци во вид на вдлабнатини и испакнати делови кои во криминалистиката се наречени-папиларни линии. Тие се најизразени на врвовите од прстите.

Со проучување на папиларните линии се занимава дактилоскопијата како посебна гранка на криминалистиката. Таа е современ метод за утврдување идентитетот на човекот. Кај секој човек таа е различна, секој располага со индивидуална папилоскопска орнаментика преку која се утврдува неговиот идентитет.

Отпечатоците се значајни бидејќи преку отпечатоците на сите 10 прсти се проверува идентитетот, а преку отпечатоци од еден или повеќе прсти се открива непознат сторител на кр.дело.

Десетопрсните отпечатоци се користат за откривање на лица со непознат идентитет, лица кои го кријат идентитетот или лица кои се служат со лажен идентитет.

Во полицијата се водат десетопрсни и еднопрсни или монодактило-скопски збирки. За ова цел на посебни картони се земат отпечатоци одделно од секој прст и при водењето на конкретен предмет се споредуваат со отпечатоците од сомнителни лица.

ТРАГИ ОД НОЗЕ - овде се работи за траги од стапала на боси или обуени нозе.

Тие може да бидат:

- површински (настанати на земја, на др.мазна или тврда површина,
- вдлабнати (нанесени на снег, кал или др.мека површина) и
- траги на движење (траги по тревни или сл.површини)

Криминалистичкиот вештак ги анализира сите елементи на одот и донесува заклучоци за телесните особини на сторителот.

ТРАГИ ОД ЗАБИ - може да се во вид на:

- каснатинки,
- одгризи и
- отпечатоци што не ја повредиле кожата.

Може да се најдат на телото (живо или мртво) од сторителот или жртвата, врз прехранбени производи, како и на тврди предмети кои се држат во уста.

БИОЛОШКИ ТРАГИ - тука спаѓат:

- траги од крв(кои пак може да бидат во вид на локви, капки, траги од течење). Може да се најдат на местото на настанот, на средствата со кои е извршено кр.дело, на телото, облеката, обувките на сторителот или жртвата.

- траги од коса и влакна. Може да се најдат на местото на настанот, на нападниот, на осомничениот. Тие се особено важни во откривањето на крвни, сексуални, сообраќајни деликти.
- траги од сперма. Може да се најдат на телото (најчесто околу половиот орган) или облеката на сторителот или жртвата и на местото на извршување. Тие се важни при откривање на сексуални деликти.

ТРАГИ ОД ВОЗИЛА - може да бидат:

- површни
- релјефни

Со нив може да се идентификува сомнително возило, со анализа на правецот на движење и местото каде возилото се задржало се утврдува ситуацијата која му претходела на сообраќајниот деликт, се утврдува должината и јачината на кочење, а ако имало пукање на гуми може да се идентификува возилото.

ТРАГИ ОД АЛАТИ - при извршувањето на кр.дело сторителот употребува разни алати (секира, клешти, хебли и др) со што остава траги врз метални, дрвени и др.површини.

Може да се утврди дали пронајдениот алат кај сторителот бил употребен за кр.дело. Прво треба да се види дали тој алат има некои индивидуални карактеристики кои го разликуват од др.алати од ист вид. Ако објектот на напад е од помек материјал од материјалот од кој е направен алатот може да останат траги преку триење или втиснување во вид на запци, вдлабнатини или испупчувања.

ТРАГИ ОД ОГНЕНО ОРУЖЈЕ - може да се најдат во телото или во неговата околина и со нив се разрешува дилемата дали се работи а убиство или самоубиство, насилна или природна смрт, несрекен случај.

Кога се работи за влезна рана рабовите на отворот се вовлечени, а кај излезната рана рабовите се испапчени.

Најчесто балистички се вештачат некои делови од оружје: цевка, ударна игла, затварач, чаура и др.барутни честички.

Криминалистот треба да утврди дали на оружјето има отпечатоци од папиларни линии, од пронајдените зрна и чаури да го утврди типот и производството на оружјето, да утврди од колкава оддалеченост е пукано, местото од кај е пукано, правецот на пукање, времето на последното пукање.

ОТКРИВАЊЕ, ФИКСИРАЊЕ И ВЕШТАЧЕЊЕ НА ТРАГИТЕ - за откривање на трагите потребно е претходно познавање на кр.дело кое се расветлува, затоа што само така криминалистот ќе знае какви траги треба да бара.

Фиксирањето или утврдувањето на постоењето на трагите се врши со разни методи (пр.местото на кр.настан се - фиксира со скица, фотографија, камера, отпечатоците од папиларни линии-со фолија, трагите од нозе-со мулажирање-алабастер гипс.

Пронајдените траги на крај се анализираат и толкуваат со криминалистички вештачења по што се издигаат на ниво на доказ.

3.6. ДЕВЕТ (9) ЗЛАТНИ ПРАШАЊА ВО КРИМИНАЛИСТИКАТА

Анализа на фактичката состојба и златните криминалистички прашања

Анализата на фактичката состојба претставува почетна фаза на криминалистичкиот мисловен процес. Таа започнува по собирањето на првите информации за кривичното дело и по спроведените активности при првиот зафат (увид, информативен разговор со сведоците-очевидци и сл.).

Преку анализа на кривичното дело се обидува да се реконструираат поединечните фази на неговото настанување. Врз основа на анализата, се создава во можност да се формира една или повеќе слики за кривичното дело (верзии) со цел да се реконструира неговото настанување, однесувањето и карактеристиките на личноста на сторителот и на жртвата.

Целта на анализата е сестрано согледување на фактите, директно или индиректно поврзани со кривичното дело.

Златните прашања на криминалистиката

Основните (златните) прашања на криминалистиката се во врска со објективната страна и со субјективните елементи на кривичното дело во фазата на расветлувањето, на разјаснувањето и на пресудувањето. Во објективната страна спаѓаат прашањата: Што се случило (кривично дело, прекршок, обичен настан и сл.), каде се случило (местото на настанот и секое друго место каде што може да се пронајдат траги и предмети кои се во врска со кривичното дело), како се случило (начинот на подготовката, на извршувањето и прикривањето на кривичното дело), и со што се извршило (средствата за извршување).

Прашањата се однесуваат на субјективната страна за разјаснување на кривичните дела се: со кого е извршено (упатува на соучесништво), зошто е

извршено (се однесува на мотивот), врз кого е извршено (која е жртвата) и кој е извршителот. Всушност, најголемиот број вакви прашања се однесуваат на откривање на сторителот.

1. Што (се случило)?

Ова прашање претставува основно и прво кое е неопходно веднаш на почетокот да се разјасни.

Со одговорот на ова прашање се утврдува дали во конкретниот случај постои кривично дело, прекршок, дисциплински престап, несрекен случај или нешто слично. На пример, смртта може да биде насилна и да претставува кривично дело, може да биде природна, може да биде самоубиствена, или пак, случајна каде што нема постоење на кривично дело. Во практиката, понекогаш не е така лесно да се утврди дали во конкретниот случај постои кривично дело. Од одговорот на ова прашање зависи дали ќе биде покрената предистражна или кривична постапка. Доколку се потврдат основите на сомневањето за извршено кривично дело кое се гони по службена должност, овластените службени лица на правосудната полиција се должни да превземат соодветни мерки, со цел да се пронајде сторителот на кривичното дело и да се спречи неговото бегство, да се откријат и да се обезбедат трагите на кривичното дело и предметите кои можат да послужат како доказ, односно да се соберат сите известувања кои се од интерес за успешно водење на кривичната постапка.

Доколку се работи за кривично дело кое се гони по приватна тужба, тогаш оштетениот треба да биде известен за тоа.

Резултатите од емпириските истражувања укажуваат дека честопати не се врши криминалистичко диференцијална дијагноза во првата фаза, туку веднаш се оди со тенденциозна верзија на кривично дело, што му штети понекогаш на квалитетот, на ефикасноста и на оперативноста на криминалистичката обработка (се трага по сторителот на кривичното дело кое, всушност го нема). Во практиката, познати се примери каде што се дефинираат однапред кривичните дела (убиство, силување, разбојништво и веднаш се поставуваат верзии за сторителот.

2. Каде (се случило)?

На местото на криминалниот настан може да се пронајдат предмети и траги на истражувањето, односно да се затекнат или да се пронајдат лица кои се во врска со настанот (оштетен, очевидец, сторител, жртва).

Лице местото претставува просторната рамка каде што се преземаат низа криминалистичко – тактички, криминалистичко – технички мерки и активности. Така, на пример, се обезбедува лице местото, се собираат потребните известувања, се врши увид, се врши реконструкција на настанот, се врши вештачење, се ограничува слободата на движењето, се врши претрес, се врши легитимирање, се врши набљудување, се поставуваат заседи итд. Исто така, во рамките на криминалистичката обработка на лице местото се превземаат многу активности врз основа на кои се доаѓа до индиции или до докази кои се од значење за покренување и за завршување на кривичната постапка. Кај поединечни кривични дела, местото на извршувањето претставува составен дел на МОС (специфичен начин на извршување). Кај поединечни кривични дела местото на извршувањето претставува обележје на битието на делото. На пример, кај нарушувањето на неповредливоста на станот – туѓ стан или затворени простории. Местото на извршување може да се набљудува и од аспект на каде што е собран поголем број луѓе, при навредите и клеветите – на јавен собир итн. Содржината на одговорот на ова прашање е поврзана и со месната надлежност на судот и на јавниот обвинител.

3. Кога (се случило)?

Утврдувањето на точното или приближното време е мошне значајно, пред се, од причина што се врзува тоа за времето на преземањето на активностите на кривичното дело. Или, поинаку кажано, можно е да се утврди мотивот за извршувањето, исползувањето на волјата за извршувањето, психичкото дејство од извршеното дело, поседување на соодветни предмети, познавање на определени околности и сл.

Исто така, времето на извршувањето на кривичното дело за кое определено лице е осомничено или, пак, обвинето.

Времето е значаен критериум и во ситуации кога кај сторителот се утврдува возраста, неговата пресметливост, или моментот од кога започнува да тече застареноста за кривичното гонење. Времето може да биде и едно од обележјата на битието на кривичното дело (на пример, при непријавување за подготвувањето на кривичното дело – времето кога се уште било можно да се спречи делото). Времето на извршувањето може да биде квалификаторна околност кај поединечни кривични дела (на пример, оддавање државна тајна – времето на воена состојба, кај тешката кражба во времето на пожар, поплава или слична непогода и сл.). Од другата страна, пак, поединечни кривични дела може да добијат привилегиран облик кога е исполнет и

условот дека се извршени во определено време (на пример, убиство на дете при породување – за време на породување или непосредно потоа, убиство на миг – непосредно по нападот или по тешкото навредување доведен, без своја вина, во состојба на силна разбранетост).

4. Како (се случило)?

Преку ова прашање се трага по утврдување на начинот на извршувањето на кривичното дело и неговите појавни форми. Појавната форма на начинот на извршување на кривичното дело произлегува од видот и од самата природа на кривичното дело и тоа како посебен елемент на системско – структурната целина на кривичното дело.

Начинот на извршување на кривичното дело треба да го осветли самиот тек на кривичното дело, опфаќајќи ги сите елементи на дејството на извршување.

Од криминалистички аспект, начинот на извршувањето подразбира МОС, кој може да подразбира специфичност во извршувањето на кривичното дело. Ова, пак, подразбира соодветен степен на специјализација, професионализација во вршењето кривични дела. Планирањето и проверувањето на верзиите во рамките на разјаснувањето на ова прашање се состои во создавање – поставување мисловна конструкција за настанот (начин, средство), како и нивно проверување преку сетилна дејност.

Најефикасен метод за утврдување на начинот на извршувањето на кривичното дело е реконструкција на настанот и криминалистичкиот експеримент.

Ефикасно планирање и проверување на верзиите за утврдување на начинот на извршување на кривичното дело може да придонесе за побрзо и за поефикасно разјаснување на кривичното дело и за откривање на сторителот, со користење на МОС – *modus operandi* системот. Ова се остварува преку прецизно утврдување на начинот на извршување на конкретно кривично дело и со негово спроведување и проверување преку МОС евиденција. Всушност, МОС – евиденцијата овозможува, ако е извршено кривичното дело, а сторителот останал непознат, со увидот во ваквите евиденци да се изврши селекција на оние лица кои вршат конкретни кривични дела на идентичен, односно на сличен начин, што упатува повторно на помал круг можни сторители и овозможува поставување верзии и насочување на натамошната оперативна работа на утврдување на сторителот и на собраните докази.

Покрај криминалистичкото значење, начинот на извршување на кривичното дело има и кривичноправно значење. Така на пример, преку него се утврдуваат квалификаторните елементи и форми – убиство на свиреп и на подмолен начин и сл.

5. Со што (се случило)?

Ова прашање се однесува на утврдување на средството со кое е стореното кривичното дело. Одговорот на ова прашање, всушност не упатува на *modus instrumentarium* – от. Познато е дека кривичните дела се вршат со различни средства на истражување кои може да бидат од материјална или од друга природа. Тоа може да бидат разни предмети, од оние кои се во секојдневна употреба во животот (нож, тесла, експлозив) па до средства во вид на разни наменски направи кои се користат за извршување на кривичното дело (провалнички алат, топокршач, фалсификуван печат и сл.). Употребното средство претставува значајна материјална индиција (користење на определени средства, како што се месарки нож, определен калибар на муниција, специјални алати и др.) и дава основа за сомневање за планирањето и за проверувањето на криминалистичките верзии заради утврдување на средството со кое е извршено кривичното дело.

Исто така, средството за извршување на кривичното дело може да укаже и на сторителот на кривичното дело, неговите соучесници, прикривачи или други лица кои имаат некаква врска со кривичното дело.

Кај кривичните дела каде што нема веднаш да се пронајде средство на извршување, а каде што ќе се пронајдат и ќе се фиксираат определени траги од средството, може да се постават разни верзии заради идентификација и пронаоѓање на средството на извршување на кривичното дело. На пример, на лицето му се нанесени смртоносни повреди со некој остар предмет. Оваа индиција дава можност да се постават повеќе верзии за тој предмет како средство за извршување на кривичното дело.

Ако е сигурно утврдено средството на извршување, тогаш се поставуваат верзии во поглед на врските меѓу најденото средство и определено лице или повеќе лица, а со цел идентификација на сторителот на кривичното дело. Поради тоа, со разјаснувањето на ова прашање, се придонесува за разјаснување на клучното криминалистичко прашање кој е сторителот.

6. Со кој (се случило)?

Ова прашање се поставува со цел да се утврди, пред се, дали кривичното дело го извршило едно или повеќе лица. За таа цел, веднаш на почетокот од

секоја криминалистичка обработка е потребно да се постават две верзии: а) кривичното дело го извршило едно лице б) кривичното дело го извршиле повеќе лица.

Доколку поединечните информации укажуваат на тоа дека кривичното дело го направило едно лице, не е потребно да се поставуваат верзии за соучесништво. Од другата страна, пак, ако се утврдат основи на сомневање дека кривичното дело го извршиле повеќе лица, тогаш може да се постават за видот на соучесништво, т.е. за улогата на секое лице во соучесништвото (потикнување, помагање, со извршување, прикривање).

Криминалистичкото значење од разјаснувањето на ова прашање се состои во тоа што по потврдувањето постоење на соучесништво во извршувањето на кривичното дело, може да се трага понасочено по повеќе лица, во разни својства (потикнување, помагање, соизвршување, прикривање). Во криминалистичката обработка може да се постават верзии за лица кои се појавуваат како сомнителни во разни својства, за да се дојде на крајот до оние за кои постои основано сомневање за нивно соучесништво.

7. Зошто (се случило)?

Ова прашање се поставува со цел да се добие одговор за мотивот на извршувањето на кривичното дело. Мотивот се утврдува врз основа на битните карактеристики на кривичното дело (вид, објект, место, време, начин, средство на извршување и др.).

Мотивот за извршување на кривичното дело на криминалистиката и случаи како патоказ за избор на лицата што може да дојдат предвид како потенцијални осомничени, за кои ќе се соберат определени информации и други индицијални факти со чие спроведување, комбинирање, анализа, ќе се врши елиминација на лицата против кои постојат послаби основи на сомнение. Тргувајќи од логиката претпоставката дека секое дејство на нормален човек е мотивирано, сосема е јасна претпоставката дека секое кривично дело е сторено со определен мотив. Меѓутоа, треба да се има предвид фактот дека постојат и паталoшки мотиви, преку кои тешко се објаснува причинско-последичната врска на кривичното дело (авијатичар во Загреб уби непозната жена среда улица, кога почувствувал неодолеен импулс да го стори тоа). Инаку, мотивите можат да бидат различни како на пример: омраза, osveta, љубомора, користољубие, политички мотиви и сл.

Најтешки деликти се оние што се направени без мотиви, т.н. патолошки мотив. Исто така, тешки се ситуациите кога на стартот на криминалистичката обработка не се располага со никакви индиции за мотивот за кривичното дело. Секако дека не е добро да се имаат ни податоци за многубројни мотиви на кривичното дело, зашто може да ја комплицира

криминалистичката обработка тоа во практиката. Во случајот на убиство на малолетна девојка од Бања Лука, во контекстот на политичките настани како доминантен мотив за убиство, особено на кој укажуваше и семејството, беше мотивот од политичката природа. Меѓутоа, подоцна се востанови дека тој мотив нема врска со кривичното дело, туку убиството го изврши момчето на девојката, а мотивот бил од љубоморна природа.

8. Кој (е сѝориѝел)?

Одговорот на ова прашање се однесува на сторителот на кривичното дело и тој претставува централна работа во целокупната криминалистичка обработка. Ова е особено значајно во случаите кога се работи за кривично дело со непознат сторител.

Со оглед на фактот што се сторени голем процент на кривични дела од страна на непознат сторител, постои посебен интерес тој да се пронајде. Се разбира, ова се однесува и за познатите сторители.

Во криминалистичката теорија постои различни видувања во поглед редоследот на сите т.н. златни прашања. Така, професорот Водинелиќ ова прашање го става веднаш по прашањето што се случи. Ние се приклучуваме кон размислувањето на авторот Матијавиќ според кого дискутабилно е дека квалитетен одговор на ова прашање може да се добие пред добивањето на другите прашања (каде, кога, зошто, како). Во прилог на ваквата теза одат резултатите од емпириските истражувања кои упатуваат на заклучокот дека (особено кај потешките кривични дела) одговорот на ваквото прашање се добива на крајот од криминалистичко – оперативните активности.

Исто така, важно е да се истакне и фактот дека одговорот на сите „Златни“ прашања сочинуваат една целост на кривичното дело и на сторителот. Од друга страна, пак, отсуството на одговор на кое било друго прашање претставува структурна празнина која се одразува врз квалитетот на разјаснувањето на кривичното дело и врз откривањето на сторителот.

9. Коџо (или шѝо)?

Наведеното прашање има исклучително криминалистичко – теоретско, но и оперативно-практично значење. Имено, поаѓајќи од фактот дека најголем број оштетени и жртви се најзаинтересирани за кривичното гонење, тогаш тие се најскапоцен извор на првични информации, и затоа на ова прашање мора да му се посвети значајно внимание.

“Најчесто, жртвите или оштетените се веднаш познати, меѓутоа, има случаи кога дополнително ќе се сознае за истите или никогаш нема да се утврди оштетениот или жртвата (случајот на убиството во Добој каде што не е пронајдена жртва на кривично дело)”.

Од криминалистичка гледна точка е значајно да се тргне од жртвата или од оштетениот во собирањето информации за причината, односно за мотивот за причината на кривичното дело. Меѓутоа, од гледна точка на планирањето и на проверувањето верзии, мора да се има предвид и фактот за придонесот на жртвата во извршувањето на кривичното дело или за лажното пријавување на кривичното дело и на сторителот.

Практиката укажува дека процесот на откривање на кривичното дело и на сторителот, честопати, тргнува од жртвата преку проучување на нејзината структура на личноста, каде што се утврдуваат битните околности на стореното кривично дело, а особено т.н. интеракциски однос меѓу жртвата и сторителот на кривично дело.

Исто така, може да ја зголемат величината на кривичното дело поради разни причини (освета, омраза, криење на своите пороци, заработувачка и сл.), што секако, може да влијае значајно врз текот и врз квалитетот на криминалистичката обработка. Се разбира, во текот на расветлување на конкретниот настан не смее да се занемари ниту можниот придонес на лицето кое преку своето однесување, во помала или во поголема мерка, ја испровоцирало активноста за извршување на кривично дело.

4

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

Психологија

4.1. Мотивација и личности, психологија на животни циклуси.....	93
4.2. Емоции.....	100
4.3. Комуникација.....	112
4.4. Фрустрации, конфликти и стрес.....	117

4.1. МОТИВАЦИЈА И ЛИЧНОСТ, ПСИХОЛОГИЈА НА ЖИВОТНИ ЦИКЛУСИ

Психологија на животни циклуси и индивидуален развој

Индивидуалниот развој на личноста претставува континуирана интеракција помеѓу индивидуата и социо-културниот контекст во кој таа живее. Истиот се дели на одредена серија одвоени стадиуми наречени животни циклуси. Современото општество разликува неколку јасно одвоени животни периоди, кои се одвиваат по одреден редослед: **првиот**, поврзан со *растот и развојот* трае отприлика до 18-20 години од животот, **вториот** за кој е карактеристична *релативна стабилност во поглед на одделни функции, особини и способности* е од 18-20 до 60 години и **третиот**, е период на *опаѓање на одделни функции и осиромашување на личноста во целина*, почнува отприлика по 60тата година. Секоја од овие развојни целини има свои карактеристики. Во периодот на раст и развој настанува диференција на личноста која зависи од вродените диспозиции и социјалната поддршка. Преку периодот на адолесценција и формирањето на идентитетот личноста стекнува независност и добива нови социјални улоги, постепено влегувајќи во период на стабилизација на сопствените функции, особини и способности. Од социолошки аспект тоа е период на професионална реализација и успех, а од психолошки аспект период на комплетна психолошка интеграција на личноста односно его-интегритет. Но индивидуалниот развој, не завршува во фазата на раст и развој, напротив трае низ сите животни циклуси и од овој аспект за нас најважен е во периодот на стабилизација кога личноста се самоактуелизира и се дефинира како добар и успешен професионалец. Во овој период личноста е интегриран целовит систем со добро дефиниран психолошки, адаптационен и социјален селф.

Психолошки селф - ги опфаќа потребите, мотивите, грижите, чувствата, желбите и фантазиите на луѓето. Психолошкиот селф се однесува на способноста на поединецот да ги контролира своите импулси, емотивниот тон или доминантните чувства и сликата за сопственото тело..

Социјален селф - ја опфаќа перцепцијата на интерперсоналните односи, нејзините морални ставови и професионалните цели кои личноста ги поставува и постигнува.

Адаптационен селф - укажува на силата на поединецот да излезе на крај со светот кој го опкружува. Колку сила има поединецот да ги совлада потешкотиите или да се адаптира, се состои од способноста на поединецот да ги совладува фрустрациите и да се прилагодува во нови ситуации.

Индивидуалниот развој значи унапредување на квалитетите на секој од овие селфови кои споени во една целина ја дефинираат личноста. Во тек оваа обука секој од аспектите на овие селфови подетално ќе биде елабориран низ: мотивацијата и емоциите како дел од психолошкиот селф, комуникацијата и комуникациските вештини како дел на социјалниот селф; и фрустрациите, конфликтите и стресот како одраз на адаптациониот селф на личноста.

Мотивација

Поимот мотивација го опфаќа она подрачје од психологијата во кое се зборува за динамичките сили во човековото однесување. Мотив и мотивација се најопштите поими кои се однесуваат на покренување на активноста на организмот. **Мотивацијата може да се дефинира како процес на придвижување, одржување и насочување на однесувањето кон одредени цели.** Ова е централно подрачје во динамичката психологија, затоа што проучувајќи ја човековата активност ги проучуваме внатрешните фактори кои влијаат поединецот да постапува така како што постапува, односно ги објаснува причините за одредена активност и одредено однесување. Како човекот ќе постапи во одреден момент зависи од многу фактори, но пред се од: ситуацијата во која што се наоѓа, од тоа како таа ситуација ја перцепира и оценува, од неговите специфичности при реагирањето на дразбите и ситуациите, но и од внатрешните фактори кои го покренуваат поединецот на активност и кои таа активност ја насочуваат и регулираат.

За подобро да го резбереме овој процес, потребно е да ги разбереме основните составни компоненти на мотивацијата, а тоа се: **потреба, нагон и цел.**

Потребата е извор на мотивот. Таа може да се дефинира како состојба на нестабилност или нарушена рамнотежа во организмот која претежно се појавува со зголемена напнатост. Потребата секогаш претставува недостаток или вишок на нешто. Доколку е тоа недостаток на нешто во организмот (храна, вода) станува збор за органска потреба. Ако недостатокот не е од органска природа туку, претставува желба за одреден предмет лице или ситуација зборуваме за психолошка потреба (потреба за дружење, за сознание и сл.). *Свесно доживеанијата и потребата се вика нагон.* Заради нарушената рамнотежа која се јавува од потребата (вишок или недостаток на нешто) организмот се *активира кон одредена цел која што ќе доведе до задоволување на потребата.* На тој начин ќе се воспостави рамнотежа во организмот, ќе исчезне напнатоста и ќе се затвори кругот на мотивација се до наредниот пат кога во организмот ќе се појави одреден дисбаланс.

Класификација на мотивите

Постојат голем број на мотиви кои го одредуваат однесувањето на човекот, што ја отежнува и нивната класификација. Најчесто користена поделба на мотивите (која ја прифаќаат повеќе автори е поделбата на: биолошки, социјални и лични мотиви.

3. **Биолошките мотиви** се вродени мотиви и во нивната основа се наоѓаат физиолошките потреби на организмот. Меѓу нив се вбројуваат мотивот за храна, мотивот за вода, сексуалниот, мајчинскиот мотив и сл.;
4. **Социјалните мотиви** се вродени и стекнати (научени) и тие се детерминирани од социјалните фактори во кои живее субјектот. Тие можат да бидат **позитивни**, со кои се гради позитивен однос кон другите луѓе (како мотивот за друштеност, мотивот за емотивна поврзаност) и негативни (од кои произлегува непријателството, неразбирањето, агресивноста и др.); и
5. **Лични мотиви** во чија основа се одредени психолошки потреби неопходни за личен развој на субјектот. Меѓу нив најчести се мотивите за самоостварување, самопотврдување, совршенство, афирмација, стремеж кон супериорност и престиж и сл.

Хиерархија на мотивите

Секако дека не можат сите мотиви (кои се многубројни) истовремено да бидат задоволени. Некои од нив се посилни, подоминантни, други послаби и сл. Сепак и во нивното задоволување како да постои некој ред или правилност, како да постои некоја хиерархија по која тие ќе бидат задоволени. Многу научници се бавеле оваа проблематика преку анализа на мотивациските фактори, што резултирало со голем број на нивни теории. Американскиот научник Абрахам Маслоу се смета за автор кој што дал најголем придонес во проучувањето на оваа област преку поставувањето на концептот за пирамидална хиерархијата на мотивите.

Основните поставки на овој концепт се следните:

- Луѓето имаат потреби и желби кои влијаат на однесувањето, само оние потреби кои се незадоволени не мотивираат на однесување.
- Бидејќи има повеќе потреби кои ја сочинуваат оваа хиерархија, тие се распоредени во неа според нивното значење од основните до покомплексните.

- Личноста ги задоволува потребите од повисоките нивоа на хиерархијата само ако се задоволени потребите од пониските нивоа.
- Преку задоволување на своите потреби, личноста се себе-актуализира.

Маслов, мотивите во однос на нивното задоволување ги претставува во облик на “пирамида” на чие дно се наоѓаат базичните потреби (потреба за вода, воздух, храна, секс). Над нив се наоѓа потребата за сигурност. Веднаш потоа се наоѓа потребата за љубов и припаѓање, потоа самопочитта, за на врвот на пирамидата да биде највисоката потреба кон која се стреми човекот, а тоа е потребата за самоактуализација.

Работна мотивација

Работната Мотивација = Перцепирана веројатност за успех (Очекуваност) *

Поврзаност на успехот и наградата (Инструменталност) *

Вредност на целта што се постигнува (Вредност)

Работната мотивација е производ на три фактори: Очекуваност, Инструменталност и Вредност, па намалено ниво на некој од нив ќе резултира во низок степен на мотивација. Затоа, сите три фактори мора да бидат присутни: доколку личноста не верува дека може успешно да заврши некоја задача **или** не ја гледа поврзаноста помеѓу активностa и успехот **или** не ги вреднува резултатите на успехот, тогаш постои многу мала веројатност дека личноста ќе биде мотивирана за воопшто да започне некоја работна задача.

Се смета дека Успешната изведба во работата претставува функција од Способностите и Мотивацијата:

$$\text{Успешност} = f(\text{Способност})(\text{Мотивација})$$

Способностите зависат од едукацијата, искуството и тренинзите и обично нивното подобрување е бавен и долготраен процес. Но што е со мотивацијата?

*Без работи, живоини исчезнува.
Но кога се работи без жар, живоини умира.*
- Albert Camus -

Мотивацијата, настрана од сите теории и учебници, е едноставно мистериозна движечка сила - како оган: станува посилна и гори појако или се намалува и исчезнува “пре-горувајќи”. Дури и најсилниот оган ќе изгасне, доколку не му се додава по некој трупец од време на време. Но што ако му се додадат премногу? Ќе гори ли посилно? Или ќе згасне, без доволно кислород - само-задушувајќи се?

Ако успешноста⁵ е производ на огнот(мотивацијата¹) и способноста⁴ за горење, тогаш последователното самоисполнување и самопочит² претставуваат додатна состојка(трупец), кој автоматски се придодава на огнот. Така, потребата за постигнување на се поголеми резултати и признанија ги зголемува претензиите³ и станува своевиден авто-катализатор во “реакцијата на горење”.

$$\text{Успешност}^5 = f(\text{Способност})^4(\text{Мотивација})^1$$

$$\text{Ако Самопочит} = \text{Успех} / \text{Претензии},$$

$$\text{тогаш Успех}^5 = f(\text{Претензии})^3(\text{Самопочит})^2$$

Со други зборови, работната мотивација нема директно влијание на работната перформанса. Туку, мотивацијата е покренувачка сила која го тера работникот да ги искористи сопствените способности, вештини и знаења во исполнувањето на работните задачи. Таа е сила која го енергизира, иницира, започнува и го одржува континуумот на ефективна употреба на сопственото искуство и експертиза во исполнувањето на поставените задачи. Професионализмот и успешноста подразбираат спој или функција на мотивацијата и знаењето/способностите.

Стратегии на работна мотивација

Постојат различни стратегии за да се зголеми работната мотив. Секоја стратегија има за цел да ги задоволи потребите на членовите на организацијата, низ адекватно организациско однесување. Меѓутоа, многу е

тешко да се каже која од стратегиите е најефикасна, бидејќи секоја покажува одредени ефекти во различни ситуации во организацијата. Праксата покажала дека најдобро при користење на стратегии за мотивирање во работењето е да се прави нивна комбинација.

Верба во сопствените работни вештини. Верувањето во сопствените способности како доволни за успешно изведување на добиените задачи, позитивно корелира со повисока работна мотивација. Вербата во сопствената адекватност за добиената позиција е еден од најважните фактори на посветеноста на поединецот на исполнувањето на задачите и квалитетот и квантитетот на менталниот напор кој го вложува во нивната реализација. Во ситуации кога поединецот не верува дека може успешно да ја заврши добиената задача, тој не го ни вложува максимумот на своите способности и знаења, односно не инвестира доволен ментален напор и најчесто не успева во реализацијата на истата. Од друга старана пренагласена верба во сопствените способности резултира со помала одговорност кон преземента задача, невложување на доволен ментален напор и повторно неуспех.

Вербата во сопствените способности е неопходност за успешна работна перформанса, но пренагласена верба преминува во ароганција и игнорирање на грешките.

Одржување на солидно ниво на верба во сопствените потенцијали е добра мотивациона стратегија. Пренагласена верба иницира заситеност од работните задачи и потреба од промена.

Позитивни емоции. Емоциите често се игнорираат кога се дебатира мотивацијата, но напротив позитивните емоции се значаен мотивационен фактор, додека негативните ја убиваат мотивацијата. Работно опкружување кое стимулира позитивни емоции води кон поголема посветеност на работникот кон исполнување на добиените задачи.

Добрата **комуникација** со колегите и претпоставените обезбедува задоволување на основните човечки потреби. Јасна и директна комуникација, подготвеноста да ги слушнат нивните проблеми и заеднички да ги решаваат, можноста да се сподели обезбедуваат чувство на сигурност, чувство на припадност кон организацијата, а со самото тоа и чувство на самопотврдување низ работата во организацијата.

Четврта стратегија за мотивирање е **осмислување и збогатување** на работата. Оваа стратегија има за цел да ја намали досадата на работното место. Еден од најстарите начини на елиминација на досадата низ осмислување на работата е ротација односно работникот да не се задржува на исто работно место долг временски период, туку менаџерот после одреден временски циклус да го премести вработениот на друго работно место односно да му даде нови задачи.

Петтата стратегија на работната мотивација се заснова на **модификација на однесувањето**. Овој концепт се заснова на поттикнување на одредено однесување во зависност од последиците кои ги произведува таквото однесување. Така секој поединец тежнее да го повторува однесувањето кое се наградува, а да го избегнува оноа однесување за кое што постои опасност да биде казнето.

Квалитативен скок на работната мотивација е нејзино преминување на ниво на внатрешна мотивација.

Внатрешна и надворешна мотивација

Внатрешната мотивација е евидентна кога луѓето прават нешто водени од сопствената желба без никаква поткрепа од некои надворешни фактори (како на пример хобито). Внатрешна мотивација има кај човекот кој извршува одредена активност не за добие награда, пофалба, признание. Самото вршење на активноста претставува цел за себе и тоа е најголемата награда која човекот сам на себе си ја приуштува.

Надворешната мотивација традиционално се поврзува со мотивирањето на вработените преку:

- награда како поттик, зголемување на плата или спротивно на тоа казна, намалување на плата;
- доделување на некакви почести и признанија.

Кај надворешната мотивација, активноста која што ја извршува човекот претставува средство за да се оствари целта (да се земе награда, да се биде пофален и сл.).

Задоволување и пречки при задоволувањето на мотивите

Голем дел од своите потреби луѓето ги задоволуваат без посебен напор, а нивното задоволување има важни последици за однесувањето на човекот: со задоволувањето на мотивите се елиминира напнатоста што ја предизвикува незадоволената потреба. Кога тоа ќе се случи престанува влијанието на незадоволениот мотив врз нашите когнитивни функции и врз однесувањето во целост. Откако ќе се задоволи мотивот што имаше централно место во однесувањето на човекот, тој **својата активност веќе ја насочува кон остварување на нови цели и задачи**. Така, откако ќе ги задоволи биолошките потреби, човекот ќе настојува да ги задоволи своите лични мотиви, а потоа, ќе настојува да вложи напори во различни општествено значајни активности.

Како последица од задоволувањето на мотивот е **менувањето на силата и значењето на тој мотив** за однесувањето на личноста. Откако еден мотив ќе биде задоволен тој може во одредени случаи да стане уште појак, или многу послаб. На пример, агресивноста која се наградува може да стане карактеристично однесување за човекот. Доколку еден мотив полесно се задоволува, тој може да стане карактеристичен мотив на однесувањето и да се јавува почесто.

Меѓутоа лесното задоволување на мотивот може да има и спротивен ефект, односно доаѓа до **заситеност од тој мотив**, па во таков случај човекот го губи интересот за негово задоволување. На пример, човекот на кој му е задоволена потребата за углед нема да настојува во секоја прилика да се истакнува во споредба со друг кој се “бори” за углед.

Лесното задоволување на мотивите може да има и други негативни последици: претерано зголемување на нивото на аспирација и на увереноста дека секоја цел може да се оствари, самозадоволство и вообразеност, или пак, незаинтресираност и апатичност.

Кога поради некоја пречка човекот не може да ги задоволи своите мотиви се зборува за **фрустрација**. За **конфликт** се зборува тогаш кога доаѓа до судир или спротивставување меѓу мотивите.

4.2. ЕМОЦИИ

Тешкотиите во дефинирањето на емоциите доаѓа од нивната природа на интимност, субјективност и несвесност. За повеќето психолози емоциите се збир на комплексни случувања на човековиот организам, кои ги опфаќаат објективното однесување, емоционалното изразување и соодветните промени во телесните функции. Се вели дека имаат субјективен карактер бидејќи се непосредни доживувања на сопственото „Јас“, односно се однесуваат на нашата личност и го одразуваат нашиот став и нашиот однос кон перцепираните доживувања.

Познато е дека кон секоја перцепција се јавува индивидуален однос или индивидуално доживување на субјектот кој перцепирал. Така, истата перцепција некому ќе му се допадне, некому не, еден ќе ја доживее како „фантазија“, другиот ќе ја апстрахира и сл. Значи предизвиканата емоција од примената перцепција е само еден субјективен однос на субјектот кон реалната стварност (перцепцијата).

Во својот живот човекот доживува пријатни емоции кои влијаат смирувачки врз него, но доживува и непријатни емоции кои го вознемируваат. Дразбата која буди емоции не мора да биде конкретна и директна, емоцијата може да биде испровоцирана и низ други, асоцијативни механизми.

зми. Човек што еднаш доживеал или преживеал интензивен земјотрес, при секој потрес и бучава (кои се предизвикани од други, секојдневни случувања) доживува интензивен страв кој транзиторно ја растројува неговата психолошка хармонија.

Емоциите во основа се транскултурни интимни доживувања и тие се манифестираат во сите друштвени заедници, меѓутоа нивниот интензитет најчесто зависи од нивото на социо-културните фактори кои егзистираат во заедницата во која човекот живее.

Развој на емоциите и фактори од кои зависи развојот

Дел од емоциите се создаваат по пат на **наследување и созревање**, а дел (особено моралните и естетските) по пат на учење во текот на **социјализацијата**.

Ако се следи развојот на емоциите од раѓањето до длабоката старост, ќе се види дека секој период од животната возраст се карактеризира со одредени специфичности во однос на емоционалниот живот.

Истражувањата покажуваат дека **новороденчето** до третиот месец разликува само **пријатност** и **непријатност**. Од шестиот месец непријатноста се диференцира во гнев, одвратност и страв, од седмиот до деветиот месец тоа почнува да ги разбира нештата и случувањата околу себе, да ја препознава својата мајка и нејзината топла емоција, да плаче кога е гладно, да гуга кога е сито. Стекнувајќи сопствени искуства и во однос на исхраната и во однос на родителската љубов, тоа почнува да реагира со соодветни реакции кои веќе можат да бидат оценувани од другите субјекти. Веќе од десетиот месец се развива гордост и љубов, а подоцна љубомора и радост. Редоследот на јавувањето на емоциите покажува правилност, од што се изведува заклучокот дека развојот на емоциите во текот на првата година од животот е резултат на созревањето, што значи дека е во значајна мерка под влијание на факторот **наследство**. При крајот на втората година детето многу повеќе сознава за себе и веќе почнува да чувствува некоја помешана засраменост, завист, гордост и кривица. Во текот на **предшколската возраст** развојот на когнитивните функции му овозможуваат на детето многу повеќе да ги сфаќа односите меѓу природата на емоциите и однесувањето. Тоа веќе почнува да ги разбира дефинираните правила на етно-културата во која живее, нејзините норми и специфичности и бранејќи се од нејзините силни влијанија детето станува способно да ги прикрива или одложува своите емоции. Во **школската возраст** детето веќе е зрело да ги доживува емоциите на возрастните и, според повеќе психолози, во однос на емоционалното доживување, овој период би бил најквалитативен во неговиот живот. Тоа веќе ги доживува искуствата за интензивно чувствување

на тага, депримираност и инхибираност од социјалните и културните норми по кои треба да се владее. Во **адоlesценцијата** емоциите добиваат на интензитет, па затоа тоа е и период на можни кризи, афективни растројства и анксиозност.

Развојот на емоциите зависи и од **учењето и личното искуство**. Стравот на родителите често се пренесува на децата. Антрополозите и социјалните психолози укажуваат на влијанието на културата врз начинот на изразување на емоциите. Истакнуваат дека се учат и поводитите за изразување на емоциите. Односот помеѓу вроденото и стекнатото во јавувањето на емоциите, би значел: “иако можеби не мораме да учиме како да се плашиме, ние учиме од што да се плашиме.” (Хилгард).

Резимирано, развојот на емоциите зависи од влијанието на трите основни фактори: наследството, учењето и искуството.

Емоции и чувства

Термините *емоции* и *чувства* во секојдневниот живот, па и во практиката најчесто се употребуваат како синоними. Психолозите иако упатуваат на одредени разлики, сепак ги користат двата термини во исто значење. Основната разлика е дека чувствата се образуваат со емоциите во процесот на одвивање на првите. Затоа и структурата на чувствата е посложена. Додека емоциите се изразуваат во движења и голем број телесни промени, чувствата на одговорност на пример, на другарство и патриотизам имаат голем содржински дијапазон и предизвикуваат одредено однесување. *Емоциите се йотесно йоврзани со биолошкото во човекој, додека чувствата се ойределуваат како социјализирани и хуманизирани емоционални доживувања.*

Класификација на емоциите и чувствата

За видовите на емоциите и чувствата постојат различни сфаќања и повеќе автори прават свои класификации на истите користејќи различни критериуми.

Една од пошироко прифатените класификации се занова на следните критериуми:

1. Основниот извор на емоционалното возбудување: **примарни емоции и емоции кои се резултат од сетилното дразнење**;
2. Според тоа какос е насочени чувствата: **чувства кон себе си** (успех, неуспех, вина и каење) и **чувства насочени кон другите луѓе** (љубов, љубомора, омраза и завист);

3. Интензитетот и траењето на чувствата: **афект, расположение и сентименти**;
4. Содржината: **интелектуални, морални и естетски**.

1. **Примарни емоции и емоции кои се резултат од сепишно гразнење**

Примарните емоции се јавуваат развојно во развојот, тие се универзални за човековиот вид и се значајни за неговиот опстанок. Ситуациите кои ги предизвикуваат се едностави и поврзани со активност насочена кон одредена цел. Ги следи високо ниво на напнатост. Во оваа група спаѓаат: **страв, гнев, жалост и радост**.

Страв – чувството на страв е најстара и најчеста, а можеби и најважна емоција. Се јавува како реакција на ситуација која се оценува како опасна, дополнително извор на страв се и нејасни и ненадајни ситуации и за кои претпоставуваме дека можат да бидат опсани. во ситуации кога изворот на стравот е надворешен, тој се отстранува со бегане или отстранување на опасноста. Меѓутоа кога извор на стравот се внатрешни ситуации (страв од независна иднина, страв од исходот на некоја започната активност, незнаење, сомневање во сопствените способности), отстранувањето на стравот е тешко и долготрајно.

Стравот се опишува како непријатна емоција во која човекот чувствува напнатост, загрозеност и беспомошност. Во состојби настрав доажа до значајни физиолошки промени: забрзано дишење, зголемен крвен притисок, ширење на зениците, пречки во говорот итн. Стравот влијае и на други психички процеси: го намалува нивото на интелектуалното функционирање, а мислењето е помалку критичко, слабеат и морално-етичките принципи. Стравот е често важен мотив во однесувањето на луѓето: родителите го користат како средство за воспитување, општеството го користи како средство за одржување на општествените норми и почитување на законите.

Стравот е нормална реакција на опасност и го активира организмот да се спротивстави на опасноста, но ако постане премногу интензивен, долготрае и чест, тогаш стравот е симптом на повеќе ментални растројства (фобии, неврози, меланхолија).

Гнев – и други на него слични емоции (бес, лутина), настануваат како реакција на спречување на задоволувањето на некоја важна човекова потреба и остварувањето на некоја цел. Гневот е особено интензивен и често се јавува доколку причина за незадоволување на потребите е друг човек. Чувството на гнев не зависи само од пречката, туку е детерминирано и од тоа како поединецот ја доживува истата, како и од неговиот темперамент.

Некои луѓе не се во состојба да се воздржат ни при појава на најмала пречка или поттикнувач на гне. Гневот и бесот се манифестираат импулсивно, а однесувањето е регресивно. Расположението што го следи ова чувство варира од лутина до безумен бес. Физиолошките промени (забрзано дишење, крвоток, зголемен шеќер во крвта) го подготвуваат организмот за отстранување на пречките и задоволување на мотивот.

Радосѝ – се јавува во ситуации кога ја постигнуваме поставената цел која има особено значење и која силно сме ја посакувале. Радоста е пријатна емоција и според интензитетот, може да се движи од задоволство до безгранична среќа. Тоа зависи од важноста на поставената цел, напорот кој сме го вложиле за да се постигне истата и од тоа дали до целта се дошло постепено или одеднаш. Радоста е поголема доколку е целта за нас особено важна, ако за оставрување на истата сме вложиле повеќе напор и ако целта е постигната неочекувано.

Жалосѝ – се јавува како реакција на губење на нешто што ни било многу значајно или што многу сме го сакале. Детето е тажно кога ќе изгуби или скрши сакана играчка, возрасниот кога ќе изгуби пари, работа или сакана личност. Тагата е секогаш непријатна емоција и се јавува со раличен интензитет – од благо нерасположение, до длабока и долготрајна депресија. За ралика од претходните емоционални состојби, во ситуација на тага човекот е пасивен и организмот не е подготвен за акција. Оваа емоција се јавува подоцна од другите примарни емоции.

Емоции кои се резултат од сетилно дразнење или сетилни чувства – се доживуваат како состојби на пријатност или непријатност и се предизвикани од влијанието на физичките дразби врз нашите сетилни органи. Во оваа група спаѓаат: **болка, одвратност, незадоволство и задоволство.**

Болкаѝа – настанува како последица на интензивно физичко дразнење кое доведува до разорување или повреда на сетилото. Осетот на болка и доживувањето непријатност кое е врзано за тој осет се тесно поврзани и тешко се разликуваат, поради што често го користиме терминот „чувство на болка“. Кога интензитетот на овој осет е слаб, не мора да следи непријатност (некогаш предизвикува и пријатност) со зголемување на неговиот интензитет доаѓа до интензивно доживување на непријатноста. Интензитетот на ова доживување го зголемува стравот. Болката полесно се поднесува кога е јасен нејзиниот извор, кога ни е познати последиците и времето на траење.

Одврѝносѝ – е непријатно чувство кое се јавува кога сме во контакт со предмети кон кои имаме чувство на страв и отпор. Се користи за изразување на нашиот негативен суд за друго лице, или за некоја наша постапка, особина и сл.. Пример: „тој е одвратен“ или „сам на себе си сум одвратен“.

Незадоволство – се однесува на недоволно одредени емоционални состојби, чија основна карактеристика е непријатноста. Има осети кои постојано предизвикуваат непријатност (горко, луто, разни мириси).

Задоволство – е израз кој се однесува на група пријатни емоционални доживувања. Има осети кои постојано предизвикуваат пријатност (звуци, мириси, слатко, умерено топло)

2. Емоции кон сопствената личност и емоции кон другите луѓе

Емоции кон сопствената личност – настануваат кога го споредуваме сопственото однесување со поставените цели, норми и стандарди на однесување. Во оваа група спаѓаат: **чувството на успех и неуспех, вина и каење**, блиски до оваа група се и чувствата на **гордост** и **срам**.

Чувството на успех е пријатно емоционално доживување кое се јавува кога по вложен напор сме постигнале одредена цел. Доколку оцениме дека и покрај вложениот напор не ја постигнуваме целта се јавува чувство на неуспех.

Гордост – доколку оцениме дека постигнатиот резултат е толку цисок што ги надминал нашите очекувања, особено доколку и другите го оценуваат тоа што сме го постигнале како наше значајно лично достигнување, се јавува чувство на гордост.

Срам – чувство кое се јавува кога човекот според сопствените мерила ќе ги прекрши моралните норми и се однесува на начин кој самиот го оценува како неморален.

Вина и каење – се чувства кои се јавуваат тогаш кога оценуваме дека сме направиле нешто што другите ги повредило или им нанело штета, или дека не сме направиле се што сме можеле за да спречиме некоја негативна последица.

Емоции кон другите луѓе – значаен дел од нашето емоционално доживување е насочено кон луѓето од нашата околина, Најважни емоции од оваа група се: **љубов, љубомора, омраза и завист**.

Љубов – е емоција која содржи трајни позитивни диспозиции кон друг лице и непосредно доживување на силно возбудување во присуство на саканото лице. Постојат разни видови на ова чувство: љубовта на мајката кон детето, љубовта на детето кон мајката, љубов кон особи од спротивен пол. Кога љубовта претежно е насочена кон сопствената личност, тогаш таквото чувство се нарекува нарцизам.

Љубомора – спаѓа во најсложените емоции од оваа група. Во основа на ова чувство се наоѓа субјективно чувство за невозвратена љубов или

повредено достоинство. Степенот на љубомората зависи од степенот на чувството на сопствена несигурност. Кон љубомора се посебно наклонети несигурните личности.

Зависѝ – се јавува тогаш кога оценува дека некој друг поседува нешто што ние го немаме, а сакаме да го имаме особено кога сметаме дека ние имаме повеќе право на тоа од оној што го поседува.

Омраза – се јавува кога со чувството на непријателство се јавува и желба да му се наштети на друго лице, тоа да се уништи. Како и љубовта и омразата се јавуваат повремено, особено кога ќе се сретнеме со некој кој го мразиме, или кога ќе размислуваме или разговараме за него. Оваа емоционална состојба е посебно интензивна кога сме во близина со предметот или лицето кое го мразиме. Објект на омраза можат да бидат други луѓе, група луѓе, општествениот систем, нација, класа, но и сопствената личност. Допаѓањето, недопаѓањето, презирот, злобата спаѓаат во оваа група емоции.

3. **Афекѝи, расѝоложенија, сѝрасѝ и сенѝимениѝ**

Афекти – се *краѝкоѝрајни инѝензивни емоционални* состојби кои се јавуваат наеднаш, имаат бурен тек и ги следат силни телесни/физиолошки промени. Примери на афект се: бес, паничен страв, интензивна омраза, но и претерана радост. Афектите зависат од ситуацијата која го предизвикала настанот, но и од особините на личноста (темпераментот, карактерот, ставовите). Тие се интензивни и слабо подложни на свесна контрола на човекот, бидејќи влијаат врз интелектуалните процеси. Мислењето се заочува, станува некритично и се јавува неспособност за рационално расудување. Затоа при силни афективни состојби доаѓа и до поматување на свеста и губење на самоконтрола, па човекот прави дејствија кои не би ги направил во друга ситуација, бидејќи се мобилизира висок степен на енергија и се предизвикува зголемена активност на организмот (врескање, плачење, движење). За здравјето на човекот ослободувањето на насобраната енергија при афектот е корисна, доколку не се одреагира афектот може да доведе и до психосоматски растојства.

Расположенија – се чувства кои спротивно на афектот *имааѝ ѝослаб инѝензивниѝ*, но *подолго траење*. Тие им даваат емоционален тон на сите наши доживувања. Расположението често го предизвикува некој настан кој предизвикал пријатност или непријатност, кој со ослабени интензитет долго трае. Постојат повеќе видови на расположенија кои се групираат според тоа дали означуваат задоволство или незадоволство: пријатни и непријатни (позитивни и негативни) расположенија. Овие емоции значајно зависат и од особините на личноста, темпераментот, поради што се јавуваат и индивидуални разлики во нивната зачестеност, траење и видот на расположение кај одредно лице.

Страсти – се чувства кои ја одразуваат емоционалната врзаност на едно лице кон друго лице, појава или предмет. Нивните основни карактеристики се: *силен интензитет и долготрајноста со што се разликуваат од преходните емоции*. Освен што се долготрајни, упорно се одржуваат и тешко се отстрануваат, обично се поврзани со некој интерес поради што значајно влијаат врз активноста на човекот. Постојат различни видови страсти: страст кон наука, уметност, алкохол, коцкање итн.

Сентименти – претставуваат стекната и сложена диспозиција на емоционално реагирање во врска со некое лице или некој предмет. Тие се структури или трагови во нервниот систем кои се актуелизираат кога ќе постанеме свесни за објектот спрема кој постои сентимент. Љубовта, омразата, патриотизмот се сентименти.

4. *Интелектуални, естетски и морални чувства*

Интелектуални чувства – се јавуваат во процесот на интелектуална дејност. Тука спаѓаат: љубопитност, восхитување, чувство на умереност, воодушевување.

Морални чувства – се чувството на одговорност, љубов и другарство со другите, чувството на должност и одговорност. Тие се поврзани со моралноста и моралните норми во општеството, класата. Според тоа моралните чувства имаат и класен карактер.

Естетските чувства – се поврзани со перцепирањето и доживувањето на убавото. Уметничките дела, но и природните убавни предизвикуваат широк дијапазон на естетски чувства. Тие се чувства на пријатност предизвикани од нашата оценка дека нешто е убаво.

Кај сите чувства можат да се забележат одредени карактеристики и законитости во нивното јавување и тек. Меѓу нив најзначајни се: *слабење и губење на чувствителноста* (појава која се јавува како резултат на долготрајноста на чувството или повторување на ситуацијата која го предизвикала, поради што чувството слабеа или се губи) и *пренесување на чувствителноста* (пр. некој човек кој прв пат го гледаме ни е симпатичен, тоа е затоа што не потсетува на некој друг кој го сакаме).

Изразување на емоциите и видови емоционален израз

Емоциите кај човекот надворешно се манифестираат на повеќе начини:

- во изразот на лицето (мимики);
- движењата на телото; и
- промените во гласот.

Карактеристичните движења на лицето се најчест израз на емоциите врз база на кои често се проценува емоционалната состојба на човекот. Најзабележителни се движењата на мускулите околу очите и устата. При задоволство тие се креваат нагоре, а при незадоволство се опуштени.

Чести карактеристични движења при емоции се движењата на телото, особено на екстремитетите како и ставот- држењето на телото. При радост телото е цврсто и има исправено држење, движењата се брзи. Жалоста се изразува низ спори движења, омлитавено држење на телото. За гневот се карактеристични чести, брзи и интензивни некоординирани движења (тупаниците се стегнати). За стравот е карактеристично бегањето и одалечувањето од изворот.

Емоционалната состојба на говорникот во голема мера може да ја изразат и промените на гласот и говорот. Карактеристични гласовни изрази при емоција на жалост се: плачењето и липањето; при емоција на радост смеењето, а за страв и изненадување врескањето. во лутина говорот е гласен и брз, при гнев гласот е подигнат, зборовите се скратуваат, а паузите меѓу говорните целини се намалуваат. Кај жалост темпото на говорот е успорено, паузите меѓу зборовите се продолжуваат. Проценувањето на емоциите врз основа на надворешното однесување се олеснува ако се знае и ситуацијата во која се јавуваат вообичаени знаци на изразување на чувствата. Но, проценувањето на емоциите не е едноставно, бидејќи луѓето научили особено во одредени ситуации да ги прикриваат и да ги контролираат емоциите или со изразот да манифестираат емоции спротивни на оние што ги имаат. Затоа се прават грешки во проценувањето.

Контрола на емоции

Во емоционална состојба целиот организам е во зголемена активност. Честите и интензивни емоции доведуваат и до негативни промени во работата на внатрешните органи и до појава на психосоматски пореметувања. Експериментални истражувања вршени врз животни и случаите од медицинската практика, покажале дека долготрајната напнатост, постојаните грижи и лувството на одговорност, може да доведат до зголемено лачење на киселина во желудникот, а по одредно време доведуваат и до воспаление на слузокожата (гастритис), а во потешки случаи и до чир на желудник. Кај други луѓе неразрешена напнатост ја пореметува работата на срцето, па во прво време се јавуваат функционални пречки во работата на овој орган, а доколку влијанието на напнатоста продолжи, функционалните пречки може да доведат и до органско оштетување на срцевиот мускул. Затоа, за да го сочува здравјето човекот треба да научи како да ги изразува и контролира чувствата.

Бидејќи чувствата се независни од волјата, па не може директно да се контролираат, може да се научи со посебни постапки по пат на вежбање врз нив да се влијае индиректно. Кон тоа ќе придонесе:

- одбегнување на ситуациите кои предизвикуваат особено интензивни непријатни чувства;
- рационалното разгледување и дискутирање за ситуацијата што ја предизвикала емоцијата (кога ќе почнеме да размислуваме и рационално да го анализираме стравот, тој исчезнува);
- работа исполнета со напнатост и психичка преоптовареност се неутрализира преку редовна рекреација и релаксација во слободно време;
- промена на средината (излегување во друштво со весели и позитивни луѓе) или присуство на музичка или театарска претства ќе помогне да се ослободиме од силната внатрешна напнатост.

Стратегии за контрола на негативни емоции

1. **Гледање во лице на секоја емоција** (соочување со ситуациите од типот: „Ни ѓаволот не е така црн како што го прикажуваат“) – ако реално го признаеме постоењето на некоја емоција, ако и погледнеме во очи, колку и да е тоа непријатно, ќе го намали нејзиниот интензитет и на тој начин навистина ќе си ја олеснеме целата ситуација;
2. **Избегнување на емоционално заситени ситуации** – ако не можеме директно да отстраниме некоја несакана емоција, можеме да ја избегнеме ситуацијата во која таа се јавува и така индиректно да ја отстраниме и неа самата. Пр. Оној кој нагласено се нервира и избувнува на фудбалски натпревар нека остане дома.
3. **Реинтерпретација на ситуацијата** – на секој човек понекогаш некоја ситуација во која се наоѓа ќе му се стори дека е тешка, полна со опасности и заплашувачка, со еден збор нерешлива. Ова чувство на безнадежност доаѓа во добар дел од тоа што таа ситуација нас не плаши и емоционално не возбудува, поради што губиме ладнокрвност и не можеме објективно да ја разгледаме. Затоа, во такви ситуации многу е важно да се реинтерпретираат сите дадени елементи, по можност заедно со некој друг човек во кој имаме доверба.
4. **Ангажирање со активност** – ова е стар, испробан „рецепт“ против некои непријатни емоции. Кога не можеме да ги избегнеме опасностите, тешките или непријатните ситуации, се ангажираме во некоја активност, почнуваме нешто да работиме (чистење, свиркање во шума за да се избегне можниот страв, љубовно разочараниот младич оди на фудбалска утакмица итн.).

5. **Хумор** – секоја животна ситуација, колку и да била опасна непријатна дури и трагична, неминовно во себе содржи елементи на хумор. Тие елементи треба да се знаат, да се воочат и да се истакнат, затоа што нивното нагласување битно ја намалува постојната емоционална напнатост.
6. **Растерување на грижи** – грижата е најчеста непријатна емоционална реакција со која секој се среќава. Битно е да се знае дека:
 - Нема смисла „да се јадеме“ за она што веќе минало, затоа што во минатото неможеме ништо да промениме. Човекот треба да се сврти спрема сегашноста и иднината, зошто тука можеме и мораме да влијаеме врз настаните.
 - Повеќето од грижите не се остваруваат т.е. во најголем број на случаи се завршува релативно добро. Ако претерано се грижиме ја трошиме попусто онаа енергија, која инаку би можела добро да ни послужи за акција со која ќе ги пресретнеме евентуалните тешкотии кои не загрижуваат.
 - Треба ладнокрвно да се анализира што би станало дури и да се случи она најлошото поради кое сме загрижени. Тогаш обично ќе утврдиме дека и тоа не би било така ужасно, како што се чини на прв поглед.
7. **Физичка релаксација** – факт е дека психичката напнатост секогаш е придружена со физичка напнатост на определени мускули. Поради тоа релаксацијата т.е. олабавувањето на мускулите во физиолошка смисла, нужно доведува и до психолошка и емоционална релаксација.

Емоционална зрелост и емоционална интелигенција

Поимот на емоционална зрелост денес се повеќе се корелира со поимот на емоционална интелигенција. Карактеристики на емоционална зрелост се:

- Соодветност на чувства – тажниот настан предизвикува тага
- Контрола на чувства – зрелиот човек управува со чувствата
- Богатство на чувства – емоционално зрелиот човек поседува широка палета на чувства

Емоционалната интелигенција е надградба на емоционалната зрелост, и таа не е само едноставна љубезност, непрекинато насмевнување и угодување на својот соговорник. Напротив, емоционално интелигентниот човек може и смее одлучно да се спротивстави на погрешно мислење и штетни предрасуди. Емоционалната интелигенција исто така не е неконтролирано, разобручено манифестирање на сите свои емоции, туку е токму спротивното - подразбира успешна контрола, особено на штетните, емоции. Конечно, оваа способност не е фатално генетски детерминирана, ниту пак нејзиниот развој се завршува во детството. Емоционалната интелигенција се развива и зајакнува во текот на целиот живот.

Емоционалната интелигенција опфаќа цела низа на специфични способности како што се:

- способност за разбирање на себе самиот - добар увид во себе, своите потреби, афекти, конфликти, како и способност за самонабљудување;
- способност за емоционална самоконтрола - совладување на афектот, сузбивање на 'токсичните' емоции; способност за кочење и преобликување на сопствените емоции во согласност со барањата на реалноста и општествените норми ;
- самоувереност - самодоверба, оптимизам ;
- чувствителност за проблемите и потребите на другите - фаќање на тешко забележливи сигнали, сусретливост ;
- способност за разбирање на чувствата на другите луѓе - емпатија ;
- вештина за решавање на интерперсонални конфликти - омилени се во друштвото, добри организатори и успешни водачи ;
- способност за воспоставување на хармонични пријателски односи - добри се како пријатели и популарни како соработници на работа, како и
- способност за раководење со група.

Емоционалната зрелост, а особено емоционалната интелигенција се развива низ процес на самонасочено учење. Овој процес подразбира систематско, планско развивање на одредени способности или вештини со цел да станеме онаква личност каква што посакуваме. Самонасоченото учење ги вклучува следните пет откритија:

- Откритие на сопственото идеално јас (кој сакам да бидам?). Визијата на идеалната слика за себе е кадра да разбуди надеж и силна страст за промена, која не е ни лесна, ниту извесна.
- Откритие на сопственото ненашминкано, вистинско јас (кој сум јас и кои се моите силни и слаби страни?). Ова му овозможува на поединецот кој сака да се менува да ги запознае своите вистински добри и лоши особини, предности и недостатоци, и да сфати како другите го гледаат.
- Изработка на сопствен план за учење (како можам да ги развијам своите предности и истовремено да ги намалам недостатоците?). Основа за промени во личноста и начинот на управување претставува разработен, детален и изводлив практичен план за постепено зајакнување на своите добри особини, за стекнување на нови неопходни вештини, но истовремено и за ослободување од лошите ментални навики и деструктивните, штетните особини.

- До четвртото откритие, менталната промена, се стигнува со упорно и долготрајно спроведување на нови обрасци на однесување, размислување и чувствување.
- Развивање на социјално-емоционални односи кои ќе дадат доверба и ќе овозможат промени.
- За овие фази на преобразбата (откритие на идеалното јас, реалното јас, изработка на план, итн.) неопходни ни се други луѓе, односно потребна ни е неризична група (семејна, пријателска, стручна) составена од личности во кои имаме доверба. Само позитивната, сигурна општествена средина му овозможува на поединецот безбедно пробување на нови емоционални вештини и стекнување на нови ментални навики.

4.3. КОМУНИКАЦИЈА

Комуникацијата е универзален симбол на се што постои, објаснување за се што се случува, панацеја за сите општествени случувања. Всушност, комуникацијата ја создава нашата реалност. Комуникацијата е оној чувствителен полигон на човечките односи каде што се решаваат проблемите, но често и настануваат. Важен сегмент на комуникацијата со другите, како и предуслов за меѓусебно разбирање е и начинот на кој ги слушаме другите. Понекогаш во комуникацијата на две или повеќе лица, може да настане проблем, причина за конфликт, поради тоа што луѓето меѓу себе не се слушаат, не сакаат да слушнат па со тоа и не сакаат да разберат. Последиците од ваквите ситуации се честио непријатни чувства кај личноста која не е ислушана, таа може да почувствува бес, лутина, повреденост, па и обесхрабреност, може да посака да ја прекине комуникацијата па дури да има чувство дека и е одземен легитимитетот. Таа може да го процени соговорникот како да е нечувствителен или пак да се процени себеси и своите искази како погрешни и глупави. Ситуацијата е посложена ако комуникацијата е поврзана со некој проблем, одредени стереотипи, предрасуди, недоверба или силни емоции.

Но, меѓучовечката комуникација е универзална и секојдневна појава, или како што вели Watzlawick (1969) „...не може да не се комуницира...“. И навистина невозможно е да се избегне комуникацијата со другите бидејќи со самото наше постоење, со нашата присутност ние всушност комуницираме. Ако се знае дека комуникацијата не е ограничена само на зборови, т.е. вербално изразување, тогаш е јасно дека ние во секој еден момент, со целото наше битие, постојано праќаме пораки на својата околина. Комуникацијата е битен и составен дел на сите наши односи со другите, а квалитетот на меѓучовечките односи е тесно врзан со квалитетот на меѓучовечката комуникација.

Вербална и невербална комуникација

Зборовите се значаен но, не и единствен облик на меѓучовечко комуницирање. Со зборовите се изразува само дел од она што сакаме да го соопштиме. Во нашата комуникација, свесно или несвесно, контролирано или спонтано, користиме мимики, движење на телото, гестови, затоа интерпретацијата на нашите зборови и одредувањето на нивниот смисол и значење, многу често зависи од временската или просторната ситуација во која нешто соопштуваме, од модулацијата на гласот, од стилот на облекување и сл. Најчесто животното секојдневие, практичните вистини и пораки се пренесуваат невербално, без зборови. Во состојбите на егзистенцијални кризи, силни емоционални доживувања и доживување на страв и загрозеност, луѓето почесто имаат потреба од невербална отколку вербална комуникација.

Освен за пренесување на содржината, комуникацијата служи и за дефинирање на односот со оној со кого се комуницира но, и за дефинирање на односот кон самата содржина. Имено, невербалната комуникација и нашиот однос кон содржината и кон партнерот во комуникацијата, битно влијаат во прифаќањето или неприфаќањето на таа содржина од страна на другиот. Тој наш став или однос спрема содржината што ја соопштуваме можеби не е толку значаен во пренесувањето на некоја апстрактна вистина, но е битен и особено значаен кај практичните вистини, т.е. кај оние кои имаат влијание на нечиј живот, однесување или делување. Таквите содржини ги прифаќаме позитивно и оптимистички тогаш кога сме привлечени и воодушевени од начинот на кој се искажани и од ставот кон истите, на оној што ги соопштува, иако често и не сме сигурни дали се правилни, точни и вистинити.

Циркуларна комуникација

Комуникацијата мора да биде дополнувачка. Секогаш мора да постои некој кој нешто не знае, а сака тоа да го дознае, како и некој кој нешто знае и сака тоа да му го соопшти на другиот. Без подготвеност за тоа на дополнување, комплементарност, без желба да дознаеме нешто што досега не сме го знаеле, без прифаќање на нецелосната сопствена информираност и знаење, без сократовската потреба да научиме нешто од другите, без разлика дали тие други се „над нас“ или „под нас“, нашата комуникација е мртов капитал, неискористено богатство на дофат на раката. Комплементарноста на комуникацијата се базира на признавање на различноста, првенствено на содржинско ниво, додека симетричноста се базира на прифаќање на сличноста, еднаквоста, првенствено на односно ниво. Комплементарноста на содржинското не треба да ја загрозува симетричноста на одноското ново,

внатре во комуникацијата. Незнаењето, неинформираноста не е негативно вредносна категорија, а знаењето и информацијата за едното и другото ја прават комуникацијата креативна и овозможуваат нејзино искористување од сите учесници во неа.

Еднонасочна и двонасочна комуникација - Односот комуникацијата треба да се сфатаат како циркуларен феномен. Станува збор за круг во кој пораките кружат и во кој се наоѓаат и испраќачот и примацот на пораките. Во секоја комуникација голема улога играат повратните информации, било позитивни било негативни. Без нив е скоро невозможно квалитетно да се комуницира. Ако информирајќи ги другите не сме постојано и самите информирани, ако само испраќаме а не сакаме да примаме пораки, ако само зборуваме а не сме во состојба да слушаме, ако постојано другите ги преплавуваме со некои содржини а се затвораме за прифаќање на нивните содржини-нашата комуникација е едносмерна, таа е монолог и преку неа не се остварува вистински контакт со другиот. Таквата едносмерна и еднострана комуникација со игнорирање на повратните информации нема право на името комуникација, која етимолошки означува нешто заедничко, бидејќи во таквата комуникација не постои ништо заедничко. Двонасочноста или кружниот тек на пораките, во кој пораките се праќаат и примаат, во кој повратната информација, позитивна и негативна, зазема многу значајно место, е неопходен предуслов за квалитетна комуникација.

Конгруентна и инконгруентна комуникација

Конгруентна ја сметаме онаа комуникација во која невербалното го потврдува вербалното, а односното го зацврстува содржинското и во која дополнувачката коплементарност не е загрозувана од ривалската симетричност. Во таквата комуникација зборовите се постојано потврдување на нашето однесување, а содржините се зацврстувани со нашите односи, ставови. Доколку тоа не оди во иста насока, доколку невербалното го обезвреднува вербалното, а односното содржинското, доколку меѓусебното ривализирање ја загрозува дополнувачката функција на коплементарноста - тогаш имаме нескладна или инконгруентна комуникација. Таа складност или нескладност на комуницирањето има голема важност во пренесувањето на животните, секојдневните, практичните содржини, кои имаат или би требало да имаат влијание на нашето однесување, на нашиот живот, на нашите животни ставови и погледи на светот. Скоро е невозможно со инконгруентната комуникација да се влијае на нечие однесување. Ефектот од таквото комуницирање е често спротивен од посакуваното и очекуваното. Тука изговореното има

сосема спротивно дејство на другиот. Ние изговараме едно а тој дејствува спротивно. Тој го слуша она што ние го изговараме а се однесува спрема она што не го кажуваме но го мислиме, што го осудуваме со зборови но во себе го прифаќаме, што избегнуваме да го вербализираме но во суштина така се однесуваме. Инконгруентното комуницирање е неискрено, лажно, затворено.

Првата се концентрира на решавање проблеми, а во другата енергијата се троши на обвинување, навреди, збунување и игнорирање. Успехот на првата се манифестира во решениот проблем а успехот на другата во дефинитивниот пораз на партнерот.

Комуникациски вештини

1. Активно слушање

Ефикасната комуникација е интерактивна и бара од учесниците да формираат еден вид на „комуникациско партнерство“. Учесниците неопходно е да си помагаат во комуникацискиот процес, особено кога се наоѓаат во конфликтна ситуација. Затоа е битно внимателно да се слуша комуникацискиот партнер. Тоа не е едноставно, како што нема ништо едноставно во ефикасната комуникација. Во обид да се објасни комуникацијата најчесто се фокусираме на процесот на пренесување на сопствените мисли, идеи, емоции, ставови, но она што е побитно е фокусот на пораката која ја примае од комуникацискиот партнер. За да се постигне ефикасност на комуникацијата важно е да се актуелизира важноста на активното слушање и да се биде добар слушател.

Активното слушање има неколку бенефити и тоа:

- штеди време, затоа што се добиваат потребните информации и се избегнува постојано повторување на исти пораки;
- овозможува адекватна и навремена проценка на ситуацијата, конфликтот;
- комуникацискиот партнер се чувствува сослушано и му се редуира напнатоста особено во конфликтни ситуации;
- ги редуира интензивните емоционални доживувања кои го блокираат конструктивниот мисловен процес.

Активното слушање е комуникациска вештина која се учи. Клучно е фокусирање на вниманието на вербалните и невербалните пораки кои соговорникот ги пренесува, одржување на контакт со очи и непрекинување на неговото излагање.

Активното слушање има неколку компоненти:

1. заинтересираност за излагањето на соговорникот – одржување на контакт со очи, невербална потврда дека го следите (климање со глава) итн.;
2. парафразирање – повторување на излагањето со употреба на свои зборови без да се додава или менува било што од изјавите на комуникацискиот партнер. Со тоа на другата личност отворено и се дава до знаење дека се обидуваме да ја разберете, се разјаснува комуникацијата и се избегнуваат недоразбирања;
3. поставување на отворени прашања кои почнуваат со “што“, “како“, “те молам објасни“ итн.;
4. сумирање и разјаснување на пренесената порака – овозможува избегнување на селективната перцепција која е под влијание на личните очекувања, предрасуди и стереотипи и води кон нејасна комуникација и реагирање на основа на претходно стекнати искуства кои може да не се најсоодветно решение за актуелната ситуација;
5. давање на сопствено мислење.

2. Директна јасна експресија на сопствениите идеи, мисли, потреби, емоции

Активното слушање е една половина од равенката за ефикасна комуникација, додека другата половина е самоизразувањето, кое е потребно да биде јасно, конгруентно со невербалните пораки кои ги праќаме, директно, неосоудувачко и неодбранбено. Битно е да се биде јасен во изразувањето на тоа што го сакаме и компромисите кои сме подготвени да ги прифатиме, особено во конфликтна ситуација. Позитивен ефект имаат „јас“ изјавиите. Употребата на „јас“ изјавите овозможуваат изразување на сопствените мисли и ставови без истото да звучи обвинувачки, навредливо или како обид за напад. Пр. „не си во право“ – со употреба на „јас“ изјава би звучело „јас мислам поинаку“ или „не ме слушаш“ – „се чувствувам неислушано во моментот“.

Вештини на ефикасно зборување:

1. размислете добро пред да зборувате;
2. бидте јасни и кратки;
3. бидете љубезни и пријателски настроени;
4. бидете чесни;
5. остварете добар контакт со очи;

6. зборувајте бавно, сигурно и со почит;
7. користете соодветен тон на гласот;
8. користете соодветен говор на телото;
9. вежбајте – вештините на ефикасно зборување се учат.

Бариери/пречки на ефикасната комуникација

Постојат низа на пречки кои можат да влезат во комуникацискиот процес и да ја попречат ефикасната комуникација. Некои од нив се:

- Јазик – изборот на зборовите влијае на квалитетот на комуникацијата. Имајќи во предвид дека зборовите се симболична репрезентација на феномените, секогаш постои простор за дисторзија/промена на нивното значење од страна на оној кој ја прима пораката.
- Одбранбен став, селективни перцепции, чувство на вина, проекција.
- Погрешно толкување на говорот на телото, тонот на гласот и другите аспекти на невербалната комуникација.
- Галама, бучава при пренос на пораката (нерелијабилна порака, неконзистентност).
- Селективно слушање, негирање на невербалните пораки.
- Борба на моќ.
- Погрешни претпоставки. Претпоставки дека и другите ја перцепираат ситуацијата идентично со вас.
- Стереотипи, предрасуди и трансфер на претходни искуства.
- Културолошки влијанија.

Свесноста за постоењето на комуникациските бариери ја намалува нивната моќ, а со тоа и можноста истите да го нарушат квалитетот на ефикасната комуникација.

4.4. ФРУСТРАЦИИ, КОНФЛИКТИ И СТРЕС

Фрустрации и извори на фрустрации

Човекот во текот на својот живот е соочен со многу ситуации во кои неговите потреби и мотиви неможат да бидат лесно задоволени. Ова спречување на задоволувањето на мотивите се нарекува **фрустрација**. Психичката состојба во која се наоѓа индивидуата кога нешто ја спречува во задоволувањето на мотивите се нарекува **ситуација на фрустрација**. Луѓе-

то се разликуваат во поглед на нивната отпорност кон неуспехот. Отпорноста кон неуспехот во психологијата се означува со поимот **толеранција на фрустрација**. За луѓето кај кои секоја пречка во задоволувањето на нивните цели предизвикува обесхрабрување, потиштеност и нервоза, агресивност, анксиозност, велиме дека имаат низок праг на толеранција на фрустрацијата. Наспроти нив се оние кои полесно ги поднесуваат пречките и спречувањето на остварувањето на целите, односно оние со висок праг на толеранција на фрустрација.

Има повеќе причини или извори на фрустрации:

1. објективни физички пречки, на пример, гладни сме но нема храна за да ја задоволиме оваа потреба.
2. пречки од социјална природа, тие се јавуваат кога некои луѓе или нивни сфаќања го спречуваат остварувањето на нашите мотиви. На пример, кога родителите му забрануваат на своето дете да се запише на факултетот што тоа го избрало.
3. пречки во самата личност, како последица на пример, на недоволната способност да се постигне поставената цел. Всушност, изворот на фрустрациите е последица од неусогласеноста меѓу аспирациите и субјективните можности. Последиците во спречувањето на задоволувањето на одредени мотиви со пречките (барьерите) од оваа група се најтешки.
4. судирот на различните мотиви во човекот кои се јавуваат во исто време (конфликтите), претставуваат извор за најсилни фрустрации.

Фрустрациите се непријатни состојби, тие се причина човекот да се однесува невообичаено, да манифестира однесување што е проследено со повеќе негативни емоционални реакции, кои предизвикуваат сукоби и лоши односи во средината.

Последици од фрустрациите

Последиците од фрустрациите можат да бидат со позитивен или негативен ефект врз развојот на личноста. Пречките многу често можат да користат за развој на личноста, за развивање на позитивни особини кај неа бидејќи кога наидува на тешкотии личноста е принудена да ги развива своите способности, упорноста, инвентивноста и т.н.

Но, за жал, последиците од фрустрациите често се и негативни, а најтешки и најдолготрајни се последиците што настануваат кога сме принудени потполно да се откажеме од задоволувањето на некои силни мотиви. Во таков случај најчести форми на однесување се: агресивноста, дезорганизираното однесување и анксиозноста.

Агресивноста обично претставува непосредна реакција на фрустрација. Има автори кои сметаат дека секоја агресивност има свој извор во фрустрациите и дека секоја фрустрација за последица ја има агресивноста. Но, причини за појава на агресивност има многу, на пример, одбрана од туѓ напад, желба да дојдеме до нешто, или садистичка склоност. Исто така, секоја фрустрација не мора да доведе до агресија. Напротив, може да се појави и реалистичко реагирање (напуштање на претходно поставената цел што не можела да се оствари, но без појава на агресија). Кога човекот се одрекува од задоволувањето на нешто кон што се стремел, тој се лути а лутината ја манифестира директно со напаѓање на изворот на фрустрацијата или со поместување на агресијата кон лица кои не се вистинскиот извор за фрустрација.

Дезорганизираното однесување што се јавува кога сме фрустрирани, се карактеризира со отсуство на целисходност во однесувањето, напуштање на посложените начини на реагирање, замена на флексибилното со ригидно однесување при што ист начин на реагирање се повторува иако претходно не се покажал како корисен. Со вакво однесување решавањето на задачата која се доживеала како тешка станува уште потешко и поради тоа предизвикува фрустрација.

Анксиозноста, која се манифестира со чувство на возбуденост, несигурност, мачнина, неопределен страв, претставува најзначајна негативна последица од фрустрациите. Доколку фрустрацијата се повторува, личноста тоа го оценува како знак за сопствената слабост и инфериорност. Се разбира дека оваа состојба нема да се појави доколку се согледа дека надворешните услови се причина за неуспех во остварувањето на поставените цели. Анксиозноста и агресивноста се меѓусебно поврзани и взаемно се зајакнуваат. Така, несигурноста и самата предизвикува агресивност. Од друга страна, бидејќи сопствената агресивност ја доживуваме како спротивна на општествениот морал се плашине дека ќе предизвика агресивност на другите кон нас, па самата агресивност предизвикува анксиозност.

Како последица од фрустрациите е и користењето на т.н одбранбени механизми (рационализација, идентификација, проекција, мечтаење, потиснување, регресија, компензација, сублимација), а најтешки последици од трајните и интензивни фрустрации се психосоматските пореметувања и поре метувањата познати како неврози.

Конфликти

Како што истакнавме кај фрустрациите доаѓа до судир помеѓу еден мотив и пречка за негово задоволување (надворешна или лична), додека кај конфликтите судирот е меѓу мотивите (еден мотив со друг). Всушност

бидејќи личноста неможе истовремено да го трпи влијанието на два или повеќе мотиви, од кои секој бара различна активност конфликтот е често присутен. Ако мотивите покренуваат на слична или иста активност, конфликтот ќе биде мал или нема да дојде до појава на конфликт. Но, во ситуации каде конфликтите покренуваат меѓусебно спротивставени акции се јавува конфликт кој го спречува правилниот избор на однесување кое е целисходно. Ситуацијата во која човекот се наоѓа поради спротивстаеноста на мотивите се нарекува *конфликтна ситуација*.

Видови конфликти

Според анализата на психологот Курт Левин (1935), сите конфликтни ситуации припаѓаат на еден од трите основни вида: **привлекување – привлкување (конфликт на двојно привлекување), одбивање – одбивање (конфликт на двојно одбивање) и привлекување одбивање (амбивалентност)**.

1. **Конфликт на двојно привлекување** – се јавува понеѓу две позитивни цели, двете се привлечни а субјектот мора да се одлучи само за едната. Оваа ситуација е најмалку болна и најлесно се разрешува. Изборот обично се врши кога во еден момент една од целите ќе стане попривлечна. Меѓутоа обично се случува по извршениот избор, напуштениот објект да добие на вредност и значење, што може да иницира интензивна напнатост. Најдобра илустрација на овој конфликт е басната „Буриданово магаре“ кое не можејќи да се одлучи помеѓу два свежи стога сено умрело од глад.
2. **Конфликт на двојно одбивање** – е конфликт помеѓу две негативни цели кои сакаме да ги избегнеме, а поединецот неможе едноставно да ја напушти целата ситуација, туку мора да направи избор на една од двете алтернативи. Тоа е случај на избор на помало од две зла. Во таква ситуација се наоѓа војник кој се плаши да војува, но и се плаши да дизертира поради последиците од таквата одлука. Бидејќи субјектот мора да се определи за една од ситуациите, најлесто се избира онаа чии негативни последици нема да се појават веднаш (ќе ги почувствува подоцна) или онаа која во извесен момент му изгледа помалку непријатна. Овој конфликт тешко се разрешува и доколку често се појавува може да доведе до пореметувања на личноста.
3. **Конфликт на привлекување и одбивање** – е најинтересен, во овој случај има една цел која истовремено и го привлекува и го одбива субјектот. Целта има и позитивни и негативни компоненти. Пр. избор на работно место кое е добро платено, но носи и висок степен на ризик. Кај конфликти од овој тип, кога привлекувањето и одбивањето не семногу јаки, конфликтната ситуација нема тешки

последици. Но, кога стремежот нешто да се направи е многу силен, а истовремено е голем стравот од тоа, а уште и кога таа ситуација трае долго, последиците се тешки и сериозни.

Ова е поедноставена анализа на конфликтите и конфликтните ситуации, бидејќи не ја изразуваат целата динамика на мотивационите процеси. Голем број конфликти вклучуваат не две, туку повеќе цели, вредноста на одделните цели не е секогаш така јасна, решавањето на конфликтната ситуација може да трае долго при што се користат обиди за решавање на истата и се јавуваат различни рекации на фрустрационата и конфликтната ситуација.

Личноста на фрустрациите и конфликтите може да реагира на два начини: **реалистичен** и **нереалистичен**. Реалистичниот начин опфаќа свесно и намерно превземање акција за надминување на пречката, конфликтот (зголемување на фрустрационата толеранција, намалување на желбите, вложување на поголем напор, менување пристап кон проблемот и сл.), додека нереалистичниот начин опфаќа неволни (и несвесни) активности кои имаат за цел да ги отстранат симптомите предизвикани од фрустрациите и конфликтите, односно личноста користи различни начини за пред себе си да го прикрие неуспехот во остварувањето на различните цели. Користејќи реални начини на реагирање на настанатите фрустрации индивидуата се ослободува од фрустрацијата без никакви негативни последици, додека нереалистичното реагирање секогаш има негативни последици по личноста.

Конфликт како социјална појава

Конфликтите се значајна социјална појава, се јавуваат во тек на човековата интеракција, во која секој учесник креира различни индивидуални или групни интереси. Тежнењето за што побрзо и поефективно остварување на личните/ групните интереси, најчесто води до конфликт. Тие се нормален и неизбежен дел од секојдневниот живот, се јавуваат во семејството, помеѓу пријателите, соседите, соработниците, менаџерите, помеѓу групи различни по својата големина и структура, меѓу различни етноси, цели народи итн.

По правило, секој конфликт се доживува како нешто специфично, се разликува од претходните во поглед на личноста со која субјектот е во конфликт, предметот на интерес, персоналното значење кое му се придава, присуството/отсуството на трета страна во истиот, доживувањата, начинот на решавање и финалниот исход. И покрај сета очигледност дека конфликтите претставуваат составен дел на меѓучовечките односи па дури и во односите на поединците што најмногу си значат едни на други, малкумина се спремни да признаат дека постојано се соочуваат со конфликти и активно се вклучуваат во истите. И тоа најчесто поради

негативниот став кон конфликтите, и априори доживувањето на истите како нешто што е лошо и што треба да се избегнува.

Негативниот став кон конфликтите е резултат на пораките што човекот ги прима во текот на животот од најразлични авторитети (родители, наставници), од другарите, од јавните медиуми и литературата, но и резултат на сопствените искуства. Таквите пораки овозможуваат да се создаде определен склоп на ставови и верувања, кои потоа влијаат на интеракцијата со другите луѓе и на начинот на кој се реагира во конфликтните ситуации. Негативните сваќања и реакциите што таквите сваќања ги предизвикуваат се исклучително штетни за успешно разрешување на конфликтите. Затоа е неопходно прво да се разбере вистинската природа на конфликтот, а потоа да се зборува за адекватни начини на нивно разрешување.

Конфликтите, иако различни по својот предмет (од играчка до државна граница), по обемот (од инерперсонални, интергрупни до меѓународни) и по последиците (од банални до фатални), во основа се нужна последица на заедничкото живеење на различни луѓе и различни групи (со различни интереси, потреби, ставови и очекувања). Според тоа, *конфликтите сами по себе не се ни добри, ни лоши, тие се извор на промени и развој, но и извор на уништување и разорување*. Нивниот исход ќе биде конструктивен или деструктивен, зависно од начинот на кој ќе се искористат.

Конфликтите може да бидат различни, да се одигруваат помеѓу рамноправни актери како што се врсници, другари, пријатели, соработници без посебни овластувања итн., но може да се одигруваат и помеѓу нерамноправни страни пр. родител - дете, претпоставен - вработен, менаџер - подреден член на тимот итн.

Во зависност од тоа каде се случуваат конфликтите може да се поделат на „случајни“ и институционални. Случајни конфликти се јавуваат надвор од одредена формална институција, а додека конфликтите кои се случуваат во тек на работниот процес во организација, компанија, установа, често се означуваат како институционални конфликти.

Според критериумот на вредност, конфликтите можат да се поделат на позитивни и негативни. Позитивни конфликти се оние кои се јавуваат меѓу поединците со цел изнаоѓање на што подобро решение на актуелниот проблем. Додека под негативен конфликт се подразбира конфликт кој тежнее кон деструктивност.

Конфликтот како социјална појава, има три составни компоненти: страни во конфликтот, конфликтно однесување и конфликтни интереси. **Страни во конфликтот** – поединци или групи кои се директни учесници во конфликтот. Во секој конфликт мора да заземат учество најмалку две спротивставени страни (со исклучок на интраперсоналните конфликти). **Конфликтно однесување** – активности што ги презема едната страна со

намера да и се спротивстави на другата страна или да ги осуети нејзините активности. Тука се вбројуваат активности со различен интензитет: од пасивна индиферентност (неподржување), преку отворено несогласување, расправање, саботирање и најразлични облици на насилство (навредување, удирање) до потполна војна. **Интереси** – искажани и неискажани грижи, потреби, желби или стравови кои произлегуваат од интеракцијата помеѓу страните во конфликтот. Кога и двете страни настојуваат да добијат од ниванат интеракција, интересите се заеднички и конфликтот не постои. За да бидат **конфликтни**, интересите треба да бидат спротивставени, едната страна да настојува да добие на „сметка“ на другата страна.

Конфликтот секогаш е резултат на истовремено постоење и на спротивстаени интереси и на конфликтно однесување. Кога спротивставените интереси се придружени со однесување кое не е конфликтно, конфликтот е **прикриен**. Кога вклучува заеднички интереси, но во присуство на конфликтно однесување конфликтот е **лажен**.

Резимирано, конфликтот е резултат на истовремено постоење и на конфликтни интереси и на конфликтно однесување меѓу страните во конфликтот.

Современите дефиниции укажуваат на фактот дека конфликтот не е состојба, туку процес во кој едната страна смета дека другата страна презела или планира да преземе активност, кој ќе има негативни последици по однос на нејзините цели и интереси.

Извори на конфликти

Изворите на конфликтите се бројни и разновидни, па често се среќаваат различни категоризации базирани на различни теоретски пристапи и гледишта на конфликтите.

Изворите на конфликти, генерално може да се обединат во три нивоа:

1. Конфликти поради ограничени ресурси
2. Конфликт поради незадоволени базични потреби и
3. Конфликти поради различни вредности.

Многу конфликти претставуваат комбинација од две нивоа, а понекогаш дури ги опфаќаат и сите три. Справувањето со такви конфликти е многу потешко, но потешко се разрешуваат и оние конфликти кои произлегуваат од повисоко ниво – со преминување од првото кон третото ниво, конфликтите стануваат се потешки за разрешување.

Фокусирајќи се на конфликтите во работна организацијата, изворите на конфликти често се групираат во три групи и тоа:

1. Комуникациони – двосмислена комуникација, двојни пораки, комуникација во која се губат информации, се пренесуваат неистини и сл.
2. Структурални – големина на работните групи, структура и динамика на процесот на донесување на одлуки, систем на наградување, меѓусебна зависност на ресурси, распределба на моќ и др.
3. Лично однесување како извор на конфликти во организација – однесување на водачот на групата и однесување на членовите на групата.

Поделба на конфликтите

Конфликтите можат да се диференцираат по повеќе основи и на различен начин да се класифицираат.

А) Според нивото на кое се јавуваат и кои се страните во конфликтот се прави разлика помеѓу:

I. Персонални конфликти

1. Интраперсонални конфликти – резултат на судир на мотиви, кои се претходно објаснети. Овие конфликти се врзани за психолошкиот аспект на личноста, и нивното постоење се манифестира со психолошки последици: апатија, фрустрации, анксиозност, затвореност, но и физички последици: замор, агресија, оттуѓување. Иако се работи за конфликти кои егзистираат во самата личност, истите негативно се рефлектираат и на нејзините релации и однесување кон околината, соработниците, претпоставените и организацијата во целина..
 - Конфликтите на улоги се посебен вид на интраперсонални конфликти кои се јавуваат кога поединецот има две или повеќе улоги кои се меѓусебно спротивставени, или кога поединецот неможе да ги исполни очекувањата врзани за функцијата, позицијата или работното место, затоа што неговите лични потенцијали (знаења, вештини, способности) се недоволни.
2. Интерперсонални конфликти – се случуваат помеѓу поединци кои припаѓаат на исти или различни групи. Можат да бидат предизвикани од лична нетрпеливост или повреда на лични интереси (афективни), но и резултат на различни ставови, мислења, вредности, перцепции, аспирации и сл. По правило, интерперсоналните конфликти се потранспарентни и полесно се воочуваат од интраперсоналните конфликти и имаат директно, непосредно влијание на групната или интергрупната кохезивност, нивното однесување и резултати.
3. Интергрупни конфликти – помеѓу формални или неформални групи, внатре во организацијата. Тоа се многу чести конфликти во кои учествуваат скоро сите членови на спротивставените групи и

затоа може да бидат многу интензивни и опасни за организацијата. Извори на овие конфликти најчесто се ретки, ограничени ресурси и организационата структура. Интерорганизациски - се слични конфликти кои се случуваат помеѓу организации.

- II. Организациски конфликти – конфликти кои се предизвикани под влијание на организациски фактори. Организациските конфликти се јавуваат во различни облици:
1. Хоризонтални конфликти – се манифестираат како спротивност на интереси помеѓу поедини функции или носители на работни места на исто ниво во организацијата.
 2. Вертикални конфликти – хиерархиски конфликт кој настанува во односите помеѓу пониски и повисоки нивоа во организацијата. Важен вертикален конфликт, критичен за организациската перформанса е конфликтот помеѓу менаџерите и вработените. Највисок потенцијал за појава на вертикален конфликт има автократскиот, а најнизок демократскиот стил на раководење.
 3. Конфликти на контрола на ресурси – се јавуваат помеѓу менаџерите кои партиципираат во управувањето на материјалните, финансиските, човечките и информациските ресурси.
 4. Формално-неформални конфликти – настануваат во ситуација на инкомпатибилност помеѓу формалната и неформалната визија, мисија, цели, политика, стратегија, програми, планови, норми и постапки.

Б) Поделба на конфликтите според последиците кои ги предизвикуваат

1. Конструктивни или функционални конфликти - конфликти кои остваруваат позитивно влијание и се природна последица на меѓусебаната комуникација на членовите на групата или групите, кога релевантните актери во обидот да придонесат во решавање на проблемот, промовираат идеи кои се меѓусебно спротивставени по својата содржина, но имаат заедничка цел. Некои автори конструктивните конфликти ги сметаат за “креативна тензија“ без која организацијата би била осудена на стагнација и пропаѓање.
2. Деструктивни или дисфункционални конфликти – е последица на деструктивно однесување кое ја попречува функционалноста и решавањето на проблемот.

Значајно е дека природата на конфликтот може да се менува во тек на самиот конфликт. Така, функционалниот конфликт може да се трансформира во дисфункционален, ако се промени однесувањето на учесниците во конфликтот и тие започнат да ги истакнуваат само сопствените интереси, агресивно да настапуваат спрема другата страна во конфликтот итн.

В) Когнитивни и афективни конфликти.

1. Когнитивни конфликти – несогласување помеѓу членовите на групата или тимот во однос на проблем за кој тие имаат различни мислења, ставови и предлози за негово решавање. Когнитивниот конфликт е облик на конструктивно однесување кое има за последица подобри одлуки, поголема посветеност на работата, поголема кохезивност, учење и унапредена групна и организациска перформанса. Ова се конфликти кои треба да се стимулираат.
2. Афективни конфликти – облик на деструктивно однесување, кое има за последица лоши одлуки, ниска посветеност, слаба кохезивност и ниска работна перформанса. За разлика од когнитивните конфликти кои се врзани за проблемот, афективните конфликти се врзани за личноста, личната нетрпеливост, завист и омраза. Тоа се несакани конфликти со негативни последици врз поединецот (стрес, фрустрација, агресија) и организацијата (губење на угледот и репутацијата).

Г) Поделба на конфликтите според времетраењето:

1. Краткотрајни – настануваат како последица на меѓусебно недоразбирање, или направени грешки кои брзо се воочуваат и разрешуваат.
2. Долготрајни – најчесто се условени и следени од нарушени меѓучовечки односи, длабоки несогласувања, лоша организациска политика, пад на личната и организациската перформанса итн. Овие конфликти тешко и бавно се разрешуваат.

Динамика на развој на конфликтите

Во процесот на создавање на конфликтите се разликуваат неколку фази:

- I. **Фаза на создавање на услови за конфликт или фаза на латентен конфликт.** Во оваа фаза се случуваат процеси кои водат кон појава на конфликт, односно се поставува „сцена“ за конфликти и се „раѓаат“ потенцијалните причини. Мора да се нагласи дека во тек на оваа фаза само се создаваат услови за појава на конфликт, што не значи сигурна појава на конфликт.
- II. **Фаза на перцепција и доживување на конфликтот** или фаза на перцепирање и доживување на конфликтот. Во оваа фаза страните стануваат свесни за постоењето на услови за конфликт, а потоа го перцепираат и доживуваат истиот. Преку процесот на перцепција учесниците го разбираат и му придаваат смисла и важност на самиот конфликт. Потоа и емотивно се вклучуваат и го доживуваат

конфликтот на емотивно ниво. Тогаш учесниците во конфликтот веќе доживуваат анксиозност, бес, фрустрација и тензија. Во тек на оваа фаза, тие го интернализираат и персонализираат конфликтот, ја идентификуваат спротивната страна (поединец или група) во конфликтот и развиваат негативни чувства кон неа. Меѓутоа, сеуште нема отворена акција кај ниту една од страните во конфликтот.

III. **Фаза на креирање на намери и акции или фаза на отворен конфликт.** Во оваа фаза страните веќе се одлучуваат на акција против другата страна. Постепено ги формулираат своите интенции, а потоа преку сопственото однесување и отворено ги покажуваат истите. Најчесто терминот „конфликт“ се интерпретира преку оваа фаза, кога учесниците активно делуваат со цел да го решат конфликтот и да ги остварат своите интереси. Акциите на учесниците во конфликтот може да бидат со различен интензитет од минорни несогласувања, до отворена физичка пресметка и борба на живот и смрт.

IV. **Фаза на последици на конфликтот или постконфликтна фаза.** Откако конфликтот е надминат на некој начин остануваат одредени последици по меѓучовечките односи и организацијата. Какви ќе бидат последиците пред се зависи од начинот на разрешување на конфликтот. Ако конфликтот е решен преку интерактивно решавање на проблемот кој го предизвикал и ако тоа е постигнато со активна партиципација и на задоволство на сите инволвирани страни, постојат големи шанси конфликтот да доведе до унапредување на интерперсоналните односи и организациската клима. Но ако конфликтот е надминат со потиснување или со победа на една од страните, постојат големи шанси во тек на оваа пост-конфликтна фаза да се појават негативни ефекти по организацијата.

Разрешување на конфликти

Ако се земе во предвид дека конфликт е секоја ситуација во која две или повеќе особи или групи, се соочуваат со фактот дека имаат различни потреби, желби, интереси, очекувања, ставови, кои наизглед се спротивставени и неможат да се надминат станува очигледна големата разноликост на конфликтите и начините на реагирање во нив.

Најчести стилови на реагирање во конфликтни ситуации се:

1. **Повлекување** – една од страните во потенцијалниот конфликт не покажува никаква или покажува мала грижа да ги задоволи сопствените и туѓите интереси. По правило, таа воопшто нема ни да се вклучи во разрешување на конфликтот и ќе регистрира со повлекување од конфликтната ситуација, додека проблемот продолжува да

постои. Во основа на ваквиот стил на реагирање најчесто е стравот од конфликти, чувството дека секој конфликт е тежок и нерешлив

2. **Поушшање** – стил карактеристичен за поединци кои повеќе водат сметка за туѓите потреби, отколку за сопствените, а најважно им е да ги задржат добрите односи со спротивставената страна.
3. **Намешнување** – поединецот води сметка само за сопствените интереси, а комплетно ги занемарува туѓите и секое покажување на грижа за другите го доживува како знак на слабост. Ова однесување често се означува и како натпреварувачко или компететивно, “позиционо преговарање” или крут стил.
4. **Решавање на проблем** – страната во конфликтот води сметка и за сопствените но и за туѓите интереси. Ова однесување се означува и како соработничко, кооперативно однесување, принципиелен стил или решавање на проблем и е најпрепорачлив и најефикасен пристап.

Еден метод на разрешување на конфликти е и компромисот. *Компромисот* настанува кога двете страни во социјалната ситуација делумно ги уважуваат и своите и туѓите интереси. Тоа е второ најдобро решение на конфликтите, во услови кога соработката (решавање на проблем) не може да се постигне.

Резимирано, конфликтите може да се разрешат на неколку начини:

1. **Заедничко донесување на одлуки.** Страните во конфликтот настојуваат преку меѓусебна комуникација да ги постигнат целите кои ги наумиле. Два такви методи за разрешување на конфликти се **преговарање и медијација (посредување)** каде преговорите се одвиваат со посредство на трета страна.
2. **Одвоени акции.** Секоја од страните во конфликтот постапува по свои самостојно донесени одлуки.
3. **Арбитража од трета страна.** Трета страна (суд, директор, наставник, менаџер, наставник, родител...) одлучува како ќе се разреши конфликтната ситуација.

Стрес

Стресот е неодминлив феномен и дел од човековиот живот. Овој термин често се спомнува, особено во медицината, дури и кога не може со точност да се утврди етиологијата на некоја болест.

Обичниот човек во текот на својот живот, при извршувањето на дејноста или во комуникација со луѓето, секогаш е соочен со можноста да биде подложен на стрес - особено ако човекот е одговорен кон својата работа, има

строги обврски на време и квалитетно да ги изврши работните задачи, а при тоа сретнува одредени пречки кои предизвикуваат вознемирениост.

Причини за појава на стрес - се голем број различни околности и фактори, како што се:

- економските,
- социјалните,
- психичките,
- здравствените,
- политичките,
- емоционалните,
- моралните и другите чинители.

Што е стресот?

Постојат најразновидни размисли на научниците за определување, дефинирање на стресот. Меѓу нив се:

- **стрес е неспецифичен склоп на телесни промени како реакција на одредена надворешна дразби или “општ адаптационен синдром” – Ханс Сели;**
- **стрес е одговор на животните настани кои поединецот со своите капацитети за адаптација може да ги совлада – Теорија на животни промени;**
- **стресот е резултат на свесна процена на поединецот за опасноста на ситуацијата. тоој е високо персонализиран процес, т.е. процес кој во голема мера зависи од карактеристиките на личноста – Лазарус;**

Поимот **стрес** е англиски збор – кој означува: **напор, напрегање, жештина, притисок, важност, нагласување** и др..

Суштина на стресот

Кога настапува стресна состојба, организмот врши мобилизација на големи количини енергија, подигнувајќи ги органските функции на највисоко ниво за да се осигура опстанок и надминување на опасноста со цел да го одбрани своето право на егзистенција.

Затоа, можеме да речеме дека стресот е **состојба на напнатост на организмот што настанала под притисок на одредени околности, под оптоварување.**

Причините за стрес се физички и хемиски агенси и разни етиолошки

фактори, се до сложените психички, економски и социјално-политички настани кои што нас не погодуваат. Стресот го проучуваат психијатрите, психолозите, ендокринолозите и лекарите.

Стресот значи повторно враќање во состојба на рамнотежа која постоела пред промената предизвикана со стресот. Животна смисла на стресот е мобилизација на сите сили на организмот за да може индивидуата да опстане во тешки околности. Иако ја нарушува нормалната состојба во организмот, стресот го подготвува за подобрена адаптација.

Стресот е состојба на зголемено оптоварување на личноста. Поимот личност ги опфаќа сите психолошки карактеристики и ментални процеси, а исто така и физиолошко-анатомската основа на организмот. Кога ќе речеме дека личноста е под зголемено оптеретување, тогаш мислиме дека на зголемена психичка тензија и емоционална реакција; емоционалното возбудување го следат сите витални физиолошки функции на организмот. Во потесна смисла, стресот е органска реакција на организмот на дразбата и ги опфаќа нервите и ендокрините промени во работата на организмот. Влијанијата на хормоните и нервните импулси ја менуваат работата на целото тело.

Еусѝрес и дисѝрес

Секој стрес или загрозуена хомеостаза не делува штетно за организмот. Туку напротив, кратки и мали пореметувања на хомеостазата, кои се контролирани, делуваат позитивно се доживуваат како пријатни и водат кон емоционален и интелектуален развој. Базирано на ова разликува два вида на стрес:

- Еустрес (кој е пријатен и допринесува за подобрување на здравјето);
и
- Дистрес (кој е непријатен и го загрозува здравјето).

Сѝресор

Стресор е **секоја дразба која располага со доволна јачина да предизвика, психички, физиолошки и биолошки промени во организмот и со тоа ја зголемува лабилната рамнотежа компатибилна со животот.** Стресорот е промена во надворешната средина која се одразила врз личноста и се претворила во промена на личноста. Промената се извршува или веднаш - од примарно физиолошка природа (на пр. дејствување на голем студ врз организмот, или голема бучава), или дополнително – секундарно (на пр. прво се појавува агресија или страв).

Бидејќи секоја дразба е некоја форма и интензитет на енергија, стресор е секоја **енергетска промена** во системот во кој припаѓа личноста. Тоа што организмот може да го загрози како целина се промените – новото – непознатото. **Секоја промена претставува стресор и предизвикува стрес** – промена во организмот. Затоа организмот е подготвен да се избори со промената. Прво ја регистрира, а потоа се одбранува со реакции како целина, со поведение и физиологија, свест и волја.

Промената е вечна во светот околу нас, а и во нас се менуваат ритмови, кои често не се совпаѓаат. Во текот на 24 часа ние поминуваме фази на подобрени и фази на свои ослабени можности. Кога се наоѓаме во фазата на опаѓање, а се соочуваме со зголемени барања и не можеме да оствариме добра адаптација, изложени сме на појачани напори, стрес.

Втора форма на промената се **опасните ситуации и новите ситуации**. Тие постојано се создаваат од неусогласените човечки односи, болестите и повредите - се до повредите на социјалните системи и до големите природни катастрофи. Поради промените во животот настапува опасна состојба. Ризично е да се живее.

Потенцијалите на нашиот организам

Потенцијалите на нашиот организам - психолошки, физиолошки и биолошки - **се многу силни**. Тоа условува сите варијации на промените во самата личност да се одржат во оптималните граници, во една рамнотежа, која е лабилна, но не ги пречекорува границите на подносливост. За ова најголема благодарност му должиме на автоматизмот на **вродените негативни повратни спреги**, феед-бек – всушност, на механизот на нашиот организам.

Три системи на комуникација

Стресот го активира целиот организам во секој негов сегмент. Во системот постојат три системи на комуникација:

- крвотек
- ендокрин систем
- нервен систем,

Крвотекот, односно кардиоваскуларниот систем, е транспортен систем базичен за метаболизмот и животот. Секоја промена на организмот бара акомодација на метаболизмот, а тоа значи дека се променува состојбата во кардиоваскуларниот систем (крвниот притисок, чукањето на срцето, минутниот волумен на крвта, ширината на крвните садови и др.).

Брзата реакција во смисла на комуникацијата со надворешниот свет, но и во самиот организам, меѓу одделни системи и органи во составот на тие системи ги извршува **нервниот систем**.

Ендокриниот систем – со своите излучени хормони, за разлика од нервниот систем, влегува подоцна во акција, но останува активен подолго време. Автономниот нервен систем дава брза реакција, а веднаш потоа доаѓа побавната хормонална модификација на функциите во организмот.

Сигналите на нервите и хормоните брзо ги прифаќа кардиоваскуларниот систем. Тие дејствуваат заедно – обединети.

Три фази на стресот (физиологија на стресот)

- фаза на аларм
- фаза на отпорност
- фаза на исцрпеност

Фаза на аларм - претставува узбуна, т.е. состојба на општа мобилизација на организмот, како подготовка на организмот за зголемени физички и психички напори. Таа е дел од нашето биолошко наследство, а смислата е подобрување на способноста за дејствување - или **борба** или **бегане**. Се зголемува силата и брзината на сите реакции на организмот, а особено на мускулите. Размислувањето е брзо, поефикасно, без тромост. Молскавичната активност почнува со посредство на симпатикусот, како дел од автономниот нервен систем, соединет со спротивниот парасимпатикус. Се ослободува гликоза, гликогенот во црниот дигер се разложува за да го има во доволни количини. Работата на срцето се забрзува, притисокот се зголемува, а крвните садови селективно се шират или стеснуваат (коронарните садови се шират, а кожните артериски садови се стеснуваат). Зениците на очите се широки. Настапува општа будност и претпазливоста е крената на висок степен. Од моментот кога ќе се сфати дека постои некоја опасност, па до настанувањето на оваа реакција, не поминува повеќе од една секунда. Од срцевината на надбубрежните жлезди по една минута се излучува адреналин и ги поддржува општите ефекти со активирање на симпатикусот. Ендокрината реакција ја поддржува тироидната жлезда со својот хормон тироксин.

Во фазата на отпорност - се смируваат последиците на општата активност на организмот.

Во фазата на аларм организмот се поведува како “пијан милионер, бидејќи со нештедење ги расипува сите свои моќи, не прашувајќи за последиците и за цената на таквото поведение. Во фазата на отпорност организмот се обидува да ја смири потрошувачката на енергија, хранливите

супстанции и исцрпувањето на функционалните системи. На место на симпатикусот на сцена настапува парасимпатикусот, а наместо јадрото од надбубрежните желзди - кората на надбубрежните жлезди.

Пореметената состојба во организмот трае и понатаму, но се е стивнато, во настојување да се сочуваат резервите со кои организмот располага.

Фаза на исцрпеност - е реална ако првите две фази траат многу долго. Доаѓа до тотално кршење на функционалните системи на организмот, слабее хармоничката поврзаност и чудесната урамнотеженост на организмот почнува да се распаѓа. Општата неотпорност владее во организмот.

Менаџмент на стрес

Кога една индивидуа ќе се најде во ситуација која ја проценува како стресна, таа е присилена со неа да се справи било на когнитивен, емоционален или на бихејвиорален план. Индивидуата ќе се обиде да ја совлада, да ги поднесе или намали барањата кои ги условува дадената ситуација т.е. да се **соочи со стресот**.

Соочувањето може да биде:

- **соочување насочено кон проблемот** – кога индивидуата вклучува механизми со кои се обидува да делува на ситуацијата т.е. на самиот стресор т.е. директни акции да се отстрани стресорот или да се намали неговото влијание;
- **соочување со емоциите** – полесно поднесување на емотивното возбудување предизвикано од стресната ситуација т.е. обид да се смалат психолошките ефекти на стресорот.

Истражувањата покажуваат дека луѓето во стресни ситуации најчесто ги користат двата начини на соочување. Кој од нив ќе надвлее зависи од психолошките карактеристики на индивидуата и од содржината на когнитивната процена на ситуацијата. Искуството покажува дека соочувањето со емоциите е покорисно во почетните фази на стресниот настан, додека стратегиите усмерени кон проблемот се пополезни во подоцнежните фази на соочување со стресот. Кога надворешните фактори неможат да се контролираат предност има соочувањето со емоциите со чија помош проблемот се занемарува т.е. се намалува неговото значење, се прифаќа и се поднесува таков каков што е без негово менување. Овој начин на соочување може да биде и штетен, ако го спречува поединецот во користењето на адекватни стратегии насочени кон решавање на проблемот (**блокираност од емоции**).

Стратегиите насочени кон решавање на проблемот се посоодветни кога се користат во проценка на подолг рок т.е. во обликување на долготрајни

последници. Избегнување на соочувањето е покорисно во ситуации што кратко траат, додека кај хроничните стресни ситуации попожелно е директно соочување.

Надминувањето на стресот е процес на соочување и справување со барањата од надворешната или внатрешната средина (психолошка), кои индивидуата ги проценила како опасни, напорни или оптеретувачи за сопствените потенцијали. При што, таа внесува голем напор и енергија за да одговори на поставените барања.

Надминувањето на стресот има неколку цели:

1. Ја намалува опасноста од надворешната средина и ги зголемува шансите за опоравување;
2. Овозможува толеранција и прилагодување на индивидуата на негативните настани во околината;
3. Овозможува одржување на позитивна слика за себе;
4. Ја одржува емоционалната стабилност;
5. Овозможува одржување на адекватни релации на индивидуата со другите во околината.

Капацитетите за надминување на стресот зависат од особините на личноста. Тргувајќи од клиничката пракса психологот Јосип Бергер (Josip Berger, 1995), развил **модел на базични потпорни системи на личноста**. Според овој модел, сите искуства на луѓето се организирани во четири категории:

1. Тело
2. Припадност
3. Мислење
4. Смисла, цел, верба, надеж

Поединечно, овие категории претставуваат **базични столбови на личноста**, додека сите заедно го градат психолошкиот потпорен систем на личноста. Базичните столбови ја штитат личноста од внатрешните (потреби) и надворешните притисоци.

Влијанието на стресорите, зависи и од **стиловите за надминување на стрес** кои секоја личност ги поседува. За успешно менаџирање со стресот, личноста треба да научи разни стилови и флексибилно да ги користи во зависност од барањата на ситуацијата. Стиловите на надминување на стресот се поврзани со одбрамбените механизми и зависат од цртите на личноста. Нив, Плутчик (Plutchik, 1980) ги класифицира на следниот начин:

1. Добивање на информации (интелектуализација);
2. Однесување спротивно на емоциите (реактивна формација);

3. Минимизирање на важноста на стресорот (негација);
4. Избегнување на стресорот (потиснување);
5. Барање на помош (регресија);
6. Надминување на nelaгодноста (компензација);
7. Обвинување на другите (проекција);
8. Вршење на пријатни активности кои не се во врска со стресната ситуација (преместување).

Дел од програмите за превенција на стресот се фокусираат токму на овие стилови за надминување на стрес, односно класични одбрани кои индивидуата ги користи во стресни ситуации. Ваквите програми овозможуваат учење на поадаптивни алтернативи и увежбување на флексибилен пристап за надминување на психосоцијалните стресори.

Постојат и низа **стратегии за надминување на стресот**. Според Фолкман и Лазарус (Folkman i Lazarus), постојат осум стратегии за надминување на стресот. Првите три се поврзани со напорите насочени кон решавање на проблемот, со напорите за надминување насочени кон емоциите.

1. **Конфронтирачко надминување** се карактеризира со агресивни и директни напади на поединецот да ја измени ситуација.
2. **Барање на социјална поддршка** подразбира емоционална поддршка и барање на информации од друг.
3. **Планирањето за надминување** е насочено кон проблемот и можностите за негово решавање.

Во обидот за регулирање на емоциите поединецот внесува напор за воспоставување на:

4. **самоконтрола**
5. **дистанцирање**
6. **пронаоѓање позитивно значење на стресните искуства**
7. **прифаќање на лична одговорност во стресниот настан**
8. **внесување на напор за избегнување или бегство од стресорот.**

Искуството покажува дека најефикасно решение за надминување на стресот е користењето на мултипли стратегии.

Во последните години се применуваат низа техники за надминување на стресот, меѓу кои позначајни се:

- Кратки психотераписки постапки – краткотрајна индивидуална или групна психотерписка интервенција може да биде ефикасна и економична кога станува збор за пружање на помош на личност која

е изложена на актуелено делување на психосоцијален стресор, но и кај личност која веќе развила одредено психичко пореметување. Се користат директивни сапоративни методи со кои се овозможува вентилирање на проблемот, смирување, охрабрување и поддршка, сугестивно делување, водење советување итн.

- **Релаксационен тренинг** – се користат различни техники на релаксација, кои во голем дел се преземени од источните школи јога и медитација.
- **Инокулација на стрес** – тренинг за инокулација на стрес и помага на личноста да го надмине стресот развивајќи толеранција за него. Се базира на идејата дека толеранцијата на стрес се постигнува со изложување на личноста на дозирани стресни искуства.
- **Едукација и оспособување за користење на ефикасни стратегии на надминување на стрес “coping стратегии”.**

Ефекти на стресната ситуација

Последиците од стресната ситуација можат да бидат **краткотрајни и долготрајни**:

- Краткотрајните, непосредните последици (или емотивни и физиолошки реакции) се однесуваат само на стресните настани кои траеле кратко и завршиле, но не и на трајни стресни ситуации.
- Долготрајните последици по менталното и телесното здравје, социјалните односи и професионалната ефикасност се однесуваат на квалитетот на севкупното општествено функционирање, на психичкото и телесното здравје.

Квалитетот на исходот од стресните ситуации се мери со степенот на задоволство на индивидуата. Поради тоа не постојат априори т.е. сами по себе добри или лоши исходи. Процената на исходот е лична.

Времето потребно за опоравување од стресната ситуација е многу подобра мерка за проценка на делувањето и јачината на стресорот отколку непосредното мерење (мерењето на физиолошките и емотивните реакции). Истражувањата покажуваат дека лицата кај кои соочувањето било успешно и опоравувањето од стресните ситуации ќе биде побрзо.

Симптоми или последици кои можат да послужат како аларм и да укажат дека нешто мора да се преземе се:

1. **Телесни симптоми:** промена во телесната тежина, главоболка, потешкотии со варењето, психосамтски заболувања (чир на желудник, зголемен крвен притисок, проблеми со срцето, астма, кожни болести, алергии и сл.)

2. **Промени во однесувањето:** претерана зависност од други или повлекување, изолација од социјалните контакти, зголемено конзумирање на кафе, алкохол, внесување на големи количини на храна, пушење, проблеми со спиењето, недостаток на апетит, губење на предмети и сл.
3. **Емоционални потешкотии:** напнатост, неспокојство, бес, немир, раздразливост, чувство на вина, тага, рамнодушност, претерана осетливост, чести промени на расположението и сл.
4. **Когнитивни потешкотии:** проблеми со помнењето и концентрацијата, нејаснотии и конфузност во мислењето, неодлучност, брзо менување на ставовите за луѓето, за живото, за иднината и сл.

Долготрајната изложеност на стрес може да биде загрозувачка и да предизвика низа на болести, како и сериозни последици на психичкото здравје на поединецот. Јавувањето на болест после стресна ситуација е честа појава особено ако стресот не е успешно надминат. Последиците од неуспешното надминување на стресот како што се чувство на беспомошност, намалена самопочит и повлекување во минатото можат дополнително да ја намалат способноста за адаптација и да доведат до појава на болест.

5

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

Закон за прекршоците против јавниот ред и мир

5.1.	Општи одредби.....	141
5.2.	Прекршоци против јавниот ред и мир.....	141
5.3.	Надлежни органи за изрекување на прекршочни санкции	146
5.4.	Посебни прекршочни одредби	147
5.5.	Постапка за приредување на огномет, факелјада или слични приредби	147

5 ЧАСА

5.1. ОПШТИ ОДРЕДБИ

Со овој закон се утврдуваат прекршоците против јавниот ред и мир, прекршочните санкции, надлежниот прекршочен орган за изрекување на прекршочни санкции, посебните прекршочни мерки за повреда на јавниот ред и мир, како и постапката за приредување на огномет, факелијада или слични приредби.

Прекршок против јавниот ред и мир врши секој кој со своето однесување или постапка предизвикува:

- нарушување на мирот, работата или вообичаениот начин на живеење;
- омаловажување, понижување и навредување на граѓаните;
- загрозување на јавно место на нивната безбедност или создавање на чувство на несигурност;
- оневозможување на непречено движење на граѓаните на јавни места;
- нарушување на остварувањето на нивните права и обврски;
- попречување на работата и извршувањето на надлежностите на државните органи и други институции кои вршат јавни овластувања;
- попречување на вршење на дејностите на правните лица или на друг начин го нарушува јавниот ред и мир.

Под јавно место, во смисла на овој закон, се смета местото на кое е слободен пристапот на неопределен број лица без какви и да било услови (улица, училишта, плоштади, патишта, излетнички места, пристаништа, чекални, угостителски, трговски и занаетчиски дуќани и слично) или под определени услови, спортски стадиони и игралишта, средства за јавен превоз, кино сали, театарски и концертни сали, изложбени простории, градини и слично), како и други места кои во определено време служат за вакви намени (земјишта или простории во кои се одржуваат јавни собири, приредби, натпревари и слично).

Ќе се смета дека прекршок од овој закон е извршен на јавно место и кога дејствието е сторено на место кое во смисла на ставот 1 од овој член не се смета за јавно место, ако тоа е достапно на поглед од јавно место (балкон, тераса, дрво, столбиште, скалила и слично) или ако последицата настапила на јавно место.

5.2. ПРЕКРШОЦИ ПРОТИВ ЈАВНИОТ РЕД И МИР

Членот 4 од овој Закон предвидува кој на јавно место со карање, викање или непристојно и дрско однесување го нарушува јавниот ред и мир ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Во Членот 5 се предвидува кој на јавно место со фрлање или кршење шишиња, чаши или други предмети ги вознемирува граѓаните или ја загрозува нивната безбедност ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Според Член 6 секој оној кој на јавно место се оддава на пијанство или во пијана состојба го нарушува јавниот ред и мир ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Член 7 од овој Закон предвидува секој оној кој со малтретирање на друг во стан ги вознемирува соседите, со што ќе предизвика интервенција на полицијата, ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Член 8 предвидува дека секој оној кој го нарушува мирот на други со пеење, користење на музички инструменти, радио и телевизиски апарати и други технички уреди, како и со механички извори на врева (мотори слично), во периодот од 15,00 до 18,00 часот и по 23,00 часот до 6,00 часот наутро, полицијата ќе го спречи и ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска противвредност.

За прекршокот од ставот 1 на овој член на правно лице ќе му се изрече глоба во износ од 500 до 1.000 евра во денарска противвредност, а на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска противвредност.

Глоба во износ од 500 до 800 евра во денарска противвредност ќе му се изрече на трговец поединец кој врши угостителска дејност, ако не преземе мерки да не дојде до извршување на прекршокот од ставот 1 на овој член во неговиот угостителски објект. Владата на Република Македонија ќе донесе подзаконски пропис со кој ќе утврди во кој случај и под кои услови се смета дека е нарушен мирот од ставот 1 на овој член.

Според Членот 9 од овој Закон, оној кој на јавно место организира борба меѓу животни и предизвикува негодување на граѓаните или ја загрозува нивната безбедност ќе му се изрече глоба во износ од 500 до 1.000 евра во денарска противвредност.

Членот 10 предвидува дека секој кој на јавно место со малтретирање, омаловажување, понижување и навредување на друг или со вршење присилба спрема друг ќе предизвика негодување на граѓаните, или ја загрозува нивната безбедност ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска против вредност.

Кој во вршењето на прекршокот од ставот 1 на овој член пројави посебна безобзирност, упорност или дрскост ќе му се изрече глоба во износ од 700 до 1.500 евра во денарска противвредност.

Според Член 11 секој оној кој на јавно место учествува, предизвикува или поттикнува друг на тепачка ќе му се изрече глоба во износ од 300 до 500 евра во денарска против вредност.

Учествувањето во тепачка со намера да се укаже помош или заштита на нападнатото лице или да ја спречи истата не се смета за учествување во тепачка вон смисла на ставот 1 на овој член.

Кој прекршокот од ставот 1 на овој член ќе го изврши во група ќе му се изрече глоба во износ од 700 до 1.500 евра во денарска противвредност.

Во Член 12 е пропишано дека оној кој на јавно место физички ќе нападне друго лице ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Кој прекршокот од ставот 1 на овој член ќе го изврши во група ќе му се изрече глоба во износ од 700 до 1.000 евра во денарска противвредност. Оној кој омаловажува државен орган, односно омаловажува или навредува службено лице на државен орган или друга институција која врши јавни овластувања во вршење на согласно Член 13 службата ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Ако службеното лице од ставот 1 на овој член е полициски службеник на сторителот ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 900 евра во денарска противвредност.

Членот 14 од овој Закон предвидува, секој кој ќе постапи спротивно на наредбата на надлежен државен орган или на овластено службено лице на државен орган за забрана да се пристапува или задржува на определено место ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Според Член 15 оној кој нема да се оддалечи од група на луѓе која овластено службено лице ја повикало да се разотиде во ситуации кога јавниот ред е загрозен ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Членот 16 пропишува дека оној кој лажно повикува на помош или пријави настан со намера да предизвика излегување на службено лице на државен орган или на јавна служба ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Додека Членот 17 вели: кој оштетува, уништува или осквернува споменик ќе му се изрече глоба во износ од 1.500 до 2.000 евра во денарска противвредност.

Во Член 18 е содржано, кој неовластено ќе отстрани, искине, замачка, оштети или на кој било начин ги изложи на подбив државните симболи на Република Македонија, симболите на припадниците на заедниците или

истакне знаме или грб кој не ги содржи обележјата утврдени со закон ќе му се изрече глоба во износ од 1.000 до 1.500 евра во денарска противвредност.

Според Член 19, Кој се оддава на проституција, како и издава, односно става на располагање простории за вршење на проституција ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Глоба во износ од 1.500 до 2.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече направно лице и трговец поединец кој врши угостителска дејност ако издава, односно става на располагање простории за вршење на проституција.

За прекршокот од ставот 2 на овој член на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Членот 20 предвидува дека секој оној кој се оддава на уживање на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекусори ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска противвредност.

Во членот Член 21 се предвидува:

Оној кој овозможува присуство на малолетни лица во угостителски објекти или простории за забава (кафеани, нокни барови, дискотеки и слични објекти) подоцна од 24,00 часот ќе се изрече глоба на:

- трговско друштво кое врши угостителска дејност или друго правно лице во износ од 1.500 до 2.000 евра во денарска противвредност;
- трговец поединец кој врши угостителска дејност во износ од 1.200 до 1.700 евра во денарска противвредност;
- одговорно лице во трговско друштво кое врши угостителска дејност или друго правно лице во износ од 600 до 1.200 евра во денарска противвредност.

Членот 22 предвидува, оној кој дава аудиовизуелни слики и други предмети со порнографска содржина или со изразено насилство на малолетни лица, ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

За прекршокот од ставот 1 на член 22 на правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 800 до 1.000 евра во денарска противвредност, а на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Член 23, кој лажно се претстави на друг во однос на својата службена функција, односно статус или кој ќе употреби лажни лични податоци како свои или кој ќе потврди туѓи лажни лични податоци, како и кој неовластено носи ознаки на службено лице ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

Во Членот 24 се предвидува дека секој кој ќе се затекне да пита ќе му се изрече глоба во износ од 15 до 50 евра во денарска противвредност.

А во Членот 25 е предвидено дека оној кој игра комар или друга игра на среќа што е забранета ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска противвредност.

Според Член 26 оној кој го ремети јавниот ред и мир во заеднички простории (столбиште, подрум, заграден двор) на станбена зграда во која не е населен, во двор или простории на училиште во кое не е ученик или во простории на друга јавна зграда ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Член 27 предвидува, оној кој го оневозможува користењето или оштетува јавни згради, јавни чешми, извори, плажи, паркови, шеталишта или други јавни објекти и инсталации или истите ги загадува со материи и отпадоци со кои се загадува животната средина и природата ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Член 28 вели: оној Кој изведува работа, а не преземе соодветни мерки да обезбеди канал, шахта, бунар, дупка, електрична инсталација и други уреди кои претставуваат опасност за минувачите ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

За прекршокот од ставот 1 на овој член на правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 1.200 до 2.000 евра во денарска противвредност, а на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 1.500 евра во денарска противвредност

Член 29, Кој без заштитни средства (маска и слично), без надзор и невнимателно држи кучиња и други опасни животни кои можат друг да претрашат или да повредат ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Членот 30 предвидува дека оној кој става или држи пред зграда или ограда, односно на зграда или на ограда уред или предмет што може да го повреди минувачот или да му нанесе некоја друга штета или кој такви предмети исфрла на улица ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

За прекршокот од ставот 1 на овој член на правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 1.200 до 2.000 евра во денарска противвредност, а на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 1.500 евра во денарска противвредност.

Во членот Член 31 се предвидува, кој неовластено пука од огнено оружје, употребува пиротехнички средства или сличен експлозивен или лесно запалив материјал, или на сличен начин го нарушува мирот и безбедноста

на граѓаните ќе му се изрече глоба во износ од 200 до 500 евра во денарска противвредност.

Според Членот 32 се предвидува: кој на јавно место неовластено приреди огномет, факелијада или слична приредба или не преземе мерки за безбедност во смисла на членот 39 од овој закон ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

За прекршокот од ставот 1 на овој член на правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 500 до 1.000 евра во денарска противвредност, а на одговорното лице во правното лице ќе му се изрече глоба во износ од 100 до 400 евра во денарска противвредност.

Во Член 33 е пропишано дека ако трговското друштво кое врши угостителска дејност, трговец поединец кој врши угостителска дејност или лицето на кое му е доверено водењето на угостителскиот објект или одговорното лице во трговското друштво кое врши угостителска дејност или друго правно лице не преземаат соодветни мерки за одржување на јавниот ред и мир во нив, односно не го спречат нарушувањето на истиот ако тоа можат да го сторат без опасност по себе или друг, како и ако не го пријават нарушувањето на јавниот ред и мир во полициската станица од општа надлежност ќе се изрече глоба на:

- трговско друштво кое врши угостителска дејност или друго правно лице во износ од 1.200 до 2.000 евра во денарска противвредност;
- трговец поединец кој врши угостителска дејност во износ од 1.200 до 1.500 евра во денарска противвредност и;
- одговорно лице во трговско друштво кое врши угостителска дејност или друго правно лице или лицето на кое му е доверено водењето на угостителскиот објект во износ од 600 до 1.200 евра во денарска противвредност;

Во Член 34 е пропишано дека родител или старател чие дете, односно штитеник поради занемарено грижење врши прекршоци од овој закон ќе му се изрече глоба во износ од 600 до 800 евра во денарска противвредност.

5.3. НАДЛЕЖНИ ОРГАНИ ЗА ИЗРЕКУВАЊЕ НА ПРЕКРШОЧНИ САНКЦИИ

Членот 35 ги детерминира прекршоците утврдени со овој закон во случај кога сторителите се малолетни лица прекршочната постапка ја води и прекршочната санкција ја изрекува надлежниот суд.

Во Членот 36 се опфатени прекршоците предвидени со одредбите од членовите 4, 5, 6, 7, 8, 10 став 1, 11 став 1, 16, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28 став 1, 29, 30 став 1, 31 и 32 на овој закон прекршочната постапка ја води комисија на Министерството за внатрешни работи.

Комисијата од ставот 1 на овој член е составена од два члена и претседател на комисијата.

Членовите на комисијата имаат завршено високо образование и работно искуство однајмалку четири години на предметната материја, а претседателот на комисијата е дипломиран правник со положен правосуден испит и работно искуство од најмалку шест години на предметната материја.

5.4. ПОСЕБНИ ПРЕКРШОЧНИ ОДРЕДБИ

Посебните прекршочни одредби се регулирани во Членот 37, каде за прекршоците утврдени со членовите 5, 11, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 31 и 32 од овој закон се изрекува и посебна прекршочна мерка одземање на предмети што се употребени за извршување на прекршокот или настанале со извршување на прекршокот.

Полициските службеници (овластени службени лица) на Министерството за внатрешни работи во случаите од ставот 1 на овој член можат привремено да ги одземат предметите.

Членот 38 ги опфаќа прекршоците од членовите 8 и 32 на овој закон Министерството за внатрешни работи на правното лице може да му изрече и прекршочна санкција забрана за вршење на дејност во траење од три до 15 дена.

За прекршокот од членот 21 на овој закон судот на правното лице може да му изрече и прекршочна санкција забрана за вршење на дејност во траење од една до три години.

5.5. ПОСТАПКА ЗА ПРИРЕДУВАЊЕ НА ОГНОМЕТ, ФАКЕЛЈАДА ИЛИ СЛИЧНИ ПРИРЕДБИ

Во Членот 39 се регулирани постапките за приредување на огномет, факелјада или слични приредби, во таа насока, палење ракети и приредување на огномет, факелијада или слични приредби мора да се пријави во Секторот за внатрешни работи на Министерството за внатрешни работи на чие подрачје ќе се одржи приредбата најдоцна пет дена пред почетокот на приредбата.

Во пријавата од ставот 1 на овој член се наведува местото, времето и целта на палењето, односно одржувањето на приредбата, бројот на факлите, односно количеството на пиротехничките средства што ќе се употреби и мерките за безбедност што ќе се преземат.

Пријавувачот е должен да ги спроведе мерките за безбедност што ги навел во пријавата, како и мерките што му ги определил Секторот за внатрешни работи на Министерството за внатрешни работи.

Секторот за внатрешни работи на Министерството за внатрешни работи на кого му е поднесена пријавата може да го забрани палењето на ракети, односно одржувањето на приредбата ако тоа го бараат причините на безбедноста.

Писменото решение од ставот 4 на овој член ќе се достави на пријавувачот најдоцна 48 часа пред одржувањето на приредбата.

6

ТЕОРЕТСКИ ДЕЛ

Противпожарна заштита и техничко обезбедување

6.1.	Пожари и причини за настанување.....	151
6.2.	Класификација на пожари според видот на горливата материја.....	158
6.3.	Видови противпожарни апарати	159
6.4.	Начин на употреба на рачни противпожарни апарати.....	167
6.5.	Хидранти и начини на употреба	169
6.6.	Превентивни мерки за заштита од пожари.....	175
6.7.	Задачи и поставка на работникот за обезбедување при дојава на пожар.....	176
6.8.	Противпожарни центри за дојава на пожар	177
6.9.	Стабилни системи за гасење пожар.....	179
6.10.	Системи за дејекција и дојава на најраниот кражба, напад и инцидент.....	182
6.11.	Системи за дејекција и дојава и гасење на пожар.....	187
6.12.	Системи за дејекција и дојава на вода, технички часови и испечен нафтен гас (илин).....	190
6.13.	Системи за видео надзор (аналогни и IP системи).....	192
6.14.	Системи за контрола на вентилација	199
6.15.	Мониторинг центар.....	201
6.16.	Интегрирани системи	203

3 ЧАСА

6.1. ПОЖАРИ И ПРИЧИНИ ЗА НАСТАНУВАЊЕ

Пожар

Пожар е процес на неконтролирано горење кој го загрозува животот на луѓето, материјалните добра, работната и животна средина и предизвикува материјална штета.

Материјалните штети често се огромни, а процесот за нивно утврдување е многу сложен. Од пожарите настануваат директни и индиректни материјални штети. Директните или проценети штети се утврдуваат по пат на научна методологија. Индиректните или стварните штети негативно се одразуваат на економијата, животната средина како и на противпожарните служби кои интервенирале во гаснење на пожарот.

Во овие категории на материјални штети не се вклучени животите на луѓето, кои се непроценливи, ниту пак материјалните штети на културното, националното и историското наследство (артефакти, експонати, икони, уметнички слики, споменици на културата и др.), кои исто така се од непроценлива вредност.

За да се свати потенцијаната опасност од пожарите најпрво треба да се знаат процесите на горење над материите кои можат да горат.

Горењето претставува сложена реакција на оксидација каде што се одвиваат голем број хемиски и физички процеси. Оксидацијата е процес на соединување на кислородот – O_2 со некој хемиски елемент или соединение. Такви елементи во природата ретко се наоѓаат во слободна форма, најчесто тие се во облик на соодветна супстанција која се нарекува горивна материја – **M**. За процесот на горење, т.е. оксидација, е потребно и присуство на одредена количина на температура – **T**.

Значи, за отпочнување на процесот на горење потребно е да бидат исполнети следните три услови:

- горивна материја – **M**;
- кислород – O_2 ;
- температура – **T**.

Покрај наведените услови за отпочнување на процесот на горење, важно е горивната материја од моментот на палењето да биде способна сама да продолжи со горење.

На сликата бр.6.1 се прикажани потребните услови за горењето кои го формираат триаголникот на горењето.

Слика 6.1. Триаголник на горењето

Горењето на материјата започнува во гасовита фаза, а процесот се одвива преку голем број меѓупроцеси на хемиски реакции и завршува кога нема компоненти кои се способни за понатамошна хемиска реакција на оксидација.

При горењето на материите, поголемиот дел од хемиската енергија се трансформира во топлина.

Процесите на оксидација може да се поделат на:

- бавни или тивки процеси на оксидација;
- класични процеси на оксидација;
- процеси на моментална оксидација или експлозија.

Ако се следи развојот и динамиката на горењето кое преминува во пожар, според местото на настанување пожарот може најпрво да се подели во две основни групи:

- пожар на објект;
- пожар на отворен простор.

Пожарот на објект можеме да го поделиме на:

- внатрешен пожар;
- надворешен пожар.

Пожарот што настанал во внатрешноста на објектот на кој било дел, како на пример: работна соба, таван, подрум, ходник и др., постои можност да се шири низ објектот и од мал пожар да премине во голем пожар. Не е исклучена можноста од внатрешноста на објектот пожарот да се пренесе на околните објекти или на отворен простор.

Ако пожарот настанал на некој надворешен дел од објектот, како што е: фасада, покрив и др., тој може да се пренесе во внатрешноста од објектот

или да се пренесе на околниот простор и соседните објекти.

Градежно-конструктивните карактеристики на објектите имаат големо влијание врз развојот на пожарот, а тоа најмногу зависи од:

- приливот на кислород;
- одведувањето на топлината и гасовите.

Приливот на кислород во објектите од надвор е ограничен од конструктивните делови и елементи и тоа од: сидовите, таваните, прозорците, бројот и големината на отворите на објектот.

Одведувањето на топлината и гасовите од објектот, исто така е ограничено, а тоа е услов за акумулирање на голема количина на топлина и гасови.

Ширењето на пожарите во објектите зависи од многу фактори, а некои од нив се:

- распоредот на материјалот кој побрзо и полесно гори;
- хемиските особини на материјалот;
- отворите на објектот;
- вентилационите канали;
- оџаците;
- другите конструктивни делови и елементи на објектот;
- природните фактори и др.

Правците на ширење на пожарот во објектот можат да бидат:

- хоризонтални (преку врати, ходници, отвори на сидови и др);
- вертикални (преку прозорци, ролетни, лифтови, вентилациони канали, кабелски канали, меѓукатни конструкции и др.).

Пожарите кои настануваат на отворен простор имаат постојан прилив на кислород во процесот на горење. Во зависност од струењето на ветерот може да се зголеми или да се намали брзината на горење, а тоа влијае во ширење на пожарот и влијае при интервенцијата за гаснење на пожарот. Во оваа група спаѓаат пожарите на шуми, земјоделски површини, пожари на резервоари и складишта со запаливи течности и др.

Причини за настанување на пожарите

Запаливите материи во поголеми или помали количини, како и кислородот, се постојано присутни во објектите. За отпочнување на процесот на горење и преминување во пожар потребни се условите кои се претходно објаснети.

Во објектите постојат голем број извори и причини кои можат да предизвикаат пожар. За таа цел е потребно нивно проучување. Правилната проценка на опасностите од пожар во објектите ќе биде во функција на намалување на ризиците од појава на пожар, а со тоа и намалување на човечките загуби, материјалните штети и другите последици во објектите. Во праксата најголем процент како причинител за настанување на пожарите во објектите се: човекот и неговите постапки, електричната енергија, градежните недостатоци, технолошките процеси, природните појави и др.

Човекој како причина за пожар

Човекот, како фактор за предизвикување пожар, може преку разни форми на однесување да придонесе за појава на пожар. На пр. од незнаење, невнимание, негрижа, непочитување на мерките за заштита од пожар, грешки при работата, несовесно однесување, нечистотија и нехигиена на работното место, неправилно ракување и складирање на леснозапаливи течности и гасови, работа со отворен пламен, заварување, брусеење, сечење на метали, фрлање на неизгаснати догорчиња од цигара, замор, душевни растројства, болест, намерно подметнување пожар и др.

Овде припаѓаат и причините за пожари предизвикани од страна на децата преку: детската игра со кибрит, запалка, отворен пламен, употреба на пиротехнички средства и др.

Вжарени материјали

Вжарувањето на материјалите се формира со загревање на цврстите материјали до степен на усвитување. Во повеќето случаи вжарените материјали го иницираат палењето на запаливите материји и експлозивните смеси затоа што температурата е поголема од точката на палење.

Загреани површини

Површината на материјалите и предметите може да се загрева од различни извори на топлина. Во објектите опасноста е присутна од сите извори на енергија. Енергијата не се уништува, таа се претвора од еден облик во друг. На пример, електричната енергија се претвора во топлинска, светлосна или механичка работа и др. Со механичката работа се загреваат одредени површини од машини и други уреди и претставуваат потенцијални извори на палење. Појавата на загреани површини во објектите може да биде од:

- електрични апарати и уреди;
- разни светилки, сијалици;
- грејни тела;
- инсталации од системи за греење;
- машини и делови на машински лежишта;
- и др.

Секоја загреана површина во зависност од бојата, обликот и големината што ќе ја постигне температурата на палење на материјата, може да предизвика пожар или експлозија.

Отворен пламен

Опасноста од отворен пламен за предизвикување пожар или експлозија во објектите е во корелација со вредноста на температурата на пламенот и неговото дејството врз запаливата материја.

Пламенот термилошки е прифатено име за гасовитата средина во која се одвиваат бројни физичко-хемиски трансформации на материите што горат.

Температурата на пламенот при процесот на горење, пред сè, ќе зависи од топлинската моќ на материјата што гори и брзината на горењето.

Времето што е потребно за отпочнување на процесот на горење од првиот контакт на пламенот со материјата што гори и способноста

Искра

Голем број пожари и експлозии во објектите настануваат од искра. Досегашните искуства за објектите, кога станува збор за експлозија на запаливи гасови, пареи на запаливи течности и прашини, покажуваат дека најчесто се иницирани од искра.

Искрата може да настане од многу извори и на разни начини и тоа при обработка на металите, краток спој на електрична енергија електричен лак, статички електрицитет и др.

При изградба и реконструкција на објектите се користат разни метали и метални конструкции кои се обработуваат на различни начини, а најчесто до појава на искрење доаѓа кога се врши заварување, брусење, сечење, лемење, ковање и др.

Кога се обработуваат металите со заварување или брусене има појава на големо искрење на растопени и загреани честички од метал. Ваквите честички се потенцијален извор за палење на голем број материјали што горат.

Димензиите на пречникот на честичките на искрата најчесто се движи од 0,5 mm, а температурата е приближна или еднаква на температурата на топење на металот или над 1000°C.

Електрична енергија

Пропустите направени уште во проектирањето, изведувачето, употребата и одржувањето на електричните инсталации и уреди во објектите, се честии извори и причини за настанување пожар.

Потенцијални опасности за пожар од електричната енергија може да бидат од:

- механичко оштетување на електрични кабли;
- големи преодни електрични отпори;
- преоптоварување на електричната инсталација;
- краток спој;
- неправилно изведена електрична инсталација;
- несоодветна заштита од продирање на вода, прашина, експлозивни смеси;
- дотраеност на електричната инсталација и др.

Статички електрицитет

Статичкиот електрицитет претставува опасност за експлозија и пожар само во случај кога ќе биде акумулирана доволна енергија и кога ќе настане искра што ќе ја активира запаливата смеса.

Човековото тело е електроспроведливо кое може да акумулира струја и до неколку илјади волти. Опасноста од статичкиот електрицитет посебно е истакната кај лица кои наизменично контактно се наелектризираат и се празнат при работа со диелектрични материјали. Кога овие лица ќе се приближат до предметите што се заземјени се појавува искра која располага со енергија од 2,5 до 7,5 мегаџули.

Самозајалување

Самозапалувањето на запаливите материјали е временски процес кој започнува со нормална или нешто покачена температура и по акумулирањето на потребната температура отпочнува процесот на палење.

При процес на самозапалување се одвива егзотермна реакција на самооксидација која се манифестира со апсорбција на кислородот на слободната површина на материјата.

Овие процеси се карактеристични за материји од растително потекло, масти и масла и одредени видови на јаглен и др.

Хемискиот процес на самозапалување се постигнува со дејството на кислородот, воздухот или водата или е резултат на заедничкото дејство на материјалите.

Материјали што се палат во допир со воздухот се: бел фосфор, ново произведен дрвен јаглен, прашина од цинкот, алуминиум, магнезиум и др.

Материјали што се палат во допир со водата се: алкалните метали (калиум, натриум,), калциумкарбид и др.

Природни појави

Во пракса се случуваат голем број пожари и експлозии на објекти кои настануваат како последица на дејството на одредени природни појави како што е атмосферското празнење на електрицитетот и др.

Директниот удар од гром претставува опасност од пожар или експлозија при непосредниот контакт кој може да се исполни во временски интервал од 100 ms и да достигне температура од 20 000°C.

Опасноста од секундарното дејство од громот се гледа при празнењето и електромагнетната индукција на громот на конструкцијата од објектите, електричните уреди и апарати, инсталации и др.

Енергијата која се ослободува изнесува 250 MJ која е доволна да ги запали сите запаливи материјали и експлозивни смеси затоа што за нив е доволна енергија и од 0,25 J.

Други можни опасности од природата кои можат да предизвикаат пожар се: земјотрес, поплава, лизгање на земјиштето, висока температура, ниска температура, ветрови, вулкани, урагани, цунами, метеори и други елементарни непогоди.

6.2. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ПОЖАРИ СПОРЕД ВИДОТ НА ГОРЛИВАТА МАТЕРИЈА

Пожарите се поделени на класи. Класите се одредени според видот и карактеристиките на материјата што учествува во процесот на горењето. За одредување на класите на пожар се применуваат домашните и меѓународните стандарди. Кај нас во Р. Македонија класите на пожари се поделени на: А, Б, Ц, Д и Е класа. На слика бр. 6.2. прикажани се ознаките на класите на пожари.

Слика 6.2. Слика бр.2 Класи на пожари А, Б, Ц, Д и Е

КЛАСА А: Пожари на цврсти горивни материји. Во оваа група најчесто припаѓаат целулозните материјали, дрво, сено, слама, хартија, текстил, потоа пластика и сите други материјали во цврста состојба, кои можат да горат освен металите.

КЛАСА Б: Во оваа класа на пожари спаѓаат пожарите на запаливите течности (запаливи течности кои не се раствораат во вода) како што се нафтата и нафтените деривати и алкохолите.

КЛАСА Ц : Претставници на оваа класа на пожари се запаливите гасови: метан, пропан, бутан, водород, ацетилен и др.

КЛАСА Д: Оваа класа ги вбројува пожарите на метали : алуминиум, калиум, литиум, магнезиум, титаниум, циркониум и др.

КЛАСА Е: Во оваа класа припаѓаат пожарите кога горат електрични инсталации, кабли, трансформатори, електромотори, електрични склопки, електрични апарати и уреди и сл.

6.3. ВИДОВИ ПРОТИВПОЖАРНИ АПАРАТИ

Противпожарните апарати се дел од техничката заштита во објектите кои се употребуваат за гаснење на почетни пожари. Се произведуваат во согласност со пропишани стандарди со кои треба да бидат задоволени потребите во однос на вкупната тежина, средството за гаснење, техничките карактеристики и др.

Според вкупната тежина може да се подалат на:

- рачни преносни ПП-апарати со вкупна тежина до 25 kg;
- рачни превозни ПП-апарати со вкупна тежина од 25 kg до 260 kg.

Според средството за гаснење пожари со кое се наполнети, противпожарните апарати можат да се подалат на апарати:

- за гаснење со вода со ознака „V“;
- за гаснење со пена со ознака „P“, односно со P_v – за гаснење со воздушна пена и ознака P_h – за гаснење со хемиска пена;
- за гаснење со прашок – сув прав, со ознака „S“;
- за гаснење со јаглероддиоксид, со ознака CO₂;
- за гаснење со специјални средства.

Противпожарните апарати се сервисираат најмалку еднаш годишно. Надворешниот сад се испитува на воден притисок на период од 5 год. Во случај на оштетување или констатиран недостиг на одредени негови делови, ПП-апаратите се заменуваат со нови. Одржувањето во исправна состојба и сервисирањето треба да се врши од страна на лиценциран, т.е. овластен ПП-сервис. Рокош на траење и употреба на ПП-апаратот го произведува производителот. За ПП-апаратите е важно да се почитува и да се почитува според упатството на производителот. Противпожарните апарати се поставуваат во согласност со правилник, внатре или надвор во објектите, се врши избор на видовите и количините, се одредува местото на поставување, обележување и достапност за употреба.

Рачни преносни ПП-апарати

Рачен преносен ПП-апарат е противпожарниот апарат кој може рачно да се пренесе и да се употреби за гаснење на почетен пожар, а вкупната тежина на апаратот да не биде поголема од 25 kg.

На сликата бр. 6.3 се прикажани ПП-апарати наполнети со средства за гаснење и тоа: вода, пена, сув прав и јаглероддиоксид.

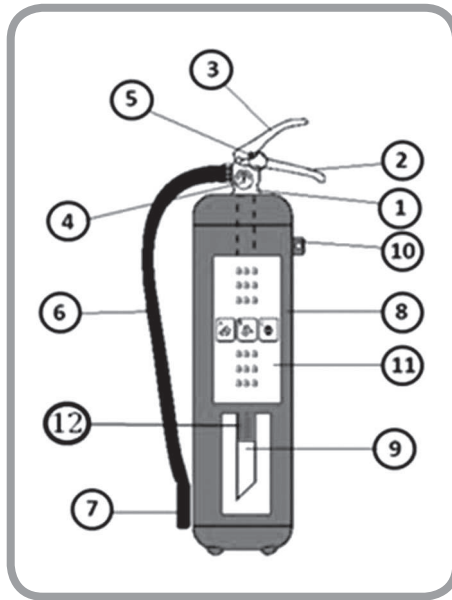

Слика 6.3. Рачни преносни ПП-апарати од типот: V-9 со вода; P-10 со пена, S-9 со прашок и CO₂ од 3 kg со јаглероддиоксид

Рачни преносни ПП-апарати од типот „S“ наполнети со прашок за гаснење

На сликата бр. 6.4. се прикажани деловите од рачните преносни ПП-апарати од типот „S“, а ги имаат следните делови:

1. глава на апаратот;
2. рачка за носење;
3. рачка за активирање;
4. манометар (кај новите типови на апарати);
5. осигурувач и пломба;
6. црево;
7. млазница;
8. тело на апаратот;
9. верикална цевка;
10. држач;
11. налепница со упатство за употреба;
12. внатрешен челичен сад со гас кај постарата генерација на ПП-апарати (погонски гас кој служи за исфрлање на прашокот од ПП-апаратот).

Слика 6.4. ПП-апарат од типот „S-9“

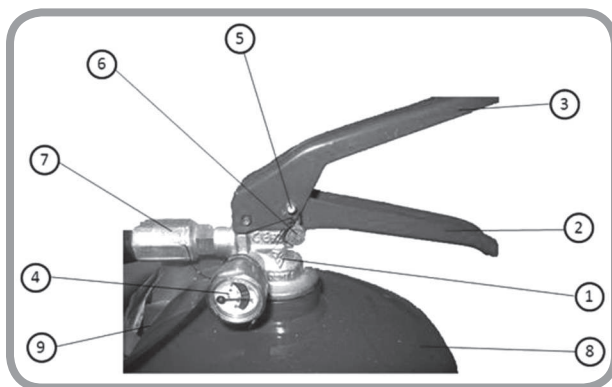
Рачните преносни ПП-апарати од типот „S“ ги имаат следните карактеристики:

- наменети се за гасење пожари од класите А, Б, Ц и Е, а доколку се наполнети со специјален прашок гасат пожари и од класата Д;
- се произведуваат со полнење од: 1 kg, 2 kg, 3 kg, 6 kg, 9 kg и 12 kg.
- температурно подрачје на дејствување е од -20°C до $+60^{\circ}\text{C}$;
- работен притисок при активирање е од 12 до 14 бари;
- дометот на млазот на прашокот изнесува од 3 до 5 метри;
- како погонски гас за исфрлање на прашокот од ПП-апаратот се користи азот или јаглероддиоксид.

Во поново време противпожарните апарати се произведуваат под постојан притисок. Притисокот во апаратите визуелно се проверува на манометатрот.

На сликата бр.6.5. се прикажани делови од „S-9“ нов тип на ПП-апарат и тоа:

1. глава на апаратот;
2. рачка за носење;
3. рачка за активирање;
4. манометар;
5. осигурувач;
6. пломба;
7. црево;
8. тело на апаратот;
9. контролен картон.

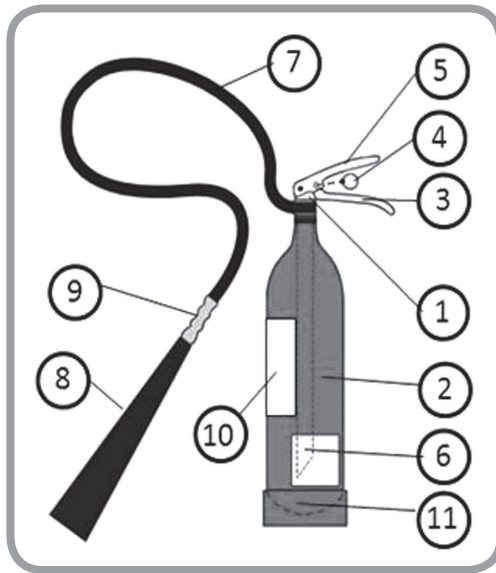
Слика 6.5. ПП-апарат под постојан притисок од типот „S-9“

Рачни преносни ПП-апарати од типот „CO₂“ – јаглероддиоксид*

На сликата бр. 6.6 се прикажани деловите од рачните преносни ПП-апарати од типот CO₂ - 5 kg и тоа:

1. глава на апаратот;
2. тело на апаратот (сад под притисок);
3. рачка за носење;
4. осигурувач и пломба;
5. рачка за активирање;
6. верикална цевка;
7. црево;
8. млазница;

9. рачка за држење на млазницата (антистатик);
10. налепница со упатство за употреба;
11. подножје со зајакнато дно.

Слика 6.6. ПП-апарат од типот „CO₂“- 5 kg

Рачните превозни ПП-апарати од типот „CO₂“- 5 kg ги имаат следните карактеристики:

- наменети се за гасење на пожари од класите А, Б, Ц и Е;
- се произведуваат со полнење од 2 kg, 3 kg и 5 kg;
- температурното подрачје на дејствување е од -20°C до +60°C;
- притисокот во апаратот е од 68 бари;
- дометот на млазот е од 2 до 3 метри.

Рачни превозни ПП-апарати

Рачните превозни ПП-апарати се противпожарни апарати кои можат рачно да се превозуваат и да се употребат за гасење на почетни и развиени пожари, а вкупната тежина на апаратите не треба да е поголема од 260 kg.

Рачните превозни ПП-апарати се користат за гасење пожари на места каде што има поголеми количини на материи кои можат да горат и каде што има зголемени опасности од пожар.

На сликата бр.6.7 се прикажани превозни ПП-апарати каде што се гледа дека имаат рачка за држење и тркала за превозување, односно лесно преместување.

Слика 6.7. Рачни превозни ПП-апарати од типот CO_2 – 10 kg, CO_2 – 2 x 30 kg и тип S-50 kg

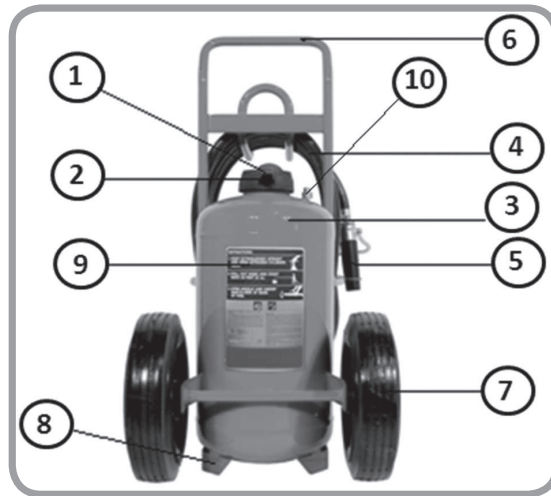
Рачни превозни ПП-апарати од типот „S“ наполнети со прашок за гаснење

Рачните превозни ПП-апарати од типот „S“ се наполнети со прашок за гаснење, т.н. „сув прав“ и се произведуваат во следните големини: S-50 kg, S-100 kg и S-150 kg.

На сликата бр.6.8 се прикажани деловите на рачните превозни ПП-апарати од типот „S“ и тоа:

1. глава на апаратот;
2. рачка за активирање, манометар (кај новите типови на апарати), осигурувач и пломба;
3. тело на апаратот;
4. црево (со должина од 5 m за S-50 и 10 m за S-100);
5. млазница со механизам за прекинување на млазот;
6. рачка;

7. тркала;
8. ногари;
9. налепница со упатство за употреба;
10. сигурносен вентил.

Слика 6.8. Рачен превозен ПП-апарат од типот „S-50“

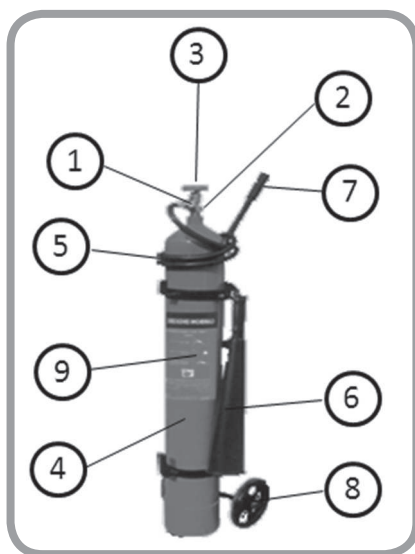
Рачните превозни ПП-апарати од типот „S“ ги имаат следните карактеристики:

- наменети се за гаснење на пожари од класите А, Б, Ц и Е, а доколку се наполнети со специјален прашок и за пожари од класата Д;
- се произведуваат со полнење од: 50 kg, 100 kg и 150 kg;
- температурното подрачје на дејствување е од -20°C до $+60^{\circ}\text{C}$;
- работниот притисок при активирање е од 12 до 14 бари;
- дометот на млазот е до 15 метри;
- како погонски гас за исфрлање на прашокот од ПП-апаратот се користи азот или јаглероддиоксид.

Рачни превозни ПП-апарати од типот „CO₂“ - јаглероддиоксид

На сликата бр.6.9 се прикажани деловите од превозните ПП-апарати од типот „CO₂“ -10 kg и тоа:

1. глава на апаратот;
2. сигурносен вентил;
3. рачка за активирање (тркалце или вентил за активирање), осигурувач и пломба;
4. тело на апаратот;
5. црево со должина од 3 m;
6. млазница;
7. рачка за држење;
8. тркала за превозување;
9. налепница со упатство за употреба.

Слика 6.9. Рачен превозен ПП-апарат од типот „CO₂“-10 kg

Превозните ПП-апати од типот „CO₂“ ги имаат следните карактеристики:

- се произведуваат во следните големини: CO₂-10 kg, CO₂-30 kg; CO₂-2x30 kg.
- наменети се за гаснење пожари од класите А, Б, Ц и Е;
- температурното подрачје на дејствување е од -20°C до +60°C;
- притисокот во апаратот е од 68 бари;
- дометот на млазот е од 2 до 3 метри.

6.4. НАЧИН НА УПОТРЕБА НА РАЧНИ ПРОТИВПОЖАРНИ АПАРАТИ

Начин на употреба на рачен преносен ПП-апарат од типот „S-9“

ПП-апаратот се зема од местото каде што е поставен, се носи на безбедно растојание од пожарот, се извлекува осигурувачот, се зема млазницата во едната рака и се насочува кон пожарот. Потоа се притиска горната подвижна рачка на главата на апаратот и ако апаратот е под постојан притисок (нов тип) веднаш се гасне, а ако апаратот не е под постојан притисок, по првото отсечно притискање на рачката се чека од 3 до 5 сек, потоа повторно се притиска горната подвижна рачка и се гасне.

На сликата бр.6.10 е прикажано гаснење со рачен преносен ПП-апарат од типот „S-9“. Ако гаснењето на пожарот е на отворен простор, тогаш млазот од апаратот треба да биде насочен во правец на дување на ветерот.

Слика 6.10. Гаснење со ПП- апарат од типот „S-9“

Начин на употреба на рачен ПП-апарат од типот „CO₂“-5 kg

ПП-апаратот се зема од местото каде што е поставен, се носи на безбедно растојание од пожарот, се извлекува осигурувачот, се зема млазницата во едната рака и се насочува кон пожарот, потоа се притиска горната подвижна рачка (или ако е со вентил се отвора тркалото на вентилот до крај) на главата на апаратот и се гасне. На сликата бр.6.11 е прикажан начинот на гаснење, а гаснењето секогаш треба да биде во правец на струењето на ветерот.

Ефектот на гаснење во затворен простор е поголем (за простор од 2 до 5 m³), а на отворен простор ефектот на гаснење е помал.

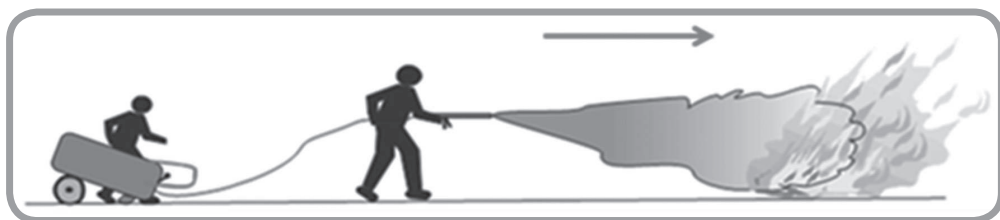

Слика 6.11. Гаснење со ПП-апарат од типот „CO₂“-5 kg

Начин на употреба на рачните превозни ПП-апарати од типот „S-50“

За употреба на ПП-апаратот потребни се двајца гасначи. Едниот треба да биде млазничар – гаснач, а другиот треба да прави маневри со преместување – превозување на ПП-апаратот во зависност од ситуацијата на местото на пожарот.

ПП-апаратот се зема од местото каде што е поставен, се превозува на безбедно растојание од пожарот, млазничарот ја зема млазницата в раце, го одмотува цревето и го насочува кон пожарот. Другиот гаснач го активира апаратот, најпрво го вади осигурувачот со што ја кине полумбата со притискање на горната подвижна рачка на главата (или ако апаратот е со надворешен сад за погонски гас на апаратот, го одвртува до крај тркалото на вентилот), потоа апаратот го остава во легната положба на предната страна на држачот и апаратот е спремен за употреба (ако ПП-апаратот е од типот со постојан притисок останува во исправена положба). Потоа млазничарот со отворање на млазницата (притискање на прекинувачот – пиштол млазница) почнува да го гасне пожарот. Гаснењето секогаш треба да е во правец на дувањето на ветерот како на сликата бр.6.12

Слика 6.12. Гаснење пожар со ПП-апарат од типот „S-50“

Начин на употреба на рачните превозни ПП-апарати од типот CO_2 -10 kg

За практична употреба на ПП-апаратот при гаснење на пожар потребни се двајца гасначи. Едниот треба да биде млазничар – гаснач, а другиот прави маневри со преместување на апаратот во зависност од ситуацијата на местото на пожарот.

ПП-апаратот се зема од местото каде што е поставен, се превозува на безбедно растојание од пожарот, млазничарот ја зема млазницата в раце, го одмотува цревето и се приближува кон пожарот. Другиот учесник го активира апаратот, најпрво го извлекува осигурувачот и пломбата, со притискање на горната подвижна рачка на главата на апаратот (ако апаратот е со тркало и вентил, го одвртува тркалото на вентилот до крај) и апаратот е спремен за употреба, а млазничарот со насочување на млазницата почнува да го гасне пожарот.

Најдобри резултати се постигнуваат при гаснење пожари на затворен простор во објекти од 3 m^3 до 10 m^3 .

На сликата бр.6.13 е прикажан начинот на гаснење, а гаснењето секогаш треба да биде во правец на струењето на ветерот.

Слика 6.13. Гаснење пожар со превозен ПП-апарат од типот „ CO_2 “-10 kg

6.5. ХИДРАНТИ И НАЧИНИ НА УПОТРЕБА

Хидрантите претставуваат места од каде што може да се употреби вода за гаснење или ладење во случај на пожар. Тие се мрежа составена од инсталација на цевки и дополнителна опрема преку која се спроведува вода од сигурен извор до штитениот простор или објект.

Поставувањето на хидрантската мрежа за гаснење пожари во објектите се врши во согласност со пропишаните стандарди, а по претходно изработен проект.

Хидрантската мрежа мора да има снабдување од постојан извор на вода. Потребната количина вода за гаснење пожар мора да биде доволна и независна од другите потрошувачи на вода кои се поврзани на истиот извор. Во објектите може да биде изведена како водена или сува хидрантска мрежа (според правилникот за хидрантската мрежа). Просторот околу хидрантите секогаш треба да биде чист со непречен пристап за употреба.

За објекти и простори или делови од објекти кај кои при употреба на вода може да се предизвика пожар или експлозија, формирање на запаливи или отровни гасови и сл., треба со пропис да се регулира поставувањето на хидрантската мрежа.

Хидрантската мрежа треба да се одржува во исправна состојба со редовна контрола од овластен сервис, најмалку еднаш во годината, а посебно во зимски услови треба да се преземат мерки за заштита, зашто постои опасноста од мрзнење на водата.

Хидрантите за заштита и гаснење на пожар на објекти се изведуват како:

- Внатрешни хидранти и
- Надворешни хидранти .

Внатрешни хидранти

Внатрешната хидрантска мрежа е инсталција од цевки и поставени сидни хидранти за гаснење пожар во објектот, а практично се применува за штитење и гаснење на:

- објекти и простори за кои е задолжително пропишано во прописите;
- објекти и простори за кои се бара со посебни услови на градба од областа на заштитата од пожари;
- објекти за кои се бара со посебни просторни планови;
- објекти од посебна важност кои спаѓаат во I, II или III категорија на загрозеност од пожари;
- објекти на повеќе катови, објекти наменети за работа, престој и живеење;
- објекти во кои се собираат поголем број луѓе;
- гаражи и паркиралишта во објекти чија површина е поголема од 100 m²;
- трговски објекти и простори со поголема површина од 100 m²;
- подземни простории со поголема површина од 100 m²;
- објекти во кои постојано се употребува отворен пламен, заварување на метал, брусење, сечење и сл.

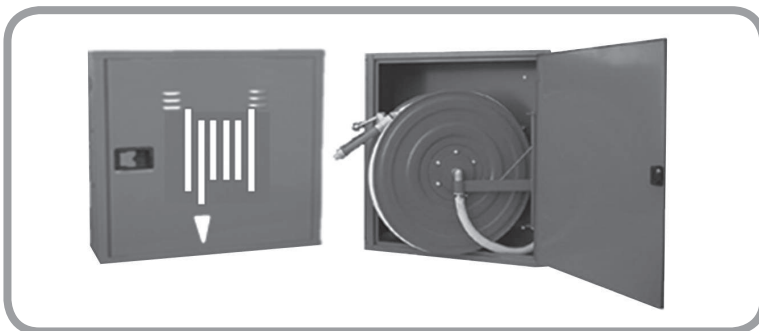
Ако пожарниот сектор во објектите опфаќа два или повеќе ката, потребно е да се предвидат хидранти на секој кат посебно. Бројот на хидранти се одредува со пресметка според потребната количина вода за гаснење во секторот.

Внатрешната хидрантска мрежа во објектите преку сидните хидранти служи за гаснење пожари. Хидрантите се поставуваат во посебно определен простор – ораман со црвена боја обележан со бела латинична буква „Н“. Се опремуваат со следната опрема: приклучок – вентил со ПП-спојка, противпожарно црево и млазница со еднаков стандарден пречник, како на сликата бр.6.14.

Слика 6.14. Внатрешен сиден хидрант

Во поново време во објектите се поставуваат внатрешни хидранти со противпожарно црево намотано на тркало (макара) со пречник од 25 mm и стандардна должина од 15 m. Црево е поврзано на вентилот од хидрантската мрежа и е едноставно за ракување, како на сликата бр.6.15.

Слика 6.15. Внатрешен хидрант со тркало

Сидните хидранти се изведуваат на места кои овозможуваат сигурно и ефикасно ракување и употреба. Според претходно пресметаната штитена површина, внатрешниот хидрант треба да го покрива просторот со пресметаната должина на ПП-цревата од 15 m и дometот на млазот вода од 5 m.

Надворешни хидранти

Надворешната хидрантска мрежа за гаснење пожари се применува за заштита на:

- објекти и простори за кои е задолжително пропишано во прописите;
- објекти и простори за кои се бара со посебни услови на градба од областа на заштитата од пожари;
- објекти за кои се бара со посебните просторни планови;
- населени места кои имаат изградено водоводна мрежа; и
- објекти од посебна важност кои спаѓаат во I, II или III категорија на загрозеност од пожари.

Поставувањето на надворешните хидранти во однос на објектот или просторот кој се штити не смее да биде на растојание помало од 5 m и поголемо од 80 m.

Меѓусебното дозволено растојание на надворешните хидранти во кругот на објектите е 80 m, а во населени места е до 150 m. Притисокот на водата за надворешните хидранти не треба да биде помал од 2,5 бари.

Надворешната хидрантска мрежа за гаснење пожари се изведува надвор од објектите, а хидрантите се поставуваат како:

- подземни хидранти; и
- надземни хидранти.

Подземни хидранти

Подземните хидранти се поставуваат под површината на земјата во шахти за непречена комуникација на луѓето и сообраќајните средства околу објектите. За користење на подземниот хидрант се користи хидрантски продолжувач кој се состои од цевчест дел со дијаметар од 52 mm или 75 mm. Хидрантскиот продолжувач може да биде изработен со еден или два излезни отвори за приклучување на противпожарните црева. На средината има две рачки за држење, вртење и затегнување. Во долниот дел е поставена двокрилна матица и гумен дихтунг кои се поставуваат во лежиштето на подземниот хидрант. За пуштање на водата од подземниот хидрант се користи метален клуч во форма на буквата „Т“ (слика бр.6.16).

Слика 6.16. Т-клуч, хидрантски продолжувач со два излезни приклучоци и подземен хидрант

Надземни хидранти

Надземните хидранти се поставуваат на видно место над површината на земјата. Надземните хидранти служат за гасење пожар на објект, за штитење со ладење на објектот, за дополнување на ПП-возилата со вода и др. За отворање и затворање на хидрантот се употребува клуч за надземни хидранти, како на сликата бр.6.17.

Слика 6.17. Надворешен надземен хидрант

Употреба на внатрешните хидранти

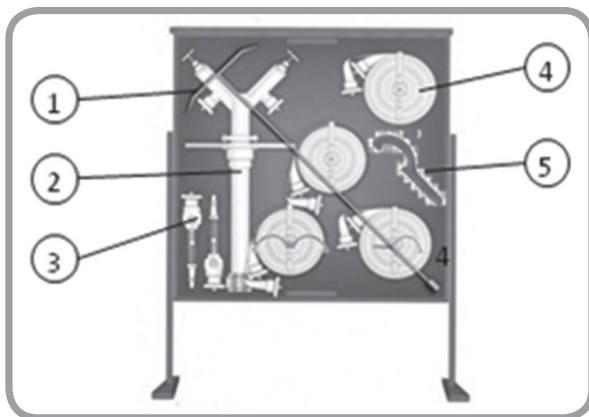
Практичната употреба на внатрешната хидрантска мрежа е преку внатрешниот хидрант и тоа: се отвора вратничката на хидрантот, се зема млазницата во едната рака (млазницата треба да биде споена со ПП-цевото, а ПП-цевото претходно споено за приклучокот на вентилот на хидрантот), потоа се извлекува цевото во правец на пожарот, а со самото движење цевото се извлекува на потребната должина, се отвора вентилот на хидрантот и се гасне пожарот.

Прекинувањето на млазот на водата може да се врши преку млазницата или преку вентилот од хидрантот, ако на млазницата има рачка за пуштање и затворање на водата, тогаш може и преку млазницата.

Употреба на надворешните хидранти

За непосредно гаснење на пожар со употреба на надворешните хидранти (подземни или надземни), е потребна дополнителна опрема. Опремата се поставува во надземни ормани во близина на хидрантот, а треба да има: противпожарни црева, млазници, хидрантски продолжувач, хидрантски клуч, клуч за спојки (ПП-опрема за надворешен подземен хидрант), како на прикажаната слика бр.6.18 и тоа:

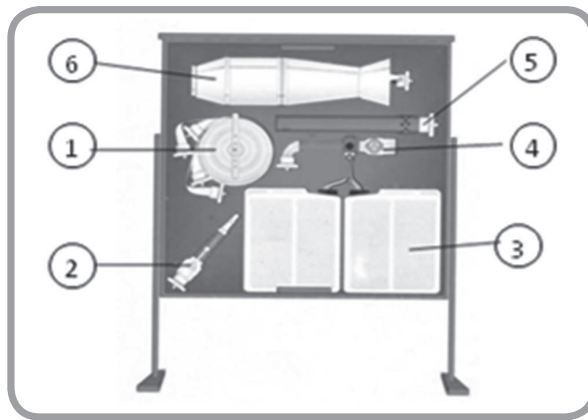
1. Т-клуч;
2. хидрантски продолжувач;
3. обична млазница за вода со рачка;
4. ПП-цево;
5. клуч за спојки.

Слика 6.18. Комплет надземен хидрантски орман

Ако во објектот има запаливи течности и опасност од пожар од класата Б, надземниот хидрантски орман се опремува со потребната опрема и пена како средство за гаснење (хидрант опремен со пена), како на сликата бр.6.19 и тоа:

1. ПП-црево;
2. обична млазница за вода со рачка;
3. туби со пенило;
4. меѓумешалка за пена;
5. комет млазница за тешка пена;
6. комет млазница за средна пена.

Слика 6.19. Надземен хидрантски орман опремен со пена

Надворешните хидранти, надземните и подземните, треба да бидат прописно обележани за лесно пронаоѓање и нивна практична употреба.

6.6. ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА ОД ПОЖАРИ

Превентивните мерки во објектите и останати простори кои се обезбедуваат се од голема важност за работниците од обезбедувањето, вработените и останатите присутни лица, материјалните вредности и др.. мерките и активностите на работниците од обезбедувањето можат да бидат насочени преку редовна односно стандардна (или вонредна) оперативна процедура со периодична проверка на објектот од можни извори и опасности од појава на пожар или експлозија, истекување и разливање на опасни материји и сл.. Да внимава на правилното користење на

електричните (потрошувачи) апарати и уреди, електричната инсталација во објектот, осветлувањето во објектот, правилно користење на уредите со запалив гас, опасности при ремонти и поправки со заварување, сечење на метали во објектите, поставување и почитување на знаците за опасност од пожар, експлозија и др.

Правилениот избор, определувањето на местата за поставување како и количината на ПП апарати, хидранти, автоматски уреди за откривање, јавување и гасење на пожар, противпанично осветлување, противпожарени врати и слкали за евакуација, громобранска заштита во објектите спаѓаат во превентивно техничките мерки за заштита од пожар или експлозија. За таа цел потребно е да се почитуваат и да бидат применети важачките законски и подзаконски акти, важечките домашни и меѓународни стандарди, прописи, техничката пракса со кои се регулира заштитата од пожари, експлозии и опасни материи.

6.7. ЗАДАЧИ И ПОСТАПКА НА РАБОТНИКОТ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИ ПОЈАВА НА ПОЖАР

Работникот за обезбедување на работното место треба одлично да го познава објектот или околниот простор. Треба да биде запознат со намената на објектот односно неговата категоризација на опасност од пожар и сите негови карактеристики според содржината на Плановите, Елаборатитие и останатата техничка документација. Да знае да ракува со расположивата техничка опрема за откривање, јавување и гасење на пожари (противпожарни апарати и хидранти). Важно е работникот да ги знае и главните места за приклучување и исклучување на електричната енергија, гас, вода и др.

Ако во објектот настанал пожар, постапката на работникот за обезбедување (истото важи и за останатите лица во објектите) е многу важна и треба да го знае следното:

- во случај на пожар во објектот важно е да ја процени ситуацијата и да донесе брза одлука за делување;
- во услови на пожар, најпрво се врши евакуација и спасување на загрозени лица;
- ако во пожарот нема загрозени лица, се прави проценка без опасности по личната безбедност и се пристапува кон негово гасење;
- ако се процени дека пожарот не може да го изгасне, веднаш се пријавува (на единствениот телефонски број за барање помош) во противпожарната служба, полициската станица или центарот за управување со кризи;
- за пожарот веднаш се известуваат присутните лица во објектот,

најпрвин од погорните катови, а потоа и другите заради нивна евакуација на безбедно место;

- ако во објектот има болни, неподвижни лица или мали деца, веднаш се пристапува кон нивна евакуација;
- лицата кои се заобиколени од пожарот и не се во можност самите да се евакуираат, мора да чекаат на безбедно место (тераси, прозорци и други излези) за да бидат спасени од противпожарната служба;
- за евакуација секогаш да се користи најбезбедниот пат, главните скали, противпожарните скали, излези и премини наменети за евакуација;
- при напуштање на канцелариите и другите работни простории, влезните врати и прозорците треба да бидат затворени;
- за заштита на органите за дишење во зачаден простор се користат влажни марами и крпи;
- реакциите и постапките на работникот од обезбедувањето секогаш треба да бидат присебни;
- кај лицата кои се во паника да се дејствува смирувачки;
- при евакуацијата на луѓето во услови на пожар, движењето секогаш да биде во наведната положба, покрај сидот;
- при напуштање на работните простории со себе се понесуваат највредните предмети;
- по пристигнувањето на противпожарната служба на местото на пожарот, сите активности за гаснењето и евакуацијата на луѓето и имотот се вршат под нејзино раководство;
- ако од противпожарната служба биде наредено да се врши евакуација, треба да се почитуваат нивните наредби и упатства.
- При пристигнување на лице место на службите за интервенција, лицето од обезбедувањето да соработува и да дава точни информации на полицијата, противпожарната служба, брза помош.
- Лицето кое го обезбедува објектот со својата постапка да не дозволи да ја влоши ситуацијата од првичната состојба и
- други работи кои се во надлежност на обезбедувањето.

6.8. ПРОТИВПОЖАРНИ ЦЕНТРАЛИ ЗА ДОЈАВА НА ПОЖАР

Со навремено откривање на пожарите уште во почетната фаза од развојот, може да се спречи нивното ширењето и може да бидат изгаснати, а со тоа може да се намалат и материјалните штети. Во објектите со високо пожарно оптоварување и со висок ризик од избувнување на пожар или експлозија, задолжително се поставуваат и се инсталираат системи за

рано откривање, јавување и гаснење на настанатите пожари. Системите за техничка заштита од пожари во објектите можат да бидат:

- системи за рачно активирање – алармирање;
- системи за автоматско откривање и јавување;
- системи за автоматско гаснење на пожарите.

Основните функции на системите за техничка заштита од пожар во објектите се:

- рано откривање на пожарот уште во почетната развојна фаза;
- регистрирање на пожарот, испраќање на сигналот до панел плочата односно ПП-централата за локацијата (адресата) на пожарот;
- алармирање за настанатиот пожар;
- управување на уредите кои имаат за цел спречување на ширењето на пожарот;
- самоконтрола на сопствената работа, односно пријавување на дефект и пречки во работата на системот;
- автоматско активирање и управување на стабилните системи за гаснење на пожар.

ПП- централа

ПП- централата е дел од системот за јавување на пожар преку која се контролира работата на системите (сензори, рачни и автоматски јавувачи, звучни и светлосни сигнали, телефонски јавувања, вентилација) слика бр. 6.20 Постојата два типа на јавувања, конвенционални и адресибилни. Двата типа користат двожилни врски, адресибилните користат една, додека конвенционалните користат посебна врска за секоја штитена зона. Предноста на адресибилните системи е презцизноста на лоцирањето и откривањето на пожарот.

Слика 6.20. ПП-централа

6.9. СТАБИЛНИ СИСТЕМИ ЗА ГАСНЕЊЕ ПОЖАР

Системите за гаснење пожари се стабилни инсталации кои се поставуваат во објекти со високо пожарно оптоварување, зголемена опасност од пожар, експлозија и др. Можат да бидат активирани рачно и автоматски да гаснат пожари, да ладат резервоари со опасни материи и др., а се делат на:

- спринклер системи;
- дренчер системи;
- специјални ситеми

Во зависност од режимот на работење, автоматските системи за гаснење или ладење можат да бидат водени, суви, комбинирани и специјални.

Водени системи или влажни инсталации се инсталации под постојан притисок со вода. Овие инсталации имаат ограничена примена во зимските периоди поради опасноста од мрзнење на водата. Можат да се употребуваат во објекти со минимална температура од $T = 5^{\circ}\text{C}$.

Сувите системи или алтернативните инсталации во зимски услови се полнат со воздух заради опасноста од мрзнење, а водата се наоѓа под главниот вентил за вода.

Комбинираните системи за гаснење имаат можност за паралелно гаснење на пожарот со вода, пена или сув прав. Редоследот на активирање на средствата за гаснење се организира најпрво со вода, а по потреба со сув прав или пена.

Како специјални стабилни системи за гаснење пожар се сметаат инсталациите кои имаат специјални спринклер млазници. Млазниците се активираат на одредена температура и почнуваат со гаснење на пожарот, а при пад на температурата, автоматски се затвораат. Во моментот кога пожарот е изгаснат, инсталацијата престанува со работа. Ваквиот тип инсталации сè повеќе наоѓа примена во пракаста, посебно во објекти со скапопцена опрема затоа што вишокот на вода може да предизвика дополнителни материјални штети.

Спринклер системи за гаснење пожар

Спринклер системите (Sprinkler systems) за гаснење пожар се фиксни инсталации од цевки, млазници, контролни уреди и др. Ако системот користи вода како средство за гаснење, водата се доведува под притисок од еден или повеќе извори. Во денешно време овие системи имаат сè поголема практична примена за гаснење пожари во објектите.

Спринклерските инсталации за гаснење пожари имаат одредени предности за заштита од пожари во објектите затоа што имаат можност за рачно и автоматско активирање и приспособување на системот на работа кон ширењето на пожарот. Спринклерската инсталација се активира паралелно со вклучување на јавувачите и алармот за пожар. Принципот на работа на спринклерската инсталација е следен: кога температура на просторот којшто се штити го достигнува критичниот момент за активирање на системот, млазницата што е најблиску до изворот на топлина се отвора и почнува да прска, како на прикажаната слика бр.6.21.

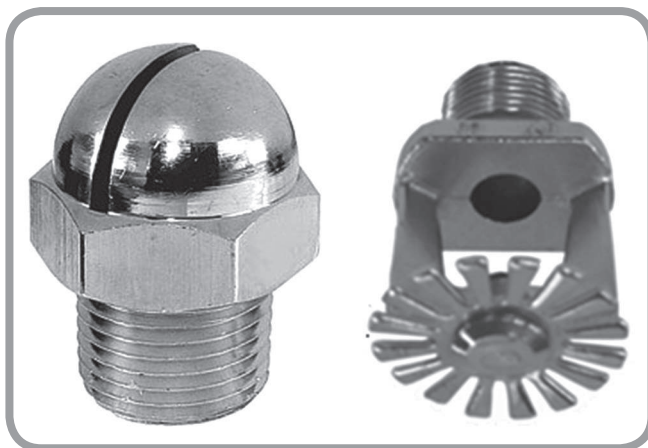

Слика 6.21. Активирана спринклер млазница

Најпрво се активира една спринклер млазница и ако таа не успее да го изгасне пожарот за одреден временски период, а пожарот се проширува, тогаш во зависност од покачувањето на температурата и ширењето на пожарот се активираат другите спринклер млазници.

Дренчер системи за гаснење пожар

За дренчер системите, како стабилни системи за гаснење пожар, е карактеристично тоа што инсталацијата е празна, нема средство за гаснење и млазниците се постојано отворени како на слика бр.6.22 Активирањето на системот може да биде рачно и автоматски (преку импулсот од јавувачите на пожар). Поради испуштањето на поголеми количини вода, потребно е во просторијата каде што е поставен дренчер системот за гаснење пожар да се предвиди посебна канализациона мрежа за одведување на испуштената вода.

Слика 6.22. Дренчер млазници

Аеросолни генератори за гаснење пожари

Аеросолните генератори спаѓаат во специјани уреди за гаснење пожар. Аеросолите се средства кои дејствуваат на синцирестата реакција на горењето со прекинување на хемиската реакција. Главна улога одигруваат алкалните метали кои се формираат при горење на специјалните средства поставени на генераторот. На сликата бр.6.23 е прикажан аеросолни генератор.

Слика 6.23. Аеросолни генератор

Основната карактеристика на аеросолните средства за гаснење се:

- не се штетни за човекот и околината;
- имаат два пати поголема способност за сузбивање на пламенот во споредба со другите средства за гаснење;
- имаат постојана спремност за гаснење;
- имаат температурно подрачје на дејство од -50°C до $+60^{\circ}\text{C}$ и при влажност на воздухот до 98%;
- ефектот на дејство на гаснење на пожарот се задржува над 2 часа по активирањето;
- имаат безбедно средство за транспорт и манипулација (не е под притисок);
- не ја намалува концентрацијата на кислород при гаснење;
- имаат рок на траење за употреба до 10 год.;
- активирањето на аеросолните генератори може да биде автоматски и рачно.

Аеросолните генератори имаат широка примена за гаснење на пожари во објекти како што се: станбени, трговски, производни објекти, музеи, галерии, верски објекти, превозни средства и др.

6.10. СИСТЕМИ ЗА ДЕТЕКЦИЈА И ДОЈАВА НА НАТРАПНИК. КРАЖБА, НАПАД И ПАНИКА

Често во праксата најприменувани системи за детекција и дојава на натрапник, кражба, напад и паника се сензорски елементи. Како сензорски елементи се и пасивните инфрацрвени детектори за движење кои обезбедуваат волуметарска заштита односно тоа се уреди кои го регистрираат движењето на топлоотно тело (човек или животни).

Овие елементи од техничката заштита во праксата често се случува да се активираат односно да јавуваат лажно. Заради ваквата појава се води сметка и за присуството на животни, а воедно се поставуваат т.е. инсталираат „дуал“ системи кои освен пасивниот инфрацрвен имаат и микробранов елемент кои заеднички кога го генерираат сигналот го вршат детектирањето на самото движење како на слика бр.6.24.

Слика 6.24. Детектори на движење

Друг застапник на алармните системи за заштита од кражби е детекторот за кршење стакло. Овие детектори се поставуваат на одредено растојание од прозорецот и други стаклени површини кои треба да се штитат, а реагираат на звукот односно на резонантната фреквенција која се формира при кршењето на стаклото. Ефикасноста на овие системи е во тоа што рано ги открива намерите на провалникот (натрапникот), затоа уште во (обидот) намерата го генерира алармот до централата од системот како на слика бр.6.25.

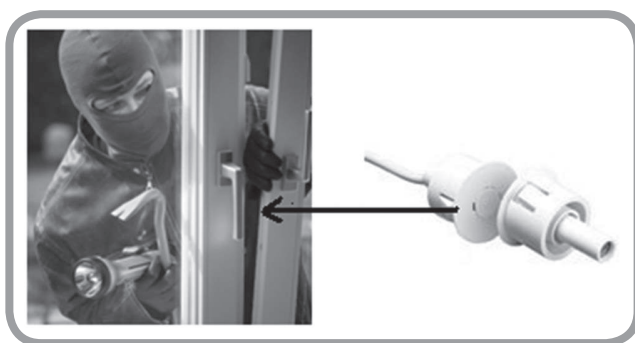

Слика 6.25. Детектор за кршење стакло

Исто така најзастапени се сензорски елементи на вибрации (слика бр.6. 26) и магнетните контакти кои се поставуваат на критични места, врати и прозорци кои реагираат при нивно мало отворање (провалување) како на прикажаната слика бр.6.27.

Слика 6.26. Детектор на вибрации

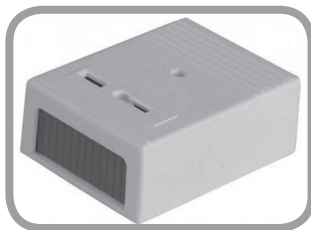

Слика 6.27. Магнетни контакти при обид за кражба

На места каде што се чуваат материјали од посебна вредност (накит, пари и др), а тоа можат да бидат метални сефови, каси за заштита се применуваат вибрациони сензори кои реагираат и на благи потреси при обиди за обивање на предметот на заштита.

За заштита на банкомати и трезори се коирисат усовершени детектори-сеизмички кои реагираат на повеќе видови вибрации настанати од дупчење, кршење, експлозија или на зголемена температура.

Алармните системи кои служат за дојава на препад или други несакани настани можат да бидат во вид на тастери, нагазни ножни педали. Овие системи наоѓаат примена во продавници, банки, менувачници и др. како на слика бр.6.28.

Слика 6.28. Тастер за паника

Алармни системи за периметарска заштита наменети се за заштита на околниот простор на објектите-отворениот простор.

Овие системи имаат задача да го штитат периметарот (обемот, кругот) кој е предмет на обезбедување од страна на неповикани лица уште во рана фаза на приближување до самата заштита како на слика бр.6.29.

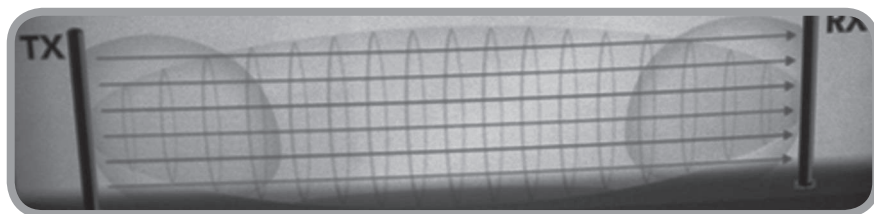
Слика 6.29. Надворешен сензор

Овие системи имаат голема примена во обезбедување на индивидуални, резиденцијални, репрезентативни, објекти од посебен интерес, воени објекти, аеродроми и останати објекти од витално значење на државата.

Постојат повеќе типови на технички уреди за заштита и тоа:

- Инфрацрвени;
- Микробранови;
- Дуални (инфрацрвени – микробранови) и др.

Инфрацрвените и микробранови бариери се состојат од предавател и приемник кои се во комплет (пар) а се поставуваат во линија еден спроти друг на растојанија правејќи виртуелна заштита како на прикажаната слика бр.6.30.

Слика 6.30. Инфрацрвени микробранови бариери

Реакцијата на овој систем е кога се нарушува електромагнетното поле на штитениот простор со активирање на алармните релеа на приемниците на бариерите па се до централите-панелите. Со дополнителни пакет програми сигналите се претвораат во светлосни и звучни сигнали, компјутерска обработка и др.

Важен елемент од системот за детекција и дојава на натрапник, кражба, напад и паника е централата. Современите центри се микропроцесорски управувани контролни панели со зонско работење. На секоја од зоните може да се поврзи по еден или повеќе сензорски елементи. Во зависност од програмата на централата во моментот кога детекторот открива одредена промена на штитениот простор го прима сигналот, а може сигналот да го прифати и задржи или да направи некој друга реакција во системот. Во таков случај се активира алармот со звучен сигнал кој има јак и непријатен звук кој треба да делува на непосакуваното лице, а и во околината се слуша звукот кој има за цел да извести дека настанало нарушување на безбедноста на штитениот простор.

Централите (слика бр. 6.31) вообичаено се поставуваат во простории кои се на влезовите во објектите, каде што се примаат точните податоци за јавувањето во врска со алармот (звучен, светлосен сигнал), а обезбедувањето ги превзема потребните мерки.

Овие алармни системи покрај локалното јавување имаат можност и за далечинско алармирање, а тоа го овозможува техниката-електронските уреди. Најзастапен ваков уред од постарата генерација уреди е телефонскиот преносник кој може поединечно да бира одреден број на телефонски броеви или да пренесува предходно снимени пораки.

Денешните современи алармни центри-контролни панели со развојот на дигиталната технологија имаат големи можности за емитување на голем број на аларми и други информации од алармниот систем. Овие информации се пренесуваат во посебна дигитална форма во еден или два мониторинг центри со 24 часовно работење.

Поедини алармни системи имаат можност своите сигнали или пораки да ги испраќаат и преку радио преносниот систем-предавател-мрежа до радио приемниците во мониторинг центрите и обработка на компјутер.

Слика 6.31. Адресибилна централа

6.11. СИСТЕМИ ЗА ДЕТЕКЦИЈА И ДОЈАВА И ГАСЕЊЕ НА ПОЖАР

Системите за детекција (откривање) и дојава (јавување) на евентуално настанат пожар може да се поделат на:

- Системи за автоматско детектирање и дојава
- Системи за рачна дојава

Системите за автоматско детектирање и дојава во случај на пожар во зависност од потенцијалните опасности можат да бидат:

- Термички детектори (слика бр.6.32);
- Оптички - чадни детектори (слика бр. 6.33)
- Комбинирани детектори

Слика 6.32. Термички детектори

Слика 6.33. Оптички - чадни детектори

Детекторите за пожар во зависност од типот или принципот на кој работат односно го откриваат пожарот можат да реагираат на физико-хеиските појави од процесот на горењето и тоа на:

- Температура;
- Чад;
- Пламенот и светлината;

Детекторите на чад (оптички) се активира во случај на појава на чад или пареа. Се поставуваат на места каде што нема големи концентрации на чад или пареа.

После секое регистрирање на одредена појава (промена на состојбата во просторот што се штити, појава на чад, светлост, пламен, температура и сл.) детекторот на пожарот промената ја претвора во електричен сигнал кој го испраќа до централата (панел плочата) каде што се регистрира информацијата и се врши јавување.

Во зависност од типот на централата регистрирањето на сигналот може да биде на зонско работење (од одредена зона на објектот), или адресибилно работење (точна позиција, канцеларија и сл.).

Системите за рачно јавување и алармирање во случај на пожар можат да бидат и рачни јавувачи со копче како на слика бр.6.34, се поставуваат во јавни објекти каде што има голема фреквенција на лица, а се поставуваат на видни и достапни места. Се активираат рачно со притискање на обележаното копче.

Слика 6.34. Рачен јавувач со копче

Во комбинација со овие системи се инсталираат звучни и светлосни уреди (слика бр.6.35) поставени на погодни места од објетите и дежурните простории на обезбедувањето.

Слика 6.35. Звучен и светлосен уред

Системите за гаснење пожар во зависност од потребите и од економска оправданост за негово поставување можат да се инсталираат како:

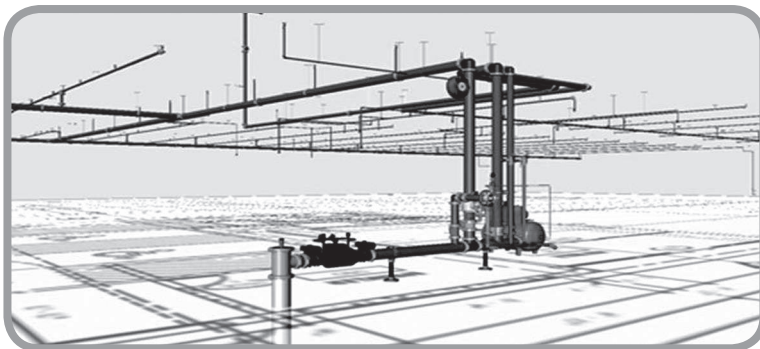
- Внатрешни системи за гаснење и
- Надворешни системи за гаснење.

Системите за гаснење пожар во објектите се инсталираат според претходно изработен проект. Во зависност од средството за гаснење пожар системиет можат да бидат:

- Системи за гаснење со вода;
- Системи за гаснење со сув прав;
- Системи за гаснење со јаглороддваоксид - CO₂;

- Системи за гаснење со пена;
- Системи за гаснење со (гас) „Inergen“ ; FM-200; „Novec“ и др.

На слика бр. 6.36 Прикажан е пример на стабилен систем за гаснење со вода или уште наречен „Sprinkler“.

Слика 6.36. Стабилен систем за гаснење со вода „Sprinkler“.

6.12. СИСТЕМИ ЗА ДЕТЕКЦИЈА И ДОЈАВА НА ВОДА, ТЕХНИЧКИ ГАСОВИ И ТЕЧЕН НАФТЕН ГАС (ПЛИН)

Во делот на системската заштита може да се вбројат и системите за детекција и дојава на вода, концентрации од токсични гасови и пареи на опасни материи кои можат да се запалат и експлозивно да согорат (течен нафтен гас-плин).

Опасноста од истекување на вода, испуштањето на опасни токсични материи во просторот или објектите може да биде фатален по здравјето на луѓето, животните и работната околина. А концентрациите од запалните опасни материи кога се наоѓаат во зоната на експлозивност се најопасни. При контакт со првиот извор на палење се предизвикува моментално горење или експлозија со ефект на рушење на објектот, се јавува детонација, се ослободува висока температура, предизвикува пожар и др. Исто така преставува опасност по животот на луѓето како во објектот така и за поблиската околина.

Поради ваквите опасности неопходно е перманентно надгледување и следење на сите состојби, опасности и промени во објектот, а тоа ќе го овозможи системот за детекција (откривање) и дојава на потенцијалните опасности и опасните материи.

Детекторот за вода служи за активирање на алармот во случај на појава на вода односно ако дојде до (дефект на водоводната мрежа) пополава како

на сликата бр.6.37. Се предвидуваат и поставуваат на места каде што има потенцијални опасности од излевање на вода т.е. поплава а тоа се: кујни, купатила, подруми и сл. Се поставуваат на сид што е можно поблиску до подот со цел рано детектирање и јавување за појавената вода.

Слика 6.37. Детектор за вода

Детекторите за гас можат да бидат направени (калибрирани) и за детекција на:

- Јаглеродмоноксид;
- Метан;
- Пропан;
- Бутан;
- Ацетилен;
- Сулфур;
- и други гасови.

Секој детектор е калибриран за детекција на одреден тип на гас и неговата концентрација кој е секогаш надвор од границите на експлозивност (ДГЕ-долна граница на експлозивност и ГГЕ-горна граница на експлозивност), во моментот на приближување до опасната концентрација се вклучува звучен или светлосен сигнал.

Во зависност од типот на техничката заштита може да се затвораат безбедносни врати, вклучување на системот за вентилација, исклучување на одредени апарати, уреди, машини и др. Во вакви случаи само обучени и стручни лица може да превземаат мерки и активности за намалување на потенцијалните опасности, евакуација и сл.

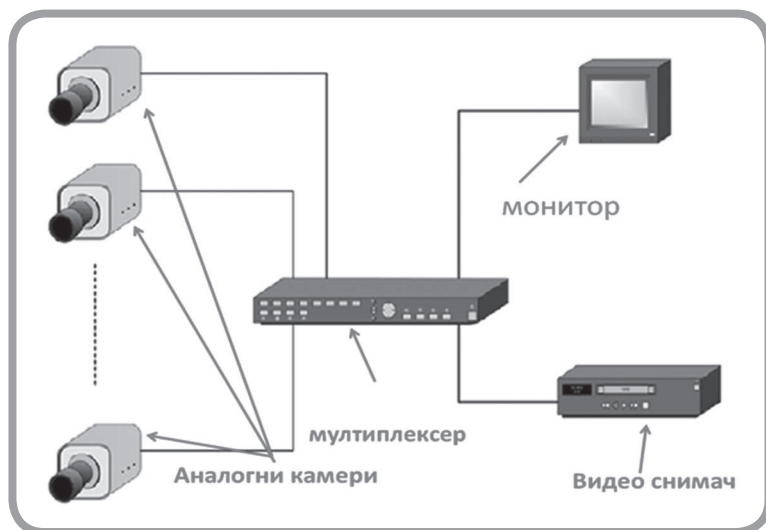
Се јавува потребата за детекција на опасни гасови во затворени простори како што се: гаражи, тунели, подруми и др. Опасните концентрации можат да бидат опасни по здравјето на луѓето кои се задржуваат во такви простории. За таа цел се поставуваат потребните детектори и алармни уреди (звучни и светлосни сигнали) како на прикажаната слика бр.6.38.

Слика 6.38. Табла за предупредување и детектор за опасни гасови

6.13. СИСТЕМИ ЗА ВИДЕО НАДЗОР (АНАЛОГНИ И IP СИСТЕМИ)

Системот за видео надзор“ претставува посебен безбедносен систем кој овозможува видео надзор (видео и аудио сигнал) на штитениот простор односно објектот, имотот и лицата во него. Со развојот на техничко-технолошките достигнувања и во оваа област можеа да направиме поделба на системите за видео надзор на алалогни и IP системи за видео надзор. На слика бр.6.39 прикажана е функционалната поврзаност на аналогниот систем за видео надзор.

Слика 6.39. Аналогни систем за видео надзор

Во поново време во објектите и на отворените простори кои се предмет на обезбедување се почесто се поставуваат дигиталните IP системи за видео надзор. На слика бр. 6.40 прикажана е поврзаноста на ситемот за видео надзор на „IP системи“.

Слика 6.40. Аналогни и дигитални „IP системи“систем за видео надзор

Со брзиот развој на микропроцесорската технологија постепено се менува самата концепција и дизајнот на уредите и средствата за техничка заштита.

Дигитализацијата на затворените видео системи е процес на претворање од аналогниот видео сигнал од камерите во дигитален сигнал, до персоналните компјутери, а софтверскиот пакет овозможува големи можности и комбинации за обработка спрема потребите.

Главни предности на дигиталните затворени видео системи се:

- Висока резолуција и квалитет на живата слика;
- Можност за едноставна промена на важни параметри;
- Едноставен пренос на видео сигналите на мали и големи растојанија, без загуба на квалитетот;
- Лесно и брзо пребарување на снимениот материјал, правење на копии на снимениот материјал, печатење и сл;
- Лесно за одржување, затоа што нема многу механички делови;

Брзиот развој на техничко технолошките достигнувања кои се обработени и прикажани или применувани во пракста секако дека истите ќе бидат надоградувани или заменети со нови посовршени.

Камери

Камерите се еден сложен микроелектронски уред со технологија на претворање на сликата во електричен видео сигнал спремен за понатамошен пренос и обработка. Постојат црно-бели, колор, термо камери. Останати карактеристики кои го одредуваат квалитетот на секоја камера се:

- големината на CCD елементот искажан во делови од inch (1/4“, 1/3“, 1/2“, 2/3“, 1“);
- бројот на основните сликови елементи во CCD елементот односно хоризонталната резолуција искажана во ТВ линии;
- осетливоста односно минималното потребно осветлување за добивање на задоволувачки квалитет искажан во луксеви;
- специјални функции за автоматска регулација на светлото, коло за за корекција на позадинско стакло, дигитална обработка на сигналот кај колор камерите и други.

Елементот без кој камерата не може да функционира е нејзината оптика односно објективот поставен на предната страна од камерата. Оптиката односно локите вградени во објективот вршат селекција на делови од просторот кој треба да се снима и насочување на тој сигнал (фокусирање), на тој фото сигнал на CCD елементот од камерата.

При проектирањето на и изведбата на овие видео системи освен за правилниот избор на камерите, објективот нивниот квалитет може да влијае на рокот на користењето на системот. Фокусното растојание на објективот на набљудуваниот простор (внатрешен или надворешен простор), дали е фокусното растојание е фиксно или променливо, дали објективот е опремен со електроника која динамично ја менува пропустливоста во зависност од промените на осветлувањето на просторот како на слика бр.6.41.

Слика 6.41. Слика бр.41 Камери за внатрешна употреба

Во секој комплет од камерите има и држачи за поставување на сид, таван и сл. Камерите за надворешна употреба (слика бр.6.42) имаат водоотпорни куќишта со греачи за заштита од атмосферски влијанија при врнежи од дожд, снег и ниски температури, опремени со механизми (мотори) според потребата за движење на оска, автоматско или мануелно управување преку посебни командни подлоги (клавијатури) како на слика бр.6.43.

Слика 6.42. Камери за надворешна употреба

Слика 6.43. Командна подлога

Постојат и специјални камери во зависност од потребите можат да бидат прикриени односно вградени во некои делови од останата техничка заштита во објектите и сл. како на слика бр.6.44.

Слика 6.44. Прикриена камера

Во праксата користат и специјални камери кои се прилагодени да регистрираат и регистарски таблички на возила кои се движат и со брзина до 180 км/час, како на слика бр.6.45.

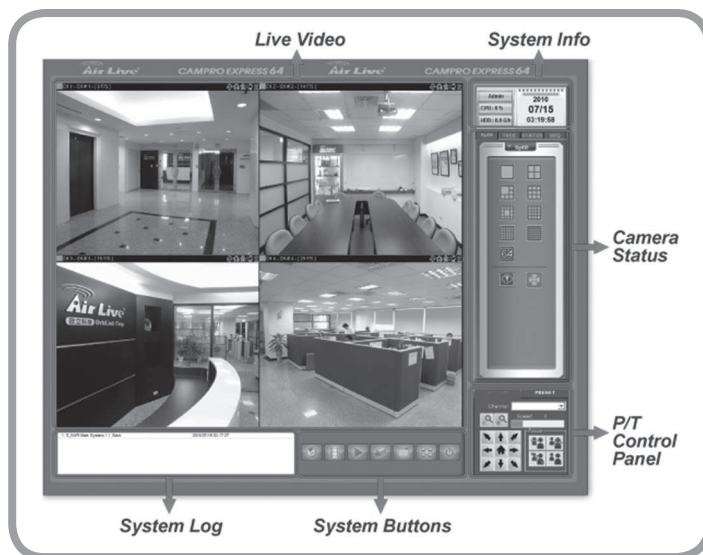

Слика 6.45. Специјална камера

Монитори

Мониторите се исто така важен сегмент од видео системот кој сигналот од камерите го претвораат во слика која се гледа на екранот. Мониторите исто така можат да бидат во црно-бела и колор верзија, со вградени звучници, влезови и излези за видео сигнал, подесувањето, и други параметри.

Изборот на мониторот треба да одговара на потребата и да биде усогласен со квалитетот и бројот на камерите. Мониторот треба да одговара на потребната резолуција со камерите како на слика бр.6.46. Тоа значи ако мониторот е со лош квалитет, добиената слика ќе биде слаба иако во системот се поставени и најквалитетните камери.

Слика 6.46. Монитор

Сигналот на екранот (сликата) се добива во реално време. За големите видео центри се користат и видео сидови. Во денешно време се користат LCD или LED монитори во како дел конфигурацијата со компјутерите како на слика бр.6.47.

Слика 6.47. LED монитори

Уреди за снимање (видео рекордери)

Видео записот е битен сегмент од затворените видео системи. Техниката секојдневно се усовршува и брзиот тренд не е во можност да се следи во чекор, а самите потреби го наметнуваат како проблем.

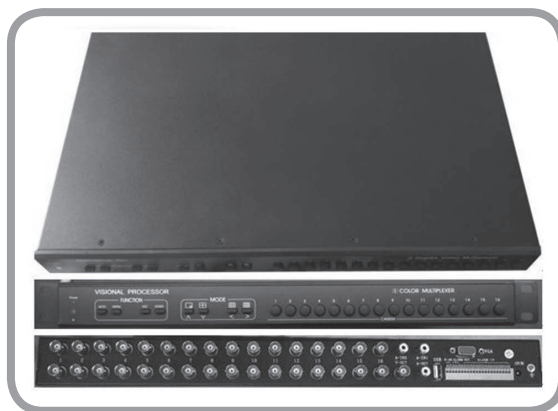
Снимачите се направени според барањата на корисниците со цел да се задоволат потребите за чување на голема количина на снимки. Комбинира дигитален мултиплексен и дигитално снимање на HDD, мрежно опкружување, можност за истовремено поврзување на повеќе корисници во системот слика бр.6.48. Сите подесување можат ад се вршат мрежно.

Слика 6.48. Дигитално снимање на HDD

Мултиплексери

Мултиплексерите се уреди и дел од системот за видео надзор кои имаат улога да вршат соодветна обработка и да овозможуваат истовремено прием на слики од поголем број на камери на еден монитор како на слика бр.6.49.

Слика 6.49. Мултиплексер

Мултиплексерите можат да бидат:

- Симплекс- за снимање на она што се гледа на екранот;
- Дуплекс – за снимање на сите камери независно што се гледа на екранот;
- Триплекс- исто како дуплекс само што истовремено може да се снима и да се репродуцира на мониторот веќе снимен материјал.

Кај затворениот видео систем со поголем број на камери и за објекти од посебен интерес се користат и матрични системи, се овозможува селекција на одредени камери во зависност од потребите, приказ на слика и траен запис.

6.14. СИСТЕМИ ЗА КОНТРОЛА НА ПРИСТАП

Системите за контрола на приодите се дел од безбедносниот систем кој има за цел да овозможи приод на одреден простор, објект на овластени лица, а за останатите (неовластени) ваквиот приод е оневозможен.

Ограничувањето на приодот може да се реши со поставување на физички бариери како што се врати, ротациони крила, рампи и други препреки со електрични и електромагнетни брави и други механизми за затворање. Приодот се ограничува само на овластени лица а тоа се решава ако:

- Внесување на шифра (предходно програмирана) со притискање на копчиња на тастатура како на слика бр.6.50.
- Идентификациона картичка или друг вид на идентификација;

Слика 6.50. Шифратори

Шифраторот е составен дел од противпровалниот систем кој служи за целосна контрола и програмирање на противпровалниот систем.

Денес најзастапени се системите за контрола на приодите со идентификациони картички кои можат да бидат:

- Со магнетен запис;
- Со БАР код;
- Инфрацрвени зраци;
- Електромагнетна индукција.

Картичките кои работат на електромагнетна индукција уште се нарекуваат бесконтактни или дистанциони имаат долг век на траење и имаат предност пред другите типови на картички. ID картичките можат да се изработат во најразличен облик (во вид на жетон или како кредитна картичка, приврзок за клуч и сл.), во себе содржат идентификационен чип како на слика бр. 6.51.

Слика 6.51. Чип картичка и читач

Кога картичката ќе се приближи на одредено растојание од 5-10 см до читачот при влезот на терминалот кој зрачи електромагнетна енергија на одредена фреквенција која индуцира енергија за напојување на чипот на картичката. При контактот читачот го прима кодот кој предходно е авторизиран во меморијата на системот на соодветната врата, таа дава електричен импулс и во траење од неколку секунди вратата се отвара и овозможува пристап на лицето во штитениот простор како на слика бр.6.52.

Слика 6.52. Авторизирана чип картичка

Принципот на работа на системот е ист и при излегување од штитениот простор само што постапката е обратна од предходно доколку не е решено на друг начин со притискање на посебно кпоче кое отвора без да се употреби картичката.

Централата на овие системи освен за отворање на вратите-пристапот има улога да поврзува повеќе терминални уреди во единствена целина, ги меморира направените вчитувања (влез-излез). Преку соодветен софтвер-програма и пристап до компјутер, се олеснува контролата за персонална евиденција на работното време за одредени компании кои го прифатиле овој систем на работа.

6.15. МОНИТОРИНГ ЦЕНТАР

Мониторинг центарот претставува воедно и координативен- управувачки центар (безбедносен центар како на слика бр.6.53), збир на техничките уреди и средства, обезбедувањето како персонал, каде што се врши контрола на еден или повеќе безбедносни системи за еден или повеќе објекти и простори со заеднички интерес во делот на обезбедувањето на лицата и имотот.

Основни елементи кои го сочинуваат мониторинг центарот се:

- Комуникациски врски (телефонски и други радио врски);
- Уреди и средства кои имаат улога да ги примаат сигналите од поедини безбедносни системи и обработка во сигнал за навремено информирање на обезбедувањето, снимање, меморирање и др.

- Физичко обезбедување (задолжително стручен и обучен персонал) како персонал кој постојано ги следи настаните и по приемот на информациите превзема соодветни мерки преку барање помош и јавување на надлежен орган (полиција, противпожарна служба, брза помош);
- воедно во мониторинг центарот се води и потребната евиденција од страна на физичкото обезбедување.
- Во мониторинг центрите се користи една или повеќе телефонски линии радио врски;
- Специјален дигитален приемник, поврзан на персонален компјутер со соодветен програм-софтвер и опремен со монитори, печатар и други уреди кои ќе даваат можност за непречена работа на системот.

Информациите што се примаат и обработуваат во мониторинг центарот од поедини алармни системи за противпробвална заштита може да се групираат на:

- Алармни и нивна разработка по зони;
- Сетирање и ресетирање на системот по број на шифра, односно лице;
- Приоритетни информации за паника и помош, пожар и
- Технички информации за состојбата на исправноста на системот.

Алармните системи за противпожарна заштита имаат голем приоритет и за таа намена имаат доделени специјални телефонски линии кои имаат специјален квалитет и брзина на преносот на податоци.

Во системот на обезбедување во мониторинг центарот на контролните панели каде што се обработуваат сите примени информации преку програмата на компјутерот може точно и соодветно да се реагира на веќе настанатиот проблем, а се евидентира и регистрира настанот кој го потврдил човекот од обезбедувањето.

Освен надзорот од мониторинг центарот, операторот со посебна шифра од неколку нивоа на пристап може да се врши и реконфигурирање на ПП-системот, активирање и деактивирање на сирените и други делови од ПП системот, вентилација и др.

Денес голема заслуга има развојот на телекомуникациската информатичка технологија, оптичките кабли кои овозможуваат брз проток на податоци како и локалните и глобалните компјутерски мрежи овозможено е следење на дистанциониран видео надзор на мониторинг центрите со живи континуални слики од голем број на камери инсталирани на различни локации.

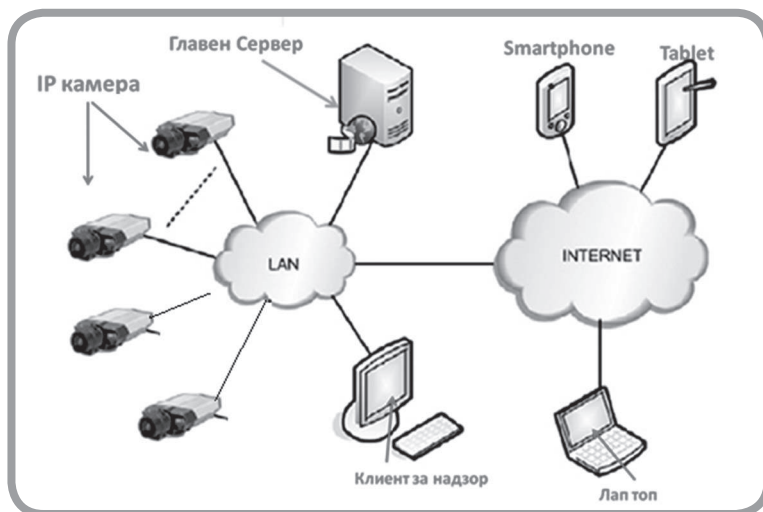
Слика 6.53. Мониторинг центар

6.16. ИНТЕГРИРАНИ СИСТЕМИ

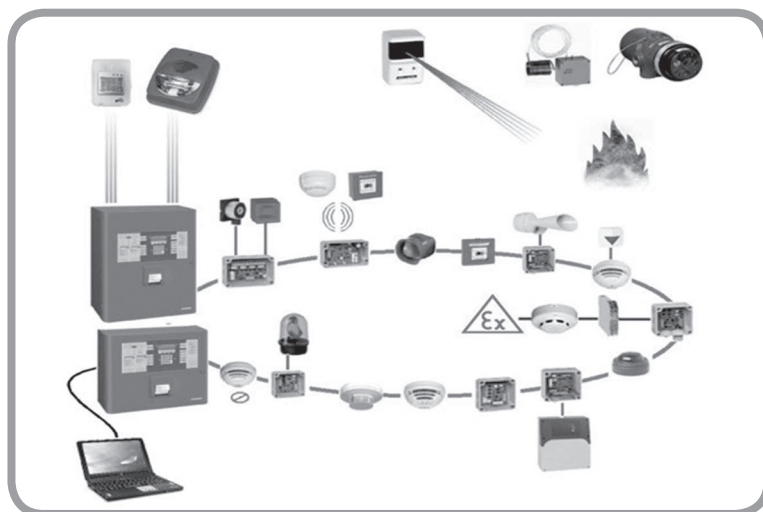
Поради комплексноста на одредени обезбедувани објекти и простори се јавува потребата од прием на информации од физичкото обезбедување и техничката заштита на објектите на различни дестинации и центри. За таа цел се искористуваат техничките можаности и интернетот за брз пренос на информациите до посакуваните приемници и корисници. Таквите технички решенија имаат можности за:

- Известување од алармните случувања преку IP на GPRS/IP мониторинг приемник IPR512;
- Контрола и надзор на една алармна централа преку IP мрежата (LAN/WAN Internet);
- Можности за далечински врски со алармните уреди и центарли со интернет преку Neware или WinLoad;
- Испраќање на известувања преку „email“;
- Преглед на статусот на сите зони/групи преку „Web“ пребарувачот;
- Далечинско надградување на софтверот IP100 модулот преку „IP Exploring Tools“ се преку интернет;
- Заштита на податоците со кодирање;
- Двонасочна динамичка авторизација;
- Прилагодување на јазикот спрема јазичното подрачје (англиски-македонски) и други можности.

Сигналот или сликата од дигиталните видео камери може воедно и во вистинско-реално време да се прикаже и на телевизор, лап-топ, компјутер, смарт мобилни телефони, таблет или на интернет страница од било кој компјутер од каде што има пристап за интернет или пристап на интернет од мобилен телефон како на прикажаната слика бр. 6.54 и 6.55.

Слика 6.54. Функционална поврзаност на Интегрирани системи

Слика 6.55. Функционална поврзаност на техничките системи

Имајќи во предвид дека ваквите технички решенија за обезбедување на објектите и отворените простори кои се повеќе од потребни на физичкото обезбедување потребно е навремено запознавање и обука на сите корисници кои се во склоп на ситемот на физичкото обезбедување. Потребата од надградување на знаењата ќе зависи и од новите надградувања и замена на старите веќе дотраени и надминати ситеми за техничко обезбедување.

ПРАКТИЧЕН ДЕЛ

Ракување и гаѓање со огнено оружје

7.1.	Општии мерки на безбедносѝ при ракување со вооружување.....	209
7.2.	Намена и тактичко-технички карактеристики на вооружувањата	210
7.3.	Раскопување и склопување на вооружувањата.....	213
7.4.	Постапка за гаѓање со пиштол М-57.....	225
7.5.	Постапка за гаѓање со пушка ПАП М-59/66.....	231
7.6.	Мерки за безбедносѝ при изведување на гаѓање.....	242
7.7.	Начини на изведување на гаѓањата	244

7.1. ОПШТИ МЕРКИ НА БЕЗБЕДНОСТ ПРИ РАКУВАЊЕ СО ВООРУЖУВАЊЕ

Безбедноста при ракување со вооружувањето, во најголема мера ќе зависи од знаењата на кандидатите и од нивното придржување кон мерките на безбедност, затоа пред секоја работа со вооружувањето, обучувачот да ги прочита и да се придржува кон мерките за безбедност при ракување со вооружувањето.

7. ЗАБРАНЕТО Е СЕКАКОВ ВИД НА НЕДИСЦИПЛИНА ЗА ВРЕМЕ НА ОБУКАТА И ЗАБРАНЕТО Е СЕКАКОВ КОНТАКТ СО ВООРУЖУВАЊЕТО БЕЗ ОДОБРУВАЊЕ НА ОБУЧУВАЧОТ;
8. ЗАБРАНЕТО Е РАБОТЕЊЕ СО ОРУЖЈЕТО БЕЗ ОДОБРЕНИЕ ОД ОБУЧУВАЧОТ;
9. ТРЕТИРАЈ ГИ СИТЕ ОРУЖЈА СЕКОГАШ КАКО ДА СЕ ПОЛНИ;
10. ПРЕД СЕКОЕ РАКУВАЊЕ СО ОРУЖЈЕТО ЗАДОЛЖИТЕЛНА Е ПРОВЕРКА ДАЛИ ВООРУЖУВАЊЕТО Е ПРАЗНО;
11. НИКОГАШ НЕ ГО НАСОЧУВАЈТЕ ОРУЖЈЕТО КОН НЕШТО ШТО НЕ САКАТЕ ДА ГО УНИШТИТЕ;
12. СО ВООРУЖУВАЊЕТО ДА СЕ РАКУВА САМО НА НАЧИНОТ НА КОЈ Е ПОКАЖАНО ОД ОБУЧУВАЧИТЕ ;
13. ВО ТЕКОТ НА РАБОТАТА ДА СЕ ВНИМАВА КАКО НЕ БИ ДОШЛО ДО ПОВРЕДУВАЊЕ;
14. ВО ТЕКОТ НА РАБОТАТА ДА СЕ ВНИМАВА ДА НЕ ДОЈДЕ ДО ГУБЕЊЕ, ОШТЕТУВАЊЕ ИЛИ МЕШАЊЕ НА ДЕЛОВИТЕ НА ВООРУЖУВАЊЕТО.

7.2. НАМЕНА И ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ВООРУЖУВАЊАТА

ПИШТОЛ „ М-57,, калибар 7,62х25 мм

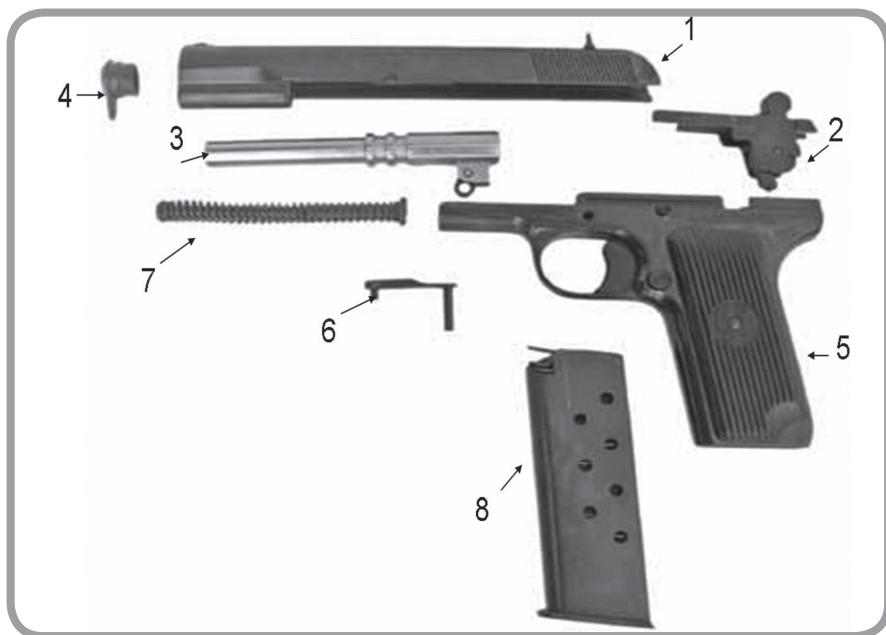

Намена, борбени особини

Пиштол „ М-57 “калибар 7,62х25 мм. е полуавтоматско оружје наменето за уништување и онеспособување на жива непријателска сила во блиска борба. Успешно дејство постигнува до 50 м. Најдобри резултати постигнува до 25 м.

ТТ КАРАКТЕРИСТИКИ

■ Потекло Југославија	■ Принцип на работа Кратко трзање на цевката
■ Калибар 7,62X25 мм	■ Должина на пиштол 200 мм
■ Должина на цевка 116 мм	■ Маса на пиштол со полна рамка 980 гр
■ Висина 130 мм	■ Капацитет 9 куршуми
■ Маса на пиштол без рамка 780	

Главни делови

1. Навлака со преден и заден нишан;
2. Механизам за повлекување;
3. Цевка;
4. Водечка чаура;
5. Ракофат;
6. Забравувач;
7. Повратен механизам;
8. Рамка

ОПИС НА КУРШУМОТ

Полуавтоматска пушка 7.62мм M59/66

Полуавтоматска пушка 7.62мм M59/66 служи за уништување на жива непријателска сила и борбени средства, оклопни и други борбени возила, утврдени згради и бункери, како и за задимување и осветлување на боиштето. Најдобри резултати за гаѓање на жива непријателска сила постигнува до 400 метри, на групни цели со сосреден оган на повеќе стрелци до 800м. Гаѓање на нисколетачки авиони, хеликоптери и падобранци до 500 м.

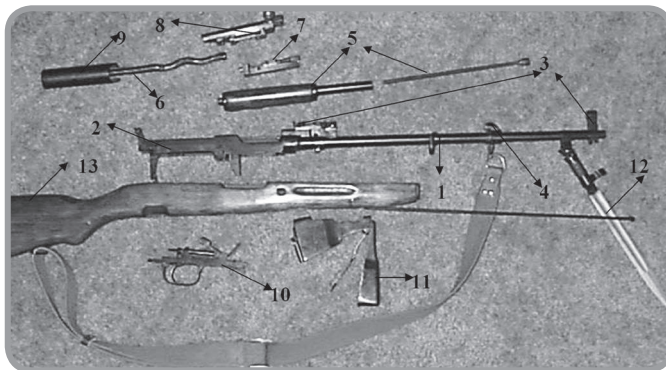
Со тромблонска кумулативна мина успешно дејство е на далечина од 150м., додека со моментна и задимувачка мина на 270 м.

Со осветлувачката мина најдобар ефект се постигнува доколку се исфрли под агол од 45 степени.

Пужката се полни со рамка од 10 куршуми, при што рамката не влегува во магацинот на пушката и по полнењето таа се вади.

Борбена брзина на гаѓање е 30 куршуми во минута. Додека брзината на гаѓање со тромблоски мини е 3-4 мини во минута. Гаѓањето со тромблонски мини се врши со тромблонски куршум.

Главни делови на ПАП

1. Цевка
2. Сандак
3. Преден и заден нишана
4. Гасна комора со регулатор на гасови
5. Гасен цилиндер со клип
6. Повратен механизам
7. Затворац
8. Носач на затворацот
9. Поклопец на сандакот
10. Механизам за окинување
11. Магацин
12. Нож
13. Дрвен кундак

ОПИС НА КУРШУМОТ

7.3. РАСКОПУВАЊЕ И СКЛОПУВАЊЕ НА ВООРУЖУВАЊАТА

Расклопување и склопување на пиштол М 57 кал.7,62х25мм

Слика 7.1.

1. Вадење на рамка слика бр. (7.1, 7.2 и 7.3)

За да ја извадите рамката, ставете ја раката под неа како истата не би паднала. Притиснете го осигурачот на рамката. Со тоа сте ја ослободиле и извадиле рамката.

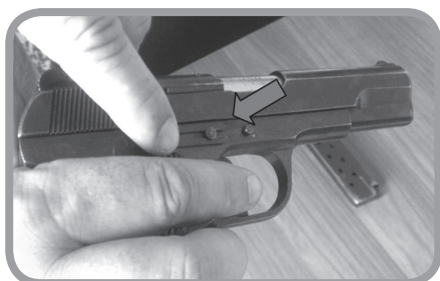
Слика 7.2.

Слика 7.3.

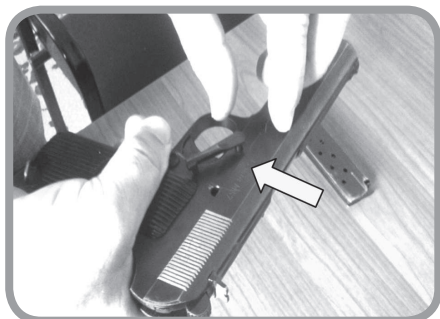
Слика 74.

Слика 75.

Слика 76.

Слика 77.

2. Одвојување на спонјницата слика бр. (74 и 75)

За да се ослободи спонјницата потребно е виљушкастиот осигурач да се притисне према назад. Тоа се прави со помош на рамката.

3. Вадење на спонјницата Слика бр. (76 и 77)

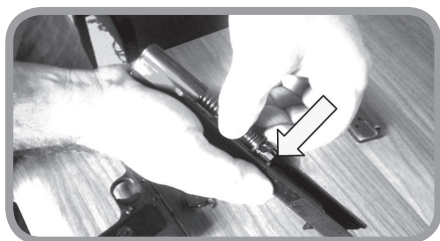
Кога спонјницата е ослободена таа лесно се вади на левата страна. Со десната рака се држи пиштолот, а со левата рака се вади спонјницата.

Слика 7.8.

Слика 7.9.

Слика 7.10.

Слика 7.11.

4. Одвојување на навлаката и механизмот за повлекување од сандукот слика бр. (7.8 и 7.9)

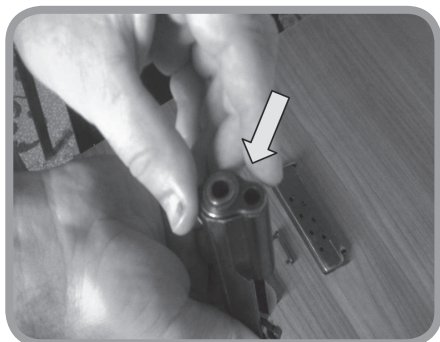
Со поовлекување на навлаката спрема напред таа се вади од сандукот. Заедно со навлаката се вади цевката, повратниот механизам и водечката чаура. Кога навлаката ќе се одвои од сандукот, механизмот за повлекување лесно се вади од сандукот со повлекување кон горе.

5. Вадење на повратен механизам слика бр. (7.10, 7.11 и 7.12)

Повратниот механизам (повратната опруга и водилката) од навлаката се вади на тој начин што проширениот дел на водилката со помош на кажипрстот и средниот прст се притиска према назад, се врти и се вади.

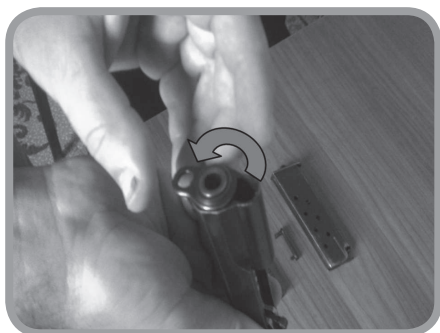
Слика 7.12.

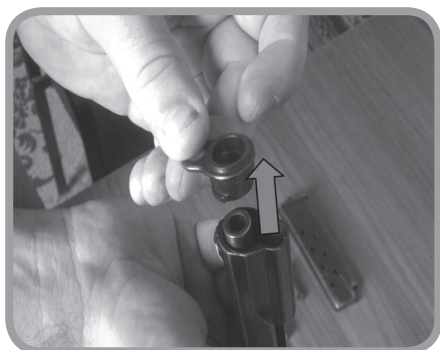
Слика 7.13.

**6. Одвојување на водечката чаура
слика бр.(7.13, 7.14 и 7.15)**

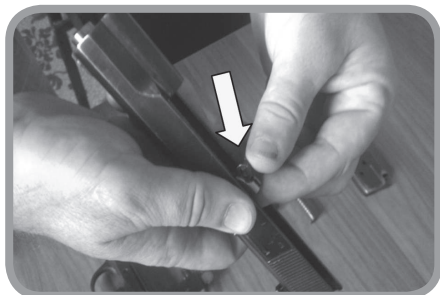
За да може цевката да се ослободи
потребно е да се извади водечката
чаура од цевката. Водечката чаура
треба да се зврти за 180 степени а потоа
да се извлече.

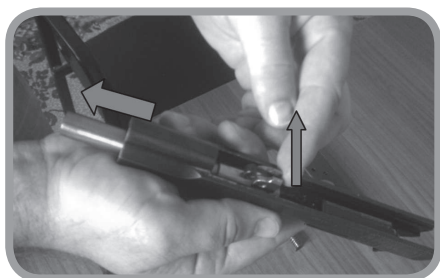
Слика 7.14.

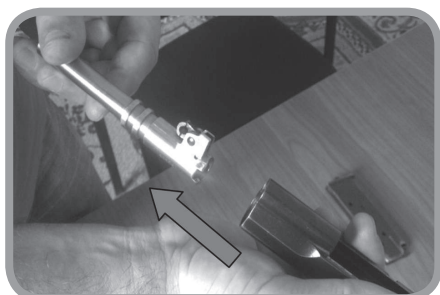
Слика 7.15.

Слика 7.16.

Слика 7.17.

Слика 7.18.

Слика 7.19.

7. Одвојување на цевката слика бр.(7.16, 7.17и 7.18)

Цевката треба де се потисне со цел да се извади од зајлебувањата на навлаката. На овој начин пиштолот е расклопен за чистење и подмачкување.

Склопувањето е по обратен редослед.

Расклопување и склопување на ПАП М 59/66 кал.7,62x39мм

ПАП се расклопува на следниот начин:

- Вадење на ракохватот со поклопецот

Пушката со левата рака се држи за дрвената облога во хоризонтална положба со нишаните свртени кон телото (слика бр.7.20),

Слика 7.20.

Со десната рака се држи за кундакот а со показалецот се притиска поклопецот на отворот за да ракохватот со поклопецот под притисокот на пружината излезе од своето лежиште. Да се прифати ракохватот во десна рака и да се одложи пушката на клупа.

- Одвојување на поклопецот

Пушката одложена на клупа со нишаните свртени на нагоре, се придржува со левата рака за дрвената облога на гасниот цилиндер, а со показалецот од десната рака се вади крилцето од утврдувачот на поклопецот и се повлекува во вертикална положба (слика бр. 7.21), со палецот и показалецот од десната рака се повлекува утврдувачот во десно до крај, придржувајќи го поклопецот со дланка кој под притисок на пружината од повратниот механизам ќе појде наназад, се симнува поклопецот и се одложува на клупа.

Слика 7.21.

■ **Вадење на повратниот механизам**

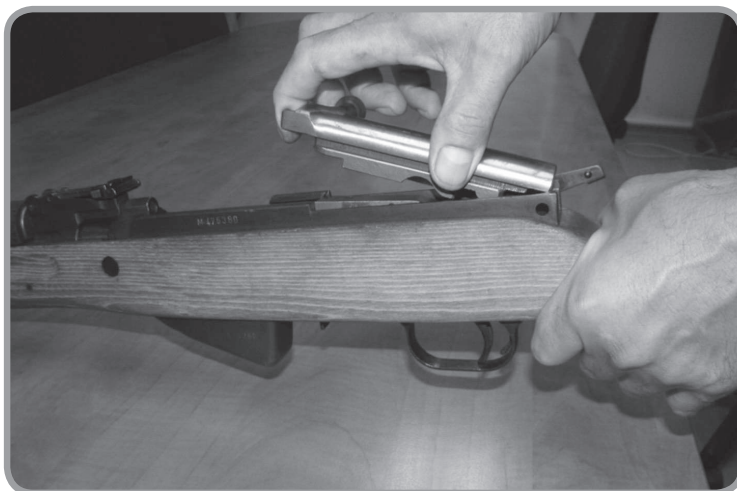
Пушката се наоѓа во истата положба како и за одвојување на поклопецот. Со десна рака се фаќа емханизмот се притиска нанапред со извлекување од лежиштето се подига нанагоре и се вади повратниот механизам. За да се расклопи повратниот механизам се става на клупа и се врти во вертикална положба, пружината се фаќа во лева рака и се притиска нанадолу, со десната рака се ослободува утврдувачот кој ја држи пружината и полека се пушта пружината и се одложуваат раскlopenите делови на клупата (слика бр.7.22).

Слика 7.22.

■ Вадење на носачот на затварачот со затварачот

Со лева рака се држи пушката за вратот на кундакот, а со десната рака се повлекува рачката на затварачот до крај во задна положба, носачот на затварачот одозгора се прифаќа со прстите од десната рака а со показалецот од предната страна да се подигне носачот на затварачот со затварачот, да се одвои затварачот од носачот и двата дела да се одложат на клупа. (слика бр.7.23)

Слика 7.23.

■ Одвојување на гасниот цилиндар со дрвена облога

Не поместувајќи ја пушката со десната рака да се земе чивијата и нејзиниот врв да се наместиве во отворот на крилцето на утврдувачот на гасниот цилиндар, се повлекува крилцето нагоре додека неговата горна страна не излезе од лежиштето на држачот на задниот нишан, да се одложи чивијата и задниот крај на гасниот цилиндар се подига и се повлекува наназад, за време на одвојувањето на гасниот цилиндар да се држи хоризонтално или предниот дел да се подигне нагоре за да се спречи испаѓање и оштетување на клипот. Откако ќе се одвои цилиндарот од неговата внатрешност со левата рака се вади клипот и се одложуваат деловите. (слика бр.7.24)

Слика 7.24.

■ Вадење на потиснувачот

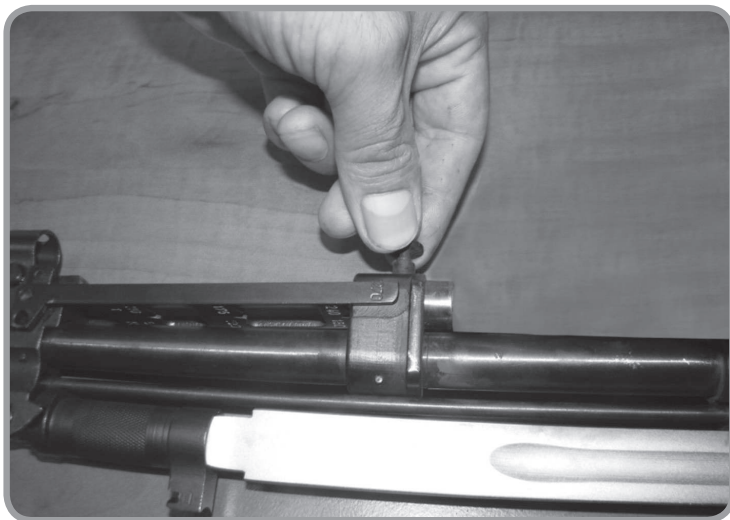
Не поместувајќи ја пушката со показалецот од левата рака се затвара лежиштето на потиснувачот, чивијата се мести во отворот на крилцето на утврдувачот и крилцето се повлекува нагоре додека долниот дел не излезе од лежиштето (слика бр. 7.25), се прифаќа потиснувачот и од него се одвојува пружината.

Слика 7.25.

■ Вадење на регулаторот на гасови

Не поместувајќи ја пушката со палецот од десната рака се притиска на утврдувачот на регулаторот (слика бр.7.26) потиснувајќи го во лево а потоа наназад, пушката се ротира во десно и се вади утврдувачот со пружината. По вадењето на утврдувачот да се извади регулаторот на гасови и деловите да се одложат на клупа.

Слика 7.26.

■ Вадење на шипка

За да се извади шипката потребно е пушката да биде во вертикална положба, со десната рака се повлекува утврдувачот за ножот и се ослободува ножот, со палецот и показалецот се фаќа шипката и се повлекува нагоре. Ако се продолжи со понатамошно расклопување ножот да се утврди во хоризонтална положба, а за чистење на пушката треба да е преклопен и утврден.

■ Одвојување на механизмот за окинување

Се зема чивијата и се мести во ракохватот, пушката се зема во лева рака и се држи преку задниот нишан, се подигнува цевката нагоре заедно со механизмот за окинување кој е свртен нагоре, кундакот да биде потпрен на клупа (слика бр. 7.27), да се закочи пушката, со наместената чивија да се притисне на забот на утврдувачот на механизмот за окинување се додека механизмот под притисок на потисната пружина не излезе од своето лежиште. Се вади механизмот за окинување и се одложува на клупа. При

притискање на чивијата треба да се внимава истата да не лизне за да не дојде до оштетување на пружината на кочницата. Доколку пушката не е закочена механизмот не може да се извади.

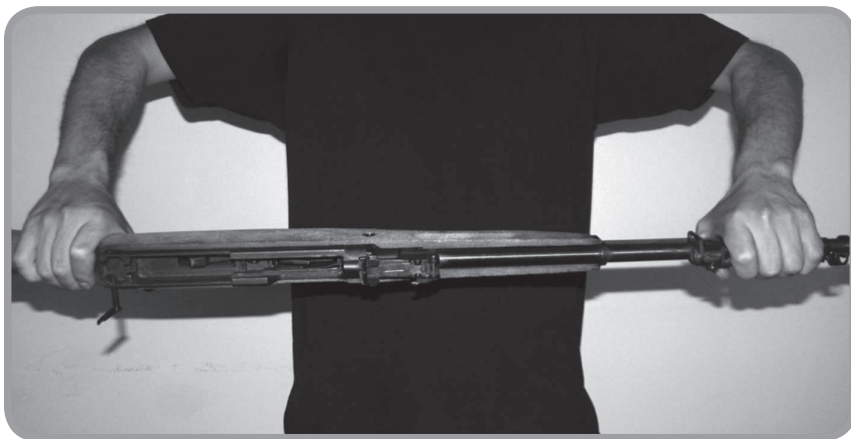
Слика 7.27.

■ Вадење на магацинот

Со десна рака се фаќа магацинот се извлекува нагоре и наназад и се одложува на клупата.

■ Одвојување на цевката со сандакот од кундакот

Пушката се држи во хоризонтална положба со десната рака за вратот на кундакот, со палецот на утврдувачот на механизмот за окинување и со левата рака за цевката под предниот нишан (слика бр.7.28), со истовремен притисок со палецот на утврдувачот на механизмот за окинување и со притисок на раката надолу заради свиткување (прекршување) на пушката, сандукот излегува од лежиштето на кундакот.

Слика 7.28.

■ **Склопување на пушката**

Склопување на пушката се врши по обратен редослед при што мора да се обрне внимание на следново:

- при местење на магацинот, неговиот заб правилно да се закачи за забот на квадратниот испуст на постаментот на задниот нишан.
- при склопување на механизмот за окинување ударачот мора да е во затегната положба, а кочницата во положба на закочено.
- при склопување на затвараачот со носачот на затвараачот, долниот дел од магацинот на смее да биде утврден за да држачот на затвараачот падне во задна положба и овозможи влез на затвараачот
- повратниот механизам да се склопува со помош на шипката така што составите на водилките и задниот дел на водилките се навлекуваат на предниот дел на шипката. Шипката со водилката се потпира на клупа во вертикална положба, се навлекува пружината и се мести утврдувачот

7.4. ПОСТАПКА ЗА ГАЃАЊЕ СО ПИШТОЛ М-57

Во следниов текст се објаснува ставот за гаѓање со пиштол, ставање на рамка во пиштол, полнење (репетирање) нишанање и окинување со поштол М-57 за успешно гаѓање на целта

стоечки став со пиштол

Слика 7.29.

Слика 7.30.

Став за гаѓање со пиштол М-57 прикажан на сликите бр.7.29 и 7.30. Нозете се подраширени во ширина на рамениците, стапалото од левата нога е за пола стапало понапред од десното стапало заради одржување на рамнотежа на телото, а колениците се благо потсвиткани. Пиштолот се држи со појаката рака (ако кандидатот е деснак пиштолот го држи со десната рака ,ако е левак пиштолот го држи со левата рака). Појаката рака е во висина на очите со порамнети преден и заден нишан во линија со целта, така што појаката рака е испружена во целост и бутка кон напред, додека послабата рака е благо свиткана во лактот, дланката од послабата е преку дланката од појаката рака и палецот е паралелно поставен под палецот на појаката дланка, во исто време влечејки благо према назад. Со ова се постигнува цврсто држење на пиштолот.

Ставање на рамка во пиштол

Од припремната позиција за гаѓање покажана на слика бр. 7.31 каде пиштолот се држи со двете раце во висина на појасот во централниот дел на stomакот со цевката вперена во земја под агол приближен на 45 степени од телото. По дадена рамка од обучувачот во послабата рака пиштолот се завртува балога нанадвор така да ракохватот од пиштолот со долниот дел да дојде према послабата рака како на слика 7.32.

Слика 7.31.

Слика 7.32.

Рамката се става во пиштолот како што е покажано на слика бр.7.33 потоа се втиснува во пиштолот со внатрешниот дел од дланката на послабата рака, така што кога ќе се втисне до крај се слуша забравување на рамката слика бр.7.33 и 7.34.

Слика 7.33.

Слика 7.34.

Кога ќе се стави рамката пиштолот се враќа во припремната позиција за гаѓање прикажана на слика бр.7.31

Со послабата рака со палецот и показалецот се фаќа навлаката од горната страна за изрежканиот дел како што е прикажано на слика бр.7.35 и се повлекува наназад до крај слика бр.7.36.

Слика 7.35.

Слика 7.36.

Потоа се пушта навлаката за да земе куршум во цевката на пиштолот
слика бр. 7.37. Сега пиштолот е наполнет и со него може да се пука.

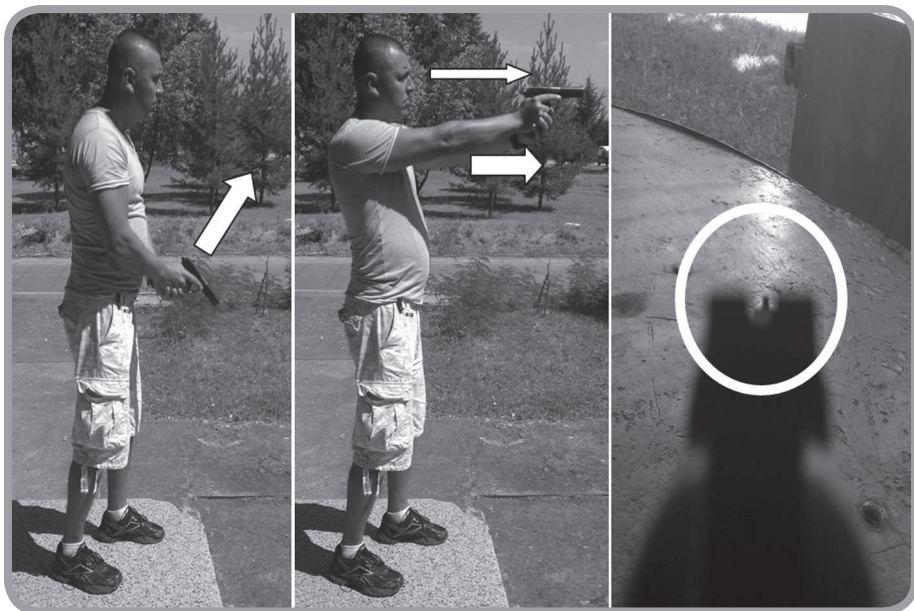

Слика 7.37.

За цело време пиштолот е свртен према земја во правец на метата.

Начин на нишанење и окинување

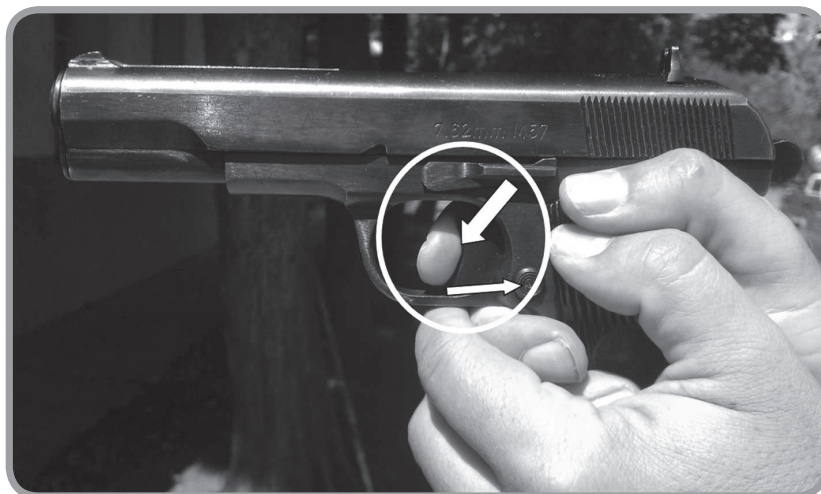
Постапката за нишанењето со пиштол М-57 е на следниот начин;

Слика 7.38.

Слика 7.39.

Од припремната позиција за гаѓање покажана на слика бр. 7.38 пиштолот се бутка према напред и во исто време се крева нагоре за да дојдат предниот и задниот нишан во висина на очите како што е покажано на сликата бр. 8 откако ќе се изедначат нишаните со метата слика бр.7.39 се смирува телото и треперењето на рацете. Повлекувањето на чкрапалото од пиштолот се врши со врвот од перничето на показалецот праволиниски наназад слика бр.40. Движењето на чкрапалото се состои од два дела едниот е припремен дел каде што чкрапалото се движи лесно и вториот е кога треба да окине каде што чкрапалото е тврдо. Кога ќе се помине припремниот дел (мекото) и се дојде до тврдиот дел на чкрапалото се зема воздух се запира дишењето и полака се повлекува чкрапалото се додека не пукне пиштолот. Времето откако ќе се запре дишењето до окинувањето не треба да биде подого од 3-5 секунди.

Слика 7.40.

По испукувањето на шесте куршуми навлаката од пиштолот останува во задна положба ја вадите рамката од пиштолот и чекате во припремна позиција слика бр. 7.31 за проверка на оружјето.

7.5. ПОСТАПКА ЗА ГАЃАЊЕ СО ПУШКА ПАП М-59/66

Во следниов текст се објаснуваат ставот за гаѓање со пушка, ставање на муниција во сандакот за муниција на пушката, полнење (репетирање) нишанење и окинување со пушка ПАП м59/66 7,62x39mm.

Лежечки став за гаѓање со пушка

Слика 7.41.

Слика 7.42.

Став за гаѓање со ПАП М-59/66 прикажан на сликите: 7.41, 7.42 и 7.43 . Стрелецот е залегнат зад наслонот со десната нога свиткана во колено под агол од 45 степени од телото, а левата нога исправена и двете со стапалата легнати на земја со внатрешниот дел. Пушката со десната рака се држи за вратот на кундакот со прстот надвор од окинувачот. Левата рака со лактот е потпрена на земја и со дланката ја држи пушката за дрвената облога, воедно левата рака служи како наслон. Главата ја донесува во висина на нишаните за да може да направи порамнување на нишаните со целта. Во исто време пушката ја држи цврсто потпрена со кундакот на рамо. Кога е спремен стрелецот за пукање го става прстот на окинувачот и повлекува.

Слика 7.43.

По завземен лежечки став на кандидатот, со претходно проверена празна и закочена пушка од страна на обучувачите со затварачот во задна положба слика бр.7.44, кандидатот ја чека следната команда од одговорниот на гаѓањето.

Слика 7.44.

Полнење на пушка

На дадена команда од одговорниот на гаѓањето „СО 6 КУРШУМИ ПУШКА АДМИНИСТРАТИВНО НАПОЛНИ“ кандидатот зема куршум со десната рака слика бр.745 го става во сандакот на пушката слика бр.746 притиска со палецот одозгора слика бр.747 и го втиснува куршумот во сандакот за муниција на пушката слика бр.748.

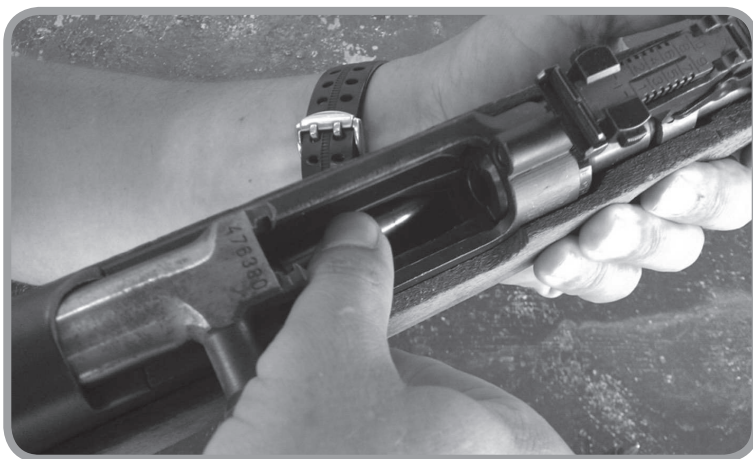
Слика 745.

Слика 746.

Слика 7.47.

Слика 7.48.

Откако кандидатот ја наполнил пушката со шест куршуми, од страна на одговорниот на гаѓањето следи команда „ПОЛНИ“ тогаш кандидатот го повлекува затварачот на пушката наназад и го пушта слободно сам да се затвори сликите бр. 7.49, 7.50 и 7.51.

Слика 7.49.

Слика 7.50.

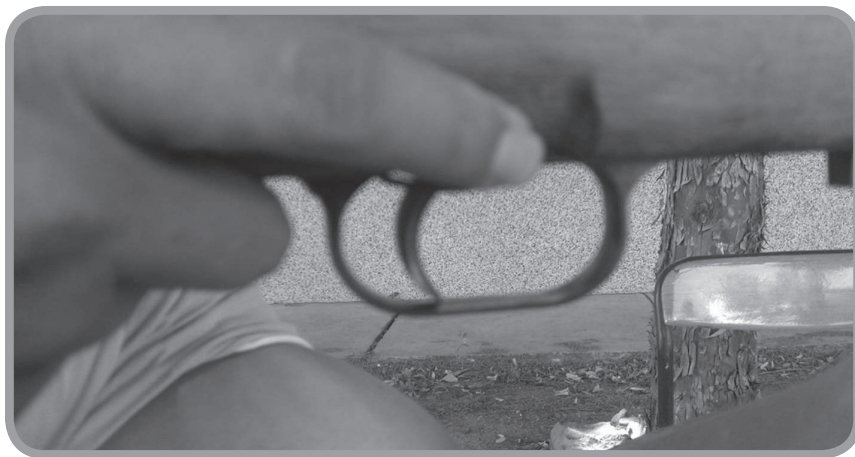
Слика 7.51.

Доколку затварачот се задржи и полека се отпушти може да дојде до нецелосно затварање на затварачот и пушката да направи застој.

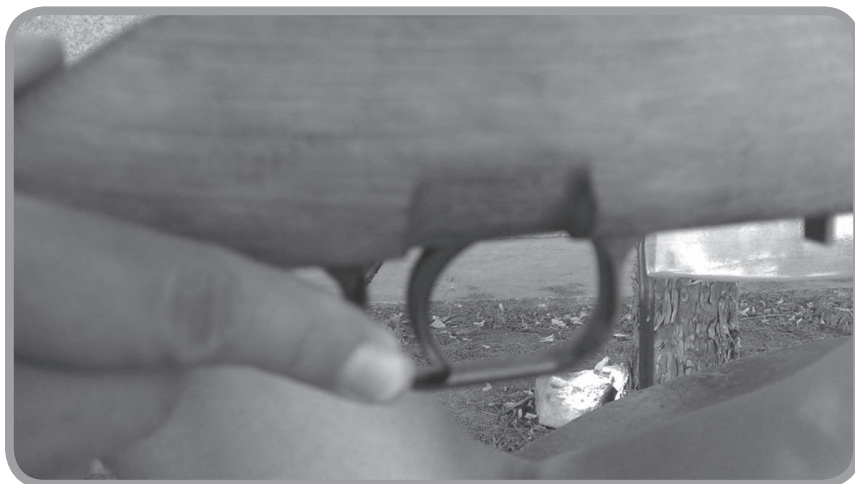
Сега оружјето е наполнето следна команда следи „ОТКОЧИ,“ на оваа команда кандидатот со показалецот од десната рака ја спушта кочницата надолу сликите бр.7.52, 7.53 и 7.54

Слика 7.52.

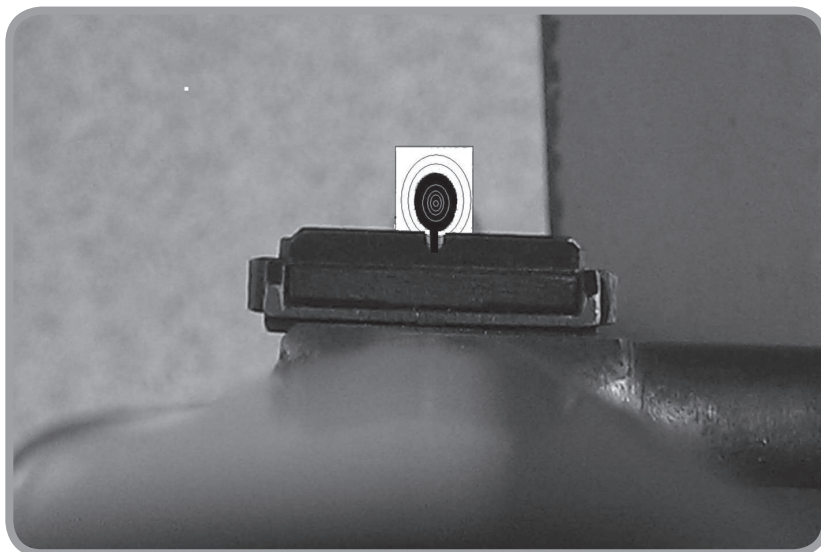
Слика 7.53.

Слика 7.54.

Начин на нишанење и окинување со пушка

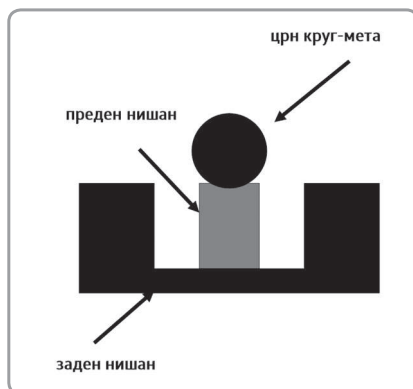
Откако ќе се откочи пушката следи команда „ПУКАЈ“ на оваа команд кандидатот ја нанишанува целта така да предниот нишан го израмни со задниот нишан прикажано на слика бр.755.

Слика 7.55.

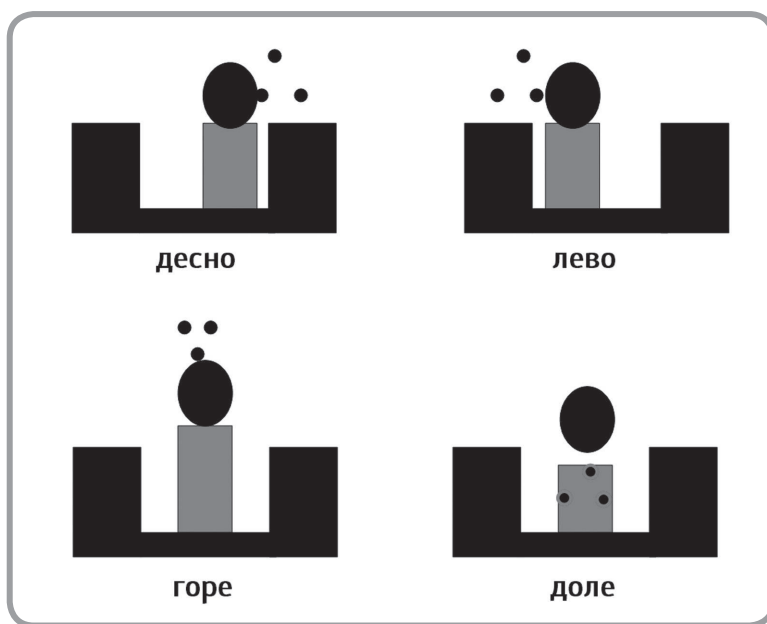
Секое неправилно поставување на нишаните доведува до непогодување на целта. На слика бр.7.56 прикажан е правилниот начин како треба да бидат поставени нишаните за да се погоди целта. На слика бр. 7.57 прикажани се неправилни начини на нишанење така да во зависност од поставеноста на нишаните различни се и погодоците во целта.

ПРАВИЛНО НИШАНЕЊЕ

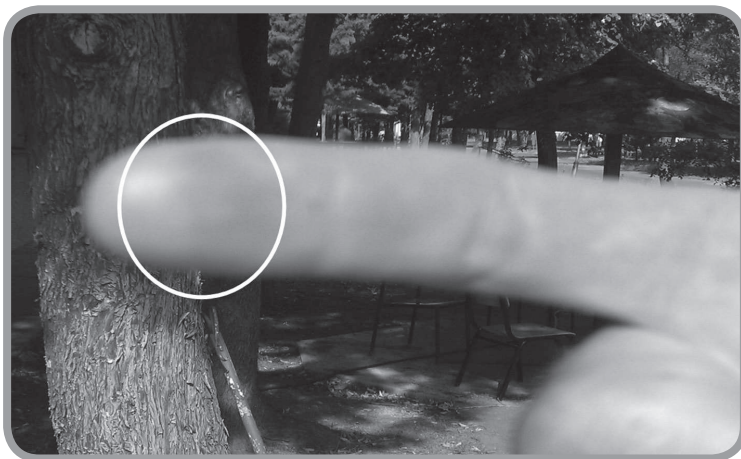
Слика 7.56.

НЕПРАВИЛНО НИШАНЕЊЕ

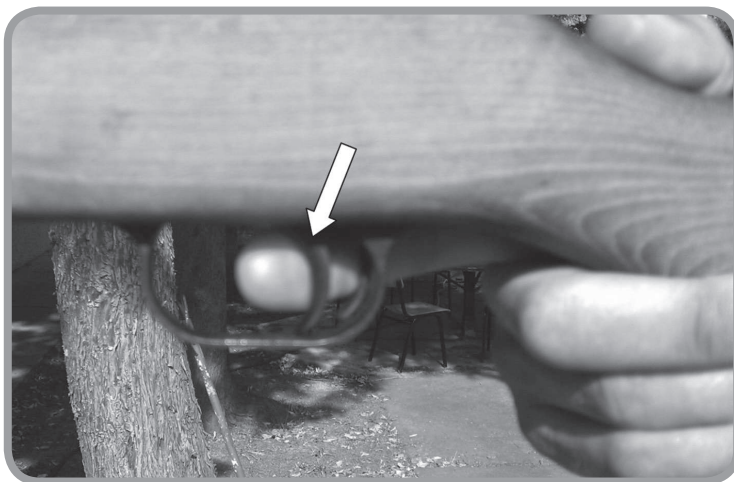

Слика 7.57.

Кога сте сигурни дека правилно сте нанишаниле во метата показалецот од појаката рака го ставате на чкрапалото. Перничето од показалецот сликата бр.758 го допира чкрапалото сликa бр. 759 полека го повлекувате окинувачот.

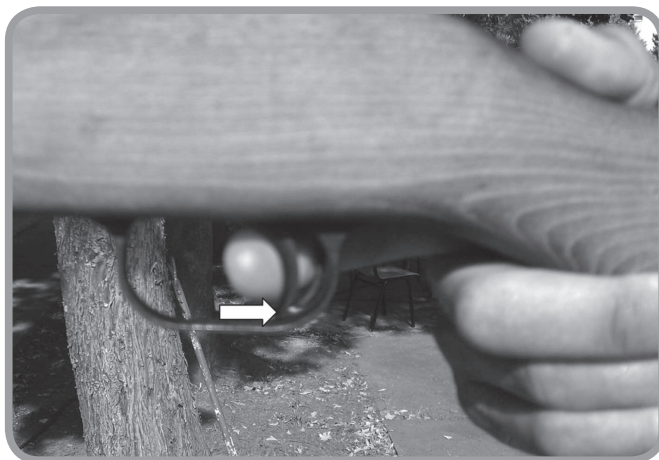

Слика 758.

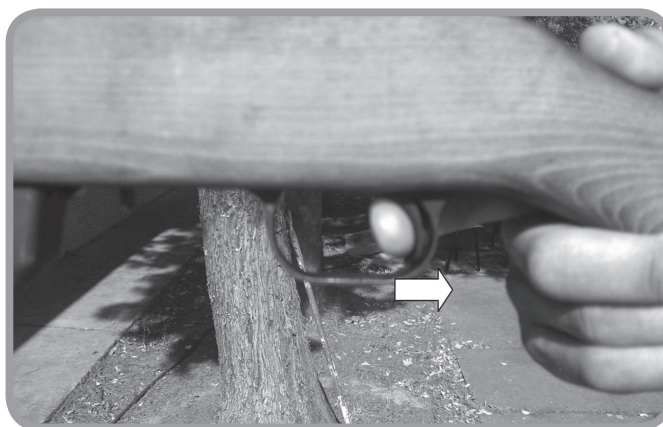
Слика 759.

Движењето на чкрапалото е праволиниски наназад и се состои од два дела првиот дел е припремен каде што чкрапалото се движи лесно слика бр. 760 .

Слика 7.60.

и вториот дел е кога треба да окине каде што чкрапалото е тврдо слика бр. 761.

Слика 7.61.

Кога ќе се помине припремниот дел (мекото) и се дојде до тврдиот дел на чкрапалото се зема воздух се запира дишењето и полака се повлекува чкрапалото се додека не пукне пушката. Времето откако ќе се запре дишењето до окинувањето не треба да биде подого од 3-5 секунди. По испукувањето на шесте куршуми затварачот од пушката останува во задна положба, кандидатот ја закочува пушката, станува и застанува еден чекор позади позицијата каде што лежел. По ова кандидатот чекате наредна команда без да ја вади заштитната опрема што ја носи на себе.

7.6. МЕРКИ ЗА БЕЗБЕДНОСТ ПРИ ИЗВЕДУВАЊЕ НА ГАЃАЊЕ

Пред почеток на гаѓањето:

- со кандидатите кои ќе гаѓаат и одредените органи на стрелиштето, пред изведување на гаѓањето задолжително да се извршат плански, организирани и квалитетни подготовки за извршување на гаѓањето;
- на необучени и психофизички неподготвени кандидати (по проценка на одговорниот на гаѓањето или медицинското лице) не им се дозволува изведување на гаѓањето
- за време на изведување на гаѓањата се формира мунициска станица која мора да биде заштитена од атмосферски влијанија (дожд, снег, влага, ниски температури, директни сончеви зраци, високи температури) и да биде обезбедена;
- обучувачите задолжително да извршат проверка на вооружувањето, проверка на рамките и муницијата со кои се гаѓа и истите треба да бидат технички исправни и да функционираат. Обучувачите со оружјето за кое е констатирано дека технички не е исправно веднаш го заменуваат со технички исправно вооружување. Забрането е гаѓање со неисправно оружје и неисправна муниција;
- доколку на стрелиштето се забележат луѓе и стока по која било основа гаѓањето не смее да започне;
- пред почетокот на секое гаѓање кандидатите да се запознаат со задачите, условите, стандардите и мерките за безбедност од важечките критериуми кои се пропишани за стрелиштето, видот на гаѓањето, оружјето и муницијата со која се гаѓа;
- секој кандидат на гаѓањето мора да ги познава задачите, условите, стандардите за гаѓањата и вооружувањето од кое се врши гаѓање.
- целокупната организација за изведување на гаѓањето да биде поставена, да се знаат настаните кои следат и да владее потполн ред и дисциплина;

Во текот на извршување на гаѓањето:

- сите гаѓања се изведуваат само на одобрено стрелиште (уреден полигон) со пропишана документација и извршена балистичка процена;
- сите лица кои работат и изведуваат гаѓање на стрелиштето, задолжително да носат заштитна опрема (панцир, наочари и антифони).

ВНИМАНИЕ:

Од страна на кандидатите не смее ништо да се работи со вооружувањето без команда на обучувачите.

За време на гаѓањето да се забрани свртување на оружјето на сите страни освен во правецот и зоната (секторот) на гаѓањето.

- пред секое движење оружјето да се закочи, а цевките на оружјето секогаш да бидат во правецот и полето на гаѓањето.
- секое движење да се изврши по команда на обучувачите.
- обучувачот ја следи работата на кандидатот на гаѓањето и на прописен начин ќе интервенира во случај да се отстапува од пропишаните и наредените постапки и мерки;
- при секое гаѓање, кандидатот мора да заземе став за гаѓање кој ќе му обезбеди стабилност и заштита од повредување при повлекување на оружјето назад;
- на кандидатите кои гаѓаат им се забранува да го полнат и празнат оружјето, да отвораат оган, отстрануваат застој или каква било работа на стрелиштето без команда одобрение и надзор на обучувачите.
- На командата “ПРЕКИНИ ГО ОГНОТ” до командата “ОГАН”, оружјето се закочува и се забранува секаква работа со вооружувањето и муницијата;
- ако дојде до застој кој извршителот не може да го отстрани го закочува оружјето, ја подига едната рака исправено над телото и со глас известува “ЗАСТОЈ”. Обучувачот го празни оружјето, пробува да го одстрани застојот, доколку не е во можност да го одстрани застојот го заменува вооружувањето со технички исправно вооружување и кандидатот продолжува со гаѓањето. - Обучувачите задолжително вршат обиколка и контрола на огнената линија со цел на пронаоѓање и собирање на евентуално исфрлена муниција при повлекување на затвораот во задната позиција или при отстранување на застој;

ВНИМАНИЕ:

Гаѓањето мора веднаш да се прекине:

- кога ќе се воочат движења на луѓе, добиток и моторни возила во полето на гаѓањето и зоната на опасност;
- прием на известување или сигнал за опасност од обезбедувањето на стрелиштето;
- појава на пожар, грмотевици

7.7. НАЧИНИ НА ИЗВЕДУВАЊЕ НА ГАЃАЊАТА

ПОДГОТВИТЕЛНО ГАЃАЊЕ СО ПИШТОЛ

М-57 калибар 7,62 X 25mm

Задача: Увежбување на кандидатите за прецизно гаѓање со пиштол М-57 со калибар 7.62 X 25мм.

Услови: Во оптимални временски и метео услови, од стоечки став со заштитен елек на себе, заштитни наочари и антифони се гаѓа кружна мета на растојание од 10м.

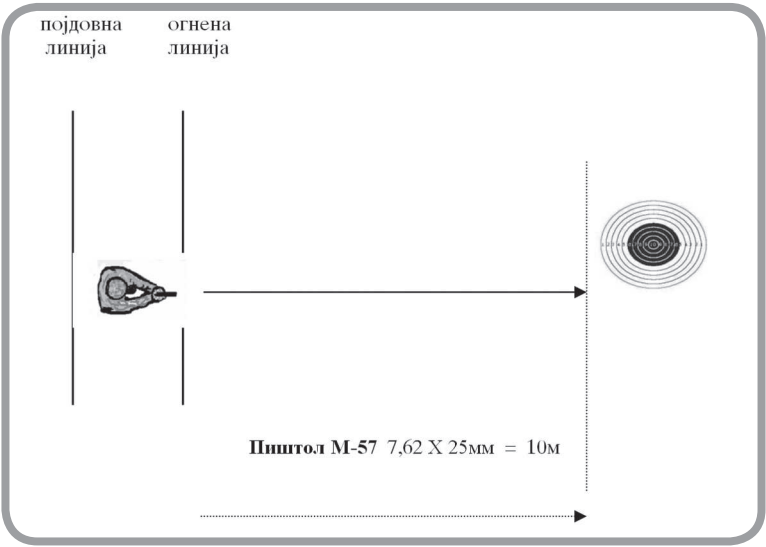
Стандард: За гаѓање со М-57 со калибар 7.62 X 25мм потребно е да се направи група на погодоци во кружна мета од кој вкупниот збир на погодоците да не биде помал од 30 кругови, нишанската точка да биде во центарот на црниот круг.

Начин на извршување на гаѓањето:

- „НА ПОЧЕТНА ЛИНИЈА НАПРЕД“
- „ЗАШТИТЕН ЕЛЕК СТАВИ“
- „НАОЧАРИ СТАВИ“
- „АНТИФОНИ СТАВИ“
- „НА ОГНЕНА ЛИНИЈА НАПРЕД“
- „ЗЕМИ ПИШТОЛ“ обучувачот го подава празниот пиштол на кандидатот и рамката со шест куршуми..
- „СТАВИ РАМКА СО ШЕСТ КУРШУМИ ВО ПИШТОЛ“
- „ПОЛНИ“ кандидатите го репетираат пиштолот
- „ПУКАЈ“ - кандидаатот поединечно пука шест куршуми во кружна прецизна мета на растојание од 10м.
- „РАМКА ИЗВАДИ“ обучувачите го земаат пиштолот и го проверуваат дали е празен ,кога ќе се увери одговорниот дека е безбедно следи наредна команда.
- „КОН МЕТИТЕ НАПРЕД“
- НАПОМЕНА: Ова гаѓање служи за увежбување на кандидатите за прецизно гаѓање со пиштол М-57 со калибар 7,62 X 25мм.

Забелешка	11	/							
			Оценка						
			Надминал стандард	Поминал	Не поминал				
	10	/	/	/		6			
Време за гаѓање (сек)	6	Време неограничено							
			Став за гаѓање	5	Сточки став				
Цели	4	-10м пиштол М-57							
			Вид на цели	3	Прецизна кружна мета				
Содржина на гаѓање	2	Увекбување на техника за прецизно гаѓање							
			Р. бр.	1					

Графички приказ бр.1:

ПОДГОТВИТЕЛНО ГАЃАЊЕ СО ПОЛУАВТОМАТСКА ПУШКА

ПАП-М59/66 калибар 7,62мм X 39

Задача: Увежбување на кандидатите за прецизно гаѓање со пушка ПАП М-59/66 калибар 7.62 X 25мм.

Услови: Во оптимални временски и метео услови, од заклон во лежечки став со потпирка, со заштитен елек на себе, заштитни наочари и антифони се гаѓа прецизна кружна мета на растојание од 100м.

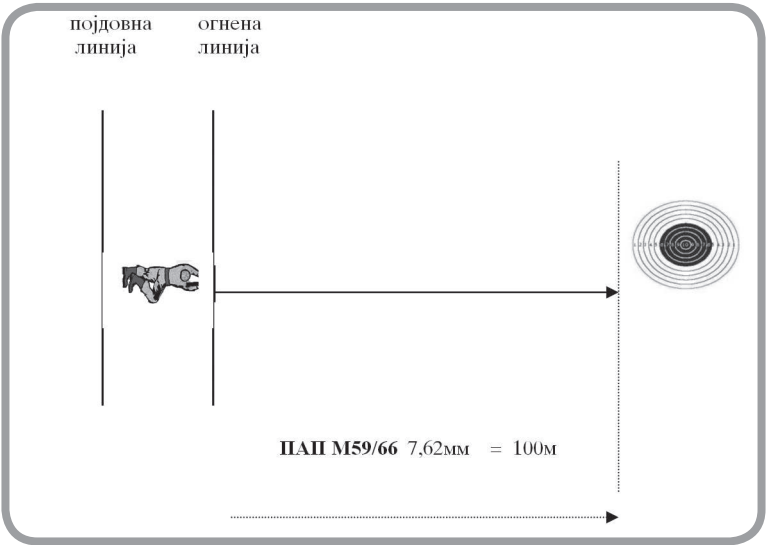
Стандард: За гаѓање со ПАП м59/66 7.62 X 25мм потребно е да се направи група на погодоци во кружна мета со нишанската точка во подножјето на црниот круг.

Начин на извршување на гаѓањето:

- „НА ПОЧЕТНА ЛИНИЈА НАПРЕД“
- „ЗАШТИТЕН ЕЛЕК СТАВИ“
- „НАОЧАРИ СТАВИ“
- „АНТИФОНИ СТАВИ“
- „НА ОГНЕНА ЛИНИЈА НАПРЕД“
- „ЛЕГНИ“ кандидатите залегнуваат на позиција со број обележена од 1-8.
- „СО 6 КУРШУМИ ПУШКА АДМИНИСТРАТИВНО НАПОЛНИ“ по полнењето на пушката кандидатот од позиција означена со број на која се наоѓа ја пронаоѓа својата мета на далечина од 100 мети .Пример:(ако се наоѓа на позиција означена со бројот 3 ја пронаоѓа и ја гаѓа третата мета од лево).
- „ПОЛНИ“
- „ОТКОЧИ“
- „ПУКАЈ“ - кандидаатот прецизно пука поединечно шест куршуми во кружна прецизна мета на растојание од 100м, го закочува оружјето и чека наредна команда.
- „КОН МЕТИТЕ НАПРЕД“
- НАПОМЕНА: Ова гаѓање служи за увежбување на кандидатите за прецизно гаѓање со пушка ПАП М59/66 калибар 7,62мм.

Забелешка	11	/			
			Оценка		
			Надминал стандард	Поминал	Не поминал
	10	/	/	/	
Број на куршуми	7	6			
Време за гаѓање (сек)	6	Време неограничено			
Став за гаѓање	5	Лежечки од наклон			
Цели	Далечина во метри	4	-100м (ПАП М-59/66)		
	Вид на цели	3	кружна мета за ПАП М59/66 7.62мм		
Содржина на гаѓање	2	Увекбување на техника за прецизно гаѓање			
	Р. бр.	1	1		

Графички приказ бр.2:

8

ПРАКТИЧЕН ДЕЛ

Самоодбрана

8.1.	Техника на ѓадови.....	249
8.2.	Одбрана од невооружен и вооружен напаѓач.....	258
8.3.	Захвайи за специјални намена	262
8.4.	Методи на присилно прivedување и врзување	265

6 ЧАСА

8.1. ТЕХНИКА НА ПАДОВИ

Техниката на падовите има повеќе задачи. Прво, спречување на повреди кој може да настанат како последица на ефикасно изведување на техниката на фрлање или од некоја друга причина од падот. Падовите мораат да ни обезбедат станување во еден замав како би можело да се продолжи борбата т.е интервенцијата. Падовите се изведуваат на два начини. Кај двете техники на изведување на падот раката или рацете го остваруваат првиот контакт со подлогата и ја реализираат почетната амортизација. Во таа прилика се остварува принцип на реакција од цврста подлога. Реакција на подлогата на силен, истовремен удар со дланките или со дланката и подлактицата се предизвикува сила на реакција на цврста подлога кој има ист интензитет, ист правец но спротивен смер на импулсот, така да брзината на телото значително се намалува.

Во амортизацијата на падовите голема и значајна улога има контрола на флексијата на зглобот на лактот и на коленото, таа се изведува благодарение на контракцијата на мускулите на лактот и коленото со кој се остварува ефект кој предизвикува значително успорување на падот на телото.

Постојат голем број падови и нивни варијанти, а класификацијата се врши врз основа на две основни карактеристики: према површината на телото на кое се паѓа и према правецот и смерот во кој се изведува падот.

Падовите према површината на телото на кој се паѓа можат да бидат:

- Падови напред
- Падови на грб
- Падови на страна

Падови према правецот и смерот во кој се изведуваат можат да бидат:

- Падови напред- лево(десно)
- Падови назад- лево(десно)
- Падови на страна- лево (десно)

Пад напред

Техника на изведување

Со десната нога завземаме чучнувачка положба, а со левата клекнувачка. Сводот од дланката на десната рака, го поставуваме во рамнина паралелна со десното стапало, а левата дланка ја навалуваме на подлога под левото колено. Со завземање на таа положба, формирана е лачна

површина од сводот на дланката, подлактицата и надлактицата на десната рака, а преку која се започнува тркалање. Продолжение на овој процес на тркалање е преку десното рамо, заоблениот грб, се до спротивниот т.е. лев колк. Аголот којшто го градат сводот на дланката и подлактицата, како еден крак на агол, и на надлактицата како друг крак треба да биде со големина околу 140-150 степени, така што врвот на тој агол т.е. зглобот на лактот во правецот и насоката на движењето односно тркалање. Главата е свртена во правец под агол од 90 степени од правецот на движењето, така што брадата го допира левото рамо.

Во втората фаза на обуката за десен пад нанапред, единствена промена е во висината на завземање на положба на телото, односно левото колено коешто беше во клекнувачка положба - се исправува и потпирањето на левата нога сега е во стопалото. По паѓањето, додека телото со левиот колк ја допира подлогата, ја подвиткуваме левата нога во коленото со што инерцијата на телото би не довела во стоечка положба.

Во третата фаза на обуката паѓањето се реализира во движење. При исцекорување на десната нога се потпира сводот на дланката кој заедно со подлактицата, надлактицата, десното рамо и заоблениот грб прави лачна површина. Истовремено, дланката на левата рака се потпира на подлогата и доаѓа до тркалање односно до десен пад нанапред во движење.

Пад наназад

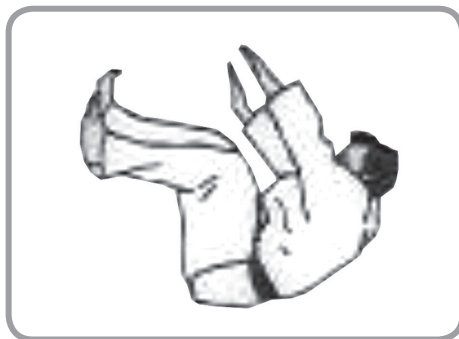
Прва фаза на обуката, представува постапка за совладување на техники од наједноставни позиции.

За почеток на изведување на техника на падот наназад потребно е да се легне на грб, а главата да се подигне од подлогата така што врвот на брадата ќе ги допира градите. Рацете кои што во зглобот на лактот се благо свиткани (аголот помеѓу подлактицата и надлактицата е околу 160-170 степени) ќе ги кренеме и прекрстиме во пределот на зглобот на дланката над телото. Со што со посилен замав удриме со рацете (дланките и подлактиците) во подлогата така што надолжната оска на рацете и телото прават агол од 35-40 степени. Опишаните движења неопходно е во таа фаза да се повторат неколку пати во континуитет. Следи користење на ногата така што по ударот на раката по подлогата, останувајќи во таа положба (се мисли на рацете), двете нозе истовремено ги подигнуваме свиткани во колената и ги префрлуваме преку десното рамо што поблиску до телото. Главата ја вртиме во спротивната страна, од онаа во која ги подигаме нозете, така што врвот на брадата ја допира левата клучна коска. Изведуваме колут назад преку десното рамо така што десното колено останува потпрено за подлогата, а левата нога ја испружуваме и ја потпираме на стопалото, што автоматски ни овозможува брзо станување.

Втората фаза, представува лесно оддалечување од подлогата, така што за почеток на паѓањето наназад завземаме чучнувачка положба. Рацете под наведениот агол ги прекрстуваме во зоната на дланката, над коленото, лесно седнуваме, а истовремено вршиме удар со раката во тлото. Ногата ја префрлуваме преку десното рамо на ист начин како во првата фаза. Единствена разлика е во тоа што поради повисоката почетна положба т.е. клекнувањето по големата инерција на нашето тело доведува до побрзо изведување на колут наназад преку десното рамо и побрзо завземање на исправена положба на телото.

Помошна вежба за побрзо и што поефикасно совладување на техниката на падот наназад се изведува во пар, така што партнерите клекнуваат свртени еден према друг на дофатлива дистанца на дланките, наслонувајќи ги своите дланки на договорен знак, оттурнувајќи се наназад. По принцип на акција и реакција со додатен почетен импулс следи веќе опишаниот начин на изведување на падот наназад.

Во третата фаза доаѓа до потполно оддалечување на горниот дел на телото од подлогата т.е. падот се изведува од стоечки став, а по принцип и на начин опишан во претходните фази.

Пад на страна

Во првата фаза, во која телото е најблиску до подлогата завземаме лежечка позиција по замислена линија на десната страна од телото, десната рака благо ја свиткуваме, а под агол на издолжена оска на раката и телото од 35-40 степени, подигаме околу 50 сантиметри и правиме удар со отворена дланка на раката со споени прсти и подлактица. Левата дланка на раката е цело време на појасот.

Во втората фаза, со левата нога правиме клек, десната нога ја испружуваме и ја ослонуваме на петата. Десната рака ја испружуваме и ја поставуваме паралелно со подлогата. Лесно седнуваме на десната страна на замислената линија, правиме удар со десната рака, а левата рака е цело време на појасот. Двете нозе истовремено ги подигаме, свиткани во

колената, ги префрлуваме преку левото рамо, што поблиску до телото, правиме колут наназад така што левото колено да остане наслонето на тлото, а десната нога испружена и наслонета на стапалото, што не доведува во исправна положба.

Во третата фаза, сме исправени така што нашето тело е под агол од 90 степени во однос на замислената линија. Десната нога ја префрлуваме преку левата, така што страничниот дел од десното стапало да биде на замислената линија, што подалеку од левото стапало. Испружената десна рака е паралелна со замислената линија, со дланката свртена спрема истата. Започнуваме лесно спуштање на телото со клекнување со десната страна кон замислената линија. Во крајната положба, а непосредно пред допирот на десната страна на замислената линија, силно удираме со десната рака на подлогата, левата рака е на појасот и продолжуваме со префрлување на ногата преку левото рамо, до станување.

Во следната фаза, нема наслонување на странични дел од десната нога по подлогата и клекнување, туку стапалото од десната нога се лизга по замислената линија, а десната рака ја прати десната нога. Непосредно пред допирот на десниот колк на замислената линија, доаѓа до силен удар на подлогата со десната рака и превртување наназад преку левото рамо, до исправување на положбата на телото.

Поделба на техниката на фрлањата

Техниката на фрлања, може да се подели во две основни групи, на основата на положбата на телото во однос на подлогата. Тоа се техники во стоечка и лежечка положба.

Техника во стоечка положба

- Рачно фрлање
- Странично фрлање
- Фрлање со нога
- Пожртвувано фрлање

Техники во лежечка положба

- Захват со држење
- Захват со гушење
- Полуга

Странично фрлање

Главна улога во изведување на страничното фрлање има нашиот контакт и бочниот дел од партнерот.

Фрлање со префаќање околу струкот

Во првата фаза на обуката, со левата рака го фаќаме кимоното на партнерот испод лактот на десната рака, а десната нога ја поставуваме пред десната нога на партнерот. Вршиме ротација на телото околу прстите на десната нога како би можело левата нога да ја поставиме во положба на прсти што поблиску во внатрешната страна на левата нога на партнерот. Со десна рака го префаќаме струкот на партнерот. По воспоставување на контактот, изведуваме чучањ од точка каде оската на колкот е под оската на партнерот т.е. се спуштаме под тежиштето на телото на партнерот, цело време горниот дел од трупот е исправен т.е. исправени се колковите.

Во другата фаза, од претходно опишаната положба се изведува фрлање, така што нагло се исправуваат колената, правиме благ претклон и ротација на горниот дел на телото околу оската на телото во лева страна, и истовремено силно повлекување со левата рака во правец на нашето лево рамо. Десната рака цело време ја држиме околу половината на партнерот, се до моментот на контакт на телото на противникот со подлогата.

Многу важен момент на ова фрлање е положбата на главата која цело време ја прати ротацијата на левата рака и со тоа влијае на брзината на ротацијата.

Големо бочно фрлање

Ова фрлање е варијанта на техника на фрлање со префаќање околу струкот, единствена разлика е во тоа што дланката на десната рака ја подигнуваме повисоко од струкот и ја фаќаме десната лопатка т.е. рамото на партнерот, во таа прилика телото на партнерот во фазата на фрлањето прави поголем лак.

Основно бочно фрлање

Со левата рака го фаќаме противникот испод лактот на десната рака, а со десната рака го фаќа левиот околувратник на партнерот во висина на клучната коска. Зглобот на шаката на нашата десна рака мора да биде цврст во продолжетокот на подлактицата, а лактот зазема положба во левата подпазувна јама на противникот. Прстите на десната нога ги поставуваме пред десната нога на противникот и вршиме ротација околу нејзе, а прстите на левата нога ги поставуваме на внатрешниот дел на противничката лева нога, вршиме повлекување со левата рака во висина на очите, ја вртиме шаката и ја пратиме со погледот воспоставувајќи истовремено контакт на десната страна на градите со противникот. Фрлање преку колкот се прави со фаќање за ракав.

Кај оваа техника постои можност гардот да го поставиме на два начина. Со двете раце да го фатиме противникот на крајот на ракавот или зглобот на шаката, или да заземеме основен лев гард кој е фат на левата рака на десниот околувратник околу клучната коска, а со десната рака левиот ракав или зглоб на шаката на противникот. Поставување на ногата и колковите е идентично како во претходните техники. Со шаката на десната рака ја туркаме противничката лева рака во правец на неговото десно рамо, а со левата рака влечеме према нашето лево рамо или градите.

Да потсетиме, во таа фаза долниот дел од телото се наоѓа во получучна положба, а горниот дел од телото е исправен, со нагло подигнување и истовремено со ротација на горниот дел од телото во лева страна. Со обзир на тоа што нашиот колк го блокирал десниот бут на противникот, доаѓа до свртување на партнерот околу неговата надолжна оск и до реализација на фрлањето.

Фрлање со фаќање околу врат и блокада на нозете

Можеме да кажеме дека наведената техника е најслична со техниката фрлање со фаќање околу врат.

Со левата рака го фаќаме партнерот за десниот ракав. Десната нога (на прсти) ја поставуваме на средина помеѓу стапалата на партнерот, но пред

линијата на врвот на прстите. Левата нога ја поставуваме на надворешната страна од левата нога на партнерот, а истовремено, со левата рака го фаќаме партнерот околу врат. Следи поместување на нашата десна нога на надворешната страна од стапалото на десната нога на партнерот, така да нашите стапала да прават агол од 90 степени. При тоа, нашата десна нога ја блокира ногата на противникот во пределот на колената. Потоа следи принцип на фрлање кој е опишан во предходните техники, при скок се нагласува ротација на горниот дел од телото и главата во лева страна.

Фрлање со рака

За оваа група фрлање карактеристично е тоа што раката има одлучувачка улога во завршната фаза на фрлање. Со нив или се воспоставува контакт кој е пресуден за изведување на фрлањето, или се изведува фрлањето.

Фрлање преку рамо

Со левата рака го фаќаме партнерот за десниот ракав. Влезот на ногата и положбата на телото е идентичен како кај сите претходно опишани техники, освен техниката фрлање со фаќање околу врат и блокада со нога. Со свиткување на лактот на десната рака правиме цврст контакт со десната подпазувна јама на противникот. Замавнувањето на десната рака се прави со отворена дланка.

Фрлање со двете раце преку рамо

Поставуваме основен десен гард. Левата рака го фаќа десниот ракав од партнерот, а со десната рака го фаќа партнерот околу врат во висина на градите или пониско. Влезот на ногата и положбата на телото е идентичен

како во предходните техники. Ја подигаме десната рака на противникот, а својот десен лакт го поставуваме во десната подпозувна јама на партнерот.

Со извлекување на нашата лева рака во правец на нашето лево рамо, со нагло станување и ротација околу надолжната оска се изведува фрлањето.

Фрлање со опфаќање околу нога

Десната нога ја ставаме на средина на растојанието на противничките стопала, на линија на врвот на противничките прсти. Левата нога доаѓа позади нашата десна нога, ги вртиме колковите така да допирната страна на нашиот десен бут го допира партнерот, главата ја померуваме на лево и одиме во претклон, така да вратот и рамото ги ослонуваме на противничкиот десен колк. Со двете раце ги фаќаме противничките нозе во пределот на надколеницата. Фрлањето се изведува така што со вратот и рамото во зона на појасот на противникот, го туркаме противникот напред, а истовремено со рацете повлекуваме према нашиот колк т.е назад и нагоре.

Ножни фрлања

За оваа група на фрлање карактеристично е контактот на ногата, како и одржување на стабилна рамнотежа, и покрај тоа што при изведување на самото фрлање со ослонуваме на само на една нога. Фрлањата мочат да се поделат во подгрупи врз основа на смерот на движење на противникот така да може да кажеме дека постојат ножни техники со кој вршиме блокирање или чистење на противничката нога.

Големо надворшено чистење

Воспоставуваме контакт со партнерот со применување на основен десен гард.

Со левата рака се фаќа десниот ракав на противникот во висина на лактот или малку пониско. Со десната рака се фаќа околу вратникот на противникот што е можно погоре по можност и позади вратот. Во таа прилика се воспоставува контакт со десната подлактица и лактот со градите на противникот. Стапалото на левата нога го поставуваме паралелно со стапалото на десната нога на противникот на растојание од околу 10 - 15 см. доволно да нашата нога може да пројде измеѓу. Со благо движење напред се воспоставува контакт помеѓу нашето десно рамо, град и колкови. Со левата рака ја туркаме противничката десна рака прам неговиот појас, а со десната подлактица ја ослонуваме сета тежина оптеретувајќи ја десната нога на противникот наназад и налево. Десната нога која е полусвиткана во

прстите свртени према тлото ја провлекуваме позади противничката десна нога. Важно е тоа што главата и прстите на десната нога мораат да бидат во иста рамина. Со прилепување на десната нога воспоставуваме контакт со противничката десна нога ја избиваме, подигнувајќи ја што повише наназад. Главата и горниот дел на телото автоматски го пратат тој покрет спуштајќи се нанапред исто толку колку сме ја подигнале ногата - компензација на движењето. Стапалото на десната нога го спуштаме на земја по завршување на техниката на фрлање.

Големо внатрешно чистење

Контактот со противникот го воспоставуваме така што заземаме основен десен гард на ист начин како во предходните техники. Прстите на десната нога ги поставуваме околу 20-30 см. пред прстите на десната нога на противникот. Ротирајќи околу прстите левата нога ја поставуваме позади десната. Со левата рака ја туркаме противничката десна рака кон неговиот појас, а десната подлактица и телото ја оптеретување партнеровата лева нога. Прстите на десната нога клизаат по земјата така што формираат лак, а во моментот на контактот правиме чистење на левата нога на противникот додека рацете продолжуваат да туркаат во неведениот правец.

Големо внатрешно чистење

Завземаме десен основен гард т.е. со левата рака го фаќаме десниот противнички ракав, а со десната рака го фаќаме десниот околувратникот на противникот. Со левата рака ја влечеме противничката десна рака во правецот на неговото движење. Истовремено вршиме брза ротација ололу сопствената десна нога. Со овој покрет го принудуваме противникот да направи долг искорак како би можел да ја задржи рамнотежната положба на телото. Го искористуваме тој момен и со табанот на десната нога правиме чистење на неговата десна нога во предлот на петата, а во правец на прстите и смерот на вртење, а истовремено подлактицата на десната рака ослонувајќи ја тежината оптеретувајќи ја противничката десна нога.

Блокада на стапалото на ногата која е напред

Од десен основен гард правиме искорак со нашата десна нога во десна страна.

Со блага ротација на долниот дел од колкови со табанот на левата нога, ја блокираме противничката десна нога непосредно над скочниот зглоб. Со левата рака го влечеме партнерот во правец и смер на неговото движење, а во висина на рамената а со десната рака го туркаме противничкото лево рамо и изведуваме фрлање со голем лак.

Блокада со колено

Фрлањето се изведува така и кај предходните техники, со таа разлика што со табанот на десната нога ја блокираме противничката десна нога непосредно испод колената. За разлика од претходните техники, левата нога со која правиме блокада е полусвиткана во коленото.

8.2. ОДБРАНА ОД НЕВООРУЖЕН И ООРОУЖЕН НАПАЃАЧ

Основни блокови

Основни блокови претставува движење на структурата која овозможува неутрализирање на нападот без обзир на тоа дали нападот е изведен со рака нога или со некој предмет. Основните блокови се реализираат со рака, а во зависност од тоа кој дел од телото се брани можат да се поделат на високи, средни и ниски. Високиот блок оневозможува напад во правец на главата, средниот во правец на градниот кош и нискиот блок спречува напад усмерен во правец на стомакот. Сите основни блокови се реализираат со подлактица односно делот од зглобот на дланката до зглобот на лактот.

Основен висок блок нагоре

Основниот висок блок нагоре се изведува во припремен став така што левата рака е испружена и поставена во висина на градите а десната рака е на истоимениот колк при што дланките се затворени. Изведување на блокот започнува со поставување на затворената десна дланка на спротивниот колк и тоа сгот надлактицата треба да биде усмерена напред. Од таа положба раката се нагоре, од положба на подлактица во однос на надлактицата околу 100 степени. Покретот се завршува со ротација на подлактицата така што надворешниот дел на подлактицата се носи над висина на главата, додека затворената дланка на надлактицата е усмерена кон главата. За време на реализација на овој блок левата рака по најкраткиот пат се враќа на истоимениот колк, и истото е пратено со ротација на трупот на лева страна.

Основен среден внатрешен блок

Овој блок се изведува од припремен став од идентична положба на раката како во претходната техника. од таа положба десната рака се носи на спротивниот колк каде се поставува надлактицата усмерена нагоре. Односот на подлактицата и надлактицата е околу 90 степени. Блокот започнува со

полукружно померување и ротирање на подлактицата на истоимената страна на телото, додека лактот ја задржува првобитната положба. Завршетокот на блокот е преку ротација донесување на внатешната страна на подлактицата до десниот дел на телото, така да надлактицата е усмерена напред, за време на изведување на тој блок левата рака по најкраткиот пат се враќа на истоимениот колк а целото движење е пратено со ротација на трупот на левата страна.

Основен среден надворешен блок

Се реализира од припремен став во идентична положба на раката како во предходните опишани примери. Реализација на блокот започнува со носење на десната во страна под агол помеѓу подлактицата и надлактицата од околу 90 степени. Од таа положба раката полукружно се спушта кон средниот дел на телото во ротација на подлактот, покретот се завршува со доведување на подлактицата до ивица на супротниот дел на телото при што затворената дланка е во висина на рамената, а надлактицата усмерена напред.

Низок внатрешен блок

Нискиот внатрешен блок се реализира од припремен став од истоветна положба а рацете како во предходните примери. Реализација на блокот започнува со ставање на десната затворена дланка на левото рамо при што затворената дланка со својот внатрешен дел е ориентирана према главата. Од таа положба раката по најкраткиот пат се спушта надолу до максимално испружување во зглобот на лактот. Движењето се завршува со ротација на подлактот при што надлактицата се усмерува нагоре. Движењето на телото и другата рака се идентични како и во предходните примери.

Одбрана од невооружен напаѓач

Ослободување од разни захвати за раката, облеката и телото одбраната од невооружен напаѓач претставува најчеста применувана група на захвати бидејќи самите напади можат да бидат пласирани во голем број ситуации. Тие захвати воглавно ја сочинуваат одбраната од ударци нанесени со глава и со нога со кој противникот може да го загрози напаѓаниот. Ударците нанесени со рака можат да бидат многу опасни бидејќи можат да бидат доста прецизни додека ножните удари се карактеризираат со помала прецизност, а поголема снага поради поголемата количина на мускулната маса на ногата во однос на главата.

Одбрана од удар со рака во глава

Противникот ве напаѓа со удар на десната рака во глава т.е. директен удар.

Со левата нога правите исчекор дијагонално во лева страна и изведувате среден надворешен блок со левата рака така да правовремено го одбивате или го мењате правецот на движење на раката која се движи према вас. Доколку противникот се придвижува према вас со исчекор на левата нога напред нанесете му контра удар со десната рака во стомак. Ако напаѓачот се движи према вас со исчекор на десната нога напред, тогаш после блокот исчекорот со десната нога напред од неговата десна страна и зададете му удар со десниот лакт од позади во пределот на бубрегот или во задниот дел на вратот доколку е во пониска состојба.

Одбрана од полукружен удар со раката во глава

Напад:

Противникот ве напаѓа со полукружен удар со десната рака во глава, со исчекор на левата нога напред

Одбрана:

Истовремено изведувате висок блок со левата рака и исчекорувате напред со левата нога за пола чекор во правец на врвот на стапалото на десната нога противникот спречувајќи да ве удри. Со левата рака фатете го за внатрешниот дел за ракавот во пределот на лактот. заротирајте го телот во лева страна со полукружно вртење на десната нога застанете на внатрешниот дел на врвот на стапалото на десната нога, а левата со внатрешниот дел на врвот на стапалото на противничката лева нога. поставете ја својата десна подлактица под десната пазувата на противникот и изврчете фрлање преку рамо а потоа изведете удар со рака или со нога.

Одбрана од удар со нога право

Напад:

Противникот ве напаѓа со удар на десната нога право

Одбрана:

Изведете низок вкрстен блок исчекорувајќи со десната нога дијагонално наназад. Во моментот кога сте го блокирале ударот со десната рака фатете го противникот на петата а со левата за врвот на стапалото на истата нога заротирајте го противничкото стапало во внатрешната страна повлечете ја ногата према себе и подигнете ја наназад. по вртењето и повлекувањето

на ногата противникот е принуден да се сврти околу стоечката нога и да падне на земја. Додека ја држите противничката десна нога кој мора да биде свиткана во зглобот на коленото својата десна потколеница ставете ја на надворешната страна до противничката потколеница.

Со левата нога се доближувате до неговата лева нога и клекнувате на колено на истата нога во висина на левиот колк, телото го исправувате и вршите ротирање на колковите во лева страна а со десното колено гурајте напред и надолу

Одбрана од полукружен удар со нога

Найаг:

Противникот ве задава полукружен удар со десната нога во левата страна во висина на рамената.

Одбрана:

Правите среден надворешен блок со десната рака и со десната нога правите дијагонален корак наназад. Кога го блокирате противникот со левата рака одма фатете ја неговата десна подколеница одоздола и подигнете ја нагоре додека не ја повлекол према себе, а покрај тоа ќе го исврли од рамнотежа наназад. Со десната рака фатете го на левиот ревер и искорачете со левата нога према противникот, а со десната нога замавнете полукружно од внатрешната страна на неговата лева нога на која стои. Направите фрлање држејќи ја противничката десна нога турнувајќи го со десната рака нанапред.

Одбрана од вооружен напаѓач

Одбрана од вооружен напаѓач подразбира одбрана од противник кој за напад користи ладно оружје и други предмети кој му се на дохват на рака.

Најчесто тоа се разни палици, столици, флаши и слични предмети.

Одбрана на напад со палици одозгора

Найаг:

Противникот ве напаѓа со палица одозгора со десната рака и искорак на левата нога напред.

Одбрана:

Истовремено искорачето со левата нога према противникот да му се приближите и со висок блок со левата рака оневозможете го нападот.

Фатете го напаѓачот со левата рака за ракавот на десната рака во пределот на зглобот на лактот од внатрешната страна на ракавот или за подлактицата заротирај го телото во лева страна постави го десното стапало во висина на врвовите на прстите на противничката десна нога. Истовремено со полукружен замав со десната рака ставете ја под пазувот на десната рака и изведете фрлање преку рамо. Во моментот на падот на противникот, направете прехват и фатете го брзо со својата лева рака за десната шака исчекорете со левата нога напред поред неговото десно рамо (левата натколеница биде скоро во хоризонтална положба) префрлете ја десната рака на напаѓачот преку вашата лева надколеница така да надворешната страна на лактот се наоѓа на нејзе. Со притисок на левата рака надолу и фиксирање со десното колено на градниот кош на напаѓачот сте направиле полуга во зглобот на лактот и одземање на палицата или со појак притисок до повредување на раката на противникот.

Одбрана од напад со нож

Одбрана од напад со нож претставува специфична целина и претставува опасност во примена на захватите за одбрана од нападот со нож во критичен момент, како и во честата употреба на нож како ладно оружје во напад и можноста да се браните, односно да бидете напаѓани. Одтука се јавува потреба за познавање и увежбување техника на одбрана од напад со нож. Со обзир на тоа да употребата на нож во решавање на специфични задачи е изразена неопходно е да се адекватно обучи и одбрани од напад со нож.

8.3. ЗАХВАТИ ЗА СПЕЦИЈАЛНИ НАМЕНА

Захватите за специјални намени даваат можност за широка и практична примена, а првенствено за извршување на специјални задачи на војската и полицијата во различни ситуации. Пред све карактеристично е модифицирање на захватите од одредени боречки дисциплини во захвати со специјални намени, а карактеристични се и захватите за приведување на лица, захвати за припремување на врзување на лица, и захвати за онеспособување и нечујна ликвидација на лица.

Захвати за приведување на лица

Захвати за приведување на лица претставуваат захвати со цива помош се врши истегнување на лигаментите и зглобовите на шаката, лактот и рамената или во комбинација на тие зглобови што предизвикува голема болка која неудобно делува на противникот и е принуден да ги слуша наредбите.

Кој захват ќе се примени во критичниот момент зависи од тоа дали лицето на кое се применува захватот дава активен или пасивен отпор, од неговата конституција и снага како и од воспоставување контакт со лицето т.е како сте го фатиле за рака без разлика дали захватот сте го извршиле директно или во комбинација со некој захват со кој сте се одбраниле од лицето кое ве нападнало. Зависно од тоа во која положба се наогате во однос на лицето на кое треба да примените захват на приведување разликата е фаќањето на раката и тоа: фаќање на внатрешната страна на зглобот на шаката, фаќање за предната страна на зглобот на шаката, фаќање за надворешната страна на зглобот на шаката.

Захвати за припремување за врзување

За да можете без поголеми потешкотии да направите врзување на противникот било со прирачни или формациски средства, неопходно е да се направи поволен момент заради лична безбедност на лицето кое го врши врзувањето, а тоа се остварува со примена на захват за припрема за врзување.

Изврзување во страна и припра на врзување на грб

Истовремено повлечете ја раката на противникот, полукружно околу неговата глава, и исчекорете со левата нога поред него. Додека противникот уште не се свртел во целост, поставете ја левата подлактица помеѓу неговата подлактица и надлактица а дланката на истата рака притискајте ја на зглобот на лактот за кој сте ја држеле десната рака. Со дланката на десната рака ослонете се на подлога во висина на десното рамо на противникот и скокнете му на грбот. Бидејќи ја контролирате положбата на противникот со полуга со левата рака во зглоот на десното рамо на противникот значи ја контролирате раката на грбот и од болката противникот е принуден да ја постави и левата рака на грбот. После оваа положба дланките на раката поставете ги од страна на лактовите на рацете на противникот и притискајте према внатре. Своето тело исправете го а со колковите туркајте напред, притоа што со своите натколеници ја туркаете подлактицата на противникот напред и ги одвојувате од грбот што ќе предизвика голема болка во зглобовите на рамената. Во оваа положба сосема сигурно и безбедно можете да извршите врзување со средствата за врзување.

Гушење со рака во стоечки став од позади

Се наогате во положбата позади противникот на растојание од еден до две чекора. Изведувањето се прави на тој начин што правите исчекор према противникот на растојание околу пола чекор од противникот. Го

опфакате со двете раце за рамената и снажно повлечете према себе со што ќе му ја нарушите рамнотежата наназад. Искористете го тој момент и првата третина од подлактицата поставете ја пред вратот со дланката свртена надолу. Левата подлактица поставете ја од левата страна на неговиот врат со дланката свртена нагоре. Со десната рака ватете ја дланката на левата рака и повлечете наназад и надолу така да тилот на главата му допира на вашето десно рамо. Константно стискате со рацете и влечете надолу, а со десното рамо ја притискате главата на противникот напред и недозволувате долниот дел на телото да ви се приближува према вас, него да го принудите да аиде во седечка положба после што ќе биде окончано гушењето.

Ликвидација на противник со нож во стоечки став од позади

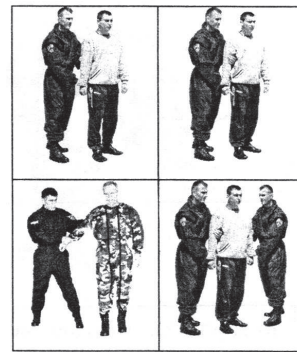
Се наогате позади противникот на растојание од ден до два чекора со нож во десна рака и сечивото е свртено нагоре. Правите брз исчекор со левата нога према противникот и со двете раце снажно го повлекувате према себе наназад со што сте го извадиле од рамнотежна положба. Бидејќи сте му ја нарушиле рамнотежата со левата рака го факате преку левото рамо за брада и снажно го повлекувате према себе така да горниот дел на грбот го наклоните на вас. Со десната рака во која го држите ножот со сечивото свртено надолу, повлечете снажно према себе со ножот преку десната страна на вратот преку коронарната артерија при што настанува смрт на противникот со што ликвидацијата е завршена.

8.4. МЕТОДИ НА ПРИСИЛНО ПРИВЕДУВАЊЕ И ВРЗУВАЊЕ

Во зависност од околностите, приведувањето како дел на службените овластувања се реализира на различни начини и со различни средства и постапки. Во услови на присилно приведување, дел од средствата со кои што може ефикасно да се оствари, се и методите на приведување и врзување со употреба на физичка сила. Самата постапка на врзување, главно е овозможена со претходни дејствија за доведување на лицето во извесен степен на присилна послушност.

При потребата за присилно водење, приведување, спроведување, транспорт или други дејствија на одбрана, контрола и врзување на лице, како средство, често се употребува техниката на „клуч“ врз раката на третираното лице, заради што, овде ќе и отсипиме малку повеќе простор.

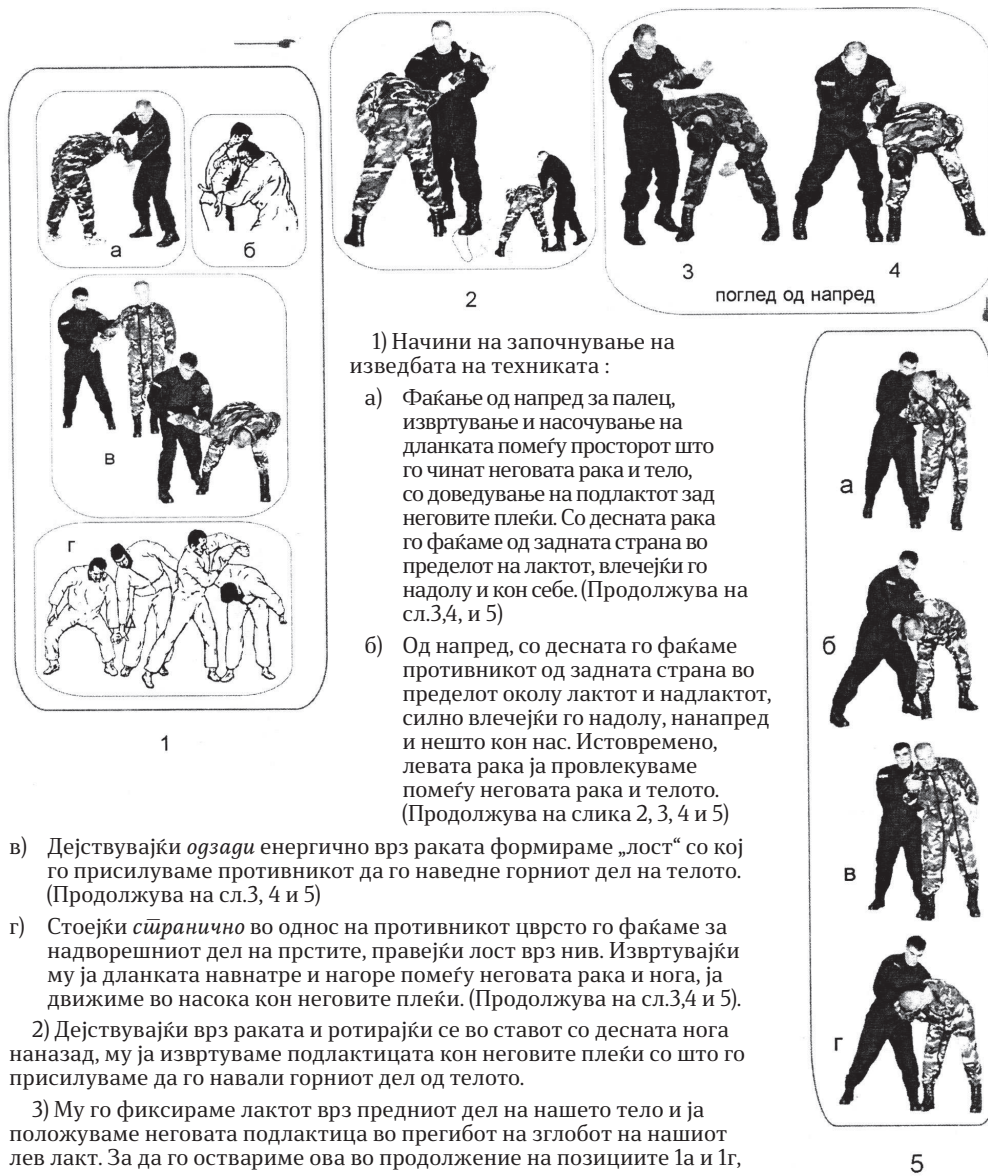
Може да биде употребена како самостојна техника или како дел од комбинација во некоја посложена техника. Во нејзиниот основен начин на изведба таа претставува дејствие со кое раката на противникот му ја извртуваме и фиксираме зад плеќите, при што подлактицата

Слика 8.1. „Клуч“ на раката

паралелно на нив ја потискуваме нагоре. Колку повеќе влијаеме врз неа, толку поголема болка предизвикуваме во зглобот на рамото. При сето ова, пожелно е, надлактиот и лактот на раката врз која го остваруваме „клучот“ што е можно побрзо да го придвижиме кон предниот дел на нашето тело, со што значително ја зголемуваме сигурноста и квалитетот на изведбата на севкупната техника.

Без оглед дали дејствието се довива во стоечка, седечка или лежечка позиција, кога противникот е странично, пред нас или зад нас, разноликоста на ситуационите параметри, условуваат и соодветни приспособувања на динамиката и структурата на движењата при постапките во нивната појдовна, преодна и завршна фаза. Како и да е, крајниот резултат треба секогаш да е ист: присилно воспоставување контрола врз противникот со сразмерно „дозирање“ на болката во пределот на рамото. За воведување во оваа техника, со наредниот приказ ве упатуваме на неколку можности за започнување и натамошна изведба на техниката.

1) Начини на започнување на изведбата на техниката :

- а) Фаќање од напред за палец, извртување и насочување на дланката помеѓу просторот што го чинат неговата рака и тело, со доведување на подлактицот зад неговите плеќи. Со десната рака го фаќаме од задната страна во пределот на лактот, влечејќи го надолу и кон себе. (Продолжува на сл.3,4, и 5)
 - б) Од напред, со десната го фаќаме противникот од задната страна во пределот околу лактот и надлактицот, силно влечејќи го надолу, нанапред и нешто кон нас. Истовремено, левата рака ја провлекуваме помеѓу неговата рака и телото. (Продолжува на слика 2, 3, 4 и 5)
 - в) Дејствувајќи *одзади* енергично врз раката формираме „лост“ со кој го присилуваме противникот да го наведе горниот дел на телото. (Продолжува на сл.3, 4 и 5)
 - г) Стоејќи *сѝранично* во однос на противникот цврсто го фаќаме за надворешниот дел на прстите, правејќи лост врз нив. Извртувајќи му ја дланката навнатре и нагоре помеѓу неговата рака и нога, ја движиме во насока кон неговите плеќи. (Продолжува на сл.3,4 и 5).
- 2) Дејствувајќи врз раката и ротирајќи се во ставот со десната нога наназад, му ја извртуваме подлактицата кон неговите плеќи со што го присилуваме да го навали горниот дел од телото.
- 3) Му го фиксираме лактот врз предниот дел на нашето тело и ја положуваме неговата подлактица во прегибот на зглобот на нашиот лев лакт. За да го оствариме ова во продолжение на позициите 1а и 1г, претходно ги испуштаме палецот и прстите.
- 4) Левата дланка ја поставуваме врз зглобот на рамото, притискајќи го силно надолу.
- 5) Начини на држење (контрола) со слободната рака *, при што телото го извртуваме странично во однос на противникот, заради побезбедно и полесно движење заедно со него.
- а) Со десната рака го фаќаме за спротивното рамо или за облеката во тој предел.
 - б) Исто како во претходната позиција, со водење на противникот во ниска положба.
 - в) Фат за поблиското рамо и водење во полуисправена положба.
 - г) Фат за брада и нејзино извртување нагоре.

* Држењето може да се оствари и со фат за: коса, горниот дел на очните шуплини, носните отвори и сл.

Приведување лице што стои

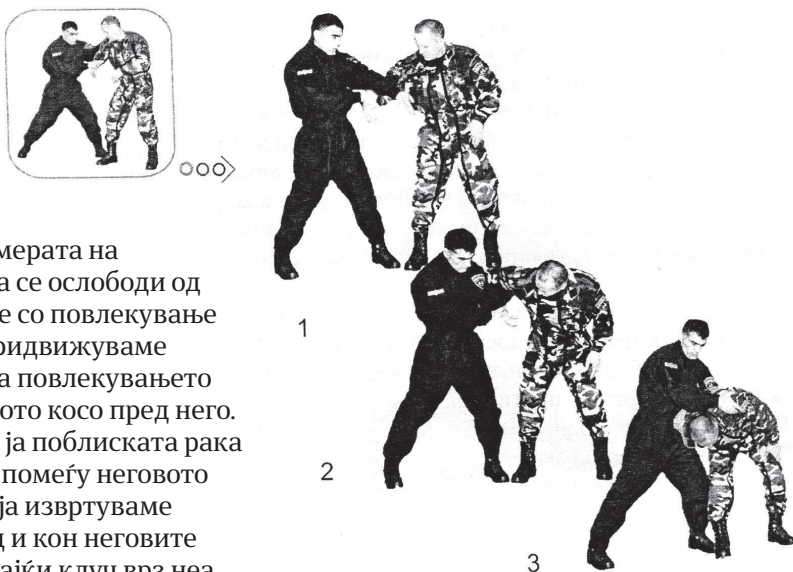
Слика 8.2.

1) Лицето што го водиме прави обид да се отргне повлекувајќи ја рака-та со свиткување кон себе. Со левата рака изведуваме потискување од себе или удар во пределот на неговиот врат, брада или глава, а со десната рака силно му ја повлекуваме раката кон себе.

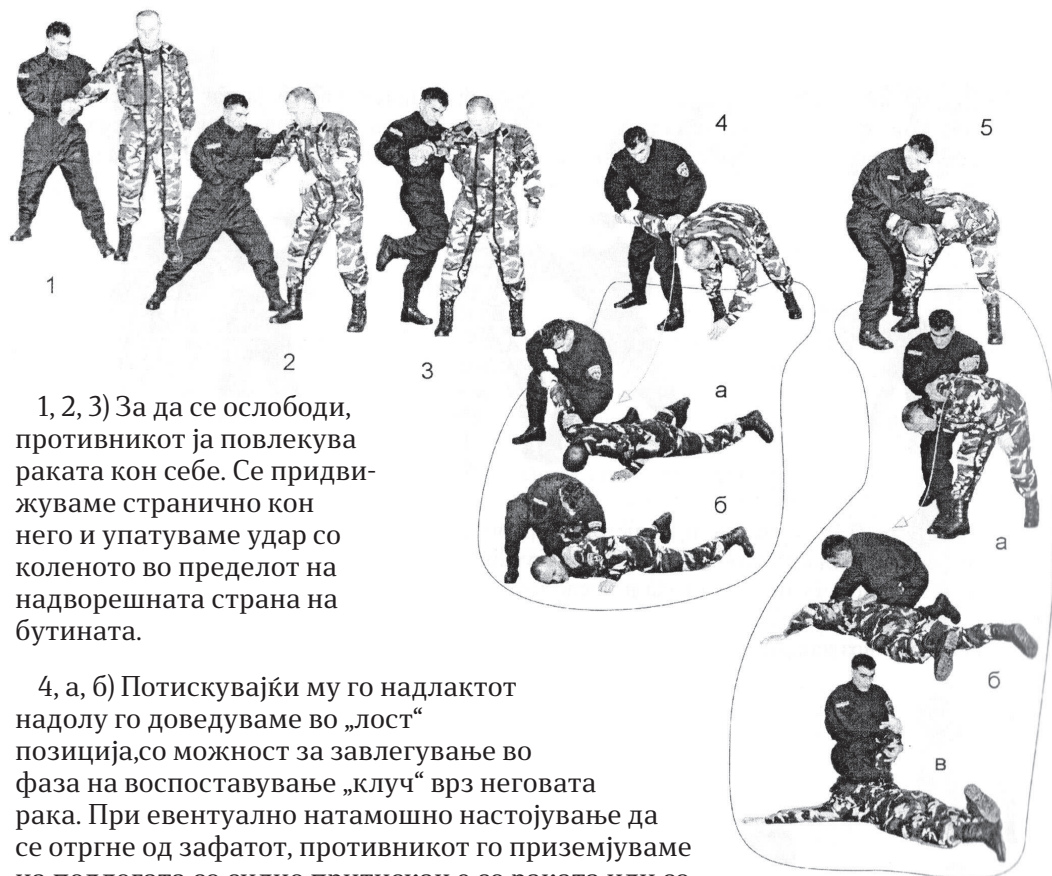
2) Левата рака ја спуштаме пред неговото рамо, му ја опфаќаме надлактицата оддолу. Провлекувајќи ја подлактицата помеѓу неговата рака и предниот дел на нашето тело, остваруваме лост со потпирање на неговиот лакт врз нашата подлактица.

Слика 8.3.

1, 2, 3) При намерата на противникот да се ослободи од нашето држење со повлекување на раката, се придвижуваме кон насоката на повлекувањето доаѓајќи со телото косо пред него. Провлекувајќи ја поблиската рака над неговата и помеѓу неговото тело, силно му ја извртуваме раката наназад и кон неговите плеќи, изведувајќи клуч врз неа.

Слика 8.4.

1, 2, 3) За да се ослободи, противникот ја повлекува раката кон себе. Се придвижуваме странично кон него и упатуваме удар со коленото во пределот на надворешната страна на бутината.

4, а, б) Потискувајќи му го надлактот надолу го доведуваме во „лост“ позиција, со можност за завлекување во фаза на воспоставување „клуч“ врз неговата рака. При евентуално натамошно настојување да се отргне од зафатот, противникот го приземјуваме на подлогата со силно притискање со раката или со налегнување со горниот дел на телото врз дораменскиот дел на неговиот надлакт, дејствувајќи нанапред и надолу. Клекнувајќи на поблиското колено, во приземна положба ја реализираме намерата за „клуч“ врз неговата рака (при приведување, врзување и сл.).

5, а, б, в) Ако пак, донекаде имаме воспоставено „клуч“ врз неговата рака, но не сме успеале да оствариме целосна контрола врз противникот заради неговата настојчивост за да се ослободи, тогаш, дејствувајќи врз подлактицата (на раката којашто му е во „клуч“) нанапред и притискајќи му го телото надолу, го соборуваме на подлогата. Клекнувајќи на поблиското колено до него, остваруваме целосна техника на „клуч“ или „лост“ врз неговата рака.

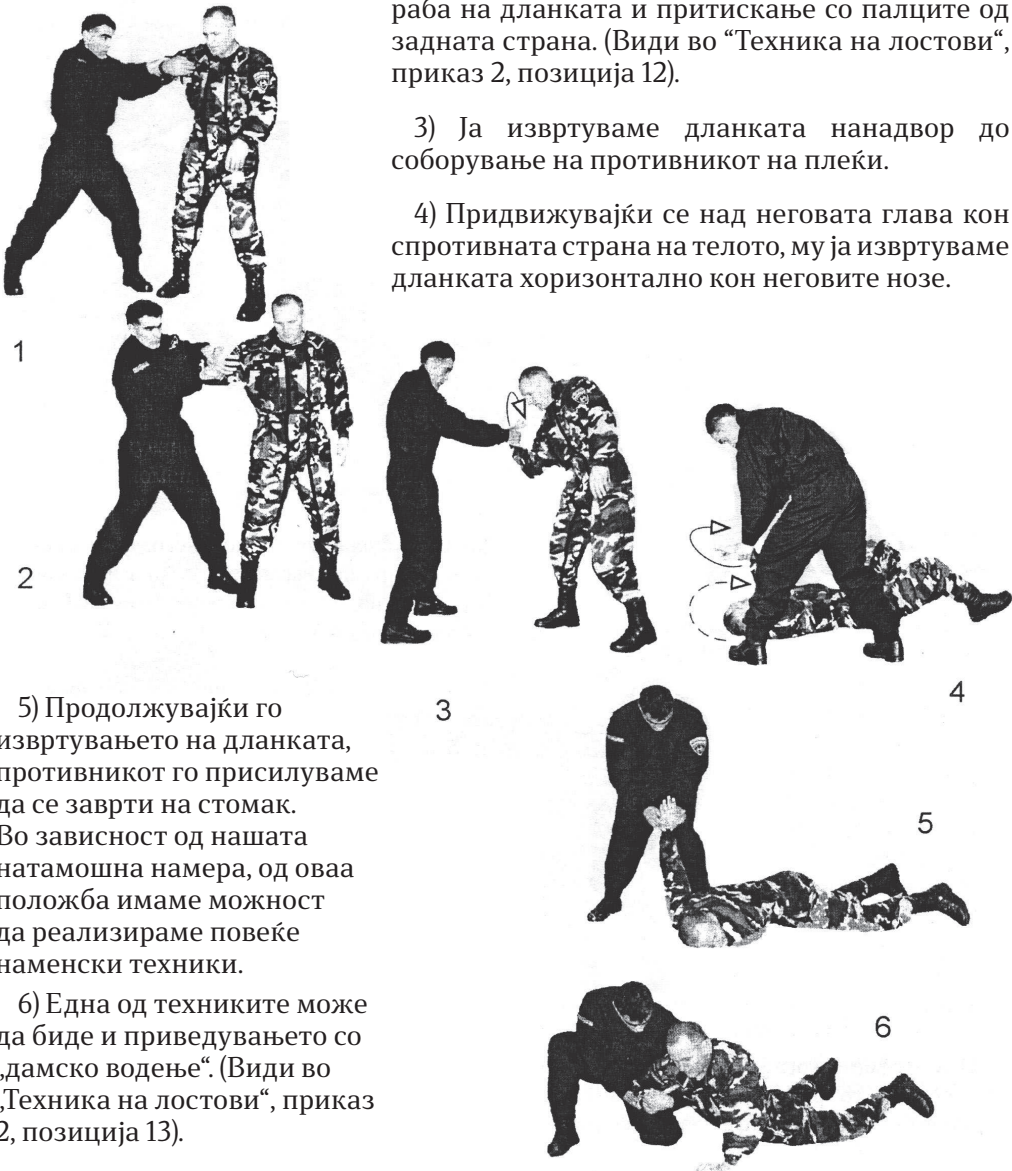
Слика 8.5.

1) Оттргнувањето на противникот од нашиот фат со повлекување на раката кон себе е погоден момент за реагирање со следнава техника за неговото соборување, контрола и приведување.

2) Правиме префат со опфаќање на двата раба на дланката и притискање со палците од задната страна. (Види во “Техника на лостови“, приказ 2, позиција 12).

3) Ја извртуваме дланката нанадвор до соборување на противникот на плеќи.

4) Придвижувајќи се над неговата глава кон спротивната страна на телото, му ја извртуваме дланката хоризонтално кон неговите нозе.

5) Продолжувајќи го извртувањето на дланката, противникот го присилуваме да се заврти на stomak. Во зависност од нашата натамошна намера, од оваа положба имаме можност да реализираме повеќе наменски техники.

6) Една од техниките може да биде и приведувањето со „дамско водење“. (Види во „Техника на лостови“, приказ 2, позиција 13).

Слика 8.6.

Силата и насоката на извлекувањето на раката на противникот можеме да ја искористиме за негово неутрализирање на следниве два начини :

2а) Се придвижуваме кон него, формираме клуч врз неговата подлактица и го соборуваче на плеќи. (Види во „Техника на лостови“ приказ 3, позиција 18).

2б) Клекнуваме со поблиското колено до него. Извртувајќи му ја подлактицата кон неговата пазува се придвижуваме над главата, кон спротивната страна на телото.

2в,г) Го присилуваме да се заврти во положба на стомак, формираме „клуч“ врз неговата рака и го повикуваме на соработка за безболно спроведување на постапката за негово приведување.

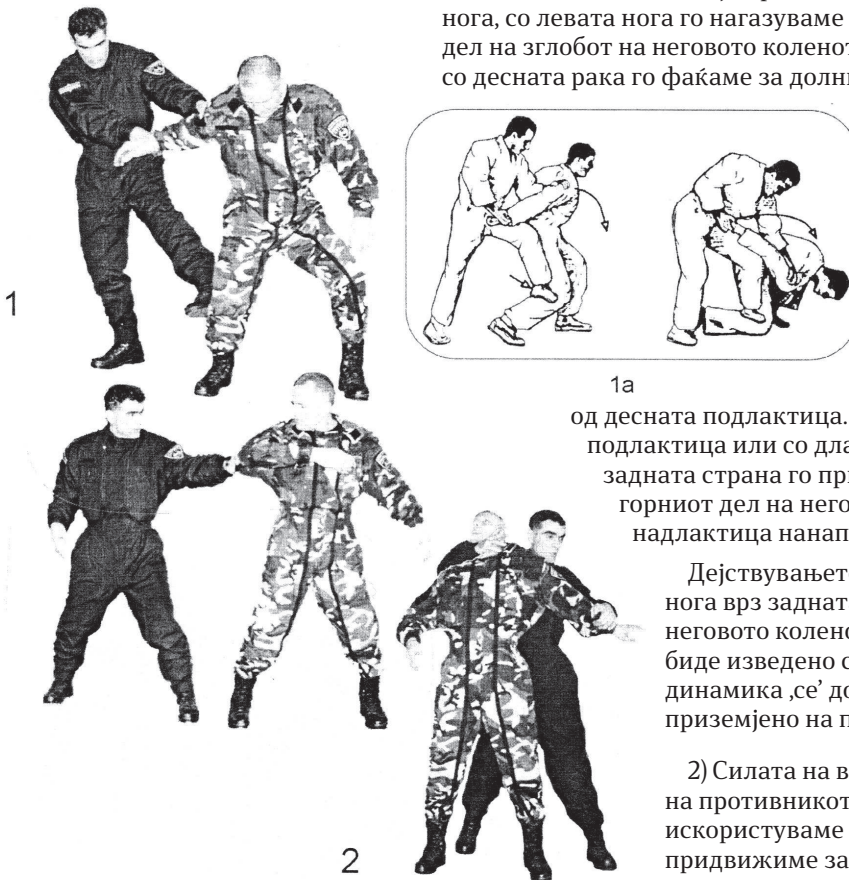
1) Во времето кога ја влече раката се придвижуваме зад неговата надлактица, при што лактот му го фиксираме врз предниот дел на нашето тело. Префаќајќи со рацете врз горниот дел на неговата дланка, формираме положба на „дамско водење“.

Слика 8.7.

1) Лицето што го водиме исчекорува со спротивната нога нанапред или во страна со намера да ја истргне раката од на нашиот зафат. Реагираме со повлекување на неговата рака наназад, го извртуваме стапалото во хоризонтална положба и со табанот силно нагазуваме во прегибот на задниот дел на неговото колено, доведувајќи го во клекната положба.

Како покласичен пример за изведба на оваа техника ќе го посочиме описот за ненадејно приведување од назад, кога лицето се движи чекорејќи нанапред.

1а) Во моментот кога поголемиот дел од сопствената тежина ќе ја пренесе на десната нога, со левата нога го нагазуваме во задниот дел на зглобот на неговото колено, при што со десната рака го фаќаме за долниот дел

1а

од десната подлактица. Со левата подлактица или со дланката од задната страна го притискаме горниот дел на неговата надлактица нанапред и надолу.

Дејствувањето со нашата нога врз задната страна на неговото колено треба да биде изведено со доволна динамика ,се' додека не биде приземјено на подлогата.

2) Силата на влечењето на противникот ја искористуваме за да се придвижиме зад неговите

плеќи. Со десната рака го опфаќаме околу вратот, а со другата му ја фиксираме левата рака кон нашето тело. Зачекорувајќи со левата нога наназад заземаме странична положба во однос на задниот дел на неговото тело. Контролирано стегајќи го околу вратот го влечеме наназад до погоден момент за преод во друго сакано дејствие.

Слика 8.8.

1) Отргнувањето на противникот го искористуваме за опфаќање одгоре со десната рака околу неговата истоимена рака.

2) Се придвижуваме зад него и со левата рака ја опфаќаме другата рака околу прегибот на неговиот лакт.

3) Префаќајќи со едната рака околу лактовите на двете негови раце, со другата рака го фаќаме за брадата или за облеката од спротивното рамо.

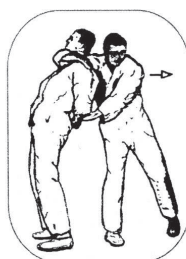
ooo>

3

2

1

4

Движејќи се странично покрај противникот, реализираме приведување или преод во друго дејствие.

4) Од позиција 1, дејствието можеме да го развиваме во насока на приведување со опфаќање околу врат (види слика 8.7позиција2.)

Слика 8.9.

1,2) Лицето што сакаме да го приведеме е во стоечка положба, завртено со грбот кон нас. Приоѓаме кон него со исчекор на левата нога напред и лево од неговата нога, фаќајќи го со десна, десната рака на долниот дел на десната подлактица (или за зглобот на дланката) од надворешната страна, додека пак, со левата рака ја фаќаме подлактицата или со облеката во тој дел на неговата рака. Десната рака му ја повлекуваме малку наназад и навнатре кон задниот дел на неговото тело, при што подлактицата му ја потиснуваме нагоре кон неговото десно рамо. Левата рац му ја влечеме надолу и малку кон себе, со што оневозможуваме приведениот извртувајќи го горниот дел во десно да го неутрализира ефектот од дејствувањето врз неговата десна рака. При водење на приведуваниот до саканото одредиште, ние се движиме покрај левата страна на неговото тело.

1

2

Слика 8.10.

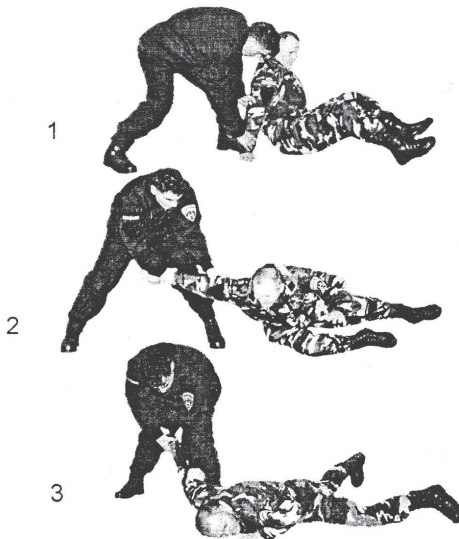
1,2) Двајцата полицајци, секој од својата страна ја провлекуваат од напредраката помеѓу неговото тело и надлактиот. Со другата рака го опфаќаат одзади во пределот на бутината. Го подигнуваат и го носат во хоризонтална положба.

Напомена- Кога дејствието на приведување го остваруваат двајца, тоа треба да се стори на рационален и меѓусебно синхронизиран начин. Притоа, двајцата истовремено може да применуваат иста техника спроведувајќи ја симетрично од сопствената страна на напаѓачот, или пак, секој од нив применува различна техника којашто е соодветна за остварување на целта и намерата во конкретните околности.

Приведување лице што седи

Во зависност од ситуацијата и природот кон лицето што седи, намерата за негово приведување, во основа можеме да ја реализираме со некоја од претходните техники. Доволна е извесна нејзина модификација, односно соодветно приспособување на техниката спрема положбата на приведуваниот.

Слика 8.11.

1,2) Доколку лицето соработува уште во оваа фаза можеме да го доведеме во исправена положба и да го приведеме со извртување на раката зад неговите плеќи (види сл.8.9) или со „клуч“врз неа. Ако се спротиставува енергично му ја повлекуваме раката наназад, малку на страна и нагоре,присилувајќи го да легне на предниот дел на телото.

3) Дејствието го продолжуваме со некои од познатите начини за присилно остварување на целта.

Слика 8.12.

1.2) Формираме „клуч“ врз подлактицата на противникот, со што го присилуваме да легне на подлогата.

3) Одоваа положба применуваме дејствие какво што е опишано во слика 8.6, позиција 2а,б,в,г.

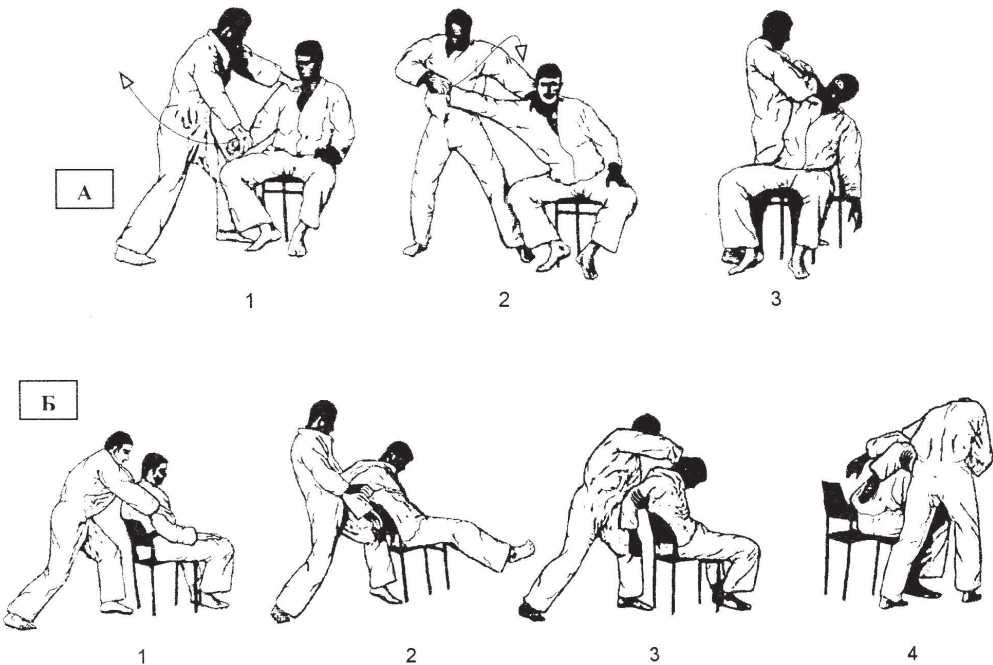
Слика 8.13.

1,2,3,4) При евентуалниот отпор на противникот со повлекување на раката кон себе, соодветно спуштајќи се во ставот се придвижуваме зад него и изведуваме дејствие на начин како во слика 8.7, позиција 2.

Слика 8.14. (А,Б)

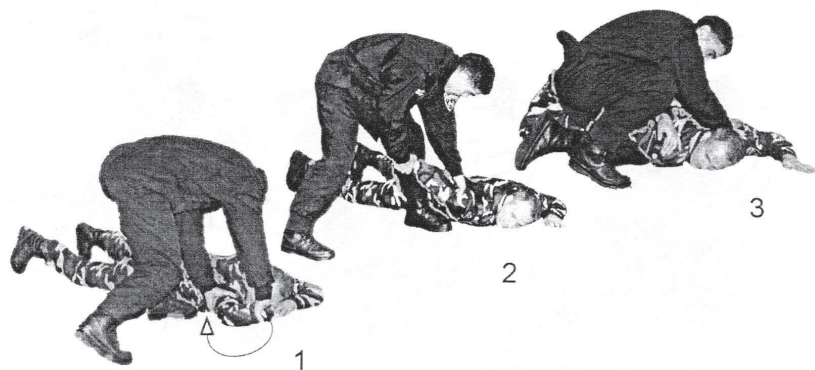
За приведување лице коешто седи на столица или друга слична подлога, прикажуваме два (познати) примери, коишто, како и претходните, претставуваат основни техники со можност за изведба и во други положби и ситуации.

Приведување лице што лежи

Со извесно приспособување на некоја од претходно опишаните техники релативно успешно можеме да оствариме приведување на лице кое лежи на stomak или грб, без разлика дали притоа дава пасивен или активен отпор. Со оглед на тоа дека дејствието се одвива во приземна положба, покрај рационалните и ефикасните преоди во друга структура на движења при третирањето на лицето, треба да обезбедиме и соодветна рационална положба на деловите на телото за *подигнување во исправена положба*. Од тие причини, по правило, при контактот со противникот на подлогата, поблиското колено до приведуваниот пожелно е да го поставиме покрај неговото тело или врз него. Со тоа, откако лицето ќе го доведеме во присилна состојба на послушност, го олеснуваме неговото подигнување од подлогата, односно сопственото исправање заедно со него.

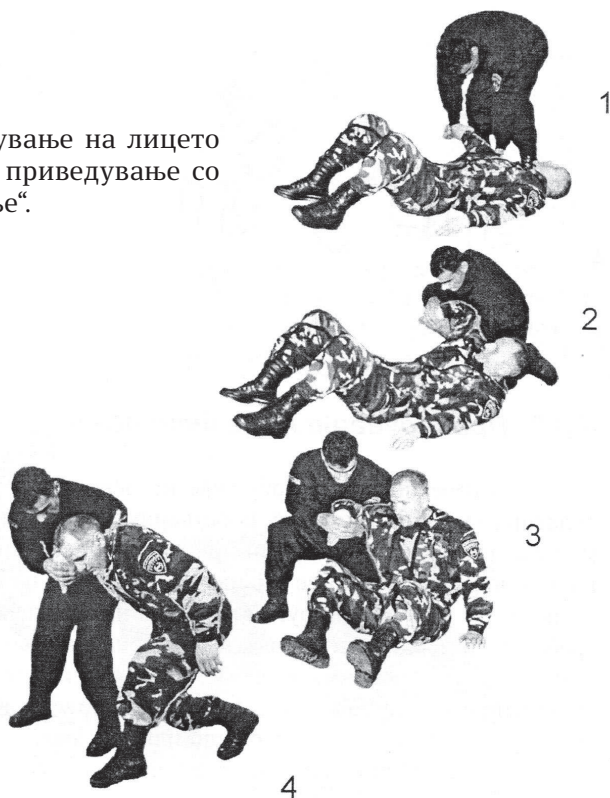
Слика 8.15.

1,2,3) Подготовка на лицето за доведување во исправена положба (и натамошно приведување) со „ключ“ врз неговата рака.

Слика 8.16.

1,2,3,4) Присилно доведување на лицето во исправена положба и приведување со техника на „дамско водење“.

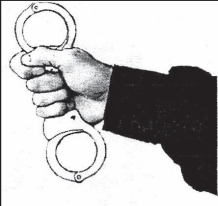
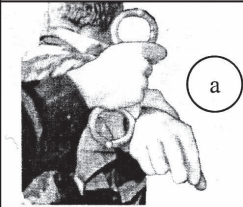
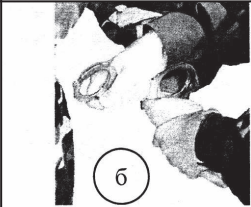
Употреба на „лисици“

Начините и постапките за врзување на лицето со „лисици“ се дел од средствата коишто можат да ги употребат овластените службени лица во јасно дефинирани околности. Постапувањето на „лисиците“ врз рацете на лицето што го врзуваме може да се оствари со приоѓање од напред или од назад кога тоа е во исправена, седечка или лежечка положба, кога се потпира врз сид, возило, дрво и сл. Според остварената проценка, постапката на претресување на лицето ќе ја напраиме пред или после врзувањето со „лисици“.

Целата постапка на врзување, условно, може да ја поделиме во неколку фази:

■ вербална комуникација со лицето	Задаваме извршни барања за заземање на некоја конкретна положба со телото или со одделни делови од телото.
■ приоѓање кон лицето	По изборот на страната од којашто ќе пријдеме, заземаме стабилен став до лицето, којшто ќе ни овозможи брза реакција и заштита на виталните делови од евентуалниот напад.
■ ставање на „лисиците“	Веригите да не се затегнуваат премногу. Кога лицето го врзуваме со рацете од напред, отворот за клучот да биде завртен кон телото на лицето.
■ претресување на лицето	Заради ограниченоста на неговите движења, при претресувањето на заврзаното лице му се помага да ја заземе бараната положба
■ формирање зафат за контрола на лицето	Превентивен (мирољубив начин на држење), цврст (стабилен начин на држење) и присилен (со нанесување на соодветен степен на болка).
■ движење со лицето	Се движиме странично и малку зад лицето во релативно близок контакт со него и секогаш спремни за соодветно реагирање. Притоа, лицето е од спротивната страна на нашето оружје.

Слика 8.17.

		Начин на држење на „лисиците“
		Начин на ставање на „лисиците“: а) со држење на подлактицата или облеката во пределот на подлактицата б) со држење на дланката, палецот или прстите

Приказ 4: Начини на водење (приведување) на лицето коешто е врзано со „лисици“

Зафатот со којшто го водиме односно, приведуваме лицето, треба да го овозможи следното:

- сигурност и контрола врз движењето и однесувањето на лицето,
- погодна меѓусебна положба за непречено заедничко движење,
- можност за брзо, соодветно и сразмерно реагирање при ненадеен вид на отпор и сл.

Во сигурно проценети мирољубиви околности врзано лице се ширешира со некој од основните (едноставни) начини на водење (Види во делот за „Практични службени постапки“)

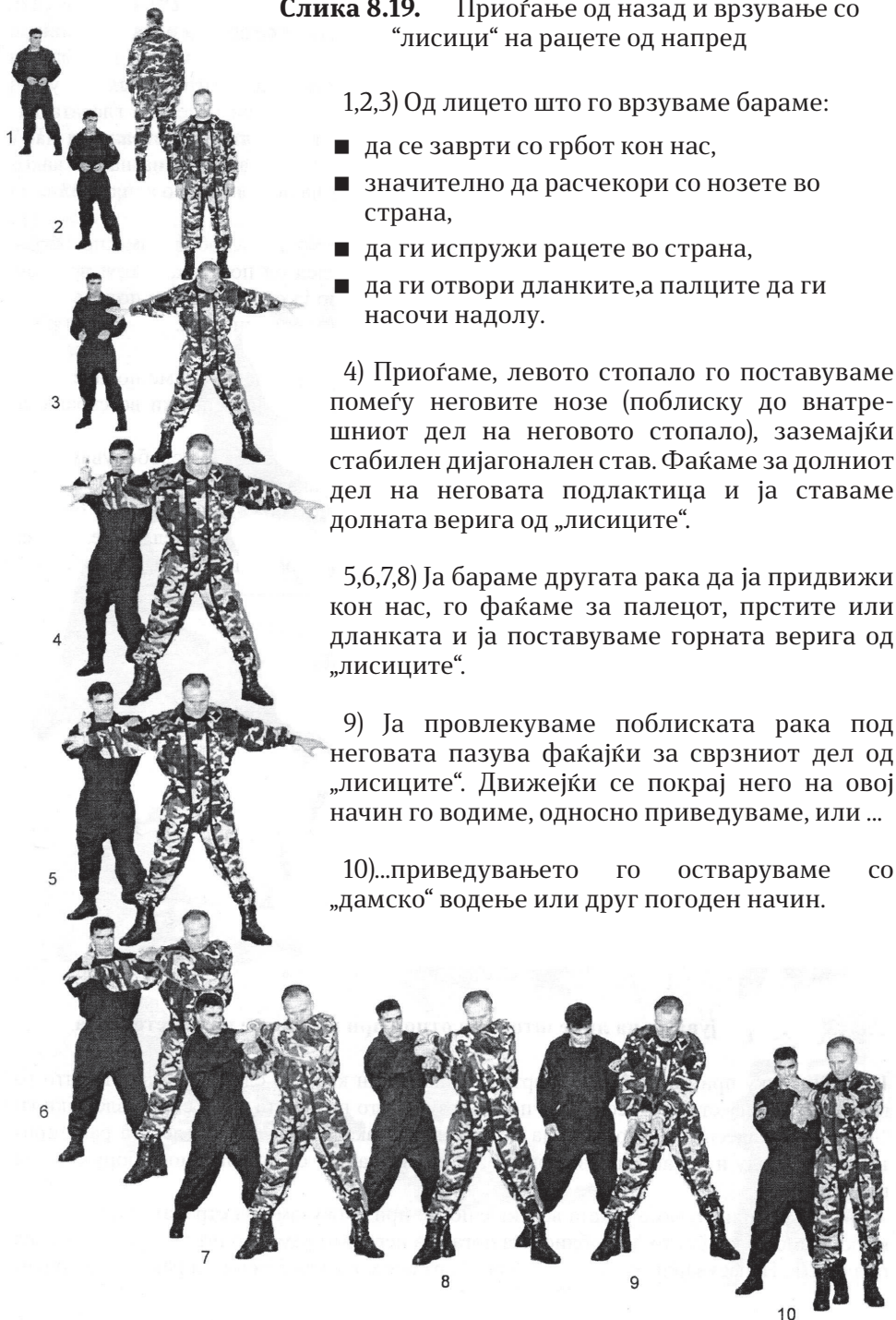
Слика 8.18. Основен начин на врзување со „лисици“ на рацете од напред

Приоѓаме странично кон лицето што имаме намера да го врземе со „лисици“. Бараме од него главата да ја заврти спротивно од нашата страна, рацете да ги испружи пред себе, при што дланките да се отворени а палците подигнати нагоре.

- Со поблиската рака ја фаќаме неговата поблиска рака за долниот дел на подлактицата и му ја ставаме долната верига од „лисиците“ кај дозглобниот дел на дланката, односно тенкиот дел на подлактицата.
- Истата постапка ја повторуваме и врз другата (надворешната) рака.

Слика 8.19. Приоѓање од назад и врзување со „лисици“ на рацете од напред

Слика 8.20. Отклучување на „лисиците“ (ослободување) кога рацете се врзани однапред

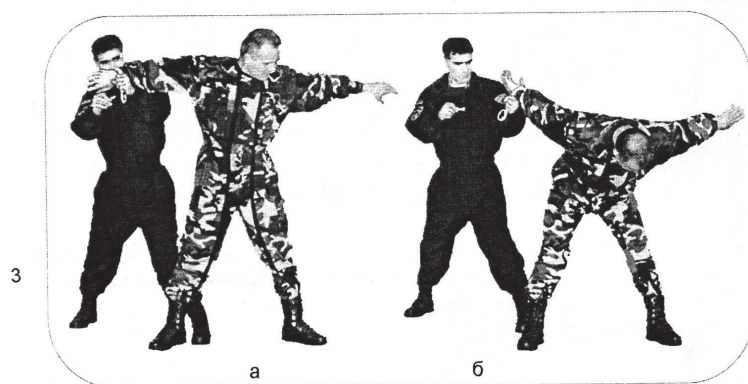
1) Бараме од лицето што го ослободуваме да ги расчекори нозете, а главата да ја заврти на спротивната страна од нас. Се поставуваме зад него на начин како во описот на позиција 4 во слика 8.19.

2) Рацете му ги ослободуваме по обратен редослед од постапката при врзувањето: прво ја ослободуваме подалечната рака, а потоа поблиската.

3) Откако ќе ја ослободиме подалечната рака бараме да ја испружи во страна, а потоа...

а)...во таа положба ја ослободуваме поблиската рака, или...

б)...по потреба, дополнително бараме да го наведе горниот дел на телото за да му ја ослободиме раката.

Слика 8.21. Приземјување на лице што дава отпор при врзување на рацете од напред

1,2,3) Доколку при постапката на врзување на начин како на слика___ лицето што го врзуваме манифестира агресивност после врзувањето на едната рака, силно влечејќи ги „лисиците“ надесно и надолу му ја повлекуваме раката, при што со левата рака притискаме надолу и напред врз горниот дел на надлактиот се' до конечно соборување на подлогата.

4,5,6) Му ја подигнуваме раката вертикално, се придвижуваме од страната на главата и клекнуваме со коленото од поблиската нога врз неговото рамо, со што го фиксираме на подлогата. Нанесувајќи му болка со „лост“ врз некој од зглобовите од

раката, го присилуваме да ни ја подаде другата рака зад неговите плеки. Со левата рака го фаќаме за дланката од подадената рака и му ја ставаме другата верига од „лисиците“.

7) Го поставуваме во положба на лежење на колк, со што ја започнуваме фазата на претрес:

а, б, в) Бараме да ја свитка горната нога наназад и го претресуваме предниот и задниот дел од горната страна.

8) Му помагаме да се заврти преку предниот дел на телото и да заземе положба на лежење врз другиот колк. На ист начин, ја повторуваме постапката на претресување и на оваа страна на телото.

9,10) Држејќи го со поблиската рака околу надлактицата, му помагаме да заземе положба од која најлесно заеднички ќе се исправиме на нозе.

11,12) Во завршната фаза на исправањето формираме соодветен зафат со кој ќе го оствариме приведувањето.

Слика 8.22. Врзување со „лисици“ на рацете од назад (кога рацете се подадени назад)

1,2,3) Бараме од лицето што го врзуваме да ги испружи рацете наназад со отворени дланки свртени нагоре. Приоѓаме, левото стопалого поставуваме помеѓу неговите нозе (поблиску до внатрешниот дел на неговото стопало), го фаќаме за дланката, прстите или палецот од десната рака и ја ставаме долната верига од „лисиците“.

4) Го фаќаме за дланката од другата рака и ја заклучуваме со горната верига од „лисиците“.

5) Со „лост“ врз дланката од поблиската рака (или на друг погоден начин), го приведуваме движејќи се покрај него.

Слика 8.23. Начин на приземјување лице што дава отпор при врзување со „лисици“ на рацете од назад

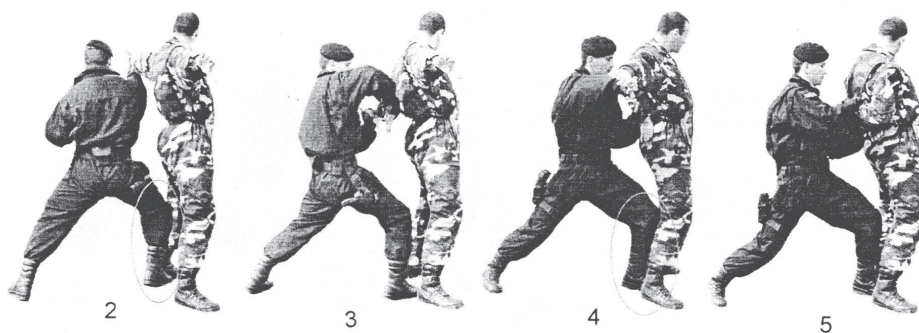
1,2,3) Доколку при постапката на врзување на начин како во слика 8.22 лицето што го врзуваме дава отпор после врзувањето на едната рака, навреме реагираме со подигнување на „лисиците“ нагоре и кон неговите плеќи, со што му ја повлекуваме врзаната рака во таа насока.

4,5,6) Левата рака ја провлекуваме под неговата подлактица. Формирајќи положбана „клуч“ врзаката, зачекоруваме со десната нога полукружно зад нашата лева нога и силно ротирајќи се во ставот надесно за приближно 180 степени, заедно со нас спирално надолу го повлекуваме и горниот дел на телото на противникот. После неговото приземјување во положба на стомак, следува натамошна постапка на врзување и на другата рака на начин каков што е опишан во позициите 4,5,6 на слика 8.21.

Во ситуации кога лицето што го врзуваме започнало да дава отпор пред да му ја ставиме веригата од „лисиците“ на раката, го приземјуваме со дејствија на начини какви што се опишани во сликите 8.4 и 8.6, или на некој друг начин кој соодветствува на конкретната ситуација.

Слика 8.24. Врзување со „лисици“ на рацете од назад (кога рацете се испружени на страна)

1) Приоѓаме и го фаќаме за околувратникот.

2) Ја поставуваме десната потколеница вдолж внатрешната страна на неговата потколеница, при што со коленото притискаме во прегибот од задниот дел на неговото колено. Го фаќаме со десната рака за палецот, му ја свиткуваме подлактицата надолу и ја ставаме долната верига од „лисиците“.

3,4) Влечејќи му ја со „лисиците“ врзаната рака зад плеќите и заменувајќи ја положбата на нозете, ја повторуваме истата постапка врз другата рака.

Кога оваа постапка ја спроведуваме врз лице коешто е клекнато на колена, а притоа нозете му се раширени, стапалото и потколеницата ги поставуваме од внатрешната страна на коленото вдолж неговата натколеница. (Види во делот за „Практични службени постапки“).

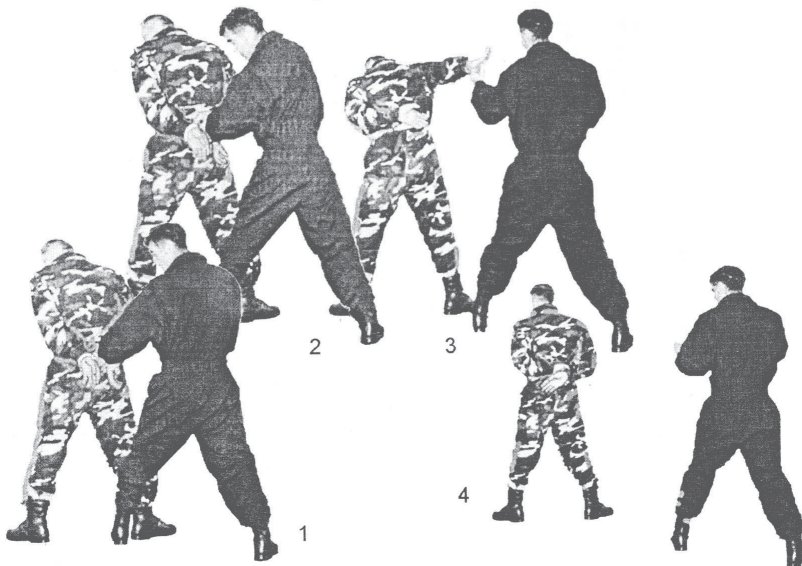
Слика 8.25.

Во услови кога движењето со врзаното лице треба да се одвива во постабилен контакт со него, еден од можните начини е формирањето на зафат со опфаќање на неговата надлактица и нејзино фиксирање врз поблиската страна на предниот дел од нашето тело и силно притискање на неговата глава врз нашето рамо.

Слика 8.26. Отклучување на „лисиците“ - (ослободување) кога рацете се врзани назад

1,2) Приоѓајќи и поставувајќи ја ногата на начин како при врзувањето со „лисици“ на рацете од назад (сл.8.22 позиција 1,2,3), со левата рака фаќаме за сврзниот дел на „лисиците“ и ја отклучуваме веригата со која е врзана подалечната рака.

3,4) После ослободувањето на подалечната рака, повлекувајќи се нешто наназад и кон страна му ја подигнуваме раката приближно до хоризонтална положба, ја отклучуваме веригата и по отстранувањето на „лисиците“ од раката се повлекуваме 2 до 3 чекори наназад.

Слика 8.27. Врзување со „лисици“ на рацете од назад кога лицето е во клекната положба

1) Од лицето што сакаме да го врземе со „лисици“ бараме да ги вкрсти потколениците, рацете да ги постави со дланките врз главата при што лактите да му бидат на страна.

2,3) Се придвижуваме поставувајќи го стапалото до неговата потколеница, го фаќаме за палецот или за прстите на поблиската рака, му ја доведуваме дланката зад плеќите и ја поставуваме долната верига од „лисиците“. На ист начин ја врзуваме и другата рака.

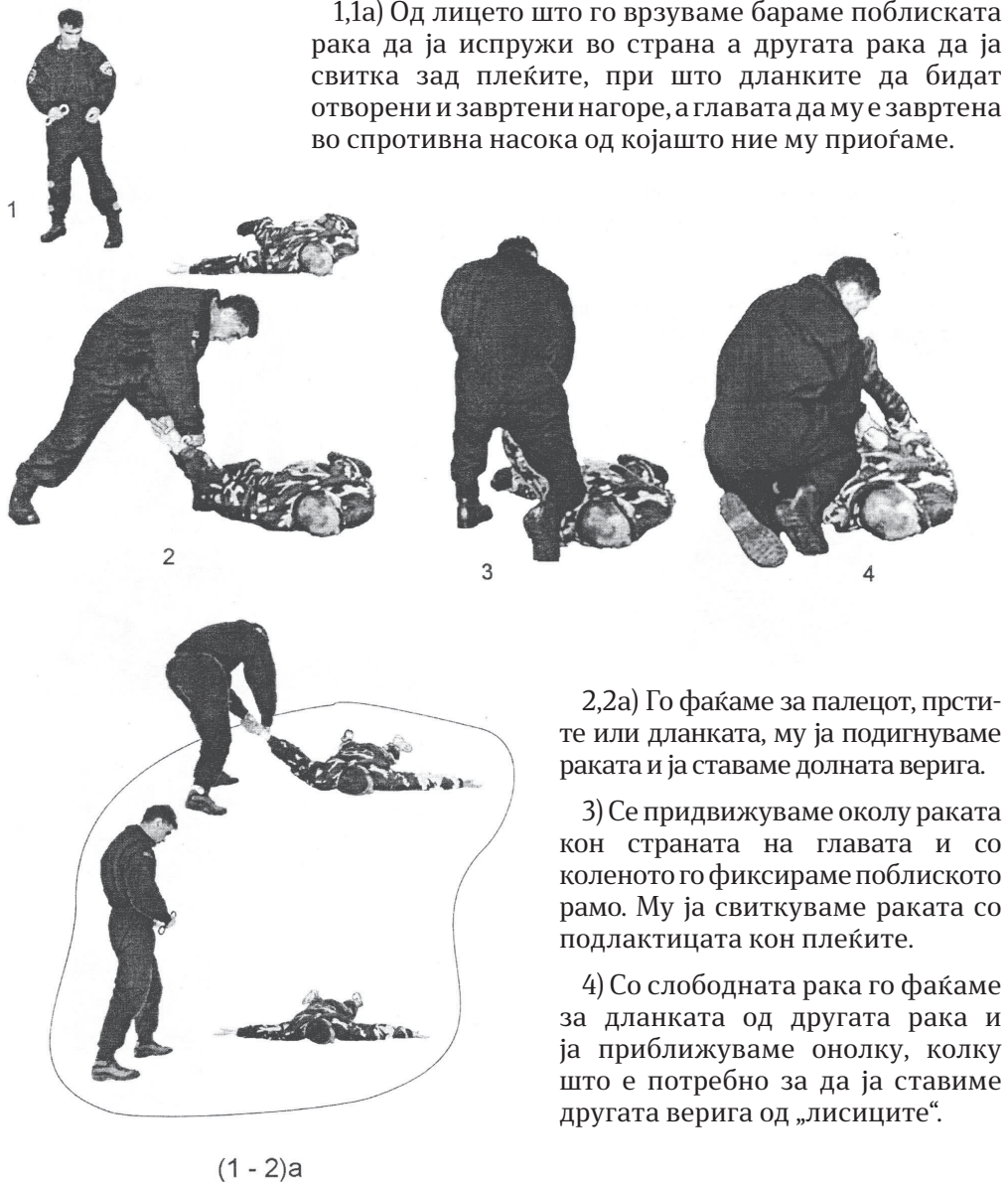
Доколку оцениме дека поставувањето на првата верига треба да го направиме додека рацете му се на главата, тоа го чиниме веднаш после фаќањето на палецот или прстите, а потоа врзаната рака му ја доведуваме зад грбот.

4) Следува постапка на доведување на лицето во исправена положба и формирање зафат на приведување.

Напомена:

Во принцип, овој начин на врзување со „лисици“ може да се употреби и при положби на рацете кога се поставени на вратот, испружени во страна или пред себе.

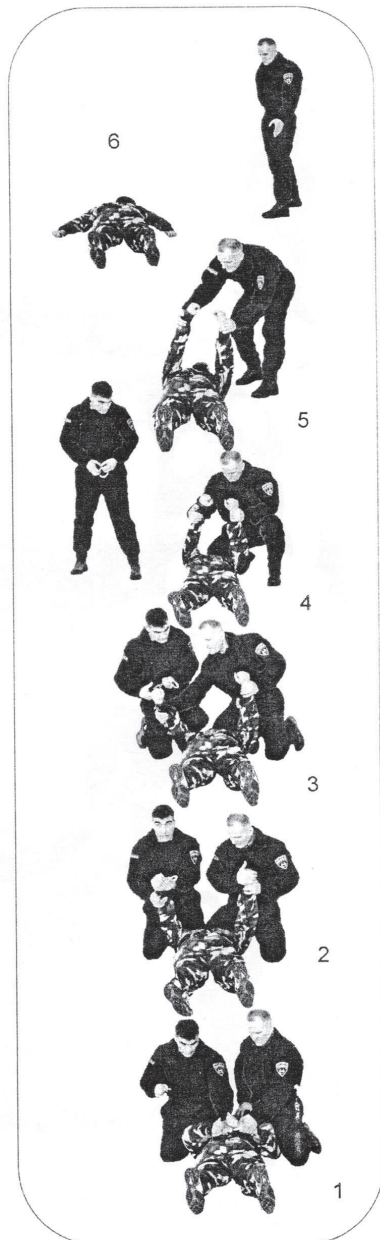
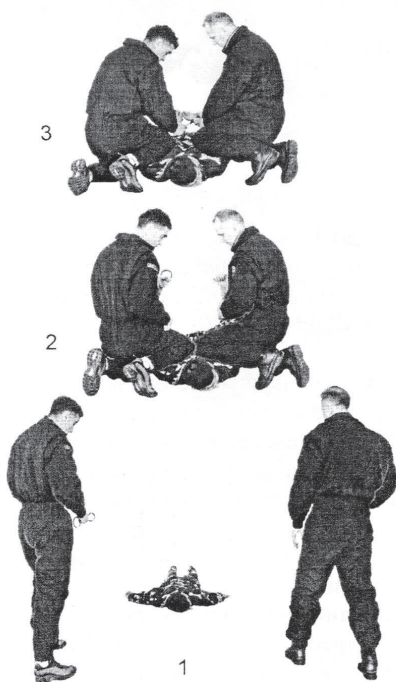
Слика 8.28. Врзување со „лисици“ на рацете од назад кога лицето е во легната положба на предниот дел на телото

Слика 8.29. Врзување со “лисици” на рацете од назад со асистенција на друго ОСЛ

1,2) Двете овластени службени лица приоѓаат од страната на главата (или од страната на нозете), истовремено го фаќаат за палецот, прстите или дланката, му ја подигнуваат раката над плешките (види слика 8.28), при што, тој што врзува му ја става долната верига на раката за која го има фатено. Двојното фиксирање на рамената со поблиското колено, зависно од однесувањето на лицето што го врзуваме, може да се направи пред или после врзувањето на едната рака.

3) Подлактиците му ги свиткуваме над плеќите, а потоа му ја врзуваме и другата рака.

Постапка при одврзување

9

ПРАКТИЧЕН ДЕЛ

Прва помош

9.1.	Поим и значење на прва помош	269
9.2.	Зайирање на крварење.....	269
9.3.	Трејман на лице под шок.....	273
9.4.	Техники на вештачко дишење.....	276
9.5.	Нега и транспорт на повредениот	276

9.1. ПОИМ И ЗНАЧЕЊЕ НА ПРВА ПОМОШ

Прва помош е почетна грижа за повредено лице на самото место на несреќата.

Грижата се состои во благовремено превземање на внимателни постапки, мерки и активности, со цел:

- Да се зачува животот на повредениот
- Да се заштити од натамушно повредување
- Да се намали болката и стравот
- Да се спречат мозните компликации
- Да се подобри општата состојба на повредениот

Грижата трае од моментот на откривањето на повредениот, па се до моментот кога повеќе не му е потребна прва помош или до преземањето на повредениот од квалификувани лица за стручна медицинска помош

Состојбите што го загрозуваат животот (итни состојби) бараат брз одговор. Во тие моменти, судбината на повредениот е во рацете на луѓето од непосредната околина. Нема ништо по хумано од благовремена и правилно укажана помош што значи живот.

9.2. ЗАПИРАЊЕ НА КРВАРЕЊЕ

Крварење означува излевање на крвта од крвните садови (капилари, артерии, вени)

Постојат два вида на крварење:

- **Надворешно крварење**, кое е очигледно, јасно видливо, крвта се излива надвор од телото. Повредата на артериите се манифестира со прскање на крв со светло - црвена боја, додека пак повредата на вените со поспоро истекување на крв со потемна - црвена боја. Повредата на капиларите се манифестира со слабо наросување со крв со светло црвена боја.
- **Внатрешно крварење**, настанува со истекување на крв во телесните празнини, шупливите органи или мускулите и не е видливо. Ова крварење претставува огромна опасност по животот на повредениот, бидејќи може да се изгуби голема количина крв (крвта воопшто не излегува надвор од телото). Затоа треба да се бараат општите знаци на загуба на крв. Во одредени случаи ова крварење може да се забележи подоцна и тоа како крварење преку носот и ушите, искашлување крв од белите дробови или повраќање крв од stomакот.

Последиците од крвавењето зависат од количеството на крв кое истекло од крвниот сад, од брзината на крвавењето и од нарушената функција на виталните органи.

Обилно крварење

При обилно крварење, крвта брзо се излева за краток временски период и се губат големи количини крв.

Препознавање

Локални знаци (кај надворешно крварење):

- Рана од која силно истекува крв од повреден голем крвен сад
- Доказ за значителна загуба на крв кај надворешно крварење може да биде и локва крв, како и алишта натопени со крв.

Општи знаци за искрвавуваче

- Повредениот чувствува замор, мамурливост, жед, бучење во ушите.
- Кожата е бледа, студена, со капки пот.
- Пулсот е забрзан и слаб и едвај се чувствува под прсти
- Дишењето е површно и забрзано.

Опасност

Доколку крварењето не е запрено или контролирано навреме тоа може да доведе до појава на шок, губење на свеста како и до престанок на циркулација на дишењето.

Поголема загуба на крв претсавува еден од најчестите причини за смрт во случај на несреќа.

Прва помош

Контрола на крварењето е неопходна мерка за спасување на животот.

Сите други мерки на прва помош се безначајни доколку дојде до нарушување на крвотокот како резултат на неконтролирана загуба на крв.

Методот на контрола на крварењето зависи од обилноста на крварењето, а не од видот на крварење и од локацијата (можно е потиснување на виталните органи)

Скоро секое видливо обилно крварење може да биде запрено со ефикасен силен надворешен притисок на изворот на крварење.

Сопирање на крварењето со притисок на прстиите (дигитална компресија)

Овој метод на сопирање на крварење се однесува на прекинот на доводот на крв во подрачјето каде што се наоѓа раната, така што се притиска крвниот сад кој носи крв (над местото на повредата) или во самата рана. Притискањето се изведува на посебно одредени места каде што крвниот сад лежи на коска. Овој метод има привремена употреба, се додека не се примени некој друг, подолготраен начин. Се изведува само кај крварење на главата, рацете и нозете. Овој метод може да го примени и самото лице ке о повредено (самопомош) се додека не дојде некој друг што ќе му помогне.

На телото постојат повеќе точки со чиј притисок може да го сопреме крварењето. Тоа се оние точки на кои крвните садови лежат доста површно, зад нив се наоѓа цврста подлога, односно коска.

Сопирање на крварење со компресивна преврска

Поставување на компресивна преврска неј ефикасниот начин на сопирање на обилно крварење.

Компресивната преврска е погодна на сите делови на телото освен вратот, стомакот и седалниот предел.

Компресивната преврска несмее да биде ниту лабава ниту премногу стегната затоа што може да дојде до целосен прекин на крваотокот на местото на поставување на завојот (ако врвовите на прстите, зад завојот посинат или почнат да трнат, завојот треба малку да се олабави).

Постапка:

- Внимателно отварање на стерилната газа и поставување на газата врз раната.
- Преку неа поставете предмет кој ќе врши притисок (замотан завој ткаенина, и други слични предмети) кои треба да бидат чисти и суви.
- Преку сево ова поставете нов кружен завој кој треба да го стегнете појакно и на тој начин цврсто притеснете ја раната на местото на крварење.
- Во случај на посилно крварење, за време на поставување на

компресивниот завој преба да извршите притисок со прстите (дигитална компресија) над местото на крварење, се додека не се постави завој.

- Ако компресивната преврска која сте ја поставиле се натопа со крв не треба да ја вадите, туку над неа треба да поставите нов предмет и да преврзувате со друг завој.

Сопирање на крварење со подврзување

Подврзувањето, како метод за сопирање на крварењето, може да се употребува само во случај на откинат екстремитет (рака или нога).

Употребувајте само меки, мазни и доволно широки материјали (триаголна марама, каиш, гумено црево и слично).

Постапка:

- Замотајте ја триаголната марама околу откинатиот екстремитет, направете јазол и поставете стапче или сличен предмети над него и повторно заврзете јазол.
- Внимателно вртете го стапчето се додека не престане крварењето. Фиксирајте го стапчето да не се одмотува.
- Покријте ја раната со стерилна газа.
- Продолжете да го совладувате шокот
- Повикајте брза помош.
- Завиткајте го откинатиот дел од екстремитетот во нешто стерилно. Ставете го во чиста кеса и врз него ставете друга кеса во која ќе ставите ладна вода или мраз.

Информирајте го надлежниот доктор за времето кога е поставена подврската. Доколку е откинат некој дел од екстремитетот или пак е повредена некоја главна артерија, подврската не се олабавува се додека не се однесе повредениот во болница.

Ако е можно подврската заменувајте ја на секој триесетина минути со други мерки на контрола на крварењето.

Кога крварењето ќе престане, подврската повеќе не е потребна. Оставете го екстремитетот подигнат и набљудувајте го.

Сопирање на крварењето со директно притискање во повредата

При обилно крварење (особено при повреди на вратот, стомакот, препоните и седалната регија) постои можност на запирање на крварењето со директно притискање во повредата.

Поставете повеќе слоеви газа (може врз газата да поставите и друг мек материјал). Со прсти или тупаница директно притиснете над раната.

9.3. ТРЕТМАН НА ЛИЦЕ ПОД ШОК

Шокот претставува општо нарушување на состојбата на повредениот, предизвикана од намалена циркулација на крвта во телото, поради што виталните органи и ткива не се снабдуваат со доволна количина на кислород.

Шокот се јавува при:

- Голема загуба на крв.
- Обемни изгореници
- Потешки повреди
- Силна болка
- Страв
- Труење
- Сериозна алергична реакција
- Нарушен ритам на срцето или нарушување на работата на мозокот и др.

При тоа виталните органи примаат помалку крв како резултат на што доаѓа до недоволно снабдување со кислород. Ова води да пореметување на функцијата на виталните органи и организмот во целост и може да доведе до смрт. Шокот не е реакција која се јавува веднаш, туку настанува постепено и за многу кратко време може да прерасне во вистинска опасност за животот.

Шокот може да биде предизвикан или забрзан од крварење, болка, несоодветно укажана прва помош, неправилно транспортирање, инфекција, страв, глад, жед, или пак студ.

Препознавање:

- Свеста кај повредениот најчесто е сочувана.
- Бледа и ладна кожа, оросена со леплива пот.
- Забрзан едвај забележлив пулс.

- Површно, забрзано, неправилно дишење.
- Крајните делови на телото почесто се обоени синкаво.
- Неизразени очи и синкав сјај.
- Повредениот на почетокот е возбуден, нервозен, исплашен, за потоа да стане мирен, апатичен (незаинтересиран за се она што се случува околу него) и не се жали на болки и покрај тоа што има големи повреди.
- На крај повредениот може да ја изгуби свеста (бессознание) да ослабе дишењето и да води кон смрт.

Опасност:

Шокот може да доведе до запаѓање во бессознание, нарушување и престанок на дишењето и работата на срцето, и дури и смрт.

Прва помош:

- Шок третманот треба да се спроведува пред се за да се спречи појавата на шокот - пред шокот навистина да се појави.
- Третирање на шокот со состои од поддржување и одржување на виталните функции дишење и работа на срце
- Третирајте ги прибините поради кој настанал шокот
- Поставете го повредениот во шок положба (легнат на грб со подигнати нозе) со цел да се обезбеди доволно количество крв во мозокот и виталните органи. Повредениот се става во полу седната положба само при повреда во пределот на градниот кош.
- Олабавете ја тесната облека
- Оддржете ја топлината на телото на повредениот (покријте го повредениот).
- Обезбедете чист и свеж воздух доколку повредениот се наоѓа во затворена просторија.
- Обидете се да го натерате повредениот да дише полека и длабоко.
- Заштитете го повредениот од возбуждавање.
- Повикајте брза помош.

Престанок на дишењето и негово повторно овозможување

При престанок на дишењето повредениот не дише (иако се проодни дишните патишта) и е во бессознание. Пулсот на почетокот може да е присутен и постојат знаци за циркулација (срцето работи). Подоцна може да ги снема.

Причини за престанок на дишењето:

- Причините што доведуваат до бессознание исто така водат и до престанок на дишењето .
- Зачепување на дишните патишта кај лице во бессознание.
- Повреди на вратот.
- Зачепување на дишните патишта од оток при алергиска реакција.
- Ако повредениот е прикештен или затрупан.
- Ако е задавен или, задушен.
- Давеник
- Удар од електрична струја или гром.

Препознавање:

При проверка на свеста повредениот не реагира на надворешни дразби.

При проверка на дишењето тој не дише, а при проверка на пулсот и знаци на циркулација - срцето му работи.

Опасност:

Поради престанок на дишењето, мозокот може да преживее без кислород само неколку минути. Недостатокот на кислород за кратко време предизвикува престанок на работата на срцето и води до смрт.

Прва помош:

- Проверете ја состојбата на свеста
- Проверете ја проодноста на дишните патишта
- Отворете и прочистете ги дишните патишта
- Проверете дали има дишење
- Ако не почувствувате не видите или не слушате дишење, веднаш дадете два ефективни вдувања
- Веднаш да се повика брза помош
- Проверете пулс или знаци на циркулација на повеќе од 10 секунди
- Ако постојат знаци за циркулација, а не постои дишење продолжете со вештачко, се додека повредениот не почне да дише или додека не дојде брза помош
- Ако повредениот почне да дише свртете го во странична положба и покријте го
- На секоја минута проверувај дали дишењето е постојано
- Ако дишењето повторно престанало продолжете со вештачко дишење

9.4. ТЕХНИКИ НА ВЕШТАЧКО ДИШЕЊЕ

Поставување заштитен слој - специјално шамивче (маска) со вентил, преку устата и носот на повредениот.

Метод - УСТА на УСТА

- Клекнете на коленици покрај повредениот.
- Ослободете и прочистете му ги дишните патишта.
- Главата држете ја зафрлена наназад. Едната рака поставете ја на челото а со палецот и показалецот затворете му го носот на повредениот. Со другата рака поткренете ја брадата и отворете ја устата.
- Земете воздух и вдувајте го во устата на повредениот и погледнете дали градниот кош се крева и спушта.
- Земете воздух и повторете ја постапката

Кај возрасен човек постапката се повторува 12-16 пати во една минута, додека кај деца 20 -30 пати во една минута

Метод - УСТА на НОС

Овој метод е сличен на првиот, само што главата се држи зафрлена со едната рака поставена на чело, а со другата се покрива брадата и се затвора устата. Вдувувањето се врши во нос. Оваа метода се користи само во случај кога не може да се користи првата метода.

1. Вештачко дишење кај дете се изведува на ист начин како и кај возрасни.
2. Вештачко дишење кај бебе се изведува 30 -40 пати во една минута само со помал воздушен волумен.

9.5. НЕГА И ТРАНСПОРТ НА ПОВРЕДЕНИОТ

Следете ги виталните функции (свест, дишење, работа на срце). Одржувајте ја телесната температура.

За да ја подобрите објективната состојба на повредениот и ги намалите неговите субјективни чувства на непријатност, продолжете со следење на

состојбата на повредениот и давање на дополнителна помош, со која ги спречувате или ублажувате можните компликации.

- Со негата најчесто превентирате појавата на шокот . На повредениот што западнал во шок помогнете му во одржувањето на телесната температура.
- Психолошката поддршка има значајна улога и во текот на негата и за време на транспортот.
- Одржувајте го крвниот притисок со давање на течности. Исклучок од ова правило се повредени во бессознание повредени во пределот на градниот кош, stomакот и повреда срцев удар.
- Ако завоите му се натопени со крв, сопрете го крвавењето со поставување на втора компресивна преврска над предходно поставената.
- Ако преврзаниот и имобилизиран дел од телото му помодри, или му се појават болки и трнење, потребно е преврските да ги олабавите.
- Ако повредениот повраќа потпрете му ја главата и прочистете му ја устата.
- Ако при транспортот повредениот западне во бессознание, поставете го во странична положба.
- Ако е потребно оживување продолжете со него и при транспорт се до медицинската установа.

Транспорт на повреден

Ако не постои можност за транспорт со санитетско возило и специјализирана екипа, за да не се прават грешки при транспортот треба да се внимава на следното:

- Давање приоритет на поитни повреди (гушење, силно крвавење, состојба по оживување)
- Избор на транспортно средство и пат (повреден во р'бетот не треба да се пренесува со автомобил и на нерамни патишта).
- Запазување на правилна положба при транспорт.
- Избегнување на нагли забрзувања, сопирања, свртувања и потреси.
- Обезбедување на придружник кај тешки и итни случаи.

